

AYMA

RI RIVALLII ALLO-
brogis, Iureconsulti eruditissimi
eloquentissimiq; Ciuilis histo-
riæ Iuris, siue in XII. Tab.
Leges cōmentariorū
libri quinç.

Historiæ item Iuris Pont.
liber Singularis.

MOGVNTIÆ
ANNO M. D. XXVII.

Cum gratia & priuilegio
Imperiali.

VOCABVLORVM QVORVNDAM
EXPLICATIO, IDQVE VT RV-
DIVM TYROCINIO CON-
SVLATVR.

Aristocratia, species quædam est Reipublicæ ubi optimates & delecti nobiliores dominantur qualis hodie Venetorum fertur Respublica.

Democratia, ubi populus imperium habet, qualis Genuensium est Respublica.

Oligarchia ubi pauci imperant, qualis tyrannorum Respublica fuit Atheniensium.

Timocratia, ubi multitudine regitur ciuitas & gubernatur.

Monarchia in unius modo imperio posita. Imperium autem simplex non est, sed in multas scinditur species. Ex duabus quidem primis una religioni præest uniuersæ Christianæ, hæcque summæ uere Pontificis, quippe ad religionem quæ attinet, summum Pont. iure omnia respiciunt. Sed quoniam cunctarum prouintiarum atque ciuitatum res sacræ summo Pont. innotescere non potuerunt, Archiepiscopi, & episcopi, ea qui procurarent iure à maioribus instituti sunt. Quæ autem populorum libertatè, facultatesque tueri debet, duplex est. Vna Regis nomine appellata, altera Imperatoris. Regem Satrapæ deligunt. Eorum cura debet esse præcipua, ut quibus imperent ab eis lonsge omnis absit iniuria. Iuste, ac modeste cuncta tractentur. uirtus ubique extollatur. uitiū & omnis improbitas aut capitis diminutiōe deprimatur, aut morte puniatur, aut multa omnino aliqua plectatur. suis de se optimum præbeat exemplum, ut quàm maxime fieri possit, ne qua mali possit oboriri suspicio. In primis uero, ut uis absit omnis, auaritiæque atque immanitas, & quæ in multis

cernis

cernitur crudelitas, quæ tyrannorum est peculiaris. ut enim Regis nomine dignatur qui cunctis subditorum suorum res æque ac suas charitate prosequitur, ita contraria faciens, non iniuriatyrannus dici potest. cuius siquid est, ut Isocrates inquit, ex alienis laboribus, detrimentisque ac cruciatibus uoluptates aucupari, in eisque immergi atque uoluntari. Imperatori quoque multos subesse magistratus par fuit. asciuit is sibi alios duces appellando, alios Marchiones, quos reor Demarchos ueteres dixisse, Comites, quos græce comarchos crediderim esse nuncupatos, ita alij sub alijs. Diuina etenim providentia administrationes nullæ, aut ulli status hominū recte improbari possunt, sed homines tantum qui demandatum sibi à deo munus non obiter ut debent custodiant. Subditorū igitur est Principibus, & maioribus suis seruire ex diuino iussu.

Iusticia est uirtus seu æquitas unicuique sua secundum dignitatem distribuens. Iusticiæ suum est iustum administratorem, ac distributorem secundum singulorum dignitatem esse. patrios mores seruare atque constitutiones, scriptis obsequi legibus, in controuersijs uera proloqui, pacta & conuentus custodire. At prima ac præcipua erga deum iusticia est. secunda erga patriam & parentes tercia erga domesticos.

Ius unde iusticia primo tum diuinitus traditū extra medium ullum, tum natura media quæ conscientia nostra à deo profectum. deinde consuetudine quædam ex utilitatis ratione uenerunt. post eas res, & à natura profectas, & à consuetudine probatas ius ciuile & religio sanxit.

Ius diuinum quod à Moyse nobis relictum.

Ius naturale quod omnes nationes natura donauit, ut est maris, foeminaque copula, unde liberorū
} procre

procreatio & educatio. ex quibus religio, pietas, charitas, gratia, fides, uindicatio, obseruantia, ueritas.

Ius gentium, quod quidam consuetudinē dixere, omni humano generi cōmune est. unde in introducta bella, discretæ gentes, regna condita, dominatus distincti. agristermini positi, ædificia collata, commertia, emptiones, uenditiones. In hoc etiam genere hominum esse genera cœperunt liberi, serui, libertini. hinc pactum, par, iudicatum manumissio.

Pactum quod inter aliquos conuenit.

Par quod in omnes æquabile est.

Iudicatum de quo alicuius, aut aliquorū iam sententijs constitutum est.

Manumissio libertatis datio, quæ uel testamento, uel ære, uel uindicta fieri solebat.

Ius Ciuile est quod legibus, senatuscōsultis, rebus iudicatis, iurisperitorū autoritate, plebiscitis, decretis, placitisq; principum, edictis magistratum more æquitatēq; consistit.

Lex est quam populus centuriatis comitijs asseruerit. Et sapientissimorum sententia fuit, legē nec hominum ingenijs excogitam, nec scitum esse aliquod populorum, sed æternum quiddam, quod uniuersum mundū reget imperandi prohibendiq; sapientia. Leges ad salutem ciuium, ciuitatumq; incolumitatem, uitamq; hominum & quietam & beatā conditæ sunt. Vnde Thrasibulus ille Athenienſis. cui fide, cōstātia, magnitudine animi, & in patriā amore nemo facile præferendus, pro ciuium stabilienda pace, Obluionis legem iniuriarum, nō minus recte quā sapienter tulit, ne quis ante actarum rerū accusaretur, ne re mulctaretur, omnesq; in hanc, præteritarum iniuriarum mentionem fieri uerantem, iurare cœgit.

egit. Quo facto concussum ciuitatis statum, & labentē pristinum in habitum reuocauit, omnemq; discordiarum memoriam obliuione sempiterna deleuit.

Senatusconsulta sunt quæ senatus autoritate fuerunt decreta.

Iurisperitorum autoritas est eorum, qui ex XII. Tab. uel edictis magistratum ius ciuile interpretati sunt. deinde probatæ ciuū iudicijs creditæq; sententiæ.

Plebiscita sunt plebis decreta, quæ reuocata plebe post secessionem per discordiam inter ciues factam, pro legibus habita, ut lege Hortensia inter plebiscita, & legem species constituendi interesset. potestas autem eadem esset.

Decreta placitaq; principum à quibus prouocandi ius non est.

Edicta magistratum sunt quæ prætores urbanī, uel peregrini, uel ædiles curules iura dixerunt.

Responsa prudentum sententiæ sunt & opinionones iurisconsultorum, quibus à principe permisum, & autoritas erat iura & leges condere.

LEGES XII. TAB. CICERO IN de Orat. I. his uerbis extulit.

Præpotēs & gloriosa, inquit, philosophia fontes habet omnium disputationum suarum, qui iure ciuili & legibus continentur, quarū auctoritate nutuq; docemur domitas habere libidines, concerere omnes cupiditates, nostra ueri, ab alienis licet, dicā quod sentio, bibliothecas Mehercule oīm philosophorū unus mihi uideatur XII. Tab. libellus, si quis legū fontes & capita uiderit, & auctoritatis pōdere, & utilitatis ubertate superare.

VOCVM

ET RERVM HISCE IN LIBRIS CONTENTARVM INDEX.

A		cato nō sternit	140
Adrianus	234	Aristocratiā	2. & 3
Adrianus Iuriscō.	283	Arrianus	274
Aedilium origo, potes		Aruspiciū disciplina	62
tas & genera	84.	Affiduus	132
85. 86.		Attelius Capito	270
Aegrotō in ius uocato		Augurum ius.	54. 55
iumentū datur	140	Augustus	223
Aelius Pertinax	239	Aulus Vitellius	229
Aeris confessi triginta		Aurelianus	249
dies iusti	144	Aurelius Probus	250
Aes, aurumq; signat.		Auri argētīq; signandi	
publice	80	potestas tribunis	83
Aes signat. pecudis no		Aurum matronæ con	
ta	10	tulerūt quo sacro ab	
Africanus	281	stineretur	76
Alexander	244	Auspitia Patrū erāt	97
Allocutio	64	Auspitia bello gerendo	
Alphenus iunior	283	obseruata	57
Anastasius Dioco.	263	Autoritas aduersus ho	
Ancus Martius	8	stem æterna	156
Antonini, Comodus &		C	
Bassian ⁹	238. & 242	Caius Cæf.	225
Aqua pluuia	153	Caius Cass. Longinus	
Archadij	259. & 278		273
Arbor prædio nocens		Caius Cass.	275
142		Caius	278
Arbores surtim cæfæ		Callistratus	282
153		Capitecensī	134
Arcera ægrotō in ius uo		Carus	250
		Cas	

I N D E X

Cassius alter Long.	273	Constantinus	255
Castrantis pueros pœ		& 254	
na	146	Curtius in specū	64
Cælius Sabinus	274	D	
Cellus	281	Decius	247
Censorum origo, potes		Democratia	3
tas	86. 87. 88	Decreta principū	219
Censoribus quid lex iu		Dictatoris iouentio, ius	
beat	125	& potestas	95. 96
Censura supremus ma		Didius Iulianus	240
gistratus	87	Dij domestici, peculias	
Christus qua lege m		res	35
ter deos Tiberij tem		Dij separati lege prohib	
poribus non recep		ti	32. 33
tus	33	Diui quo animo adeunt	
Christi numen Alexan		di	31. 32. & 36
der inter Max. deos		Diocletianus	251
habuit	34	Domitius Labeo & A	
Claudius Cæf.	226	rifo	274
Claudius	249	Domitius Vlpian ⁹	281
Cocceius Nerua	232	Dona capere præfidi	
Cohæredes	130	lex inhihet	120. 121
Comitia quando fiebat		Duces religionis obser	
itē uaria	153. & 160	uantes feliciter res gef	
Comitijs agendis qui		serē	61
mos	117	Duplicio	152
Connubia Patrū à ple		B	
beis separata.	97. 146	Edicta prætoris de se	
Consules primi & cur		pulturis	77
sic dicti	14. & 15	Emendi uendendiq; o	
Consulatus quādo ini		rigo à permutat.	11
tus	14	Ercitundæ familiæ a	
Consulium origo, offi		ctio è XII. tab. legis	
tia	90. 91	bus	131
Constantinus	252	Excantantiū fruges pœ	
		na	

I N D E X

na 146
 Expiatio 64
 F
 Fabius Sabinus 281
 Feriarū festorumq; genera 39. usq; 45
 nera 39. usq; 45
 Filius arte carens 22
 Filium uendere lex concessit 114
 Flamines uarij 51
 Florentinus 282
 Fruges aratro quæ sita secantis poena 146
 Frugum appellatione quæ ueniant 152
 Fulgurum genera 63
 Furta per lancem & licium concepta 25. 26
 Furta uarij generis quæ modo puniuntur 25
 Furtiua res non usucapitur 146
 G
 Galba 228
 Gallus Trebo. 248
 Genas ne mulieres rasant lege cautum 132
 136
 Glandē in alien. fund. pro cidentem colligere fas 153
 Gordianus 246
 H
 Hadrianus Christo testis pla condere inchoauit 34
 Hæreditates iure testamento data ratae. 153
 Herennius Modestinus 282
 Hermogenes 283
 Hermogenianus 280
 Hostes cōcitantis, eisque opem tradentis poena 138
 Hostes, peregrini, perduelles 158
 Hostia 49. 50
 I
 Iabolenus 276
 Imperia cuius iussu uis de egressa, aliisque id genus ibidem 97
 Imperia & suffragia nequaquiter à quibus contra leges empta 123
 Incestus 67
 Iniuria atrociores 21
 Iniuriam facientis poena 21
 Intestatorum hæreditas 126
 Intestabilis 156. 159
 Ioue tonante nil populo agebatur 153
 Iulius Cæs. 221
 Iulianus 256
 Iulius Iubentius Celsus filius 274
 Iulius Paulus 279
 Iulius Frontinus 283

I N D E X

Iulius Paulus poeta 134
 Iudicis poena ob rem dicendam munus uel pecuniam accipientis 138. 139
 Iureconsulti consequenter quo tempore floruerint, quæ scripta quisque reliquerit 270
 Iurisconsulti historias plerisque & carminibus scribere 275
 Ius agendi cum populo Patribusque 112
 Ius cuiusque, naturale, gentium & ciuile 1
 Ius scriptum, non scriptum 2. & 27
 Ius scriptum ab Atheniensibus. Ius non scriptum à Lacedæ. 27. & 28
 Iusti dies triginta 144
 Iustinus Trax 263
 Iustinianus 264
 Iustus iureconsultus 280
 Iusticia duplex & quædam 1
 Iuuianus 256
 L
 Labeo Antistius 271
 & 136.
 Lex Iuris Ciuilis species prima 13
 Legis definitio 13
 Lege Tribunitia regum leges ferre ad unum exoptare
 leuere 15
 Leges uariæ latae 16. 17
 Leges Solonis è gratia 17. 18
 Leges sumptuariæ & Rhetris Lycurgi 28
 Leges Lycurgi 28
 Lex Spartanorum 29
 Lex quæ coli iubet 36
 37. 38, 39
 Legem iure non rogatam augur tollere potuit 55
 Lex militum 82. 83
 Leges Tabellarie 108
 Lex de promulgatione, rebus agendis 119.
 120
 Lex Xuiralis 26
 Leges XII. tab. à Xuiris translatae, descriptæ & cōpletæ 162.
 & 163
 Legum XII. tab. ius populi Romani angustauit ampliatque 163
 Lex Aelia Sentia 164
 Lex Valeria & Horatia 166
 Lex Aemylia 167
 Lex Papyria 167
 Lex Manlia 168. & 203
 Lex Sacrata militaris quæ & Valeria 168.
 Lex

INDEX

Leges Publicæ	168	Lex Attilia	190
Lex Petilia	169	Lex Claudia	191
Lex Valeria & Portia	169	Lex Voconia	191
Lex Pompeia	170	Lex Oppia	192
Lex Fabia	170	Lex Plotia	192
Lex Annaria	170	Lex Orchia	192
Lex Aterina	171	Lex Horatia Tarratiã	192
Lex Cincia	171	uestalem testabilem	
Lex Acilia	171	permittit, & alia id ge-	
Lex Papia	171. & 172	nus ibidem	193
Lex Latoria	171	Lex Atinia	193
Lex Licinia & Mutia	172	Leges Gracchorum	195
Lex Licinia	178. & 189	Lex Helia & Fusia	197
Lex Hortensia	173	Lex Clodia	197
Lex Satyra	174	Leges triumphandi	197
Lex Scantinia	174	Lex Manilia	199
Lex Apuleia	176	Lex Othonia	199
Lex Calphurnia	176	Leges Apuleiæ	200
Lex Fannia	177	Lex Sulpitia	201
Lex Didia	177	Lex Oguinia	201
Leges Corneliæ	180	Lex Manlia	203
Leges Cassiæ	180	Lex Falcidia	204
Lex Cornelia	181. 143	Lex Aquilia	204
Lex Pueritia	181	Legitimus infans	132
Lex Roscia	181	Leo	262
Leges Pompeiæ	182	Lellus	132. & 137
Lex Iulia, & maiestatis	183. 139	Libertus intestat ⁹	146
Lex Papia Põpeia	183	Libripedis crimine	148
Lex Icilia & Duillia	188	nati pœna	156
Lex Canuleia	188	Licinius Vale.	248
Lex Genutia	190		

M

Macer	278
Macrinus	242
Magistratum repetere	93
non licuit	Ma

INDEX

Magistratum leges & officia	79. 80	Nummi quando percussi	11
Magistrat ⁹ uarij in exercitu	80. 81		
Magistratibus cunctis iudicia auspiciorum concessa	101. 102		
Magistratus minores periti iuris sub maioribus in prælio militarunt	80. 81		
M. Antoninus	237		
M. An. Florianus	250		
M. Iul. Philippus	246		
Marcellus	276		
Martianus	261. & 277		
Martis in ædem triumphorum insignia inferbantur	61		
Massurius Sabin ⁹	272		
Mauricianus	276		
Maximinus	245		
Maximus	278		
Mendicare lege prohibitum	67. 68		
Mætianus	283		
Menander	276		
		N	
Nero	227		
Nerua Iurecon.	272		
Nerua filius	273		
Neratius Prifcus	274		
Numa Pomp.	6		
Numæ leges uariæ & utiles	7		
		O	
		Oligarchia	3
		Oliua	22
		Oscina	62
		Ossis fracti pœnanummaria	140
		Otho	229
		P	
		Papinianus eiusque epistaphium	277
		Papyrius Fronto	278
		Patrum tribunorumque proferendis leg. contentio	17
		Patrij ritus opt. colendi	67
		Patribus & in populo quæ aguntur modesta sint	114
		Plebiscita	185
		Ploratus in funere	21
		Pomponius	280
		Portentorum interpretes sacerdores	50
		Potestas par, maioræ uincit	79
		Prætorum edicta	214
		Prætoris origo, potestas	89. 214. 215
		Proculus	273. 283
		Prodigia	62
		Prodigus	128
		Proletarius	132. 134
			Puber

INDEX

Puberum secantium fru	da	167
ges pœna	146	
P. Annius Tacitus	250	
P. Furius Anthianus pa	ter	278
Puteolanus	283	
Q		
Quadrupes pauperiem	faciens	24
Quæstorꝝ potestas	111	
Q. Saturninus	283	
R		
Regia respublica	2. & 3	
Religio quæ tenēda	67	
Rhetra Lycurgi	28	
Respōsa prudentū	267	
Rogus	19. 21	
Ro. Reges primi ex or	dine	4
Ro. imperium in initio re	gum fuit	3
Romulus & Remus	4	
Romulus iure pop. age	re docuit	5
Romuli leges uariæ	5	
Romulus in deorum nu	merum receptus	37
Romani pugne in initio su	peros adorabant	58
S		
Sacrificia nocturna mu	lierum prohibita	64. 65
Sacra Cereris	64. 65	
Sacrum furatus parici	64. 65	

INDEX

modo in magistratur	um creatione data	105. 107
Supphus	283	
Supplicatio	64	
T		
Talionis pœna pro me	bro rupto	140
Tarquinius Priscus	8	
Tarquinius Superbus	leges aliquot tulit, ue	teres multas sustulit
12		
Tarruntius Paternus	276	
Teli appellatio	25	
Tertullianus	275	
Terentius Clemēs	276	
Theodosius	258	
Theodosius iunior	260	
Testimoniū fallum dis	centis pœna	142
Testator	156	
Testamentū per æs &	libram, & tria gene	ra testamentorū
159		
Tiberius	224	
Tignum furtiuum	137	
Timocratia	2. & 3	
Titus Vespa.	230	
Titus Aurel. Anto.	237	
Tribuni duo creati à ple	be	16
Tribunorum uarij ges	neris officia	84. 83
	Trib. pleb. potestas	101
	Triphonianus	282
	Tullius Hostilius	7
	Tutor, tutores, tutela	27. 128. 129
V		
Valdenium superstitio	65	
Valentinianus	256	
258. & 260		
Valens Iurifcon.	276	
Varius Anto.	243	
Via latitudo	160	
Venditæ res & traditæ	post pret.	160
Venuleius	282	
Verus	276	
Vespasianus	230	
Vestales	53	
Victoriatus nūmus	16	
Vindius	276	
Viri fœminis semita	cur cedebant	16
Vulsius Martianus	275	
Vota deuictis host. pers	soluta	60
Vlpianus Traianus	233	
Vlpianus Iurifcon.	276	
Z		
Zenon	262	

FINIS
INDI
CIS.

FURTA QVAE PER LANCEM
ET LICIVM CONCEPTA. 25

25

Furta per lancē & licium ueteres dixerūt, quod fures in alienas penetrantes aedes plerumq; ut est sagax furum solertia, licium ferebant quo furta al ligaret, & lancem præ oculis ne innotescerent.

ERRATA QVAEDAM SIC
CASTIGATO.

Pag.	Verf.	
2	13	intellectum.
4	27	Tribubus.
9	9	Serui.
10	14	equo.
13	1	temporibus.
30	8	finiretur.
34	35	Lucos.
41	13	Lanificam.
51	16	CN. Flautus.
64	26	Cereri.
78	16	in mense.
79	22	ciuili.
151	12	deuouere.
156	11	testator.
177	22	numerus.
253	23	septuagenarium.
281	21	uerticem legum.
285	15	restringatq;.

Mosus Hebraeis de celo lapsus: AYMA
 Aegyptio M...
 Iuan # Eolon affertur:
 Minos Erythrae:
 Lemusque lacteum:
 Erythrae Erythrae:
 Romanis Romanis

AYMARI

RIVALLII ALLOBROGII HL
STORIAE IVRIS CIVILIS
LIBER PRIMVS.

IVSTICIA.

IVSTICIA, Aristorelis testimonio, est uirtus, qua homines iusta uolunt ac operantur. Et est duplex, legitima & particularis. Legitima omnes complectitur uirtutes, & per eam aliquis leges in omni uirtute conditas decernit, & decretas cum conditis executioni mandat, studio umq; in beatam uitam, & commune bonum dirigit. Particularis autem iusticia ab alijs est uirtutibus distincta species, & ei reliquæ uirtutes omnium philosophorum opinione cedunt, quæ speciali nomine aliqui æquitatem quoq; appellant. per hanc enim mortalis homo ius suum unicuiq; tribuit, quo nihil est sanctius, nihil æquius, nihil quoq; utilius. Ius autem cuiusq; è naturali iure cognoscitur, gentium, aut ciuili. unde si secundum hæc egerit, iusti fungetur officio. Sed omissio iure naturali, quod nec bruta quædam ignorant, & gentium, quo omnes humanæ gentes utuntur, ut scribit Vlpianus libro digest. primo, contentus ero iuris ciuili originem nunc inquirere, quod populus Romanus sibi constituit. Clauit procul
 A dubio

HISTORIAE IURIS CIVILIS
dubio gens illa ante alias omnes iusticia legitima, quam æquum ius civile sibi constituit, ut omnes ferme gentes id admiserint. cuius scientia ut dixi, ius intelligens homo cuiusq; æquitatem quoq; habere & seruare, id est ius suum unicuiq; tribuere poterit. Constat autem hoc ius civile Romanorum ex scripto, & ex non scripto. Ius scriptum ut Papinianus tradidit legibus uenit, plebiscitis, senatusconsultis, magistratum edictis, decretis principum, & auctoritate seu responsis prudentum. Quorum auctores, & initium, originemq; nunc referre est animus, quod non paruo fuerit ad iumentum ad ciuilem disciplinam intellectum, si Cæcio nostro de origine iuris credimus.

TREIS REIPUBLICAE
species.

Treis esse species reipublicæ Aristoteli. li. po. li. tertio uisum est, quâdo scilicet qui his præsumunt, iusticiam colunt legitimam, quam inter aliorum comodo & honestati student, leges pro ut ciuilem dirigit prudentia, circa materiam cuiusq; uirtutis condendo, conditas decernendo, & decretas cum conditis executioni tradendo. Nam aut penes unum est ciuitatis gubernatio, & Regia dicitur reipublica. Aut apud paucos, & Aristocratia nominatur. Interdum autem multi ciuitatem gubernant, & tertia est reipublicæ species, quæ Timocratia appellatur. Quod si amissa iusticia, utpote nullas leges æquas condendo, aut indulgentia malos mores pullulare sinendo unus, pauci, aut multi imperio præsideant, & propria utilitati studeant, totidem species præscriptis rebus publicis oppositas constituunt, quæ tyranis

LIBER PRIMVS.
rannis, Oligarchia & Democratia appellatur. Regia enim reipublica, ut particulatim & distinguamus & loquamur, est dominatio unius non proprio, sed regni intendentis bono communi, rexq; qui ei præest, appellatur. Sed Tyrannis regis opposita, est principatus unius suo quidem proprio & non regni subditorumq; bono intendentis, & qui ei præsideat tyrannus dicitur. Secunda reipublicæ species quam Aristocratiam uocamus, est quum per studiosos & optimos ciuitas regitur, huius moderatores magistratus, & optimates dicuntur. Sed in Oligarchia pauci, & quidem prauis non secundum dignitatem bona distribuentes, ciuitatem gubernant. Timocratiam uero multi medio cres reipublicæ curam habentes constituunt, quando omnium utilitati student & consulunt. Quod si plebeiorum duntaxat comodo uacent, Democratiam constituunt, timocratiam aduersantem. Has autem treis reipublicas apud Romanos seriatim fuisse, hisq; præsidentes iura constituisse ostendimus. Constat enim gentis huius imperium reges primum tenuisse, & ante Romulum nemo id habuisse traditur, qui Rheæ Syluia à Marte fuit cum Remo susceptus. quod quantum ueritatis habeat, studioso huiusmodi rerum inquisitori relinquimus, dicere etenim de eo, & regibus cæteris tantum proposui à Luito, Dionysio, Eutropio, Plutarcho, Eusebio, & alijs historicis, quod ius Romanorum civile exigit. & in breuitate Cornelium sequar Nepotem de uiris illustribus, nisi iuris ciuilem faciendâ declaratio me magis intendam, quàm historiam contextui.

4 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
PRIMI ROMANORVM
reges septem.

Romulus & Remus fratres primum à lupa
mox ab Acca Larentia Faustuli pastoris
coniuge educati, Amulio interfecto regnū
Numitori auo restituerunt. Ipsi coactis pastoris
bus urbem condiderunt, quam Romulus uultu-
rum augurio uictor, Romam uocauit, & ne quis
uallum illius transiliret edixit, quod Remus irris-
dens transcendit, & ideo à Fabio Celere centurios
ne rastro fertur occisus. Romulus deinde coniu-
gij gratia finitimorum uirgines. quæ prætextu lu-
dorum quos simulauerat, Romam uenerant, iam
legatis negatas rapuit. Hinc primum bellum Ce-
ninentes mouerunt, quos Romulus subegit. mox
Antemnates, inde Crustumios bellum inferens
tes fudit. Nouissimum bellum est à Sabinis ortū,
inter quos & coniuges pacem raptæ cōciliant,
& foedere percusso eos in urbem Romulus rece-
pit. Centum senatores, quorum cōsilio uteretur,
delegit, & ut Fenestella de magistratibus tradit
eos ab honore patres, ab ætate senatores appella-
uit. Treis equitum centurias instituens, de suo no-
mine Ramnenses, à Tito Tacio Ticienses, à Lu-
cumone Luceres appellauit. Populum in tres tri-
bus distribuit, & singulis præfectos duces, Tri-
bunos nominauit. Tribus singulis in decem cu-
rias partitis, totidem curiones eis præfecit. Pom-
ponius curias Romulū ideo dixisse scribit, quod
reipublicæ curam per sententias earum parti-
expediebat, & ita leges aliquot Curiatas ad po-
pulum tulit. Fuerunt in decurias ab eo diuix-
curiæ, quas decuriones tuebantur. omnium pri-
mus

Ab 69

LIBER PRIMVS.

mus cum certo iure populum agere docuit, his &
alijs latis legibus. Ut mulier quæ uiro per sacras
leges coniuncta esset, pecuniarum omnium, sac-
rorumq; socia esset. uiroq; defuncto, ut filia pa-
tri succederet. & ut filius toto uitæ tempore in pa-
tris potestate foret, quem castigare, uerberare,
operiq; dare rustico, & occidere posset. Sed & ue-
dere filium permisit. hanc uiri decem post reges
exactos in decem tabulis alijs cum legibus secun-
dum Dionysium conscripserunt. Vxor uirum re-
linquere alia lege Romulus, si Plutarcho credis
mus, prohibuit. Sed uiro uxorem repudiare per-
misit, si in ueneficio natorū, aut in adulterio, aut
in clauium adulteratione deprehensa foret. quod
si aliter quis eam repudiasset, eius copiarum pars
tem uxori dari, partem Cereri sacram esse iussit.
Sanxit etiam de mulieribus supplicium sumi que
uinū bibissent. proinde ex instituto cognatis of-
culum ferebant, ut si uinum bibissent, odore de-
prehendi posset, sicut è Gellio, Catone & alijs dis-
dici. & forte propterea Cæsari cum mane ad co-
mitia habendi pōtificatus gratia descenderet, ma-
ter ofculum dedit. Insuper quum populum in pa-
tres & plebeios Romulus rursum diuisisset, & hi-
illorum patrociniū uterentur, uicissim eos prodi-
tionis lege quam sanxerat, teneri uoluit, si sese ac-
cusassent, contra uel testimonium dixissent, uel suf-
fragium tulissent aduersum, aut cum inimicis fo-
cus percussissent. Annus in decem menses diui-
sit. primum quoq; Martium è patris nomine ap-
pellauit. & ut annus trecentorū quatuor dierum
esset, constituit. Menses in Calendas, idus & no-
nas post distributi sunt, quorum rationem Ouis-
dus in fastis, & Macrobius diligenter in Satur-
nalibus explicant. Mortem quinto & quinque-
simo

HISTORIAE IVRIS CIVILIS
fimo ætatis anno, regni septimo & trigesimo ob-
ijt. at qualiter perierit, certe nihil dicere aufim,
Liuio, Dionysio, Halicarnaseo & alijs de hac re
disceptantibus. Sequenti anno nullus rex creatus
fuit.

NUMA POMPILIUS.

Numa Pompilius Pomponij filius, omnium
postea consensu Rex creatus, nullam belli
expeditionem suscepit, sed sacra plurima
instituit. Maximum enim pontificem, flamines
treis Dialem, Martialem, Quirinalem, & alios
Martis sacerdotes duodecim creauit. Confectis
Vestæ ædibus uirgines Vestales legit, quas in de-
lictis minoribus à pontifice uerberibus affici, ob
incestum autem uiuas defodi imperauit, qui mo-
etiam post reges exactos seruatus est. Nam & P.
Licinius pontifex maximus uirginem quandam
Vestalem, quæ nocte quadam æternum ignem in-
curiose nimis seruauerat, lōge post flagro admo-
uit. & incestus causa defodi Corneliæ uirginem
maximam Domitianus imperator iussit. Diuini
cultus institutionem in octo partes Numa diuise
quas totidem ministris partim à se, partim à Ro-
mulo creatis tradidit, curionibus scilicet triginta
flaminibus, celerum ducibus, auguribus, uirgini-
bus Vestalibus, salijs, fœcialibus & pontificibus
Ianum belli pacisque indicem fecit, ut apertus bel-
lum, clausus pacem esse significaret. Ercum Ianua-
rium & Februarium cōfecisset è diebus quinqu-
aginta, quos numero ueteri addiderat, & sex dies
quos illis sex mensibus detraxit, qui triginta
dies habebant, annum ad cursum lunæ in duode-
cim menses distribuit. & primos anni menses hos
esse uoluit, ut Macrobius libro Saturnalium pri-
mo

LIBER PRIMVS.

7

mo scriptum reliquit. Plutarchus tamen aliquos
refert, qui hosce menses sub Romulo fuisse existi-
mauerint, ut cuncti fuerit, annus deinde apud Ro-
manos calendis Ianuarijs incepit, sicut Plutarchus
in Mario, & Numa docet. quod institutum ad-
huc seruamus, & illa die strena boni ominis gra-
tia sicut olim dari solet. nam & Caligula imperas-
tor si Tranquillo credimus, strenas calendis Ian-
uarijs stans in uestibulo ædium à populo rece-
pit. Leges plurimas & quidem utiles tulit. Fundo-
rum enim finibus ut suo quisque contentus esset, sa-
eros Ioui lapides apponi iussit, eosque occultantes
aut transferentes occidi impune sacrilegorum in-
star uoluit. Et cum desideret testes, dubios con-
tractus fide, & iure iurando terminari constituit,
unde sic magistratus disceptationes plurimas bre-
ui dirimere iure iurando dixit. Mulierem quoque
infra decem menses post obitum mariti nubentem,
immolare prægnantem uaccam iussit. ne pellex
eadem Iunonis tangeret, & si tangeret, ut Iunoni
dimissis crinibus agnum fœminam caderet, le-
ge, testimonio Gellij, sanxit. Eum qui hominē li-
berum sciens morti daret parricidam, ut Festus
ait, esse constituit. Filium cui pater uxorem duce-
re permiserat, distrahi prohibuit. Postremo cum
tribus & quadraginta annis regnasset morbo, an-
nos gerens super octoginta, excessit.

TULLVS HOSTILIUS.

Tullus Hostilius ab Romulo rex tertius, Al-
banos trigeminorum certatione superauit
Albam ob perfidiam Metij Suffetij ducis so-
lo æquauit. populum Albanum Romanam traduxit,
motem Cœlium urbi addidit, Suffetium quia
A 4 in bel-

8 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
in bello Veientium & Fidenatium, quos Tullus
fudit, proditor fuerat, equis distraxit. lectis in pa-
tres Albanorum principibus, ordinem senatori-
um suppleuit. ordinis aucto curiam Hostiliam fe-
cit. Fulmine ictus cum regia anno regni altero &
trigesimo conflagrauit.

ANCVS MARTIVS.

ANcus Martius Numæ Pompiliij filia ortus
patrum plebisq; uoto regnum accepit. La-
tinos bello subegit, Auentinū & Ianiculū
montem urbi addidit, uetigal Salinarum insti-
tuit, carcerē media urbe primus ædificauit. Cor-
nelius eum ab Equicolis feciale ius, quo legati
ad repetēdas res urerētur, transtulisse dicit. Hosti-
am coloniam in ostio Tyberis deduxit. quatuor
annis supra uiginti regnauit, alia facturus, si im-
matura morte præuentus non fuisset.

L. TARQUINIUS PRISCVS.

Tarquinius Priscus Demarathi Corinthi si-
lius, ab Anco tutor liberis relictus, regnum
oratione habita intercepit, magnos ludos
instituit, urbem muro lapideo cinxit. Sabinos præ-
sicosq; Latinos bello domuit. Circum maximum
ædificauit. Senatus maiestatem centum uiris am-
pliavit, qui deinde minorum gentium fuere appel-
lati. Centurias equitū duplicauit. filio annos tres
decim nato propterea quod in proelio hostem per-
cussisset, prætextam, bullamq; dedit. hinc exordi-
um habuit, quod bulla & prætexta puerorum in
genitorum dicerentur esse insignia. Primum bel-
lum cum Latinis gessit, & eis uel oppidum Apta-
10

LIBER PRIMVS.

9
Ias cepit, anno regni duodequadagesimo inter-
fectus dolo liberorum Anci principis fuit.

SERVIUS TVLLIUS.

Seruius Tullius Prisci Tarquinij gener, Tula-
lij Corniculani, & Ocretiæ captiuæ filius, re-
gnum opera Tanaquilis socrus adeptus est.
Illa enim occiso rege ex alto ad populum despici-
ens, Priscum maritum ne letale quidem uulnus
accepisse dixit, sed interim dum cōualesceret, Ser-
uio uices suas demandare, hoc modo Seruius im-
perium nactus. Etruscos domuit, censum, deinde
de classes centuriasq; instituit, populum in quatuor
tribus distribuit, leges Commerciales, deq;
iniurijs curijs, quæ erant quinquaginta numero,
confirmauit. collem Quirinalem & Viminalem,
& Aesquilinū urbi addidit. Agger, fossis, & mu-
ro urbē circumdedit, duas filias Aranti, & Luctio
Tarquinio socii liberis in matrimonium dedit.
Sed immitis Tullia nomine uiro, & Luctius uxori
bonæ superstites, morū similitudine adducti ma-
trimonium facile contraxerunt. mox Tarquini-
us à Tullia incitatus regnum conuocato senatu re-
petere uoluit. Seruius autem ueniens ut resisteret
& Tarquinio curiæ gradibus deiectus, & domum
refugiens, post quattuor & quadraginta annoa
quàm regnum acceperat interfectus fuit. Primum
post urbem conditam æs signare cepit, ut Plinius
lib. xxxiij. naturalis historiæ tradit, repetita
ueteris signandi consuetudine ab Iano gemino re-
ge primo Italiæ introducta, qui una nummi par-
te sui capitis effigiem, altera nauim qua auectus
in Italiam Saturnus fuerat, exprimi uoluit. sic il-
lus memoriæ consulens, abs quo peritiam ruris
A s edos

edoctus fuerat eūq; regni societate muneravit, ut apud Macrobiū libro Satur. primo legimus. Signatum est etiam æs nota pecudis, unde pecunia dicta, necnon suis aut bouis signo, ut Plutarchus in uita Publicolæ scribit, eo quod cum nummorum usus apud Romanos frequens non esset, pecudibus & iumentis fontes plecterentur. Nota nummi ærei fuerunt deinde ex una parte cōsulum capita, tertio loco triumuirorum reipublicæ constituendæ effigies, & nouissime imperatorum imago ex parte altera uariā in numismatibus signauit deo. Modo est lupa Remū & Romulum lactans, aliquando triumphus, interdum ciuica cū his literis, OB. C. S. Sæpius fœcialis equo uectus, dea, deusue aliquis, alias præterea complures non id genus figuras è uoluntate nummos percutientium in ipsis numismatibus uidemus, quas callens historiā duntaxat cognoscere poterit. Nummus uero argenteus, ut Plinius eodem loco scriptum reliquit, percussus est anno urbis quingentesimo octogesimo quinto. Qu. Fabio C. O. S. quinq; annis ante primum bellum Punicum, cuius nota bigæ & quadrigæ fuerunt, inde bigati & quadrigati nummi appellati sunt, mox lege Papyriana semuntiales asses facti fuerunt. Victoriatus deinde nummus lege Clodia percussus est, & ita signo uictoriæ quo insculptus erat, dictus est. postea argenteus nummus easdem notas quas æneus habuit parte una cōsulum scilicet, aut triumuirorum capita, & postremo Augustorū effigiem ex altera multiplices formas sicut æneus habuit, unde Augustus (ut Suetonius scribit) nummum argenteū nota syderis capricorni quo natus fuerat, percussit, & Nero nummum cytharedico habitu quo se oblectabat fabricauit. Aureus num-

mus

mus sexagesimo altero anno post argenteum percussus est, cui cōsulum primo, triumuirorum secundo, deinde imperatorum capita ex uno latere imprimi cœperunt, & ab his sicut alijs sæpe nomen accepit, quod & inscriptio demonstrabat. Vide rationibus his unam ludæorum dubitationem subdolanam Christus diremit, nam eis an liceret censum soluere Cæsari per cunctantibus dixit, ut sibi numisma census ostenderet, postea cuius imago illa, & in nummo posita superscriptio esset interrogauit, demum Iudæis has Cæsaris esse respondentibus, quæ erant Cæsaris reddere Cæsari, quæ dei erant, deo reddere iussit. In altera nummi aurei parte uarias & incertas notas reperio. Et aliquando Romæ magistratus fuit quædam tres uiri monetales auri, argentiq; fiatores gerebant, quorum, teste Fenestella, diligentia erat, ut numisma ra auro probo, argentoq; fabricarentur. Nummi in uentione humanis necessitatibus subuentum est, & per mutationem, introducta emptione, derogatum. Origo certe emendi, uendendiq; ut in libro digestorum duodeuigesimo apud Paulū scriptum habeo à per mutationibus cœpit. olim enim non ita nummus erat, nec aliud merx, aliud precium uocabatur, sed unusquisq; secundum necessitatem temporum, ac rerum utilibus in utilia permutabat, quoniam plerumq; euenit, ut quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrebat, ut cum tu haberes quod ego desiderabam, inuicem haberem quod tu accipere uelles, electa est materia cuius publica ac perperua estimatio difficultatibus per mutationū equalitate quantitatis subueniret, eaq; materia publica forma percussa usum, dominiumq; nō tam è substantiā, quàm è quantitate præbet, nec ultra merx

est u

12 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
utrunq; sed alterum precium uocatur.

LVCIVS TARQVINIVS
Superbus.

LVcius Tarquinius Prisci Tarquinij filius,
regni administrationem Seruio occiso oc-
cupauit. Gabios per Sextum filium simulato
transfugio domuit. leges aliquot tulit, sed &
ueteres multas sustulit, superbi cognomen ob
sticia contemptum meruit, ut apud Halicarnases
um lib. i. & iij. scriptum legimus. Princeps em
iste nō regiam rempublicam, sed tyrannidem ma-
gis constituit. proprio enim non subditorum eos
modo studuit, undē tyrannus non rex dici meruit.
Cuncta libidine magis quā legibus regens tā-
tum à patrum consilio & opinione in rebus gerē-
dis absuit, ut ex eis partē clariorem morte & ex-
ilio perdidit. Volsceis Sueffam & Pometiam er-
ipuit. Cloacam grandem, & lacus in circo compo-
suit. primus ferias Latinas adinuenit, uincula ex-
cogitauit, taurēas, fustes, latumias, compedes, ca-
thenas, exilia & metalla. Primus regum morem
de omnibus senatum consulendi soluit. rempub-
licam domesticis consilijs administrauit, bellum
pacem, fœdera, societatesq; per se cum quibus uo-
luit iniussu populi, & fecit & diremit. templum
Ioui in Capitolio ædificauit. & cum Ardeam obsi-
deret super alia obuiolatam à Sexto filio Lucre-
tiam, anno regni quinto & quadagesimo (si Lu-
uio credimus) urbe exactus est. Sed Halicarnases
us annos quinq; supra uiginti eum regnasse libro
primo & quarto asserit, regnum deinde per Por-
senam Hetruriæ regem frustra recuperasse cona-
tus. Cum is cū summa ignominia reliquum uite
tempo

LIBER PRIMVS.

13
tempus exegit. Huius temporibus Sextus Papy-
rius iure cōsultus apprimē peritus fuit, qui si os
ponio credimus, leges sine ordine ab regibus las-
tas in unum composuit, liberq; eius hac ratione
ius ciuile Papyrianū appellabatur. Lex ergo pris-
ma iuris ciuilis species, primū ab Regibus origi-
nem habuit, quapropter eos non ab re commes-
morauimus. mox à populo, ut statim dicitur, pro-
cessit. nam sunt leges principis sicut liberi populi
ut Valla tradidit. Sed quæ ab rege conduntur, al-
terius consensum nequaquam requirunt. quæ au-
tem à populo sancuntur, consulis interrogatione
egent. & propterea iure consulti legē esse dicunt,
quam populus Romanus senatorio magistratu
interrogante, ueluti cōsule, constituēbat. qua dif-
finitione leges ab regibus conditas non compres-
hendunt, eo quod cū suis latoribus exoleues-
cunt. Perempta prima reipublicæ spes
cie, cui regia manus à condita Vr-
be ad suam electionem usq;
ducentis annis, & qua-
draginta qua-
tuor om-
nis
um opis
nitione præ-
fuit.

LIBRI PRIMI HISTO-
RIÆ IURIS CIUILIS FINIS.

AYMA

AYMARI

RIVALLII ALLOBROGIS HISTORIAE IVRIS CIVILIS
LIBER SECVNDVS,

LEGES.

LACTIS regibus fuit apud populum Roma. alia terra reipublice species Tyrannocrazia nomine, quae est principatus multitudinis quae nullo discrimine habitio, omnium curatutilitatem & inquit. Illo enim tempore P. Romanus reipublicam cum omnium commodo gubernavit, & loco regum duos consules creavit, quos uno quoque anno ne auerent aliquid, mutari placuit, in Salustius in Cato. scribit, Et quia calendis Martiis apud Romanos annus incipiebat, tunc ipsi consules procreati magistratum imbuunt, ut ex Plutarcho in vita Martij colligitur, & Marcus de conditionibus & demonstrationibus ostendit. Consulatus nomen, teste Livio, inter quos id est Martij initus est. Mos quoque erat in delictu consules gratis populo agerent, benignesque alloquerentur, quod Paulus Aemilius in secundo consulatu facere voluit, affirmans non nisi se esse flagrantis populi gratia se consulatum secundum petisse. Dicitur autem eo nomine consules fecerunt

LIBER SECVNDVS

secundum Feneitellam, quod publicae rei consules se deberent. Et cum lege Tribunitia omnes ferè ab regibus constituta leges exolevisent, in eorum locum ipsius populi leges ad consulatum aut tribunorum interrogationem latae, subrogatae sunt, atque successerunt. Primum enim L. Iunio Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis consulibus creatis, ne ipsi & ceteri deinceps per omnia regiam potestatem sibi vendicarent, lege cautum est, teste Pomponio iureconsulto, ut ab consulibus ad populum provocatio esset, nisi sine iussu populi in caput civis Romani animadvertere possent, solum eis relicta est coertio, & ut in vincula publica duci iuberent. Plutarchus tamen hanc legem à P. Valerio Publicola consule latam fuisse scribit. Postea Tarquinius Collatinus sorore Tarquinij superbi, & fratre patre uel genitoris, uidentis nomen suum, eo quod de gente Tarquinia esset, civitati iniuriam, se consulatu abdicavit, rebusque suis omnibus Launium translatis, civitate excessit. Hinc Brutus alter consul ex senatus consulto ad populum tulit, ut omnes Tarquinij gentis exules essent. Deinde P. Valerius in Collatino locum, successus legem comitis centuriatis post Bruti exitum tulit, ne quis magistratus civem Romanum aduersus provocationem uerberare, aut necare ueller, & de faciendo cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Lege civium uectigalia etiam sustulit, si Plutarcho creditus, & ararium creatis duobus quaestoribus Veturio & Minutio. Saturni adem constituit, & consulibus non parentes bouum, & duarum pecudum precio quandoque mulctari disposuit. multas alias Solonis leges Publicola ad suum usum traduxit. Sextodecimo anno post reges exactos propter tribus

16 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tributum & militiam quam plebs tolerabat, in
montem sacrum trans Anienem fecerit, & duos
tribunos, C. Licinium & L. Albinum, qui plebes
essent magistratus, creavit. Leges quoque quibus
suum in patres ius iureretur, priusquam in urbem
reuerteretur, tribunorogante, condidit. unde &
sacra dicebantur, ad patrum plebisque concordi-
am pertinentes. Et ut Menenius Agrippa patri-
bus plebem reconciliaret, inter cetera ab eis con-
cessum est, ut plebis magistratus essent sacrosan-
cti, neve cui patrum capere eum magistratum li-
ceret, & ita plebs in urbem reuersa est. Postea cum
Martius Coriolanus ingentem Volscorum exer-
citum portis urbis aduouisset, ut patriam oppu-
gnaret, nullisque ciuium legationibus flecteretur
tandem Veturia matris, & Volturna uxoris pres-
cibus & lachrymis ab urbe castra mouit. Quare
Sp. Nautio & Sex. Furio consulibus a senatu de-
cretum fuit, ut foeminae semita uiri cederent, ut
purpurea ueste, & aureis segmentis uterentur,
quod primum in hanc usque diem seruat, & Ro-
mulitemporibus auctor Plutarcho etiam in usu
fuit. Lex agraria paulo post a Sp. Cassio consule
primum promulgata fuit, qua dimidium agri ab
Hernicis adempti Latinis, & dimidium plebi dis-
uidere uoluit, sed nunquam deinde sine maximis
motibus rerum agitata est, sicut alia id genus quae
post istam latae fuerunt. Volero deinde tribunus
plebis legem L. Pinario, & P. Furio consulibus
ad populum tulit, ut plebei magistratus tribuni-
cis comitibus fierent, quae cum patribus displice-
ret, eo quod eis omnem potestatem auferret, tri-
buni per clientium suffragia tribunos quos uel-
lent, ad impediendam legem, Ap. Claudium Appi-
ij filium plebi infestum, & Quintium Coss.
fecerunt, quod non profuit, nam post longas alter-
cationes a Lectorio Voleronis collega perlata est.
tuncque primum tribunitijs comitibus numero etiam
am addito, creati sunt tribuni Cn. Siccius, L. Nus-
matorius, M. Duellius, Sp. Illicius, L. Mecilius. Le-
gem etiam absentibus, L. Tricipitino, & T. Ve-
turio Gemino consulibus, C. Terentillus Arsa ple-
bis tribunus promulgare uoluit, ut quinque usque le-
gibus de imperio consulari scribendis crearen-
tur, ut iura a populo dato consules uterentur, non
autem libidinem ac licentiam suam pro lege ha-
berent. & de hac lege Terentilla diu inter plebem
& patricios disceptatum est, tandem Sp. Tarpeio
& A. Aternio consulibus abiecta fuit, per hanc fe-
re tempora cautum est, ut decem tribuni plebis
deinceps crearentur, & de Auentino publicando
lex fuit etiam lata. Deinde quia inter patres & tri-
bunos pro legibus ferendis magna saepe conten-
tio erat, tribuni sinem certaminum facere pollici-
ti sunt, si legulatores & ex plebe, & ex patribus
crearentur, qui leges communes utrisque utrisque fer-
rent, quibus patres in legibus ferendis, non in la-
tore assenserunt. quoniam daturum legem nemis-
nem nisi ex patribus aiebant, unde nequis esset in-
uidiae locus leges extraneas habere placuit. Qua-
re in gratiam Sp. Posthumus Albus, & P. Sulpi-
cius Camerinus, & A. Manlius publica auto-
ritate profecti sunt, & optimas quasque graecis le-
ges & instituta, mores iuraque anno tertio quam re-
cesserant, aduexerunt. a Solonis enim sanctionis
ora legum capita, eos attulisse credimus, haec in signis
chra in urbe forent, ne ploratus & lamentationes
in alieno funere fierent, ne bos immolaretur, ut
tribus duntaxat uestibus quis uteretur, minuens
di sumo

LIBER SECVNDVS 17
fecerunt, quod non profuit, nam post longas alter-
cationes a Lectorio Voleronis collega perlata est.
tuncque primum tribunitijs comitibus numero etiam
am addito, creati sunt tribuni Cn. Siccius, L. Nus-
matorius, M. Duellius, Sp. Illicius, L. Mecilius. Le-
gem etiam absentibus, L. Tricipitino, & T. Ve-
turio Gemino consulibus, C. Terentillus Arsa ple-
bis tribunus promulgare uoluit, ut quinque usque le-
gibus de imperio consulari scribendis crearen-
tur, ut iura a populo dato consules uterentur, non
autem libidinem ac licentiam suam pro lege ha-
berent. & de hac lege Terentilla diu inter plebem
& patricios disceptatum est, tandem Sp. Tarpeio
& A. Aternio consulibus abiecta fuit, per hanc fe-
re tempora cautum est, ut decem tribuni plebis
deinceps crearentur, & de Auentino publicando
lex fuit etiam lata. Deinde quia inter patres & tri-
bunos pro legibus ferendis magna saepe conten-
tio erat, tribuni sinem certaminum facere pollici-
ti sunt, si legulatores & ex plebe, & ex patribus
crearentur, qui leges communes utrisque utrisque fer-
rent, quibus patres in legibus ferendis, non in la-
tore assenserunt. quoniam daturum legem nemis-
nem nisi ex patribus aiebant, unde nequis esset in-
uidiae locus leges extraneas habere placuit. Qua-
re in gratiam Sp. Posthumus Albus, & P. Sulpi-
cius Camerinus, & A. Manlius publica auto-
ritate profecti sunt, & optimas quasque graecis le-
ges & instituta, mores iuraque anno tertio quam re-
cesserant, aduexerunt. a Solonis enim sanctionis
ora legum capita, eos attulisse credimus, haec in signis
chra in urbe forent, ne ploratus & lamentationes
in alieno funere fierent, ne bos immolaretur, ut
tribus duntaxat uestibus quis uteretur, minuens
di sumo

di sumptus gratia hæc fuisse introducta existimo. Ne ad aliena monumenta, nisi quo tempore funus efferretur, quispiam accederet. Ne quis sepulchra deleret, neue alienum inferret. pœnaq; esset, si quis bustum, aut monumentum, aut columnam uiolaret, deijceret, & frangeret. ne in uita defunctos maledicta conijcerentur. Has quoq; Solonis leges tres prædicti Roma. legati attulerunt. Vt si quis in sacris locis, uel in iudicio, uel apud magistratus, aut cum certaminum instaret spectaculum, in ciuem maledictis esset inuectus, illi treis drachmas, ærario duas soluere cogeretur. Vt si quis aliquid in agro plantaret, quinque pedibus. si ficum uel oleam nouem iucina abesset. ut scrobis & fossas effodereliceret, modo tantum ab alieno abesset, quantum fossæ fastigium foret. ut quis cunctis apum aluearia cõderet, trecentis passibus ab alterius ante cõditis abiret. Vt mulier dote careret, treis duntaxat uestes & uasa quædam paruo empta domo paterna efferret, quia societatem coniugij non precio, sed liberorum charitate iungi oportere Solon existimauit. Sequentia quoq; capita Posthumius Sulpitius, & Manlius à Solonis legibus delegerunt. Vt si quis liberos non haberet, p uoluntate heredem cõstitueret, nisi morbo ingrauescente, aut medicamentis, coniugis uel suasionibus, ac blãditijs heredem cõstituere adduceretur, aut uinculis & cruciatu dicere hæredem cogeretur. Vt necessaria uitæ subsidia filius patri ab quo nulla arte esset ad usum uitæ institutus, non deberet. Et ut de meretricibus nati parietes alieni non tenerentur. Sed legitime nati qui parentes non educarent, ignobiles & obscuri essent. Vt moechum in adulterio deprehensum necare liceret. Vt qui ingenue uirgini uim attulisset, X. drachmas

multaretur. quã si suasionem in suam traxisset sententiam, XX. drachmarum pœnam lueret, nisi partem questum corporis faceret. Ne filia soror uenisset in stupro deprehenderetur uendi posset. De offensione quadrupedum hanc Solonis legem adduxerunt. Vt canis qui aliquid morsus læsisset, castro quatuor pedum alligatus dederetur. Et de furto hanc à Solone legem præscripti uiri habuerunt, Vt fures pœna dupli multarentur. Has quoq; constitutiones à Solonis legibus decerpserunt, Ne parricidij affectata tyrannidis damnati magistratum caperent. Et si ob discordiam, dissensionemq; seditio atque discessio populi in duas partes fieret, & ob eã causam irritatis animis utriusq; arma caperetur, pugneturq; utis qui in eo tempore, in eodẽ casu civilis discordie nõ alterutri parti sese adiungeret, sed solitarius separatusq; communi malo ciuitatis sederet domo, patria, fortunaq; omnibus careret, exul extorrisq; esset, & hæc lege Gellius ideo græcos recepisse dicit, ut boni homines seditionem timentes diuersas partes secuti, ciues reconciliarent. Prædictas autem Solonis leges aduectas paucis additis aut detractis ita Romani in suas tabulas per X. uiros retulerunt, ut de Cicerone de legibus, & Iure cõsulti, Gellioq; & alijs colligitur.

SEQVNTVR NVNC VERBA
LL. XII. TABVLARVM.

In urbe ne sepelito, neue urito, ne facito rogam, asciane polito.

Hanc legem Petronius & Flora eius uxor transgressi sunt, nam monumentum uiui sibi ponendum

20 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

Valentiæ curauerunt, & sub ascia dedicauerunt, quod adhuc in æde diui Felicis extat. Romanus quoque apud Allobroges iuxta Lugdunum Euticho filio monumentum sub ascia dedicauit, unde ascia forma semper marmoribus polito insculpta est, maxime ubi inscriptio huius instrumenti meminuit. Alij etiam complures monumenta contra hanc legem ascia poliuere, ut in multis Romanorum sepulchris regiones peragrans uidere poterit, & hæc constitutione sumptus minuendi gratia Cic. inuentam fuisse dicit. Hinc sumendam coniecturam existimo, nihil minus quædam Romanorum cupiditate gloriæ sibi monumenta facere, & ascia polire uoluisse, ut hac lege sumptus huiusmodi minuere necessarium fuerit. Sed Galli tanti sunt huius gloriæ spretores, quod ne bellicosi quidem principes apud eos sepulchra facere, uel perpolire curauerint, uel adhuc curent, unde cõtraria lege potius monumenta facere, & ascia polire astringi debuerunt. Astutissimus quisque gregarius Romanorum miles Galliam & Italiam, aliasque provincias suis inscriptionibus & sepulchris repleuit & fœdauit, ut ille bonus Petronius, qui suo testimonio ueteranus erat, & honesta missione missus, & Romanus ille qui Euticho filio duodeuiginti annos duntaxat agenti tanta cura monumentum fecit. tanta fuit huius gentis gloriæ cupiditas. Hac ratione quales his sepulchris cõditi, aut marmoribus inscripti fuerint, sæpenumero ignoramus, quia historici & scriptores eos commemorare ob utilitatem neglexerunt. Dux primæ leges sequentes timore incēdij, & ad tuitionem sepulchrorum factæ sunt.

Rogum, bust

LIBER SECVNDVS.

21

Rogum, bustum uel nouum inuito domo ne propius ædes alienas sexaginta pedes adducito. Vestibulum sepulchri, bustum uel ne usucapito. ploratus & lamentationes in funere suo latæ sunt. Cicero refert hanc legem in X. tab. à X. uiris fuisse coniectam.

Defuncti iniuria non afficiuntor. Si iniuriam alteri faxit, xxv. asses æris pœnæ sunt.

Hanc legem Labeo iurisconsul. in libris quos ad xij. tabu. conscripsit non probauit, quonia ab iniuria faciendâ nemo etiam inops XXXV. assibus deterreretur. Lucijque Neratij factio huius legis iniuriam ostendit. qui os hominis liberi manus suæ palma uerberare pro delectamēto habebat. deinde seruo suo sequenti crimen plenam assium portanti iubebat, ut iniuria affecto XXXV. asses statim secundum XII. tabu. numeraret, unde postea secundum eundem Lab. prætores hanc legem abolere & relinquere censuerunt, iniurijsque æstimandis recuperatores se daturos edixerunt. Hanc legem tamen Cæcilius iureconsultus, cum à Phaurino iniqua diceretur apud Gell. ueri nixus est. alias leges prosequamur.

Re, persona, tempore, loco atrociores iniuriæ iudicãtor. Si quis sepem, uel mæceriam iuxta alterius regionem effoderint, terminum ne excedunt. Si autem murum, pedem unum. si domum, duos

B 3. pedes

22 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
pedes relinquunt. Si uero sepulchrum
aut foueam effoderint, quantum sit pro-
fundum, tantundem derelinquunt. Si
puteum, passum. Oliuam autem, aut ficu
noue pedes ab extranea regione plantan-
to. In caeteris autem arboribus quinque pe-
des seruant.

Forse oliuam, & ficum haec lex ab alijs arbori-
bus distinxit, quia huiusmodi arborum radices
longius proserpunt, damnuq; ob id finitimis affe-
runt, an hoc tamen sit uerum, agricolae consule-
runt. Hanc legem Caius iure consul. sicut relata est, in
finibus regundis citauit. & quod in finibus, XII
tabul. usucapionem inter quinque pedes esse uo-
luerint, Cicero eleganter in legibus dixit. Sed post
haec ex constituto. Valentiniiani, Theodosij & Arca-
dij imperatorum praescriptio quinque pedum sub-
lata est, ut finalis surgij, uel locorum libera per-
geretur iuentio. Aliam Solonis legem de institus-
tione haeredum X. uiri in XII. tab. sine exceptio-
ne aliqua hoc modo descripserunt.

Vt quisque legasset, suae rei ita ius esto.
Postea tamen alijs legumlatores, iure consul. scilicet
& imperatores eis, qui aliquem testari quoquo mo-
do cogunt, aut prohibet, poenam imposuerunt.
deinde sic aliae leges translatae sunt.

Filius arte carens patris incuria, eidem
necessaria uitae subsidia ne praestato. alio,
quin parentes educare cogitor. Emeretri-
ce natus patrem non alio. Mochum in ad-
ulterio

ulterio deprehensum necato.

De muliere hac lege non expressim cauetur, at Ro-
muli constitutione mulier in adulterio deprehen-
sa, repudiari poterat. Caesar uero Pompeiam uxo-
rem non in adulterio deprehensam, sed adulteri
suspitione non carente, repudiavit. Nam cum ma-
gna suspitio esset Clodium Pompeiae consuetudi-
nem habuisse, ex eo quod dum noctu sacra Bo-
nae desisterent, ueste muliebri lulij potius aedes, ubi
tunc forte celebrabantur intrasset, & ibi interro-
gatus quidnam quaereret, & unde esset, se praesto-
lari Pompeiae ancillam dixisset, ab Caesare Pom-
peia ex hac adulteri suspitione repudiata est. Et
cum postea in Clodium ob eadem causam de pol-
lutis cerimonijs accusatum Caesar testis citatus se
quiequam comperisse negasset, ab accusatore in-
terrogatus cur igitur uxorem repudiasset, quo-
niam meos inquit non delicto solum, sed & deli-
cti suspitione oportere carere censeo. Si mariti hae
Caesaris ratione mulieres nostri temporis repu-
diare possent, prohi suppiter quotquot diuortia fi-
erent. paucae sunt enim mulieres quae hodie sus-
pitione careant. nescio si mutua foeminarum inui-
dia, aut hominum iniquitate, qui omnia in dete-
riorem potius quam in meliorem partem inter-
pretantur, ista suspitio proueniat. Sed & culpa
ipsae mulieres non omnino carent, quod pro-
cos cupiditate nubendi libenter admittant, quod
compro iuuenes attente audiant, & quod notis
ignotisque aequae familiariter utantur. quoniam
mo a multis adamari uarium hoc animal sibi in
gloriam & honorem sepius ascribit. Lege post hac
lulia patri filiam in adulterio deprehensam cum
adultero occidere concessum est. dum modo fili-

24 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
am in potestate habeat, & ambos in ipsa turpitu-
dine, aut in ipsis rebus ueneris secundum Labeo-
& Pompo. opinionem deprehenderit, quod So-
lon & Draco, teste Vlpiano uoluerunt. Marito
quoque adulterum uxoris suae lenonem, aut arte
ludicram facientem, libertum, seruumque suum, lu-
dicio quoque publico damnatum, domi suae depre-
hensum leg. Iul. occidere permissum est, ut Mar-
tianus de adulterijs scribit, quod & Alexander
imperator sanxit. Vxorem uero domi in adulterio
deprehensam, maritus sine mora occidere de-
bet. haec omnia tamen iure pontificio facere non
licet. Dubitationes autem quae circa legem Iuliam,
& consequenter circa hanc XII. tab. lege occur-
rere possent, iure consulti in titulo ad leg. Iul. de
adul. decidunt & terminant. sed aliarum legum
translationem referamus.

Vim ingenuae uirgini inferre, aut eam
suasione in tuam sententiam trahere caue-
to. Sororem aut filiam in stupro deprehe-
sam uendito.

Posteriori iure ciuili qui uirginem rapit, ultimo
punit supplicio. & qui eam sine ui stuprat, leg. Iul.
de adult. condanatur. sed iure Ponti. stuprans uir-
ginem dote constituta, eam in uxorem ducit, &
si eam ducere nolit, dotem constituit. & castiga-
tur a patre nolente filiam dare, stuprans dotem
soluendo liberatur. Legem autem Solonis de offen-
sione quadrupedum X. uiri in hunc modum am-
pliarunt.

Si quadrupes pauperie fecerit, animal
quod

LIBER SECVNDVS. 25
quod comisit noxam dato, aut noxae esti-
mationem ferto.

Sed ab eiusdem lege in fures lata recesserunt, quo-
niam ut Gell. lib. XI. refert. ita de hac re in XII.
tab. scripserunt.

Furem qui manifesto furto prehensus
erit, si furtum aut noctu faciat, aut interdiu
comprehenderetur, se telo defendat, occi-
dito. Et ceteris manifestis furibus liberos
uerberato. & ei cui factum luci furtum
erit, si se telo non defendat, addicito. Ser-
uos autem manifesto furto prehensos uer-
beribus afficito, & c saxo praecipitato. Pu-
eros impuberes praetoris arbitratu uerbe-
rato, noxamque ab his facta sarciri facito.
Furta quae per lancem liciumque concepta
erunt, sicut manifesta uindicato.

Caius in leg. Aquil. dicit ita demum hanc XII. tab.
legem, furem noctu aut interdiu deprehensum,
occidere permisisse, si id ipsum cum clamore si-
gnificaretur, & si interdiu se furtulo, cum pre-
henderetur, defenderet. Teli autem appellatio,
ut ipse Caius alibi interpretatur & fustis, & fer-
rum, & lapis, & denique omne quod nocendi cau-
sa manu mittitur, in hac lege significat, licet uul-
go, quod ab arcu in longinquum mittitur, telum
appelleretur. In hac lege X. uiri sententiam Draco-
nis in aliquo secuti uidentur, qui primus omnium
B s leges

Draco fuit unus de legibus. Inchoat ut quod. Cuius
26

HISTORIAE IVRIS CIVILIS

leges Atheniensibus dedit, & inter alia furem cuius
iurcuncq; furti supplicio capitis esse puniendum
censuit atq; sanxit. Postea ab illa lege Xuirali
ut Gellius ait, discessum est, & pro parte ad Solonis
legem peruicium. nam si quis super manifestato furto iure
& ordine experiri uelit, actio in qua druplum datur.
Pro furto autem concepto & oblato, poena tripli constituta est. alijs deinde furcis
omnibus quae nec manifesta appellatur, poenam dupli,
sicut Solon legulatores imposuerunt. rursus actiones
concepti & oblati furci in dissuersione secundum
Iustinianum abierunt. Vtrum autem lex Solonis de
seditione ciuium in XII. tab. relata fuerit, non satis
constat, sicut neq; de alijs compluribus Solonis
legibus, nisi ex coniectura qua magis, auctore aliquo
fretus, multas Athenien. leges in XII. tab. fuisse
translatas, & descriptas paulo ante affirmari.
Nam cum teste L. Iulio P. Ro. legatis Athenas
missis Solonis leges describere, & aliarum Graeciae
ciuuitatum instituta, mores, iuray noscere iusserit,
sitq; haec lex, utpote ciuuium seditione coerens,
una e dignioribus quas Athenien. habuerint,
nec non illae quas supra retulisse. Et Phauorinus
apud Gell. oportere modum eius de seditione legis
seruare inter fraus aut amicos dissidentes
censebat, ut qui in medio sunt utriusq;
partis beneuoli, si in concordia amittenda
parum authoritatis quasi ambigui amici habuerint,
in diuersas partes discedant, ac per hunc modum
uiam sibi ad utriusq; concordiam muniant.
Inuehitur e diuerso Phauorinus idem in eos, qui
duos litigantes amicos desituunt, eosq; dedunt
aduocatis maleuolis aut auaris, qui lites animas
& eorum lucri aut odij studio inflammant. Si quis
autem

*hinc rati
aliquos*

LIBER SECVNDVS.

autem inquirat sententiam & utilitatem legis quam
Solon de seditione tulit, Gell. legat, & quam uulgo
lis respublicae fuerit, cognoscer. Prater haec Laertius
Diogenes Solonem constituisse scribit, Ne tutor cum
pupillorum matre inhabitaret, neq; is ad quem post
pupillorum obitum substantia spectaret, tutor fieret.
quas leges Romani ita in suis tab. collocarunt &
intellexerunt.

Tutor cum pupillorum matre ne habitato.
Agnati aut substituti qui successionem sperant,
tutores sunt. & dari tutores possunt. Sed si aliqua sit
insidiarum suspitio, apud alios pupillus educator.

Legitimae tutelae sicuti Vlpianus ait, agnatis qui ad
legitimam hereditatem admitti possunt, summa
prudencia lege XII. tab. delatae sunt, ut qui
successionem sperarent, bona tuerentur. unde & filio
pater substitutum eidem tutorem dare potest, ut
de uerbis Pauli iure consul. sub tit. de excu. tuto. in
terpretes iuris ciuili colligunt. Si tamen aliqua sit
suspitio, ne successuri pupillo insidiarentur, praetor
ex conditione persona, & tempore etiam contra
uoluntatem patris constituet, ubi pupillus alatur
uel moretur, ut iure consulti, & imperatores
diligenter explicant. haec sunt leges quas ab Athenien.
Romani habuere. A Lacedaemonijs aut tres legati
Posthumius, Camerinus, & Manlius non scriptum
ut ab Athenien. sed mores & consuetudines habuerunt,
unde non immerito in duas species ius scriptum,
& non scriptum ius ciuile Romanorum distributum est,
ut Iustianus affirmat. Nam eius

28 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

Nam eius origo ab Atheniens. & Lacedæ. fluxit. & Athenienses leges scriptas magis custodiebāt, Lacedæmones autem usq; adeo ius scriptū spreuerunt, ut Lycurgus eorum legislator sanctione constituerit (si Plut. credimus) ne scriptis uteretur legibus. Et inter alios mores quos apud Lacedæmonios legati delegerunt, sumptuarias leges, ut Marcellinus scribit, è Rhetris, id est axonibus Lycurgi Romam transtulerunt, quibus Romani diu usi sunt. Et si quispiam cognoscere desideret quas leges circa sumptus, & alias Lacedæmonij habuerint, has apud Xenophont. Plutarchumq; in Lycurgo, & alios inueniet. Ut domorū culmina securi, & ianua serra duntaxat, nō alio instrumēto fabrefacta essent. Ut adulta ætate uxor duceretur. ut omnes posteriore luxuria abstineret. ut p̄ exercitio & disciplina rei bellicæ furari liceret. ne isdem hostes sæpius bello peteretur, ne frequenter reluctando bellicosi fierent. & ut ciues publice simul discumberent, diuites promiscue, & inopes uni adhiberentur conuiuio, isdemq; temperatis tamen uescerentur epulis. Hinc origine sumptuosa opinor, quod Romani in propatulo prauiderent, & cœnarent, ut sic oculis ciuium testibus factis luxuriæ modus fieret, sicut statim post Marcrob. dicemus. Habuerunt quoque Lacedæmonij in eorum moribus, ut cadauera in urbe sepeliri, & secus templa monumenta fieri possent. sed Romani tantum ab usu harum duarum constitutionum abfuerunt, ut contrarium lege & decreto Pontificum constituerint. Nam ut Marcus Cicerō dicit, cadauera lex Romanorū in urbe sepeliri uetuit. hanc legem paulo ante retuli. & Pontifices non posse sepulchrum in loco sacro publico fieri decreuerunt. unde cum extra portam Collina

uoluit da
uoluit
labor:

LIBER SECVNDVS.

29

nam ædes & ara Honoris dedicanda esset, multa sepulchra quæ in eo loco erant, extracta fuerunt. Hinc est quod Syllæ monumentum in campo Martio, Augusti Mausoleū inter flamineā uia & Tyberis ripam, Domitiorumq; sepulchrum in colle Hortorum fuisse legimus, quod Domiti. cadauer in suburbano, Philidis Latina, & cadauer Caligulæ in hortis Lamianis sepulta fuisse tradunt. Quod si aliquos, ut de Tuberone, Publicola, Fabricio, & alios quibusdam legimus in urbe sepultos fuisse reperiemus, illis ante hanc legem, uel post, sed uirtutis causa, ut Cicero dicit, concessum est. Pariter si in ædibus sacris lapides monumentorum antiquorum etiam in scriptos uideamus, extructionemq; aliunde asportati sunt, non quod ibi aliqui sepulti fuerint. Traianus tamen non quod omnium imperatorum intra urbem, ut Eutrop. scribit, sepultus est, ossaq; eius in urnam auream collocata, in foro quod ædificauit, sub columna posita fuerunt. At Christiani in urbe, & extra urbem, secus aut intra ædes sacras semper monumenta faciunt, ut posteriori iure Pontificum, habentq; pro nefando si quis in p̄phano loco huiusmodi aliquid propter suum delictum ab eis in p̄phano sepeliuntur. Inter Spartanorum quoque leges hanc fuisse comperimus, ut si eorū dux quod cupiebat & uolebat, dolo aut persuasione quod ceret, bouem mactaret. si uero rem bello gereret, gallum ex instructo immolaret. Hoc autem ideo Spartanos introduxisse Plutar. in Marcello refert quia licet bellicosi essent, ampliora tamen magisq; esse homine digna iudicabant quæ ratione, ac prudentia, quam quæ ui aut fortitudine confecta essent,

Flaminia

Latina

Evander
negator

30. HISTORIAE IVRIS CIVILIS
essent. At diuersum morem Romani habuerunt.
eorum enim dux qui prælio & cæde hostem supe-
perabat, ingentem triumphum agebat, & bouem
mactabat. sed qui leui aut nulla pugna, uerum co-
mitate, & beneuolentia orando rem bene gere-
bant, ouabant duntaxat, & ouem immolabant.
Sanxit etiam apud Lacedæ. Lycurgus quod Quis-
rites auxerunt, ut undecim diebus luctus finiret-
tur. & neq; uiri, neq; femina nomen sepulchro
inscribere liceret, nisi præclare in bello perisset.
Quod Romani non seruarunt, nam etiam sepul-
chra eorū inscripta uidemus, qui ne in bello quie-
dem fuerunt. Alijs præterea moribus Respu. Læ-
cedæmonum constituta fuit, ut à Plut. & Xen-
intelligi potest, quorum optimos in urbem com-
memorati Romæ. legati attulerūt. Longæuo de
inde usu, tacitoq; consensu complures alios mo-
res qui leges imitarentur, tollerent, aut interpre-
tarentur, ipsi Romani introdixerunt. Sed quod
ultra leges à græcis habitas Romani suis tabulis
alias addiderunt, cōiecturam ex eo sumimus, quod
Diony. Hali. scribit, unam Romuli legem, qua
patri filium uendere permiserat, à Xuiris cū alijs
legibus fuisse in XII. tab. conscriptam. me etiam
mouet, quod cum grecorum leges X. tabulis ope-
ra Xuirorum exhibitæ non sufficerent, eorūdem
uiri duas tabulas prioribus adiecerunt. ut unq; si
fuerit, siue à græcis Romani omnes habuerint, si-
ue aliquas inuenerint, sequentes leges de religio-
ne, & magistratibus, deq; priuato iure, ultra præ-
dictas in XII. tab. fuisse secundum Ciceronem
& Plinium, iure consultos & Gellium comperio.

Ad diuos caste adeunto, pietatem adhi-
bento

LIBER SECVNDVS. 31
bento, opes amouento, qui seus faxit, de-
us ipse uindex erit.

Caste iubet lex adire Deos, corpore uidelicet, Citero
ut inquit Cicero, & animo multo fortius. nā cor-
poris macula uel aspersione aqua, uel diurno nu-
mero tollitur. animi labes nec diurnitate uane-
scere, nec ullis manibus elui potest. Nostrī sacer-
dotes tantū ab obseruatione huius legis absunt,
ut complures ioci loco habeant, post habitam cū
muliere cōsuetudinem, Deo sacrificare. sed deus
ipse uindictæ tarditatem supplicij grauitate com-
pensabit. Sicne cum dijs immortalibus iocatur?
nonne legerunt Dionysij filium regno perditulo
di fuisse magistrum, & in triuio docuisse litteras
propterea, quod pater sacrilegus fuerat, & sacris
legia sua iocosis dictis prosequi uoluptatis loco
duxerat. Nonne etiam Tibullum legere, qui hoc
elegati carmine seruare legē prædictā iubet. Vos
quoq; abesse pcul iubeo discedite ab aris, Quis
tulit externa gaudia nocte Venus. Castra pla-
cent superis, pura cum ueste uenite, Et manibus
puris sumite fontis aquam. Apud antiquos istud
quoq; obseruatum inuenimus, ut dijs superis sa-
cra facturus corporis ablutione purgaretur. dijs
uero inferis litaturo sola aqua aspersio sufficeret.
Vnde Aeneas apud Virgilium de sacris superum
ait, Tu genitor cape sacra manu patriosq; penas
tes, Me bello è tanto digressum, & cæde recenti
ro. At Dido sacra dijs inferis instituens dixit, An
nam chara mihi nutrix huc siste sororem, Dic cor-
pus properet fluminali spargere lympha. Et cum
Misenum Aeneas sepultura mandaret, Idem ter
socios

Tibull.

Virg.

32 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

soctos pura circumtulit unda, Spargens rorē leuē
 &c. & hanc differentiam Macrob. iuculenter in
 Marone deprehendit. Hæc lex insuper pietatem
 deo esse gratam, & sumptum esse remouendum si-
 gnificat. Ex cognitione deorum, quod res huma-
 nas curēt, pietas oritur, cui iusticia, reliquæq; uir-
 tutes ex quibus uita beata existit coniunctæ sunt,
 ut Balbus apud Cicero. de natura deorum dis-
 serit. quapropter se dubitare Cicero ait, an pietas
 te aduersus deos sublata fides, humaniq; generis
 societas atq; iusticia uirtus excellentissima tollā-
 tur. nam cum pietate tolli religionem, & sancti-
 tatem constat. Sed licet sumptum hæc lex remoue-
 at, Diuos tamen magnis muneribus Romani do-
 nabāt, & maxime Romulū ex instituto uictores,
 is enim exercitu Ceninensium fuso, obrūcatosq;
 in prælio rege, Ioui Feretrio templum in Capito-
 lio, & opima spolia ducis hostium dedicauit, &
 id templū sedem esse opimis spolijs dixit, quæ res
 gibus ducibusq; hostiū cæsis, se authorem sequen-
 tes posterū ferrent. Itaq; duo post Romulū opima
 spolia in hanc Iouis ædem detulerunt, Corneli-
 us scilicet Cossus cum Tolumniū Tyrrhenum
 obruncasset, & C. Marcellus qui Viridomarum
 Gallorum regem superauit. Sed & teste Festo de-
 cima quæq; ueteres dijs suis offerebat, qd Pontici
 iure immortalī Deo hodie fieri debet. Sed qualis
 ter hoc ius ponti. Christiani seruet, ipsi uiderint.
 Ultimo loco lex nō iudices, sed deum uindictam
 constituendo religionem confirmare metu præ-
 sentis pœnæ uideatur. sed referamus alias religio-
 nis leges.

Separatim nemo habessit deos, neq; no-
 uos, siue aduenas, nisi publicæ adsciros, pri-
 uatim

de

Cossus

LIBER SECVNDVS.

uatim colunt. Cōstructa à patribus delu-
 bra habent. lucos in agris habent. & la-
 rium sedes, ritus familiae, patriæq; seruato.

33
 vnde
 Agulphus
 Robyns
 p.

Hac lege Christiani monentur ne diuos aliquot
 colant, nisi prius autoritate Ro. ponti. approbati
 publice, & recepti fuerint, quod & constitutioni
 bus Alexandri & Innocentij ponti. hodie cauetur,
 ut in iure Pontici scriptum est. ecce quanta Roma
 norum fuerit religio, ut etiam in nostra nō abhors
 reret. Et propterea Ciceronis testimonio deorū
 quorumlibet cultum Romanis prohibuerunt, ne
 confusionem haberēt religionum, & cerimonias
 hanc legem Augustus Aegyptum peragrans ut
 Apin uiseret, paulo deflectere noluit, & Caium
 nepotem quod Iudæam prætereuehens, apud Hie-
 rosolymam non supplicasset, collaudauit, sed si-
 cut has peregrinas cerimonias, utpote nouas, aut
 non præceptas cōtemptui habuit, ita ueteres aut
 præceptas, ut sacra Atticæ Cereris, & id genus
 alia reuerendis coluit, ut autor est Suet. Pro-
 pter hanc legem Christus inter deos Tiberij tem-
 poribus à Romanis receptus nō est. nam licet Ti-
 berius intellecta per Ponticum Pilatum Christi di-
 uinitate, hoc ad senatum cum prærogatiua sui sus-
 fragij deuulisset, tamen quia ad senatum ea res nisi
 me probaretur, Christus neglectus est, cum ut
 Tertul. refert, Romæ uetus decretū esset, ne quis
 deus ab imperatore consecrari posset, nisi à sena-
 tu etiam probaretur. Et de hac lege XII. tabu. ut
 quidam aiunt. Tertul. intelligere uoluit, nihilomi-
 nus periculum, & pœnā Tiberius his qui temere
 Christianos accusarēt, cōminatus est. Ast sub Ne-
 C
 rone

77

14 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
rone cum alijs Christiani, tū Petrus & Paulus nos-
træ religionis capita, Suet. Eutropij & Placi-
næ testimonio supplicij afflicti sunt. Sed & mox
Hadria. ne procellum huius nostræ ignoremus,
Christo templa cōdere inchoavit, sicut Lampri-
testis est. sed præfecti sacerorum suasionē ab in-
cepto desistit, qui hoc medio omnes futuros aliquo-
do Christianos, & ideo cætera etiam templa dese-
renda prædicabat. Quare mutato animi propo-
sito acerrime tandem Hadria. Christianorum ve-
ritatem infectatus est. Alexander autem Christi-
numen inter maximos & selectos deos recepit.
Philippus deinde Christiani nominis cultum con-
cepit. sic apud Romanos nostra intravit religio.
Dei ubra & deorum lucos contra magorum
sententiā lex esse iubet. his enim autoribus, Xer-
xes inflammasse templa græciæ dicitur, quod deo-
rum quibus omnia esse parentia ac libera deberet, qui-
rumq; omnis hic mundus templum esset, & deo-
rum parentibus includerent. At Romanorum tem-
pla dei ubra esse in urbibus, & lucos in fundis, nisi
sæpè cōspectu Tul. censet, ut rebus divinis ubiq;
homines operā darent, atq; dei præsentia & aspe-
ctu castiores essent, & deorum speciem in oculis
non solum in mentibus haberent. Romanorum
quibusdam dñs Vulcanus præsertim, & Aesculapio
extra urbem templa fecerunt, ne pestis, vel in-
cendia urbē intruderetur, eamq; male afficerent.
& Romulus sicut apud aliquos legitur, Vulcani
templum primo extra urbem constituit. Chris-
tiani hunc Romanorum morem secuti, compo-
ra dei & celestium hominum templa in agris &
urbibus habent, in eorumq; Pontificio iure dicitur
de ædificandis & reparandis ædibus sacris re-
peritur. Lucos insuper dñs olim urbis ceteris conti-
nuit.

LIBER SECVNDVS. 35
mit, fuisse sacros Virgilius cum in alijs libris,
tum in VIII. Aeneid. sic ostendit, Est ingenere geba
dum lucus prope Cereris amnem Religionem pæ-
trum &c. Et in his locis sacris propter religionē
cædere arbores fas nō erat, immo ut Servius ait
cædentes sacrilegiū committebant, poenāq; lues
habant. Et ideo cum lucum Aesculapii templo con-
secratum Turullius Antonij præfectus ad nave-
ei faciendas magna ex parte succidisset, deus cho-
lirate deū Cæsariam militibus occisus est. Deo
tamē cōcedente in lucos arbores cædere licebat,
nec sacrilegium committebatur, unde Dardania
no Aeneæ suo in lucos arbores pro faciendis nauis
bus Cybele deorum mater teste Virgil. dedit, nas
vesq; ipsas sacris suis pinibus factas louem præ-
sertim, ab incendio industria Turii postea illud
servavit. Et quia nullæ in lucis cædebantur arbo-
res, & ita earum densitatem lucos opacis, & sine
lucē erat. à lucos per antiphrasim, eo quod nō lu-
ceret, Servius & Priscianus lucum fuisse appella-
tum crediderunt. Alij nō per contrarium, sed ob-
trembra sacrificiorum lumina, quæ ibi noctu fieri
bant, à lucos lucum deduxerunt, nam & Lucra-
ria etiam festa in lucos qui permagnus intra mare
& Salariam, & Tybetim fuit, Romani secundum
Festum colebant, eo quod ibi à Gallis à prælio
fugientes se in ipso occultauerunt. Et quoniam an-
tiquitas proxime accedit ad deos, ritus familie,
patrumq; quasi à dñs traditā religionem lex ser-
uari mandat, ut Cicero tradit. Unde nō inelegan-
ter cuidam adolescēti Phavor. philo. dixit, ut mo-
ribus præteritis uiueret, uerbis autem præsen-
tibus loqueretur. Deos quoq; peculiares & domes-
ticos, ut Larcs, eorumq; sedes hæc lex constituit.
C 2 erant

36. HISTORIAE IVRIS CIVILIS
erant enim Lares gemini ex Larum nympha & Mer-
curio nati, & multorum opinionelares genij erant
omnibus dati, ut uita funeriq; duces essent. ecce
quoniam Romani in religione Christianos at-
gerunt, qui hominis custodiam malo angelo, &
bono deum tradidisse ferunt. Horum autem lar-
um sedes & locus lararium dicebatur, & in hoc
larario Alexander Sene. matutinis horis rem diu-
na ad effigies deorum secisse dicitur, ut apud Lam-
pri. legimus. & inter deos primi lararii Habraam
mum & Christum, in secundo vero larario simul-
lactum Virgilij & Ciceronis habuit. Et qui in
re pecuniaria per lares, & genium principis iura
bat, & peierabat, ex imperatoris Seueri & Anto-
nini constitutione fustibus castigatus dimitteba-
batur, sicuti Vlpi. de iure iur. refert. alterius legis
haec uerba erant.

Diuos, & eos qui caelestes semper habiti
colunt. Illos quos in caelum merita uoca-
uerunt Herculem, Liberum, Aesculapi-
um, Castorem, Pollucem, Quirinum, &
illa propter quae datur homini ascensum
caelum mentem, uirtutem, pietate, fidem,
earumq; laudum delubra sunt. nec ulla
uiciorum sacra solennia obeunt.

Tria rerum genera coli haec lex mandauit. deos
primo, qui semper caelestes habiti sunt ut Iouem,
Martem, & reliquos antiquorum deos, quos enu-
merare esset difficile. Sed cum omnis, cum hos duo
decim Iunonem, Neptunum, Mineruam, Ven-
erem, Apollinem, Mercurium, Iouem, Vulcanum,

LIBER SECVNDVS 37
Vulcanus, Martem, Dianam, & Vestam Roma-
ni coluerunt, & eisdem aras in urbe construx-
erunt, & singulis quidem mensibus singulos de-
os assignauerunt, in quorum tutelam referrentur.
Ianuarius enim in tutela Iunonis erat, & Februa-
rius in tutela Neptuni, & sic de reliquis prout des-
scripsimus, dicendum est. Deinde ex hominum ge-
nere consecratos sicut Herculem, & ceteros bene-
ficijs excellentes uiros lex colere iubet. Mos enim
Romanis erat consecrare imperatores, qui super
eo honore affecti erant, inter diuos & in deorum
numerum relati dicebantur, & una cum ceteris
numinibus colebatur, & ideo Valerius reliquos
diuos fuisse acceptos, sed Caesares a Romanis da-
tos affirmat. huius autem consecrationis modum
& formam praclare Herodianus in Seuero tras-
dit. Primus uero qui a Romanis consecratus, & in
numerum deorum receptus fuit, Romulus tra-
ditur conditor urbis, nam a deo in colle Quirina-
li constituta pro deo cultus est, & Quirinus est ap-
pellatus. Is Romulus mortuo fratre solus impe-
rio potitus, a sacris peregrinis ea quae Herculis
erant suscepit, graecograui, ut ab Euandro insti-
tuta erant, sacra Herculi fecit. Cum enim Hercules
les prope Tyberim ob boues sibi raptas Caecum
interfecisset, & Euander profugus a Peloponneso
ea sorte loca tunc autoritate magis quam imperio
regeret, uisa Herculis forma angustiore humana,
nomineq; patre a patria acceptis, a uaticinio ma-
tris deorum caelestium Herculem aucturum esse
aliquando numerum Euander dixit, aramq; &
sacra ibidem Herculi constituit, quorum curam
Porriorum familiae, quae tunc ea loca incolerat
tradidit. Haec Herculis sacra Romulus, & postea

38 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
reliqui Romani ita susceperunt, ut Herculem deo-
rum more coli relata lege iusserint. Deinde cum
Posthumius dictator Latino bello ædem Casto-
ri & Polluci uouisset, à Romanis Aemelio, & Cæs-
 Fabio consulibus dicata est, hîc; dijè Leda à Iouè
suscepti, sic à Romanis coli coeperunt, quia bonâ
operam aduersus Latinos superantes nauarant.
Liber insup Semele natus, & Aesculapius Apola-
linis filius ex hominû genere inter deos recepti,
& maxime Aesculapium ob medicinæ artis am-
pliationem ab eo factam. Ro. Po. coluit, eidem
quoq; in insula Tyberis templû dedicauit. hinc
legi congruit, quod Hora. in epist. ait. Romulus
& Liber pater, & cum castore Pollux post inge-
tia facta deorum in templa recepti. Cæsar quoq;
non tantum ore decernentium, sed & uulgi per-
suasione, cum per septem dies ludis in eius hono-
rem ædis stella fulsisset, in numerum deorum re-
latus est. Sed & Claudius Cæsar solenni principû
postpa funeratus, ut Tranquillus ait, in numerû
deorum relatus est. Titus etiam, Nerua, Traianus
nus, Antoninus Pius, Marcus, Seuerus, Claudius
us, Aurelianus, Constantinus, Iouinianus & ceteri
plures alij imperatores consecrati, atq; inter de-
os relati, diuic; appellati auctore Eutrop. hinc
runt. Diocletiano autem idem Eutropius cõgita-
se scribit, quod nulli post natos homines euenit.
ut cum priuatus obisset, inter diuos tamen refer-
retur. Christiani simile huic religionem seruant,
nam deum immortalem colunt, & uirtute prædi-
tos, miraculisq; fulgentes magna pöpa & inqui-
sitione primo in diuos referunt, deinde uenerantur
post templa eis construunt, ut de diuis Ioanne,
Petro, Catherina, Nicolao, Magdalena, & alijs
uidemus. Tertio loco uirtutes, ppter quas in cœ-
lum

LIBER SECVNDVS. 39

lum ascensus homini datur lex colere, & eis delu-
bra facere iubet, & harum omnium quæ hac lege
referuntur, Romæ dedicata publice templa fue-
runt. ut Cicero refert. E quibus Numa Fidei tem-
plum condidit, & recte quidem, cum Ciceronis
testimonio fides sit iusticiæ fundamentum, & dis-
ctorum conuentorumq; constantia & ueritas. Et
Marcellus quintum consulatum gerens templa
Honori & Virtuti, Castidio prius, deinde Syra-
cusis ppositus consecrauit. Spes quoq; Collatino,
& in capitolio Mens ab Aemilio Scauro cõsecre-
ta sunt, sed aræ Febris, & malæ Fortuux, ac alia
uitorum templa, quæ aliquando Romæ extrahãt,
ut pote sacra uiciorum solennia repudianda fue-
runt. Valerius Febrem ut minus noceret Roma-
nos templis coluisse refert. quorum unum in pala-
tio, alterum in area Marianorum monumento-
rum, tertiu in summa parte uici longi erat, in eaq;
remedia, quæ corporibus ægrorum annexa fue-
rant, deferebantur. & quia apud Cice. de natura
deorum prolixior huiusce legis interpretatio de-
prehenditur, huic rei breuitatis causa finem im-
pono. Alia igitur lex de religione talis erat.

Ferijs iurgia amouento, Easq; in famule-
lis (operibus patratis) habeto. Itaq; ut ita
cadat in annuis anfractibus descriptum
esto. Certasq; fruges, certasq; baccas sacer-
dotes publice libanto, hoc certis sacrificijs
ac diebus. Itemq; alios addes. Vbertatem
lactis foeturaq; seruanto. Idq; ne commit-
ti possit, ad eam rem & ratione cursus an-
nuos, sacerdotes finiunto.

40 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Ferijs festisq; diebus liberi quietem, litium & iur-
giorum serui rusticorum operū, & laborum in
terminionem ex hac lege habebant. Et ut sacris
ciorum libamēta, scetus pecorum seruarentur, ra-
tio intercalandi diligenter erat habēda. Sed ne in
oculto huiusce legis dispositio habeatur, dierū
ordinem ab Romanis institutum referre placet.
Numa non contentus annum in menses distribu-
isse, in dies teste Macrobo. unumquemq; mēsem
diuisit, diesq; omnis aut festos, aut profestos, aut
intercisos uocauit. Festi dñs dedicati, profesti ho-
minibus ad reipublicæ & priuatæ administratio-
nem concessi fuerunt. Festi inerat sacrificia, epu-
læ, ludi, feriæ. nam tunc sacrificia dñs offerēban-
tur, uel dñs epulationibus diuinis celebrabatur,
aut ludi in honorem agebātur deorum, uel feriæ
obseruabantur. Feriæ autem publicæ aut priu-
atæ erant. Priuatæ seu propriæ feriæ familiarum,
ut Claudiæ, Aemiliæ, Iulix, seu Cornelix erant.
nam aliquas proprias ferias quęq; familia ex uisū
domesticæ celebritatis obseruabat, nec nō & iū-
guli priuatas quasdam ferias, ut natalium & iū-
gurum susceptiones, item funerum atq; expia-
num dies obseruabant. Feriarum uero publicarum
quattuor erāt genera, aut enim statiuæ erāt,
aut cōceptiuæ, aut imperatiuæ, aut nundinæ. Sta-
tiuæ uniuersi populi cōmunes erant, certis & cō-
stitutis diebus ac mēsi-
bus annotatę, & in eis Ago-
nalia, Carmentalia, Lupercalia præcipue serua-
bantur. Conceptiuæ quotannis a magistratibus
uel sacerdotibus in dies certos uel incertos con-
cipiebantur, ut erant Latinæ, Sementinæ, Paganæ,
lia & Compitalia. Imperatiuas ferias cōluebat uel
prætores pro arbitrio potestatis inducebant. Nun-
dinæ rusticorum erant. in illis enim rustici nego-
cijs pro-

LIBER SECVNDVS. 41
cijs proprijs uel mercibus, uisuri conueniebāt.
Et si in dictis conceptisq; ferijs opus aliquod fieri
ret, pollui ferias sacerdotes affirmabāt. Quod si
talibus diebus quispiam imprudēs aliquod egis-
set, porco piaculum dare debebat. prudens uero
si quid operis talibus diebus egisset, expiare Scæ
uolæ Pontificis sententia non poterat. Et ne festis
diebus opus fieri debeat, sic Tibullus post hanc les-
gem admonet. Luce sacra requiescat humus, re-
quiescat arator, Et graue suspensio uomere cesset
opus. Soluite uincla iugis, nunc ad præsepia de-
bent, Plena coronato stare boues capite. Omnia
sunt operata deo, nō audeat ulla, La nifi cā m pen-
sis imposuisse manum. Sed si aliquis opus ad de-
os pertinēs, sacrorum uel causa fecisset, uel aliquid
ad urgentem uitæ utilitatem respiciens astitasset,
ferias secundum Vmbronem nō polluebat. Scæ
uola deniq; consultus quidnam ferijs agere
posset, quod prætermisum noceret agere, res pōdet.
quapropter si paterfamilias bouē, qui in specus
decidisset adhibitis operis liberasset, aut tecti fra-
ctam trabem ab imminente ruina fulciedo uin-
dicasset, ferias non uidebatur polluisse. Quod er-
go hac lege dicitur, ferijs lites cessare, & eas in os-
peribus seruari debere, non obtineri si necessitas
urgeat, ut iam probatum est, & ex constitutioni-
bus Alexandri & Gregorij pontificum, necnon
imperatoris Constantini & aliorū legibus istud
comprobatur. sed & Vergilius ipse necessitati re-
ligionem cedere his uerbis ostendit. Quippe enā
festis quædam exercere diebus, Fas & iura sinūs,
riuos deducere nulla religio uentis, incendere ues-
dere se pem, Insidias a uibus moliri, se getti præten-
pres, Balantumq; gregē fluuio mersare salubri,
& complura rei urgentis exēpla Vlpianus Cons-
stantis

42 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
stantinusq; imperator, Alexander pontifex, &
alij sub titulo de ferijs enumerant. ab hac lege cō-
sensus etiam litigantiū eximitur. E uolūtate enim
partium, ut Gregor. antistes, & Vlpianus scri-
bunt, messium, uindemiarumq; tempore, & alijs
ferijs ob necessitatem hominum inductis, iudiciū
um, & iurgia exerceri possunt. In dies autem siue
ferias dñs dedicatas partiū cōsensus nihil potest.
Quimmo ut hac XII. tab. lege exprimitur ferijs,
certisq; diebus etiam à sacerdotibus additis sacri-
ficia dñs fieri, & certæ fruges & baccæ libari deo
bebant. Itaq; obseruandum est, nō licuisse sacra-
dotibus oēm fructum libare. nam è uitibus non
putatis non esse dñs libandum, neq; sine farina sa-
crificandum, & alia quædam id genus Numa cō-
stituit. sed hæc Numæ instituta posteriorum pon-
tificum negligentia Cicero fuisse dissoluta referit.
De feriarū autem atq; festorū obseruatione præ-
clare Leo imperator ait, si seruaretur. Vt dies fe-
sti altissimæ maiestati dedicati nullis uoluptati-
bus occupentur, nullis exactiōnū uexationibus
prophanentur, ut nulla tunc quenquā urgeret ad-
monitio, nulla fidei iurionis flagitaretur exactio,
taceret apparatus, aduocatio delitesceret, ut ille di-
es à cognitiōibus esset alienus, uox præconis hor-
rida silesceret, à controuersijs litigantes respira-
rent, & sœderis haberent interualla. Magna pro-
culdubio fuit Romanorū religio, ut ferijs iurgia
amouerēt, & diuinis operam darent. Ego hæc des-
gens præ pudore obmutescō, dum nostros Chris-
tianos ferijs uoluptati, & delitijs indulgētes Ro-
manis confero religiosi. Qualiter autem hodie
prædicta quattuor feriarum genera à iuris peritis
constituatur, facile è titulo de ferijs & alijs depre-
hendes. hæc tamen de festis diebus. Profesti uero dñs
es ho

LIBER SECVNDVS 43
es hominibus, ut dictū est, ad Republicæ & pri-
uata administrationem concessi fuerunt, & eis
dies fasti incrant, comitiales, cōperendini, Stati,
& præliares. Fastis tria uerba solennia, do, dico,
addico, fari prætorilicebat. dies his conerarij di-
cebantur nefasti. Comitialibus uero agi cum po-
pulo licebat. & fastis quidem lege nō cum popo-
lo agi permittebatur. Comitialibus fieri utriusq;
poterat. De his diebus Quidium sic loquentem
audiamus, Ille nefastus erit per quem tria uerba
sulentur, Fastus erit per quem lege licebit agi. Est
quoq; quo populum iusest includere septis. Cō-
perendinis autem uadimonium dicere pmissum
erat. Stati uero dies iudicij causa cum hoste insti-
tuebantur, de his unam XII. tab. legem postea res-
feremus. Præliaribus res repetere, uel hostem la-
cessere fas erat. nam Latinarū tempore quo pub-
licæ quondam inter Romanum populum Latin-
nosq; firmatæ sunt induciæ, præliū inchoare ne-
fas erat. Nec Saturni festo, qui sine ullo bello im-
perasse creditur, nec patenti mūdo, quod sacrum
Diti & Proserpinæ dedicatum est, meliusq; occlu-
sa Plutonis fauce Romani eundum ad prælium
putauerunt. Ad uiros insuper uocandos ferias,
& dies qui rebus aduersis notati essent, sicut à
Varrone didici, ueteres uitabant. hæc tamen in
prælio sumendo diligens obseruatio erat, cum
Romani bellum inferebant, at quum exciperent
omnibus diebus salutem propriam, aut publicam
defendere dignitatem, sublata eligendi fas-
cultate, permissum erat, iusti autem dies tri-
ginta dies continui dicebantur, quibus exercitu
imperato uexillum rufi coloris in arce poneba-
tur. Dies uero Postriduani decreto pontificum,
neque præliares, neque puri, neque comitiales,
sed

*Fasti. rom.
responsum
fati. dñs.*

*Fasti de di-
pug. dñs.*

histi.

justidum

sed

44 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

sed atri erant, & in omnibus cauebantur. Hoc quoque Ovidius in fastis exprimit, cum de Calendis, Idibus, & nonis mentionem fecisset. Omnibus istis (ne fallare caue) proximus ater est. Nomen ab eventu est, illis enim Roma diebus, Martem sub aduerso tristitia damnauit. Tertiam specie em dierum cuiusque mensis inter ceteros dies constitunt, & dijs hominibusque communes erant. Quibusdam enim illorum dierum horis fas, quibusdam nefas ius dicere fuit, nam cum hostia exdebat, fieri nefas erat, sed ea intercaesa & porrecta fieri licebat, & ideo Ouid. in fastis ait. Nec toto perficere die sua iura potaris, Quis iam fastus eris, mane nefastus erat. Nam simul extra deo data sunt, licet omnia fieri, Verbaque honoratus libera praetor habebat. Praedicta si Varronem de lingua lat. legeris, tibi magis notauerunt, plurima enim ad hanc legem pertinentia breuitatis causa omitto. Deinceps in lege est, Ut sacerdotes Baccae & fruges habent, de Aruorum sacerdotibus & alijs intelligendum est, quosdam enim aruorum sacerdotes Romulus auctore Plinio imprimis instituit. Nam cum Acca Larentia ut in primo memorabil. Massurius Sabinus scribit, XII. liberos suscepisset, & cum morte amississet, in illius locum Romulus sese Latentis filium dedit, sequi & ceteros Acca filios aruales fratres appellauit, & ex eo tempore collegium XII. fratrum arualium in Re. pu. mansit, & sacerdotibus & aruis fratres aruales secundum Varro. dicitur. nam ut fruges arua ferrent, sacra publica faciebant. Et Numa instituto, ut Plinius, sacerdotes ipsi deos fruge colebant, & mola salsa aruolito farre supplicabant, & Pornacalia sacris corredi ferias ab ipso Numa institutas cum populo seruabant, ac nullus quidem nouas fruges aut uina degustauit.

uox deo

id. in. 2. 4.

8. August.

LIBER SECVNDVS.

gustabat, antequam sacerdotes primitias libassent. sed in uino dijs prolibando sacerdotes obseruasse Plinius tradit, utes uino impuatis uitis lumen ne tacte solum dijs libarent, quod ideo à Numa constitutum traditur, ut homines putare uites cogentur. Insigne sacerdotum fratrum arualium ipsi comperimus, & Romulo spicca corona quae uictoria p. insigni religiosissimo data est. Lacte etiam scitum, in qua rene delinqui posset, sacerdotes lactis fetus sacrificio aptus dicebatur, ut à Plinio dicitur, Suis enim fetus sacrificio die quinto, per coris uero die septimo purus erat. Ast trigesimo die houis fetus sacrificio aptus erat, & forte in uitulo maiorem aetatem quam in alio factu Romani sacerdotes exigebant, quoniam consummatae mensurae, ut in ceteris animalibus contingit, uitulo natus eandem statim non habet, & antequam uitulo articulum suffraginis contingeret, non posse id animal litare credebant, ut à Plinio traditur. Lactis uero pro uino & pro lactibus sacrificare apud sacellum diu. Rumiae, ut Varro scribit, patres praesidebant. Lactis etiam sicut uino, & melle Cereri libatum fuisse Vergilius sicut uino, & melle Cui tu lacte fauos, & melle dilue Baccho. ubi Seruius pontificales libi os uinctam non prohibuisse sacrificium contra quorundam sententiam praesertim Cereris fuisse uerum omnibus sacris praesertim quidam putabant, & ideo aliter hunc Vergilius locum

manus deo

46 HISTORIAE IURIS CIVILIS
cum ne contra religionem diceret, enarrabant.
quod Seruius non recepit. Romulus quoque non uino
sed lacte libauit, quod à posteris in sacris ab
eo institutis seruatum est. Posthumia tandem Po-
pili lex, propter uini inopiam, eo spargere rogum
prohibuit. Sed è uino amputatae uitis libare dijs
cessit. hac lege sic enarrata ad alias trāseamus.

Quaeque cuique diuo decorae gratiae sint
hostiae, sacerdotes prouidento. diuisque
alijs alij sacerdotes, omnibus pontifices,
singulis flamines sunt. Virginesque Vestales
in urbe, ignem foci publici sempiternum
custodiunt. Quoque & priuatim, &
publice modo, ritusque fiant discunt ignora-
ri à publicis sacerdotibus.

Macrobius post Trebatium de religionibus duo
esse hostiarum genera tradit. unum in quo dei uo-
luntas per exta exquiritur, alterum in quo sola anima
deo sacratur, & has secundas hostias aruspices
uocant animales. Vtrunque hostiarum genus
Maro carinine ostendit, primum quidem hoc, Ma-
ctat lectas de more bidentes. Pecudumque reclusa
pectoribus inhians spirantia consulit exta. Hostiae
animalis meminit, dum Entellus taurum maectas
apud eum dicit, hanc tibi Eryx meliorem animam
pro morte Dareis proluo. Marcellus uero ut ca-
teros omittam, cum Poenorum exercitum aut in Ita-
lia prosternere, aut Italia pellere summo niterentur
studio, solenni sacrificio uoluntates deorum ex-
plorant.

LIBER SECVNDVS. 47
plorant, & cum exta Aruspici non placerent, Mar-
cellum ne quid temere ageret, monuit. sed postea
nocte Marcellus speculandi gratia cum paucis
egressus ab hoste interfectus est. Ex his hostijs ani-
malibus aut consulatorijs quaedam iniuges, eo quod
nunquam domitae, aut iugo subditae fuerant, uocantur,
quae rem sic Virgilius explicat, Nunc gre-
ge de intacto septem mactare iuuenkos Praestiterit,
totidem lectas de more bidentes, & intactas
totidem ceruice iuuenecas. Ambarualis etiam quae-
dam hostia erat, & ut Festus ait, pro frugibus &
aruis à duodecim fratribus sacrificabatur. & ga-
circum arua à sacrificantibus ducebatur, Ambar-
ualis hostia appellata est, huius sacrificij genus sic
Vergilius in Georg. exprimit. Terque nouas circū
felix eat hostia fruges, Omnis quam chorus, &
focij comitantur ouates. Et Cererem clamore uo-
cent in tecta. Et hoc Ambaruale sacrificium, ut Ser-
uius refert, saepe fieri porca foecunda & grauida
consueuerat. Hoc & Calijs locis probatur satis Ma-
ronē sine Pontificio iure, de quo his legibus agitur,
non posse intelligi. discant igitur haec leges,
qui Vergilium habere cupiunt, & poetarum fatean-
tur studiosi iuris noticiam suo non officere poe-
mati. De secundo hostiarum genere animali scilicet
credimus magis hanc debere legem intelligi.
prouidendum enim erat, ut Marcus Cicero in-
terpretatur, quibus hostijs cuique deo immolans
dum esset, cui scilicet maioribus, cui laesentibus
cui maribus, cui foeminis, non omnes certe cuique
deo gratiae erant hostiae. Ioui enim ut Ateius Cas-
pito iuriconsult. lib. i. de iure sacrificiorum refert,
immolari tauro, uerre, ariete non licebat. & si quis
forte ei tauro sacrificium faceret, piaculum dabat.
unde

48 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
unde Maro cum Cælicolū regi mactaretur in lie
tore taurus, securum dicitur horrendum dictu & ut
su memorabile monstrum. sed Apollini, Neptus
no, & Marti taurus autore Antistio Labeone im
molabatur, quod Vergilius non ignoravit dice
Sic factus meritos aris mactavit honores, Tau
rum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo. Iuven
cum tamen Ioui fuisse immolatum Seruius dicit,
quod omisso Vergilio & alijs Iuuenalis hoc car
mine ostendit, niueam reginæ cædimus agnam.
Par uellus dabitur pugnati gorgone Maura, sed
procul extensum petulans quatit hostia funem.
Tarpeio seruata Ioui, frontemq; coruscat, Quisq;
pe ferrox uitulū templis maturus & aræ, Spargē
dusq; mero, quem iam pudet ubera matris Duce
re, qui uexat nasceti robora cornu. Equus etiam
Marti immolabatur, eo quod per eius effigiem
ut Festus ait, Troiani capti essent, uel qd' eo
malis genere Mars oblectari putaretur. Et Ioui
omnibus Idibus ouis mactabatur, unde Idulis, ut
Festo placet, appellata est. De hac re Ouidius his
sce uerbis meminit, Idibus alba Ioui grandior ar
gna cadit. Mineræ autem capræ immolabatur,
nam ut Plin. 50. ca. lib. 8. Caprarū morsus arbor
ri extialis est, oliuā lambendo quoq; sterilem fac
ciunt, eaq; ex caussa Mineræ immolabantur. Nu
minibus enim uictimæ, ut Seruius in lib. Vergil.
ait, aut per similitudinem, aut per contrarietatem
immolabantur. Per similitudinem ut nigrum pe
cus Plutoni. & ideo Anchises Aenææ filio in for
mnis dixit, ut in infernū ad se descenderet, & qu
eum illuc multo nigrarum pecudum sanguine ca
sta Sibylla duceret. Per contrarietatem porca que
obest frugibus Cereri, & caper qui uicibus obest
Baccho immolabatur, quod Virg. secūdo Geor.

LIBER SECVNDVS. 49
lib. ostendit, cum non aliam ob culpā Baccho ca
prum cædi aris omnibus dicit, quā quod uitis
bus noceret. Item capra quæ nunquā febre caret,
per contrarietatem Aesculapio deo salutis immo
labatur. nec non & Mineræ, ut dictum est, quia
oliuam eius arborē lambendo sterilem faciebat,
ipsa capra immolabatur. Prima uero hostia, sus,
secunda caper fuisse putantur, ut hoc Ouidij car
men. lib. Meta. XV. probare uidetur, & prima
putatur Hostia Sus meruisse mori, quia semina
pando, Eruerit rostro, spemq; interceperit anni.
Vite caper morsu Bacchi mactatus ad aras Dicitur
ultroris, nocuit sua culpa duobus. Idē ex Ouidio
in fastis deprehenditur. Sic alijs dijs aliæ plas
cebant hostiæ, ut ex antiquis scriptoribus intelli
gere licet. Sed pudet non exposito hostiæ & uicti
mæ significato hactenus procellisse. Victima &
hostia omne animal dicitur, quod deo immola
tur. & Hostia secūdam Festū ab hostire, quod est
ferire dicta est. sed quid inter hæc duo intersit,
Ouid. hoc carmi. demonstrat. Victima quæ dex
tra cecidit uictrice uocatur, Hostibus à domitis
hostia nomen habet. Auratis etiam interdum cor
nibus Romani in honorem deorum hostias, sed
maiores duntaxat immolabant, ut apud Plin. le
gimus. Planè Galli, ut quidam alij, nouum hostia
rum genus immolabant, nam grauioribus mor
bis affectis in prælijs, periculisq; uersantes, uis
ctimis aut immolabant, aut se immolaturos hos
mines uocabant, ut Cæsar in cōmentarijs refert,
administrisq; ad ea sacrificia Druidibus utebā
tur. credebant enim in uita tantum hominis res
diminutam hominis posse. Sed senatusconsultum
Cn. Cornelio Lentulo. P. L. Crasso consulibus fa
ctum est, ne homo immolaretur, quo hoc sacrifici
D cige

53 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
nodum habere poterat, quod integram fidem,
optimosq; mores, ut aliqui scribunt, designabat.
ne dissimulenter aliquid, aut subdole in deorum
sacris ageret, sed libere & aperte ad fidem & ve-
ritatem omnia referret. Præterea si unctus ædes
flaminis Diali introibat, uinculis soluebatur. &
si quis uerberandus erat, & ad pedes eius supplex
procumbebat, eo die nõ uerberabatur. Tunicam
intimam, nisi in locis tectis, non exuebat, ne sub
cælo tanquã sub oculis Iouis nudus esset. In con-
uiuio præter regem sacrificulum, nemo flaminẽ
Dialem præcedebat. Si uxorem amittebat, Fla-
minio decedebat. Eius matrimonium sola morte
dirumpebatur. hoc quoq; prætoris edicto Flame-
iurare non cogebatur, Sacerdotem Vestalem, &
Flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iura-
re non cogã. Insuper flamines uidere feriis opus
fieri autore Macrobius prohibitum erat, & ideo ne-
quid tale ageretur, per præconem denunciabant
præceptis negliges multabatur. hæ sunt digno-
res ceremoniæ, quas ueteres flamine Diali impo-
suerant. reliquas utpote Violares relinquimus,
quas antiquitatis studiosus apud Festum, Gellium
umq; & alios inueniet. Nonnulla ex antiquis ceri-
monijs paulatim deinde abolita, ut Salutis augu-
rium, Dialem flaminium, & sacrũ Lupercale. Se-
culares, & Compitalitios ludos Augustus ponti-
fex restituit. Ius uero flaminum & aliorum sacer-
dotum subrogandorum à collegijs ad populum
Cn. Domitius in tribunatu transtulit. cum ponti-
ficibus, ut Traquillus in Nerone scribit, offensus
esset, quod alium quã se in patris sui locum co-
optassent. Vestales autem uirgines curam ignis
sempiterni habebant, quarum negligentia si for-
te extinguebatur, flagro à pontifice maximo ex-
debã

LIBER SECVNDVS. 54
debantur, & hostijs maioribus procurabatur, sup-
plicatio ad Vestæ aram habebatur. quod P. Lini-
nij pontificis temporibus sancto igne extincto fa-
ctum comperimus. Sed longe plura quã hac lege
dicatur, ipsæ Vestales facere debebãt. nã trigui-
ta annis ex constitutione Numæ Pompilij seruas-
re castitatem astringebantur, ac primo decennio
facienda discebant, secundo autem quæ didicerãt
faciebãt, reliquo uero decennio hæc alias docebãt.
Post id tempus & nubere, & aliam uitam agere
eis permittebatur. paucæ tamen ad alium uiuens
di modum transiuerunt, sed & hæc infelices succes-
sus habuerunt. Alioquin magnus honor datus est
Vestalibus. ut cum sacris procedentes deducerẽ-
tur. ut quæ ad letum ducebatur, si casu, non data
opera ei Vestales occurrerent, impune dimittere-
tur. Præterea ea cuius soror ad id sacerdotium le-
cta erat, excusationem habebat, sicut ea cuius pa-
ter flamen, uel augur, aut XVuir sacris faciendis,
aut Vluir. epulonũ, Salusue erat. Spõsæ quoq;
pontificis, aut tidicinis sacerdotum filia, uacatio ab
huiusmodi sacerdotio tribuebatur. eius etiam tiz-
lia excusabatur, quæ trisliberos, uel domiciliũ
in Italia non habebat. Hanc legem non omnino
spreuit Christiana religio, quoniã pontifices ha-
bet qui omnium diuorum ædes, cultum, atq; sa-
cra curant & tuentur. & qui curã ipsius Christi-
anæ religionis habet singulis quoq; diuis Christi-
ani sacerdotes attribuunt, ut de Benedicto, Franci-
sco, Antonio, & alijs diuis uidemus, qui proprios
sacerdotes habent. sed & Diuarum mulierum cul-
tui religio nostra sacras uirgines dedicat. Satis de
flaminibus & Vestalibus dictum est, & ideo les-
ges quæ augurum uel aliorum sacerdotum pote-
ritatem docent, nunc uideamus.

D 3 Eorum

54 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Eorum autem duo genera sunt, unum
quod sacris & ceremonijs præsit, alterum
quod interpretetur fatidicorum & uatum
effata incognita, quorum senatus popu-
lusq; asciverit. Interpretes autē Iouis opti-
mi maximi publici augures signis, & au-
spicijs postea uidento. Disciplinam tenen-
to. Sacerdotesq; uineta, uirgetaq; & salu-
tem populi auguranto, quiq; rem duelli a-
gent, quiq; populare auspicium præmonē-
to, illisq; obtemperanto, diuorumq; iras
prouidento, ijsq; parento, cæliq; fulgura
regionibus ratis temperanto. Urbemq; &
agros, & templaliberata & effata habēto.
Quæq; augur iniusta, nefasta, uiciosa, di-
raue dixerit, irrita, infectaq; sunt. Quæq;
nō paruerit, capitale esto. Foederumq; pa-
cis, belli, induciarum, oratorum, speciales
iudices ne sunt. Bella disceptanto, prodi-
gia, portenta, ad Hetruscos & aruspices si
Senatus iusserit, deferunto. Hetruriaque
principes disciplinam docento, quibus di-
uis creuerint procurantor. Idemq; fulgu-
ra atq; oscina pianto.

Hanc legem Valerius post Cicero. in oratione de
Aruspicum responsis enodat quum dicit, *Maiores*
res statas, solennesq; ceremonias, pontificum sci-
entia

virgulta
uel uires
ta.

LIBER SECVNDVS. 55

entia, bene gerendarum rerum autoritate, Augu-
gurum obseruatione, Apollinis prædictione, Va-
tumlibris, portentorumq; depulsis, Hetrusca di-
sciplina explicari uoluerunt. Et Marcus idem Ci-
cero non solum ad religionem, sed etiam ad ciui-
tatis statum hanc legem pertinere dicit, ut sine his
qui sacris publice præsunt, religioni priuatae sas-
tis fieri non possit. Descriptio quoq; sacerdotum
hac lege facta, nullum iuste religionis genus præ-
termittit. nam sunt, ut Cicero inquit, ad placans
dos deos alij constituti, qui sacris præsint solenis-
bus. alij ad interpretanda uatum prædicta sacer-
dotes sunt constituti, & ut cæli fulgura res
gionibus temperent. nam è quattuor cæli regio-
nibus duæ septentrio, & meridies statu perpetuo
manent. alij uero ortus scilicet & occasus mobi-
les ac uarij sunt, Sol enim non semper eodem mo-
do orit. sed aut æquinoctialis, uel solstitialis, aut
brumalis oriens dicitur. Item non in eundem lo-
cū semper occidit, sed eius occasus similiter æqui-
noctialis, aut solstitialis, uel brumalis est. Sed ma-
ximū in repub. fuisse eius augurum autoritati con-
iunctum Cicero eleganter probat, quoniā à sum-
mis imperijs, & summis potestatibus comitia tol-
lere, & consilia uel instituta dimittere, uel habita
rescidere poterat, resque susceptæ uno augure ali-
ter dicente, dirimebantur. Sed ut magistratu se
abdicaent COSS. decernere poterant augures,
ut de Scipione & Figulo legimus. Augures enim
cū à Tiberio Graccho hos COSS. fuisse uitio cre-
atos intelligerēt, id ad senatū retulerūt, unde ius-
su eius C. Figulus è Gallia, & Scipio Nafica è Cor-
sica Romā redierūt, & secōsulatu abdicauerūt. et
ius cū Po. & plebe agendi aut dare, aut nō dare in
augur erat arbitrio. Legē quoq; si nō iure rogata
erat

56 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

eræ auguribus tollere licebat, & hæc omnia hæc lege exprimunt. ut quæq; auguri iniusta, nefasta dixerit, irrita infectaq; essent, pœnas etiam auguri non obediens dabat, religioni enim parendum esse nec morem patrium impune cõtumaciter repudiandum ueteres cõstituerunt. Itaq; cum P. Claudius, & L. Iunius consules contra auspicia nauigassent, & ab hostibus Claudius deuictus esset, à populo cõdemnatus est. Iunius autem classe tempestate amissa sibi necem conficiuit. Riturum autem inaugurandi ralem fuisse ex L. Iuio colligimus. Augur enim dextra manubaculum sine nodo ad ungulam tenens, capto in urbem agrumq; prospectu, deos precatus, regiones ab oriente ad occasum determinabat, dexteramq; ad meridiem partes, & læuam ad Septentrionem esse dicebat, ac si ignum contra, quo longissime oculi conspectum ferebat animo finiebat. deinde baculo in læuam manum translato, dextram in eo pro quo sumebatur augurium, imponebat, tum deos orabat, ut inter eos fines quos fecerat, clara signa essent, postremo missis signis, augurium sumptum erat. Hi augures à sacerdotibus designabantur, & ut Plutarchus in Marcelllo refert, ex aibus uaticinia contèplari, ac obseruare solebãt. Festus plus tradit, quinq; signorum genera è cælo, & aibus, è tripudij, quadrupedibus, & diris obseruasse augures. & ideo stygius bubo Didonis mortem prædixit, & Cæsaris necem tubæ in cælo audita, Sol, Luna, facesq; uisæ sub astris. Regalioles uarij generis uolucrisbus disceptus, & equorũ greges pabulo abstinentes, ubertimq; flentes. Canesq; in foro & circum templa deorum ululantes præmonuisse dicuntur, ut apud Plut. Tranquilumq; & Ouid. reperimus. Sed ex aibus tripliciter aus

LIBER SECVNDVS.

57

ter auguria capiebãtur, nam alix uolatu, alix cãs tu futura prædicebant, & illæ quidem præpetes, hæc oscinæ dicebãtur. ex auium quoq; gustatu auguria sumebãtur, ut cum pullis è cauea ad eorum custodiã instituta emissis esca porrigebatur, quæ si non capiebant, pernities portendebatur, quæ propter infelicem cladem à Numantibus Mancis no illatam prædixerunt pulli, qui è cauea emissi, neglecta esca in proximã siluam fugierunt, summaq; diligentia quæsitæ reperiri nequiverunt. mos enim teste Seruio Romanis erat, in comitijs agendis, & bellis gerendis pullaria captare auguria. Sed ne dubites uiros illustres hoc sacerdotiũ habuisse, & Helenus Priami filius, Romulus, Marcellus, Cice. Paulus, & cõplures alij augures fuerunt, nec sit mirum cum patricium in initio sacerdotium esset. sed tandem plebiscito Oguinio plebs ad id sacerdotium admissa est, & quinq; augures C. Genutius, P. Aelius, M. Minutius, C. Marcus L. Publius, M. Valerio & Q. Apuleio cõsulibus è plebe adiecti sunt. In bello quoq; suscipiendo, gerendo, & deponendo publici interpretes erãt, & auspicia obseruabãtur. magnam certe religionem Ro. in bellis habebant. In primis ut iustum conciperetur bellum, paxq; fieret, fœciales constituerunt, apud quos belli pacisq; faciendæ secũdum Festum ius erat, ut hæc lege dicitur. præmittẽbãtur enim fœciales ut bellum indicerent, neq; aliter geri bellum iuste dicebatur. per eos quoq; fœdus percutiebatur. Quibus autem uerbis bellum fœciales indicerẽt, & quibus fœdus facerẽt, L. Iuuius lib. 1. ostendit. Fœcialium quoq; potestatem in rebus bellicis Dionysius Halicarn. & Plutar. in Numæ uita diligenter explicant. Primũ igitur fœciales bellũ indicebant, auspicijs deinde sumptis,

D S factioq;

55 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
factioq; dijs sacrificio Romani duces in bellum ps
fici secebantur. apud antiquos enim, ut Vale. Cice
ro, & alij referunt nihil publice, aut priuatum nisi
auspicio prius sumpto gerebatur, & antepugna
ineundam, ac pericula suscipienda deos consulere
mos Romanis erat, ut Plut. in Camillo scribit.
Proinde cum Posthumius cōsul, & flamē ad bel
lum gerendum Africam petiturus esset, à Merello
pontifice urbem egredi, desertis Martis cerimo
nijs, sacrilq; omisissis prohibitus est. Romani tamen
cum Brennus Gallorum rex urbem bello obli
ret, & oppugnaret, uisq; adeo turbati fuerunt, ut
neclitatio, nec auspicio, rem gerere recorderentur
rint. In initio quoq; pugnae Superos è more Ro
mani adorabant, quod Marcellus consul cū Vir
domaro Gallorum rege pugnaturus præter opor
tionem fecisse traditur. suos enim milites ad ter
ferendas manus conuertēs, ab equo hostium mor
more, & strepitu perterrito uiolenter retro abie
tus est. Sed retractis statim habenis, ne casu ma
gis quā consilio eo circuitu usus uideretur, solus
supplex adorauit, & solitam Roma. religionem
seruauit. Duce autem bellum gerente, si prospici
gerebat, nec bellum ciuile erat, trophæum posui
batur. & supplicationes à Ro. fiebant. unde Aene
as occiso Mezentio, licet nondum plenam uictoria
riam consecutus esset, tamen trophæum consecra
it & posuit, ut Vergilius Aeneæ morem Roma
norum tribuens docet, & Seruius hoc enarrat.
Veijs autem à Camillo dictatore captis, feruor
quatuor dierum supplicationes decreuit. Cælia
quoq; rebus in Gallia prospere succedentibus, se
pius multorum dierum supplicationes imperat
uit, sic in alijs cō pluribus bellis euenisse reperit.
Interdum duces exercitus in prælio ancipiti uo
uebant

LIBER SECVNDVS. 59
uebant, & post bellum confectum uota soluebat.
sic de Romulo comperimus, qui Sabinis superas
tibus ædem Ioui Statori uouit. Metiā Fuluius Lu
dos quos eo die quo Ambranam cepisset, se uos
uisse Ioui Opr. Max. dicebat, Senatus facere ma
gna impensa promisit. Posthumus quoq; tem
plum Castori Latino bello uouit, quod postea sis
nori & Virtuti post Clastidium & Syracusas cas
pas, ædes nuncupatis debita uotis cōsecrata est.
Constat etiam August. Bello Philippensi pro uis
tione paterna suscepto, ædem Marti uitori uouisse
se, ac postea extruxisse, & ut absoluaui, Matri de
um imperatores Romani uictoriarum compos
res suscepta uota Pessinuntem pfecti sæpenumes
ro soluerunt, ut Vale. ait. Inclinate quoq; acie
consul interdum, prætor aut Dictator se uel unū
militem scriptum, & legiones hostium pro salus
te exercitus Po. Roma. dijs manibus deuouebant
& si deuotus homo moriebatur, probe factum ui
debatur, & bene cum Romanorum exercitu age
batur, ut de Decijs patre & filio legimus, qui cō
sulatum gerentes caput suum pro salute reipubli
cæ deuouerunt, ac protinus incitatis equis medi
dium hostium agmen petierunt, & facta ingens
ti hostium strage demū Romanis legionibus uic
toriam morte sua dederunt. Si autē priuatus ho
mo deuotus nō moriebatur, piaculum hostia cæ
debat. Sed si imperator se deuouens superuiues
bat, neq; suum, neq; publicum diuinū pure facie
bat, & hæc, deuotioisq; formā ab uide Liuius lib.
viij. tradidit. Quod si aliquā hostium uicte Roma
ni obsidebāt, deos Tutelares. i. deos in cuius tutela
urbs illa esse dicebat, certo carmine primū uos
cabāt, ut sacrilegia Scruij testimonio euitareat, et
quod

64 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
& supplicationem unā diem habuerunt. post interpretationem expiabant. expiandæ enim uocis nocturnæ gratia, quæ Gallos Romam capturos à luco Vestæ monuerat, sed neglecta fuerat. recuperata Roma à Gallis templum in noua uia Allectio factum est. Cuius media fori pars Serui. Hala, & L. Genutio COSS. in immensam altitudinem collapsa esset, & ea re qua P. R. plurimum ualeret, compleri tantummodo posse Aruspices responderent. Curtius adolescens urbem Ro. uirtute armisque præcipue excellere interpretatus, armis ornatus equum conscendit, & se ne Respublice periret, in specum immisit, pristinumque habitum continuo terra recuperauit. Sed planè quod hæc lex Hetruriæ principes docere disciplinam dicit, Tullij atque Valerij sententiam adiuuare uideatur, qui senatum decreuisse dicunt, ut decem principum filij singulis Hetruriæ populis in disciplinam traderentur, eo quod Hetruria de cælo tacta scietissima anima aduertebat, ac quid quibusque monstris atque portentis ostenderetur, eadem diligenter interpretabatur. Sed quia me huius legis tedium capit, alias inquiramus.

Nocturna mulierum sacrificia ne sunt, præter illa que pro populo rite fiunt, ne ueniunt, nisi (ut allolet) Cæleri græco sacrum commissum quod neque expiari poterit, impie commissum est. quod expiari poterit, publice sacerdotes expiant. Ludis publicis quod sine curriculo, & sine certatione corporum fiat, popularem læticiam

LIBER SECVNDVS

65
etiam in cantu, & fidibus, & tibijs moderato, eamque cum diuum honore iungunt.

Hæc lex nocturna mulierum sacrificia tollit, ut ipsarum famam multorum oculis lux clara secū dum Cice. custodiret. Solebant enim noctu certis Dijs solæ mulieres sacrificia facere, quæ hic prohibentur, nisi pro populo, ut Bonæ deæ, & alijs fierent. Mos enim apud Roma. fuit, ut quotannis noctu pro salute ipsius populi Romani sacra in ædibus pontificis, maxime Bonæ deæ fierent, sicut apud Plut. in uita Tullij & Cæsaris legitur. Neque his sacris interesse uiro fas erat. quapropter Claudius de pollutis sacris accusatus est, eo quod domum Cæsaris ubi noctu hæc sacra fiebant, Pompeiam ipsius Iulij uxorem amas ingressus est. Ceterum quoque more græco uenerari mulieribus Romanis permissum est, & ne uetustis huius deæ ritibus perita deesset antistes, sacerdotem Calpurniam Romanam à Velia petierunt. Et candida ueste ut author est Vale. matronæ Cereri sacrificabant, quod Ouidius in meta. ostendit, dicens, Festa pig Cereris celebrabat annua matres, Illa quibus niuea uelata corpora ueste, Primitias frugum dant spicea certa suarum. Neque à matronis lugentibus peragi sacra Cereris poterant. unde cum post cladem Cænensem nulla mulier luctus experta fuisset sacrum Cereris anniuersariū, ut Liui. scribit, intermissum est. ne tamen ob eandem causam alia quoque sacra desererentur, triginta diebus senatus consulto luctus fuit finitus. Plutarchus etiā Cereri templum quo mulieres sacrificarent manibus Romulū statuisse dicit. Hac Roma. lege superstitione Valdensem gentis maleficæ damnatur, qui nocturna quædam sacrificia agunt, & ibi lumina

E

ne ex

Valden
fructus

86 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ne extinctio libidinem exercent, & ut audio cuius
cunq; feming non habito discrimine mater sit, an
foror miscentur. Hac lege etiam mulieres admo-
nentur, ne sancta Veneris die templa noctu ade-
undo se hominum cetui miscant, nam proculdu-
bio aliquot inuita, complures libenter tunc pud-
icitiam prosternunt. Deinceps in lege est, ut ludi
publici modeste fiant, & in deorum honorem, ho-
minumq; delectatione, quod Valerius lib. 2. ele-
ganter demonstrat, & Camillus diligenter obser-
uauit. Galliseni superatis ludos Capitolinos fie-
ri uoluit, eo qd' Iupiter opt. max. sua sedem atq; ar-
cem Po. Ro. in re trepida tutatus esset, collegiūq;
ad eam rem exijs, qui in capitolio atq; arce habi-
tarent, Dictator constituit. Augustum quoq; nuns-
ciata clade Variana magnos uouisse ludos Ioui
opt. max. legimus, si Rempu. in meliorem statu-
uertisset, quod etiā Cimbrico, & Marfico bello
fuisse factum Suetonius tradit. De ludis praeipue
pestis gratia qua urbs laborabat, T. Sulpitio Po-
tito, & C. Licinio Stolone COSS. instituti fuerit
& sine ullo certamine ac curriculo, uerum carmi-
nibus & tibijs fiebant, magnamq; uim apud au-
dientes uarij horum ludorum soni Cice. testimo-
nio, habebant, nam languentes, ut assolet, in cita-
tum remittebantur cōtrahebant. Hac ratio-
nem ante ad dimicandum descendere Spartana
ciuitatis exercitus solebat, quā tibiarū cōcentū
& anapæsti pedis modulo cohortatiōis calorem
animo traxisset, ac uegeto & crebro ictus sono
strenue hostē inuadere admonitus esset. Plura de
scenicis ludis quae ad huius legis faciunt intelle-
ctum apud Liuium lib. 7. & Vale. de institutis an-
tiquis inuenies. hos sicut alios ludos festis diebus

LIBER SECVNDVS. 87
fieri Leo contra morem antiquum prohibuit. Re-
teramus quasdam alias leges, & bene explicata
erit Quiritum religio.

Expatrijs ritibus colunt optima, praeter
Ideae matris famulos, eosq; iustis die-
bus. ne quis stipem cogito. Sacrum sacro-
ue commedatum qui clepserit, rapseritq;
parricida esto. Periurij poena diuina exiti-
um, humana dedecus. Incestum pontifices
supremo supplicio sanciunt. Impius ne
audeto placare donis iram deorum. San-
cte uota reddunto, poena uiolati iuris esto
Quocirca ne quis agrum consecrato. Auri
argenti, eboris sacrandi modus esto. sacra
punitata ppetua maneto. Deorum manū iu-
ra sancta sunt. Hos leto dato diuos ha-
bento, sumptū in illos luctumq; minuuto.

Romani in hac lege sententiā Apollinis Pythij se-
cuti uidentur, qui ut testis est Cicero, ab Athenis
ensibus cōsultus quas potissimū religiones tenes-
rent, eas quas in more maiorum essent, seruandas res-
pondit. Et quū Athenienses rursus eū consulens
tes maiorum more saepius fuisse mutatum dicerent, &
uarijs optimū morem esse tenendum respondit.
Stipē lex sustulit, quia ut Tull. ait, animos supsti-
tione implebat, & domos exhauriebat, qd' lucu-
lētē in sexta satyra Iuuenalis explicat, dū Bellos-
nā, Cybeles & Isis sacerdotēs ac ludæos, astro-
logosq; & id gen^o hoies dānat, q' aris aut alterius
rei habedae gra supstitutionē iducebat p'dicabatq;

68 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

& ære minuto qualia cunq; somnia uendebat. famuli duntaxat Idææ matris stipem certis diebus cogere poterant. Hodie quædam huius legis reliquæ extant. nam cum æs & pecuniâ, tum fructus & alia pro alimentis diuorum Antonij, & Francisci sacerdotes, alijq; id genus homines cogunt, & domos exhauriunt. Sed Christi ratione his omnibus libenter Christiani bona largiuntur. At ne alij horum prætextu ab imperita plebe pecunias extorqueant, uel hi falsa prædicando, & promittendo, diuinâq; confingendo, dissimulando, asserendo, & faciendo suppositione inducant, & auge subtili fallaciq; ingenio extorqueat, pönficio iure, & maxime Clementis tertij, & Clemētis quinti cōstitutionibus cautum est, ne elemosinarum questores nomine suorum cœnobiortū petentes admittantur, nisi ueras episcopi, aut magni antisistitis literas pro ea re exhibeant, quarum uerba tantum & nō aliud ipsi populo exponere possint. Deinde sacrum rapiens & furas, punitur. & præter legē sacrilegus dei nutu dat criminis pœnas Rex enim Dionysius (ut cæteros omittā) cum sanū Proserpinæ spoliasset, Ioui Olympio magni ponderis aureum amiculum detraxisset, Aesculapio barbam aureā demi iussisset, mēsas quoq; argenteas, atq; aureas & fanis sustulisset, & uictorias aureas, paterasq; & coronas à simulacrorū manib⁹ accepisset, dedecore filij pœnas repēdit, qua uiuus effugerat. nam filius regno pulsus ludimagister factus est. Sacro quoq; commendatum ferēs, sacrilegij pœnas luebat. ut si forte qs Alexandri pecuniā apud delubrum Solis in Ciliacia depositam furatus fuisset, aut dotem filiarū Clysthenis Iunoni Samig creditā rapuisset, in hoc lex illa Seueri & Anthonij rescripto postea mutata est.

LIBER SECVNDVS.

69 est. Quoniā ut Marcellus Iurisconsul. refert, Cassio Pesto rescripserunt, ut si res priuatæ in ædem sacram depositæ furriperentur, furti actio, nō sacrilegij esset, & sacrilegij pœnam debere pro confulem pro qualitate personæ, & pro rei condicione, tēporisq; ætatis, & sexus, uel seuerius uel delemētius statuere Vlp. dicit, & admonet. Sacris legi tamen Pauli responso capite puniuntur. Ast contempta iurisiurādi religio, etiam cōstitutio ne Alexandri satis deum ultorem habuit. Pontificis uero incestum punire intererat, & ob id delictum grauius olim Vestales puniebantur, sicut apud Plut. in uita Numæ legimus. Incestus enim damnata uiua ad portam Collinam in tumulo defodiebatur, ubi lectus stratus, & lucerna ardens erat, panisq; & aqua in uase, lac & oleum, pauca quædam earum rerum, quæ ad uictum sunt necessariæ, ne fame Vestalis interiret. De adulteri incestus, & stupri punitione complura Iureconf. imperatores & pontifices sub titulo de adulteriâ postea cōstituerunt, sed hodie multis in locis ista punitione carent, & impune fiunt. Quod donis placare deos impij non audeant, Plato facile credendum putat, qua enim mente ait deus dona accipiet, cum nemo uir bonus ab improbo se donari uelit: sed licet uota reddi, & sancte debeant, ut de Romulo, Posthumio, Marcello, Augusto, & alijs legimus, qui ædes uotas diligenter extruxerunt, & in Aenea comprobatum est, qui interfecto Mezentio uota deorum soluens, trophæum quercum scilicet armis, alijsq; exuuijs Mezentij ducis ornatum Marti dedicauit. ueruntamen pontifices ea posse ex causā cōmutari, & redimi disposuerunt. Et pro uoto nuncupatio quis haclēge obligabatur, quod factō Marcelli ostenditur,

70 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

qui templum nuncupatis uotis debitum Honorii & Virtuti consecrasse dicitur. Sed uotum duntaxat mente conceptum secundum Alex. Ponti. aliorumque constitutionem quis reddere non cogitur, iuris tamen pontificij interpretes in hac re more suo dissident. alia pontifices circa uotum non inuicunda constituerunt, quæ causa breuitatis omitto. Voto autem, si Vlpiano credideris, patresfamilias puberes colligantur. Sed filiusfamilias, & seruus sine patris, domini uel auctoritate non obligantur. Voti quoque obligatio si in dando consistat, ad hæredem transit. ut si forte inquit Vlp. qui decimam uouit, ante solutionem decesserit, hæres ipsius hæreditario nomine obstrictus est. sed an omnia hæc pontificio iure admittantur, ne simpliciter omitto, cum & sciri facile possit. Votis, aut precibus numina placantur, ut Seruius ait, Quod Verg. his uerbis indicat. Cecidere animi, nec iam amplius armis, Sed uotis precibusque iubent exposcere pacem. Siue deas seu sint diras obscenæque uolucres. Sed quia frustra præclaras leges de religione Romani dedissent, nisi seruari uarentur, ideo uoluerunt ut poena uiolata religio nis esset. Cæsaris tamen uerbum erat, ut si ius esset uiolandum, imperij gratia uiolaretur. Sed & tandem tribus & uiginti uulneribus confossus, poenas iuris ab se uiolati dedit. Quod autem cuiuslibet religionis uiolatores, & contemptores afflicti fuerint, multis probatur exemplis. Tullus enim Hostilius cum Numæ commentarios uolueret, ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elitio facta inuenit, nec rite ea iniit, aut curauit, & ideo ira Iouis praua religione sollicitati fulmine ictus cum domo flagrauit. Ob iram quoque Iouis Varronem COS. apud Cannas cum Carthaginiensibus dimicasse tam infeliciter creditum est.

LIBER SECVNDVS.

71

quiniensibus dimicasse tam infeliciter creditum est. quia ædilis ludos Circenses in Iouis opt. max. templo faciens, eximia facie pueri Histrionem ad excusbas tendas posuerat. Ob Herculis quoque detraetam religionem, & eius sacrorum a Potitijs ea obstrictibus ad humile seruorum ministerium translationem ipsi Potitij omnes intra annum extincti sunt. Appius uero qui auctor translationis fuerat, luminibus captus est. Ab Licinio etiam pontifice maximo, uirgo Vestalis quæ negligenter æternum ignem custodierat, flagro admota fuisse dicitur. & Minutia Vestalis ob incestus crimine C. Sulpio Lægo, & P. Aelio Pæto COSS. uita sub terram ad portam Collinam defossa est. Cornelia quoque uirginem maximam incestus causa Domitianus delodi iussit. Sed & P. Cælius, Cornelius Cethegus, & C. Claudius, quæ ex tanta parum curiose aris deorum immortalium bellis, tentationibusque diuersis admouerant, Flamini abire iussi, & coacti fuerunt. Insuper Carthagine à Roma oppressa, Apollo ueste aurea nudatus id egisse traditur, ut sacrilegi manus inter fragmenta abscisgeri uenirent. sed hæc omittamus cum passim apud historicos religionis prætores punitos aut deorum nutu, aut hominum manibus legamus. Qualiter autem modus argenti, eboris, uel auri sacra di adhibeat, Tul. pulchre enodat. Sed de sacris perpetuis ita disserit, ut morte patrisfamilias sacrorum memoriam non occideret, sed ipsi adiuucta esset, ad quæ eiusdem morte pecunia uenisset unde sacris alligabatur, ordine ramum seruato heredes, & quæ tamen unde acceperat, quantum omnes hæredes, & quæ plurimum de defuncti bonis habuerat, creditorumque & debitorum sacris alligabatur. dicitur quoque infernalibus sed in effossa terra ueteres sacra faciebatur. at dijs terrestribus terra. & dijs supinis ædificijs à terra exaltatis, ut Festus docet, antiqua sacra

72 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
peregerant. Manes certe ut superos deos Roma
ni colebat, quae propter eorum ira, ut in hac lege co
noscitur, sancta esse voluerit. Sanctum autem Mae
tiani responso est, quod ab iniuria hominum des
centium atque inuitu est, itaque factis & uerbis apud
antiquos iura manium intacta seruabatur. unde
sedes & loca deorum infernalium Verg. in vi. aeneid.
describere uolens, huiusmodi uerbis ueniam pre
caur. *Dij quibus imperium est animarum, umbræque
silentes, Et chaos & phlegeton, loca nocte silentia
late. Sit mihi fas audita loqui, sit numine uestro
pallidus Di iurare, aut fallere numen timebunt,
ut apud Verg. legitur. Hac ratione cum Phœbus
per stygiâ paludem dare iurasset, quodcumque mu
nus Phœton petisset, currus in perniciem petitos
Phœtoni denegare, aut iusurandum reuocare
non potuit, ut Quid. testis est. Et cum Iupiter Aes
neae naues seruare per hoc flumen Cybeli promi
sisset, eas ab incendio quod Turnus inerebat ser
uans promissa postmodum liberauit. Quod autem
facto manium iura uolari non debeant, Charon
his uerbis apud Verg. alloquens Aeneam ostendit.
*Quisquis es armatus, qui nostra ad flumina
tendis, Fere age, quid uenias, iamque istinc copris
ingressos, Umbraeque hic locusest, somni nocentique
sopore, Corpora uiua nefas stygia uectare caris
na. deinde conqueritur sic eus enumerans qui Plus
tonis aedes inuaserint, & uolauerint. Nec uero Al
cides me sum heratus euntem Acepisse lacu, nec
Theses, Pirithoumque, Disi quamquam geniti, atque
inuiti uiribus essent. Tartareum ille manu cuncto
crementem. Hi dominam Ditis thalamo deduce
re adorti. Quare Sibylla ostendendo Aeneam non**

LIBER SECVNDVS. 73
uiolandi, sed uidentis patris gratia in heretibus iust
se, monstratorum, aut eorum Proserpinae sacro
transitum obuios. Sed quoniam hæc poetarum
sunt, & iure consultorum libris ostendam Deorum
manium iura circa defunctos sancta esse debe
re, si prius antiquum honorandi ritum intellexi
mus. Mos exequiarum teste Seruio apud maiores
fœderat, ut obitumque quis extinctus fuisset, domum
suum referretur, ubi septem referuabatur diebus,
calidaque aqua in hoc dicrum spacio abluebatur,
& ungebatur, & per interualla conclamabatur,
siebatque gemitus, ut apud Verg. in exequiis Mife
ni fuisse obseruatum legimus. Et Plinius in naturali
histo. hanc dicere esse causam ut mortui aqua calis
da abluerentur, & per interualla conclamarentur,
quod uitalis spiritus plerumque exclusus putaretur,
& homines fallere soleret. Epulum etiam in fune
re præferum clariss. uirorum dabatur. cui simile
est quod hoc tempore sit cum in obitu propinquos
rum pauperes, & necessarios, & sacer dotes, qui
exequiis interfuerunt, publice pascimus. Octauo
autem die cadauer incendebatur, & nono sepelle
batur, ac reliquæ in sepulchro condebantur. diisque
manibus carmine, sæpius tamen soluta oratione
ueteres id monumentum sacrabant, dedicabantque
sic Augusto, Misenoque, & alijs fuisse factum cons
stat, & id cuncta ferme Roma. sepulchra ostens
dunt. Ludi etiam in honore mortuorum celebra
bantur, hos Cæsari Augustus hæres edidit, eoque
tempore stella crinita circa undecimam horam exo
riens per septem dies continuos fulsit, creditumque
est, ut Tranquillus scribit, antea esse Cæsaris in
caelum receptam, & hac de causa in simulachri eius
ueruice stella adstare, ut aliquando in eiusdem nos
timate uidi. Hos in super ludos Aeneas in quinta

11. Mos *Epiphanius in Expositio*

74 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
to Vergilianæ æneidos libro patri Anchisæ celest
brauit. Christiani paulo post obitum mortuoshu
mant, & aliqui post inhumationem nouem dies
bus parentat. his relatis doceamus qualiter Deo
rum manū iura circa defunctos sancta dicantur.
Imprimis sine phibitiōe cuiusquā corpus homin
nis extra ædes proprias defuncti per uicos, & op
pida quorumlibet, eorum tamē permissu domū
trāsuehi, Seueri edicto, Marcijq; scripto potest.
& qui prætextu debiti morientem perturbat, aut
requeñas phibet, Iustiniāi sanctiōe actione per
dit, tantundem defuncti heredibus præstat, &
tertia bonorum parte publicata infamia notatur
Sed & ante nouem dies post mortem alicuius pa
rentes aut liberos, agnatos uel cognatos, aliosue
defunctum aliquo sanguinis gradu attingentes,
idem princeps conuenire prohibet. Eum autem
qui sepulchra defunctorum domos uiolat, id est,
qui sepulchra defunctorum domos uiolat, id est,
qui de sepulchro saxa uel marmora, uel colūnas, aut
aliam uē quācunq; materiam aut uenditurus, aut
fabricandi gratia aufert, Constantinus. X. pondo
auri si seculo inferre iubet, & iudicem id delictum pu
nire negligentem uiginti libras auri præstare do
lo malo sepulchra uiolantes actio in factum dat
tur, ut ei ad quem negocium pertineat, quanti ob
eam rem æquum esse uidebitur, condemnentur.
& ei ad quem nō pertineat, ceterum auctoreū actio
detur. Ast si uiolatores sepulchrorum ipsa corpo
ra extraxerint uel ossa eruerint, humiliores qui
dem Pauli sententia summo afficiuntur supplicio,
honestiores autem in insulā deportantur, aut res
legantur, aut in metallum damnantur. Et quod se
pulchris extrahere ossa nefas sit, Dido apud Ver
huice uerbis ostendit, Non ego cū Danais Troia
nā

*ad ius N
p. 80*

LIBER SECVNDVS.

nam excidere gentē Aulide iurauit, classē uē ad
Pergama misit, Nec patris Anchisæ cineres manes
uē reuelli, Cur mea dicta negat duras dimittere
in aures. Sed & ea quæ sepulchrorum sunt uendi
non possunt. ut Iureconf. tradunt. per hæc quam
sancta sint manium iura satis ostēdisse arbitror.
qui plura intelligere uolet, legat cum alios tum ti
tulum de sepulchro uiolato apud Iureconf. Quod
uero in hac lege sequitur, ut Dii manes in leto ad
hibeantur, & quod diui sint potestatum opinione
uerissimū est. nam herēbum Pluto pro parte sua
obtinuit, ut aiunt, cum Iupiter cælum, & Neptu
nus maria habuissent. quare Euro & Zephyro a
pud Verg. iratus Neptunus dixit, non Aeolo regi
eorum imperium pelagi, seuumq; tridentem, sed
sibi forte datum. Apud inferos quoq; sunt tres su
riæ Megera, Tisiphone, & Alecto, ac Proserpi
na Plutonis uxor, & qd' Acharon, Cocytus, Styx
Phlegeton, Charon, & Cerberus dii herēbi sint
putandi, Cotta apud Cice. de natura deorū pro
bat. & cum in inferno plures sedes essent ut Verg.
somniauit, in nona, id est in cāpo Elysio, beatus
rant. unde Anchises Aenææ in somnijs apparen
dicebat, Non me impia nāq; Tartara habent, tris
stes uē umbræ, sed amœna piorum Concilia Ely
siūq; colo. Quinimmo si cut Seruius super sexto
æneidos ait, necesse erat etiā relatorum inter des
os, ut Herculis, Liberi patris, Castoris & Pollu
cis, apud inferos esse simulachra. Postremo lex
sumptus, lucēq; funeris minuit. Iustus autē fune
ris in oratiōe qua defunctus laudabat, se uersu
hoim, eiulatiōe, lamētatiōibusq; sistebat, q̄ circa
partē horū Solo suis legibus sustulit, & Pyracus
hac ratione quenquā omino accedere ad funus a
liorū uetabat. Apud Roma uiri clarissimi ad Bru
to primo consule laudari post mortē ceperunt,

Epiphanius

*deus h
infus*

Romanus

Bruti enim corpus in foro positum à collega im-
 primis laudatum tradit, inde ut viri celebres post
 obitum laudarentur, in consuetudinē deductum
 est. Deinde cū Galli Brēno duce Romā occupā-
 sent, & hic aliquot receptis pecunijs abire pmisi-
 sent, neq; aurū in publico esset, ex quo pactæ mer-
 cedis summa Gallis consieret, ut sacro auro absti-
 neretur, matronæ aurum contulerunt, quare mu-
 lieribus natu grandioribus solennis post obitum
 laudatio concessa est, ut apud Liuium & Plutar-
 chum in uita Camilli & Cæsaris legimus. & sa-
 pius ab necessarijs, interdum ab alijs laudatio res-
 ferebatur. Auiam enim Iuliam defuncta Augusti,
 duodecimū annum agens pro cōtione laudauit,
 patrem uero defunctum Tiberius nouem annos
 natus pro rostris collaudauit. Augustum autem
 in æde diui Iulij à Tiberio, & p rostris ueteribus
 à Druso Tiberij filio laudatum accepimus. & cū
 ipse Cæsar Iuliam amitā, & primus uxore Cor-
 neliam defunctas amore, p rostris laudasset, gra-
 tiam, popularemq; beneuolentiam contraxit, eo
 quod hoc factū se uirum humanitate & modestia
 referret ostenderet. Istæ quidem laudationes in
 funere lectum habebant, sicut cāpanæ Christianis
 norum, & nenia quæ in morte Cæsaris, & Augu-
 sti, aliorum ué illustrium uirorum decantata fue-
 runt. quapropter hæc tristitiam & lectum indu-
 centia hac lege sublata uidentur. In morte quoq;
 Cæsaris nouus Luctus fuit adhibitus. nam ueter-
 ranorum militum legionarij arma, & matronæ
 quædam ornamenta sua quæ gerebant, liberor-
 umq; bullas & prætextas flammæ corpus Cæsa-
 ris comburenti iniecerunt. Alit funeris sumptus
 secundum Marcell. & Vlpia. dicitur quicqd cau-
 sa corporis erogatum est, & sine quo duci funus
 non

non possit, ut unguentum, lectus stratus, sepul-
 chrum, cerei, rogi quo cremarentur corpora.
 nam postquā erui bellis longinquis obrutos co-
 gnitum est, apud Roma. fuisse institutum Plin. tra-
 dit, ut caduera cremarentur. unde cum Marij ca-
 dauer Sylla eruisset, ueritus talionem, cremari uo-
 luit, antequā in domo Cornelia nemo crematus
 fuit. Impensam quoq; peregre mortui, quæ ut cor-
 pus pferretur, facta est, sumptus funeris appella-
 tione uenit. Præterea si quid ad corpus custodiē-
 dum, uel etiam commendandum, aut in marmo-
 ris, & sepulchri inscriptione quicquā expositum
 dicatur, sumptus funeris erit. Romani enim mo-
 numenta carmine interdum, sed oratione soluta
 frequentius inscribebant. sus tamē hæc monume-
 torum inscriptiones ex Alexandri constitutione
 & Vlpiani responso non dabant. Planè ex causa
 & tempore pro dignitate & modo facultatū eius
 qui mortuus est, decernēte magistratu, fieri sum-
 ptus funeris debet, ut Marcellus, Vlpianus, & alij
 iuriscōsulti sub titulo de religiosis, & sumptibus
 funerum explicant. nec uoluntatem testatoris ser-
 uandam putant, si res iustam sumptuum ratio-
 nem egrediatur. Itaq; si amplum monumentum,
 & in circuitū portationes ædificari testator ius-
 serit, ab eius uoluntate recedendum erit. De sepul-
 tura defunctorum prætor complura edicta com-
 posuit. Vt in sepulchrum, aut locum purum alte-
 ritus nemo hominem mortuum inferret. Vt in lo-
 co proprio sepulchrum edificare, mortuumq; in-
 ferre quilibet posset. Vt funeris causa sumptū sa-
 ciens, eius recuperandi nomine ad uerfuseum, ad
 quem ea res pertinet, actionem haberet. Ne in se-
 pulta corpora iacerent, neue quis alieno funerare-
 tur. funus autem is, quæ decedēs elegerit, facere
 debet.

debet. Quod si neminem defunctus elegerit, prius
mo scriptos haeredes, deinde nemine scripto haer-
ede legitimos, & cognatos, honorūq; possessores
res secundum ordinem succedendi ea res contin-
gūt, ut praetore consulto docent, qui etiā prae-
dicta praetoris edicta diligenter interpretantur,
sumptum funeris solum, ut diximus ante Roma-
minuit. De Salijs qui unam sacerdotum speciem ha-
bebant, haec lex non meminit, eorum officium in
saceris Dionysius, Livius, Plutar. & Salij plures ex-
plicam. E patricijs enim XII. Salios Numa Man-
Graduo legit, & tunicae praeterea insignis dedit,
& super tunicam abeneum pectoris tegmen, creta-
stiaq; arma, quae ancylia appellabantur, in mensa
se Martio ferre instituit, ac per urbem canentes
carmina cum tripodis, solenniūq; saltatu ire in
Martio iussit, & à saltu dicti fuerunt Salij, ut Plu-
tar. scribit, & hoc Ovidij carmine probatur. Iam de-
derat Salijs à saltu nomina dicta, Armaq; & ali-
quos certos verba canenda modos. Tantae autē re-
verentiae fuit Saliorum collegium, ut Furius Bibu-
culus praetor iussu patris sui collegij Saliorū magi-
stri praecedentibus sex licitoribus arma An-
cylia tulere, quamvis vacationem eius officij, ut Pla-
tar. scribit, honoris beneficio haberec. neque
Africanus hoc sacerdotū capere erubuerit. Plebe-
ra igitur pro religione sacerdotia Romani conser-
vaverunt, at Galli quanquā religiosi Druides, qui
sacra curarent, tantum habuerunt, & memoriam
sacrorū praecepta discabant, neq; ea literis manda-
re fas erat, ne in vulgus disciplina efferretur, & in
memoriae studerent, nam quae literis mandata
scire, ut Caesar ait, meminerit negligimus. cuius
virote scripta ubi opus fuerit, reperire consue-
vit.

mus. Alia de Gallorum religione Caesaria Com-
mentarijs scribit, quae omitto, eo quod non Gal-
lorum sed Romanorum religionem inquirō. Res
tulmus de religione insigniora legū capita, nūc
de magistratibus Romo. leges subiūgamus, cum
autore Pomponio iura esse in ciuitate parum es-
set, nisi forent qui ea reddere possent. & secundū
Ciceronē cōstitutura religione magistratus Kemp-
maxime continent, ne sine eorum prudentia di-
ligentiaq; ciuitas esse possit.

Iusta imperia sunt, itaq; ciueis mode-
ste, ac sine recusatione parento. Magistra-
tus nec obedientem & noxium ciue mul-
cta, uinculis, uerberibusue coercento, ni-
par, maiorue potestas, populusq; prohi-
bellit, ad quos prouocatio esto. Cum ma-
gistratus iudicallit, irrogassitue, per popu-
lum multa praenacertatio esto.

Quod par maiorue potestas prohibens colle-
gam, aut alium magistratum quenquā coercens
tem uincat paulopost. & in plebis ciuis ostendes
mus: Et ab iure ciuili & pontificis ostendes
est, quibus cauetur, ut duobus iudicibus diuer-
sas sententias proferentibus illam sequi sententia
am debeamus. quae reo fuerit, aut in causam fas-
uorabilem tendit. Hanc de prouocatione le-
gem primo Valerius Publicola, deinde uiri des-
cem à Solone habuerunt. Et cum Marcus Tull.
Cicero

Cicero L. Catilinæ socios in consulatu necasset, à Clodio plebis Tribuno dies ipsi Ciceroni apud populum dicta est, quod ciues iniussu Pop. Ro. contra leges interfecisset. hac quoq; ratione per aliquod tempus exulauit. Et quod, ut hæc lex cōtinet, populi interfuerit de mulctā à magistratu imposta conquerente reo cognoscere, apud Liuium in quinto secundi belli punico libro probatur, ubi Sp. & L. Caruilius tribuni plebis ducens tum milium æris mulctam M. Posthumio dixissent, causā eius certandæ per suffragium populiscōuenit. præterea Flacco Martiali flammī Po. Ro. mulctam remisit, quam Crassus consul pōnmax. ei si à sacris discessisset dixerat, ut Cicero in Antoniana XI. refert. Alia lex uim magistratū, militiam concernentium sic exprimebat.

Militiæ ab eo qui imperabit puocatio ne esto. Quodq; is qui bellum gerat imperasset, ius ratumq; esto. Minores magistratus periti iuris plures in prælia sunt. Militiæ quibus iussi erunt imperato, eorumq; tribuni sunt, domi pecuniam publicam custodiunt. Vincula fontium seruant, capitalia uindicant. æs, argentum, aurū uē publice signant, lites contractas iudicant, quodcūq; senatus decreuerit agūtō

Plures magistratus Romani in exercitu habebāt. Primo enim imperatori, consulibus, uel dictatorari cura totus exercitus mandabatur, sub quibus legati erant. Vnde cū in ludæos Vespasianus p̄fici

cisceretur, inter legatos Titum maiorē filium assumpsit. hi publice legebantur, eorumq; opera & consilio imperator, teste Varrone, utebatur. Cæsar bellum in Gallia gerens cōplures legatos habuit, è quibus cum per insidias duo in Germanorum finibus Titurcius & Arunculeius occisi sunt, quam sociorum mortem uindicasset, Martius quoq; Metelli aduersus Iugurtham facti consulis legatus fuit, deinde consul Syllam legatum habuit. Prætor etiam exercitui inierat, & secundum Varro. sententiā quod exercitui præiret, hoc nomine dictus est. Nam & bellum sæpe gererat, ut de Marco Termino prætor legimus, cuius contubernio Cæsar prima stipēdia lecit. & Aelius Perinax Rhetias & Noricum prætor sub Marco principe ab hostibus uindicauit. Paulus quoq; Aemilius in Iberiam prætor belli gerendi gratia cum duodecim licitoribus iuit. & Cn. Pompius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. M. etiam Acilio prætori decreuit est tritū plus, isq; de rege Antiocho, & Aetolis uictis triumphauit. Scipio quoq; Africa nus quarto & uisigesimo ætatis anno prætor in Hispaniam missus, qua die uenit, Carthaginem cepit. & Sempronius Gracchus prætor Galliā domuit. Interdū non summā belli curā prætores in arbitrio habebāt, sed consuli, aut alteri maiorem magistratum habenti parebant. Sic Q. Valerius prætor cum Lucatio Catulo consule bellum in Pœnos aliquantulum militauerunt. Erant quoq; in prælio Ducenarij, Centuriones, Primpilus, Signiferi, Tribuni, & alij plures magistratus minores à Vegetio diligēter enūerati, inter quos autore L. iuio lib. octauo

82 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

ab urbe condita hic ordo erat, ut miles centurio
 nis, centurio tribuni, tribunus legati, legatus co
 sulis, magister equitum dictatoris pareret impe
 rio. Sed ex his omnibus hæc lex magis abunde of
 ficium tribunorū explicat, quorum duo genera
 fuisse comperio. Quidam plebis tribuni dicti fue
 rūt, & eos plebs in mōte sacro creare cœpit. hocq;
 nomine, ut Pomponius refert, dicti sunt, qd̄ tunc
 in tres partes diuisus erat populus, & è singulis
 singuli creabantur. uel quia tribunū suffragio crea
 rentur, de his statim aliquid differemus. Alij tri
 buni militum erant, quorum duo genera Ascon
 us ponit. nam quidā à consule nō à populo crea
 ri solebant, de quorum iure, quia Rutilius Rufus
 legem tulerat Rufuli, ac post Rutili autore Festo
 appellati sunt. Postea lege Atilia populus eos cre
 are poterat, ut in plebiscitis dicemus. Imperator
 quoq; ut Vegetius tradit, eos per epistolam crea
 bat, & tribuni secundum eundem ab iure militi
 bus tribuendo dicti fuerunt. Horum officium erat,
 ut Vlpianus de re militari tradit, milites in cas
 tris continere, & ad exercitationem perducere,
 clauis portarum suscipere, uigilias interdum cura
 re, frumentationibus commilitonū interesse,
 frumentum probare, fraudem mensuræ coercere,
 re, delicta secundum suæ autoritatis modum ca
 stigare, principijs frequenter interesse, querelas
 commilitonum audire, ualitudinarios inspicere.
 Aureliani quoq; epistolam apud Vopiscum in
 uenio, qua tribunum militum admonet, ut si uult
 Tribunus esse, immo si uult uiuere, manus militi
 tum contineat. Ut nemo alienum pullum rapiat,
 ouem nemo contingat. annona sua miles con
 tentus sit. de præda hostis, nō de la chrymis pro
 uincialium habeat. arma sint tersa, ferramenta sa
 miata,

LIBER SECVNDVS. 83

miata, calciamēta fortia, uestis noua. Eadem ad
 huc epistola, Aurelianus tribunū militum dare
 operam hortatur, ut ueterem uestem miles exclu
 dat, stipendium in balteo, non in popina habeat
 & torquē brachiale & annulum apponat, equū
 faginariū suum defricet. caprum animal non uen
 dat, mulum centurionum comiter curet. Alter
 alteri quasi seruus obsequatur, à medicis gratis
 se agat, qui litem fecerit, uapulet. Hunc magistra
 tum Carones ambo, Cæsar, Tiberius, Velpasia
 nus, Titusq; & complures alij illustres uiri gesse
 runt, ut historici docent, & è sepulchrorum ueter
 rum inscriptione apparet, & horum tribunorum
 lex relata potestatem exprimit. Alij Tribuni mili
 tum consulari potestate comitis creabantur,
 quorum origo paulo post. XII. tab. fuit. & de his
 in plebiscitis dicemus. Fuerunt etiā apud Roma
 nos quidam celerum Tribuni, necnon ararij ab
 ære militibus tribuendo appellati, de quibus Var
 ro, Festus, Pompeius & Feneftella mentionem fa
 ciunt. Postremo quia hæc lex auri, et argenti signā
 di tribunis dat potestatem, probatur hoc argumen
 to eam non esse legem. XII. tabularum, quarum
 tempore nondum signandi auri uel argenti usus
 in rempub. uenerat, ut ex his quæ in Seruio dixi
 mus, deprehēdi poterit. nisi dixeris aliud esse da
 re signandi potestatem, aliud nondum signandi
 usum uenisse, cum pro tempore futuro signandi
 potestas dari possit. nā legis est futuris, puidere ne
 gotijs. Nūc leges alterius magistrat^{us} explicem^{us}.

Suntq; ædiles curatores urbis, anno
 næ, ludorūq; solenniū, ollisq; ad honoris
 amplioris gradū is primus ascensus esto.

84 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Hac lege Aedilis curulis duntaxat officium expli-
catur, & tamen duo genera Aedilium secundum
Plut. in uita Marij apud Roma. fuerunt. Quidam
ædiles curules dicebantur, quorum erat officium
ut ex Cicerone lib. Verri. ult. colligitur, ludos ma-
xima cū cerimonia Cereri, Libero, Liberæq; fa-
cere. Floram matrem populo plebiq; Roma. Ius-
dorum celebritate placare, ludos antiquissimos
qui primi Romani fuerunt nominati, cum maxi-
ma religione Ioui, Iunoni, & Mineræ facere, Sa-
crarum ædium procuracionem, totius urbis cur-
ram habere, ut cloacæ, & aquæ ductus, & quæ
publica ædificia munda & integra essent, loca
etiam in theatro hi ædiles assignabant, ut de Scri-
bano & Scribonio legitur. Dionysius etiã lib. anti-
tiqui. septimo pertinuisse ad officium ædili-
bit, ut curam annonæ forensis, copiæq; cibario-
rum ac mensurarum haberet, unde Iuuenalis Sa-
tyra. 10. ait, Et de mensura ius dicere, uasa mino-
ra, Frangere pãnosus uacuis ædilis Vlubris. quæ
omnia hac lege paucis uerbis exprimuntur & cõ-
prehenduntur. Hic etiam ædiles curules edictis
quibusdã causis autore Iustiniano proponenda
unde apud Iurecon. nostros est titulus de Aedili-
cio edicto, & rehibitoria, & quãto minor ædili-
cio. ubi quoddam eorum edictum à iurisprudenci-
tibus primo refertur, deinde exponitur. Hinc
quod legimus M. Scaurum ædilem iuri reddentem
do magis quã muneris edendo studuisse. Horum
autem edictum iuris Honorarij est portio. & Aedili-
um curulium cõscripsit. Papinianus quoq; ædili-
um curulium potestatis singulari libro comple-
us est, cuius aliquid in titulo de uia publica inue-
nimus. Ut pontẽ scilicet facerent, ubi uiaq; opor-
teret.

LIBER SECVNDVS 85
teret, curarentq; ut nullus uias foderet, aut in eis
construeret aliquid, neq; rixari in uijs, aut sterco-
ra, pñcere, morticinaq; uel coria iacere permit-
terent. Quædam alia de potestate ædilium curu-
lium non cõtemnenda ibidem leguntur. Ius quoq;
dicendo sellis curuos pedes habentibus huiusmo-
di ædiles utebantur, à quibus hoc nomẽ curules
habuerunt. Sed ne horum ædiliũ curulium omi-
tamus originem, dicemus quod apud Liuium de
eadem re comperimus. Inter plebem & patrici-
os diu an lex Licinia admitteretur, disceptatũ est,
tandem in concordiam hac cõditione uentum, ut
Prætura daretur patribus, & lex Licinia admit-
teretur. unde cum pro hac cõcordia Romani ma-
xime senatus ludos honoris deorum immortalis-
um causa esse faciendos cõsuisent, recusantibus
id munus ædilibus plebis, acclamatur à patricijs
est iuuenibus, se id honoris deorum immortalium
caussa libetẽ acturos, modo ædiles fierent, qua-
re factum est senatusconsultũ, ut duos uiros ædi-
les è patribus Dictator populũ rogaret, utq; pa-
tres autores omnibus eius anni comitijs fierent,
quod factũ est. Quintius Capitolinus, & P. Cor-
nelius ædilitatem obtinuerunt, isq; magistratus
deinceps in Repub. mansit, & honoris, ac potesta-
tis incrementum accepit, ut ostendimus. Sed cum
indignum uideretur, ædiles curules semper è pa-
tribus creari, primo ut alternis annis è plebe fie-
rent, conuentum est, postea creatio p̃miscua fuit.
omnia tamẽ hæc origo scilicet ædilium curulium,
& alia quæ diximus post XII. tabulas fuerunt, ut
è Liuiõ apparet. Per hunc magistratum ad maio-
res, ut hac lege continet, ascensus fiebat. In deser-
dis porro magistratibus ordo quidem seruabat̃.
nam ut Plut. in Flaminiõ scribit tribunatus, præ-
tura

86 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tura, & Aedilitas mediæ dignitates erant. sicut
quæstura, & aliæ quædam, & iunioribus tribue-
bantur. Deinde ad maiores dignitatibus peruenie-
bantur. unde Marius primo tribunatû, post præ-
turam, deinde consulatum obtinuit, in petitione
enim utriusq; ædilitatis repulsam passus est. Sic
Cæsari, Severo, Tiberio, Marco, Ciceroni, & al-
iis q; magistratus gesserunt, primo quæstura, ædi-
litas, & prætura, deinde consulatus euenit. Pom-
peius tamē quæstores ex his qui consules fuerant,
creari lege postea constituit. Prædicta cõfirmat,
quod apud Modestinum & Callistratum de mu-
neribus & honoribus legimus, ut gradatim hono-
res deferrentur, edicto, & ut à minoribus ad
maiores pueniretur, epistola Diui Prjad Titianû
fuisse expressum. Planè gerendorû honorum nõ
p miscua facultas est, sed ordo certus huic rei ad-
hibetur. nam neq; maiorem magistratum quisq;
nisi minorē susceperit, gerere potest, ut Callistra-
tus autor est. Alteri ædiles plebei erant, qui de ple-
be cõstituti fuerunt, ut ædibus præessent, in qua
sicut Pomponius ait, omnia scita sua plebs defere-
bat. Erant & alij ædiles ab Iulio Cæsare ut frui-
mento præessent, constituti, & à Cerere Cereales
nominati fuerunt. satis hanc legem explicuimus,
aliam de censoribus legem referamus.

Censores populi ciuitates, soboles, fa-
milias, pecuniasq; censeo, urbis tēpla,
uias, aquas, ærarium, uectigalia tuento.
Exinde pecunias p ciuitatis ordines par-
tunt. Equitû pedituq; prolem descri-
bunt. Cœlibes essephibent, mores po-
puli

puli regunt. Probrum in senatu ne rei
quito. Bini sunt, magistratû quinque-
nium habent. Reliqui magistratus an-
ni sunt, eaq; potestas semper esto.

Liuius clare in titû post. XII. tab. M. Gegano &
Quirio Capitolino COSS. fuisse refert, & multa è
prædictis, præterea & causam adinuertæ censuræ
dicit. populo eni p multos annos in censo differri
ultra cesus nõ poterat, neq; COSS. quia tot popu-
lorû bella imminabant, id negotiû agere licebat
quare his magistratus inuertus est, cui scribarum
ministeriû, & custodiæ tabularûq; cura, atq; ar-
bitrium formulæ censendi datum est. Censora de-
inde tanto incremento aucta est, ut morû discipli-
næq; Ro. regimē penes eam esset, ut senatus, equi-
tûq; centuriæ decoris, dedecorisq; discrimen
sub ditione eius magistratus poneret, ut ius pub-
licorû, priuatorumq; locorû, atq; uectigalia po-
pu. Roma. sub nutu atq; arbitrio Censorū essent.
Et cum hūc honorē maiores ciuitatis in ipso prin-
cipio spreuissent, Papyriû & Semproniu patri-
os censui agēdo primos cēsores populus suffra-
gns præfecit. Censores autē ab re appellati sunt.
Cunq; in Cais Iulij Censoris mortui locû M. Cor-
nelius suffectus fuisset, & eo lustro Galli Romā
cepissent, id esse mali ominis creditū est, & ideo
deinceps p lege obseruatū, ne unq; in demortu i-
lociun Censor sufficeret. In sup censurā oim magi-
stratû fuisse principem, & uniuersæ reipublicæ
supremū & perfectissimū habuisse locum Plutar-
chus in Catone seniore, & Aemilio scriptum re-
liquit. nã senatu remouere immeritis poterat, &
principē senatus p scribere, eqs auferre, infamia
notare, cēsū agere, Lustri cõdere, utiq; de nuptiis

de liberorum procreatione, de uiuendi ratione, & conuiujs Censores diligenter inquirebant, & in quolibet ordine Roma. ciues pro ipsis meritis cōdigna pœna afficiebant, ut apud Alconiu Pedianum reperimus. Nam senatores delinquentes, ut retuli, senatu mouebant. Equitibus, si rei erāt criminis, publicum equum adimebant. & plebeorum nomen pro delicto in Censurā tabulas referebant, ut grati fierent, & tributi nomine tantum pro capite æs præberet. Alia quoq; plura in Censurā arbitrio erant, quæ hac lege non enumerantur. sed hæc censores exercuisse multis cōprobatur exemplis. Cornelium enim Rufinū Fabricius Censor senatu mouit, quod. X. pondo uasa argentea perinde ac malo, & luxurioso exemplo cōparasset. L. etiam Antonium, M. Valerius & Iulius Brutus Censores senatu mouerunt, quod quæ uirginem in matrimoniu duxerat, nullo amicum in cōsiliū adhibito repudiasset. Et quadringentos iuuenes equis publicis spoliatos, Valerius & Sempronius censores in numerum ærariorum retulerunt, quia in Sicilia ad munitionum opus explicandum ire iussi, id facere neglexerant. Nimis etiam pingui homini & corpulento Censores equum adimere solebant, talem credentes cum tanti corporis pondere ad faciendum equitatis munus non esse idoneum, siue quod culpa non careat, neq; Gellij sententia omnino indefes uideatur, qui tantam corporis exuberantiam nactus est. Hos pinguis homines & comatos, ut M. Antonium, & Dolabellā sicut Cæsar non timuit, ita pallentes atq; macilentos Brutū uidelicet & Celsium uerebatur, à quibus tandem occisus est. Sicut enim huiusmodi homines ad facinus aliquod promptiores quā pingues, qui hilares sunt, neq; quæ-

quenter mali aliquid, aut insidias excogitant. Camillus quoq; & Posthumius censores ærapœnæ nomine eos, qui ad senectutem cœcibes peruenissent in ærariū deferre iusserunt. Cuncti aliqui talem constitutionem incusarent, à Censoribus responsum est, naturam sicut nascendi, ita gignendi legem præscribere, & parentes nutriendorum ne potum debito alligasse. unde Plato uxorem à trigesimo anno usq; ad quintū & trigesimalū esse ducendam statuit, quod si aliquis non faceret eum pœnia & probro mulctandum existimauit. similia Censoria potestatis exempla passim in historiis leguntur. Censores primū quinto quoq; anno creari solebant, ut hac XII. tab. lege continetur, deinde lege Aemilia annua ac semestris censura esse coepit. Et in initio patres duntaxat hunc magistratum gerere poterant, id tandem ut cetera immutatum est, atq; indifferenter fieri coepit. C. & Marius Rutilius primus de plebe censor factus est. nūc de prætoris officio ppauca uideamur

Iuris disceptator, qui priuato iudicet iudicariue iubeat, prætor esto. Is iuris ciuiliis custos esto, huic potestati parento. Quotcūq; senatus creuerit, populus uē iusserit, tot sunt.

Prætoris inuentio post XII. tab. fuit, ut à Livio & alijs didicimus. neq; semp est iuris ciuiliis custos. Nam Papiniano autore suis edictis ius ciuile adiuuat, uel supplet, uel corrigit, & hæc prætorum edicta quartam iuris ciuiliis speciem constituunt, de qua ab uel lib. tertio dicemus, & ibi huius magistratus potestatem describemus. Honore in toto

20 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
pro contione prætor maiores suos è more cõme-
morabat. & ideo cum imperante Tiberio quidã
prætor consuetudinem antiquã de maioribus su-
is pro contione memorãdis retulisset, ab ipso Ti-
berio collaudatus est, sicut apud Tranquillum le-
gimus. sed iã pergamus ad COSS. cõstitutiones.

Regio imperio duo sunt, iijq; præcũ
do, iudicando, consulendo, prætores, iu-
dices, consules appellator, militiã sum-
mum ius habẽto, nemini parento, salus
populi suprema lex esto.

Exactis regibus Po. Roma. eorũ loco duos quot
annis creavit, qui iudices eo quod iudicarent, &
secundum Varronem COSS. ab eo quod senatũ
populumq; cõsulerent, ut inde lex vel. S. C. fieret,
appellati sunt. Prætores quoq; à præeundo exer-
citui fuisse nominatos idem Varro credidit, nam
summũ militiã ius habebant. unde qahi duo bel-
la administrabãt, & prætores dicebãtur. Porta in
castris qua exercitũ in præliũ educebat ab his præ-
toria appellabatur, ut apud Festum legimus. eorũ
rum quoq; tabernaculum prætorũ dicebatur.
Et prætoria cohors, quod à prætore, id est consu-
le, non discederet, teste eodem Festo dicta est. Sci-
pio enim Africanus fortissimũ quemq; qui ab eo
in bello nõ discederet, & alio militiã munere va-
caret, & sexquipler stipendiũ acciperet, primus
delegit. quẽ alij Romanorũ duces in hoc deinde
secuti sunt. Nostra quoq; ætate quilibet dux mili-
tum Scipionis exemplo fortissimos quosq; in cu-
stodiam corporis eligit. Germanorum etiam eos
hortem olim Cæsares ad custodiam corporis in-
stitue-

LIBER SECVNDVS. 21
stituerunt. Sed Gãlba eam dissoluit, & sine ullo
cõmodo in patriam remisit, licet se fidelissimam
multis experimẽtis ostendisset. At Cæsar cum lã-
go tempore propter inimicos in tutelam corpo-
ris Hispanos aliquot habuisset, confusus tandem
fatus esse semel insidias undiq; imminentes subi-
re, quã cauere semper, prædictas Hispanorum
custodias remouit. Quod deinde hic dicitur. salu-
lutem populi supremam esse COSS. legem, ves-
tissimũ est. nam ut Plutar. in uita Cice. ait, quan-
do consuli mandabatur ne quid detrimẽti Resp.
pareceretur, summã potestatem consul habebat,
quam duntaxat urbe in extremo uersante pericu-
lo COSS. Romani. S. C. concedebant, tuncq; sine
iussu populi, & reiecta prouocatione quã ab eis
fieri solebat ipsi COSS. in facinorosos homines
animaduvertebant. Itaq; cum è coniuratione Cati-
linæ tota Resp. titubaret, nutaretq; Tullio consu-
li hæc potestas data est, qui senatus decreto Lẽtu-
lum, Cethegum & alios coniurationis Catilinæ
ræ participes per triũuiros interfecit. & propter
Apuleij Satur. tribuni plebis, & Glauciæ præto-
ris seditionẽ, ut darent operã COSS. ne qd Resp.
detrimẽti caperet, mandatũ est. Quare Marius
S. C. armatus, hos seditiosos in Capitolũ psecus-
tus obsedit, & in deditionẽ accepit, sed deditis nõ
fuit seruata fides, nã Glauciã fracta est ceruix, &
Apuleius cum in curiã fugisset lapidibus, & tegu-
lis desuper interfectus est. Simili quoq; per S. C.
data potestate consuli occisus est cum liberis M.
Fuluius consularis. Et de prædicta consulum po-
testate, quã senatusconsulto dabatur, com-
plura Cicero pro Milo. in Catili. & V. Philipp.
dicit. Hic magistratus nemini, præsertim in bel-
lo parebat, sed eius mandata omnes seruabant,
adeo

92 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
adeo quod Modestinus de re militari tradit, eos
qui in bello rem à duce prohibitam fecerant,
aut ducis mandata non seruabant, etiam re bene
gesta capite punitos fuisse. & irreuerens miles nō
tantum à tribuno uel centurione, sed etiam à prin-
cipe Martiani responso coercendus erat. & si qs
officium ducis exercitus & potestatem in milites
intelligere uelit, nostros adeat iure consultos, qui
uno titulo hāc rem præclare explicant. Nolim ta-
men ignores seuerè Romanos duces siue COSS.
siue alij fuerint, disciplinā militarem exercuisse,
& ideo tot uictorijs claruisse. Cornelius enim Sci-
pio COS. Numantiā incendijs ruinisq; afflictam
solo æquasse dicitur, statimq; institores, li-
xas, duos scortorū milia, & alia uoluptatis causa
cōparata edicto à castris eiecisse. Posthumus ue-
ro dictator, Manliusq; Torquatus COS. disci-
plinam militarem seuerè in filios exercuerunt. hu-
ius enim iussu M. Torquatus filius occisus tradit
tur, quia se inscio à Metio Tusculanorū duce pro-
uocatus ad dimicandum descenderat. à Posthu-
mio autem A. Posthumius filius occidi iussus est
eo quod sponte nō suo iussu præsidio progressus
hostes fuderat. Fuluium etiam fratrem, quia cō-
hortem legionis in qua tribunus militum erat, in
iussu consulis dimiserat, F. Flaccus censor senatu
amouit. Et cum Titius equitum præfectus hosti-
um multitudine circūuentus, his arma tradidisset,
à L. Calphurnio consule ha cignominia affe-
ctus est, ut toga lacinijs abscissis amictus, discin-
ctaq; tunica indutus nudis pedibus à mane in no-
ctem usq; ad principia per omne tempus milita-
re adestet, ut cōuictu hominū, usq; balnearum ab-
stineret. Turmas quoq; equitum quibus hic præ-
fuerat, equis ademptis, in funditorum alas idem
trans

LIBER SECVNDVS 93
transcripsit. Sed his omissis quæ passim in histo-
ria leguntur, aliam legem referamus.

Eundem magistratum ni interfuerint
decem anni, ne quis capito. Ciuitatem an-
nali lege seruanto.

Diocletianus imperator post hanc legem magi-
stratum repetitionem etiam prohibuit, cum ue-
gotia publicæ disciplinæ semel gesta eius iudicio
sufficere debeant. quod si quispiam denuo ad eū-
dem honorē rediret, eum teneri lege lulia de am-
uata fuerit, in plebs citis dicemus. XII. tabu. ser-
seu Annaria lex teste Festo, annos magistratus ca-
piendi finiret, eam habere senij considerationem
hæc cōstitutio uoluit. Sed ut exitum huius rei ha-
beamus, cum de honoribus siue muneribus gerē-
eius, cui honor siue muneris administratio defer-
tur, ut Callistratus de honoribus refert. nā rescri-
pto Diui Marci ad munera, & honores idonei tā-
tum admitti debent. Insuper origo natalium, fa-
cultates quoq; an sufficere iniuncto muneri possint,
considerari debent. Præterea lex secundum
quam muneribus quisq; fungi debeat, seruanda
est. nam certus ordo in gerendis honoribus adhi-
bitus est, ut scilicet gradatim secundum edictum
honores deferantur, & ut ex epistola Diui Pij ad
Titianū, à minoribus ad maiores perueniatur,
& ut nemo cōtinuare honores possit, sicut hac le-
ge & alijs posterioribus exprimitur. Si tamen nō
sunt alijs idonei, qui honores gerant, eosdem esse
compellendos qui gesserunt, cum alijs constitu-
tionibus, tum Adriani rescripto cautū est. aliter
hono

honorem repetens à Diodetiani sanctione, ut res
latum est, poena legis Iuliae de ambitu multatur
Huic tamen. XII. tabul. legi, quæ eundem magis-
tratum capere ante decennium uetat, Gordianus
derogasse uidetur, cum ab honoribus ad eosdem
honores quinquennij, ad alios uero triennij uaca-
tionem dedit, & cum legatione perfunctis bien-
nij excusationem, & uacationem concessit. Et forte
his legibus magistratuū continuatio, phibeat,
ne frequenti repetitione honore occasio cuiquam
Rempu. occupandi, & perpetuo iniusteque guberna-
nandi, aut in eam machinandi daretur, quod sens-
sisse Iustinianus in defensore ciuitatis uidetur. Et
ideo Fabius Max. cum à se quinquies, & à patre
auo, proauo, maioribusque suis sæpenumero con-
sulatum fuisse gestum animaduerteret, summoque
omnium consensu filius eius cōsul crearetur, cum
populo egit, ut aliquando uacationem huius ho-
noris genti Fabiæ daret, ne maximū imperium
in una familia continuaretur. Q. quoque Cincina-
tum propter has leges recusasse continuationem
consulatus legimus. Sed & cum M. Rutilium po-
pulus Censorem iterum creasset, ab eodem gra-
uissima oratione correctus fuit populus, quod eā
potestatem, cuius utpote nimis magnæ maiores
tempus coartandum iudicassent, bis sibi detulisset.
Laudandus est etiam superior Africanus, qui
continuū consulatum, perpetuamque dictaturam
sibi plebiscito dari, aut. S. C. decerni, ne hæc iura
infringeret, passus non est. Ast Cæsar & Sylla pe-
petuos honores, quia non offerebantur, sua auto-
ritate contra has leges arripuerunt. Postremo in
omni ætate geri magistratus non possunt, ad rem-
pū administrandā, uel honores ante. V. & XX.
annum Vlpiani responso admitti quæquā non
oportet

oportet, de quo paulo post in Annaria lege satis
abunde dicemus. Neque magna senectute affecto
magistratus deferri debent. ut quicquid fuerit, agens
septuagesimum annum, immo quicquid & septuages-
ta annos excedens, & ab honoribus delatis secundū
Papiniani, & Vlpiani responsa non excusatur, quod
in Mario seruatum legitur, qui annos quasi septua-
ginta natus septimum consulatum gessit. his pera-
ctis alterius magistratus potestatem describamus.

Ast si quando duellū grauitus, discor-
diæ ciuiliū, est uncto nec amplius sex men-
ses si senatus creuerit, idem iuris quod duo
consules teneto. isque aut sinistra dictus,
populi magister esto Acquitatē quicquid
regat habeto pari iure cum eo quicquid
erit iuris disceptator. Ast quando consu-
lis est, magistratus uel populi, nec reliqui
magistratus ne sunt.

Dictaturam Cicero hic describere uidetur, omnia
enim paulo ante relata dictaturæ cōueniunt. nam
ut ait Pompo. cum crebra oriretur bella, & que-
dam à finitimis acriora inferrentur, re exigente,
Dictatores interdū creati sunt, à quibus necius
prouocandi fuit, capitis quoque animaduersio eis
data est. Sed hunc magistratum quia summā po-
testatem habebat, ultra sextum mensē retinere
fas non erat. licet Iulius & Sylla hoc non seruauer-
int. Dictatoribus magistri equitū, sicut regibus
tribuni celerū, & principibus prætorio præfecti,
iungebantur, & secundam post eos potestatem
gerebant, ut Aurelius de officio præfecti prætorio
scribit, quod Iuuenalis Saty. 8. etiā his uerbis ostē-
dit. Quis fructus generis tabula iactare capaci

56 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Famosos equitū cū dictatore magistrōs. & quia
summum ius, summamq; potestatem Dictator
in populum habebat, magister populi autore Fe-
nestella & Varrone cognominatus est, quod &
haec lege pbatur. Sic magister equitū, quod sum-
ma huius potestas in equites & accensos erat, ap-
pellatus est. Neq; à populo aut senatu dictator de-
ligi poterat, sed à consule, sinistra, id est prospice-
ra aue dicebatur, unde hac ratione dictatorem sic
appellatum Varro & Plutarchus in Marcello cre-
clade & ignominia affecerunt, augures consulti
eam religionem secū dum Livii exemere, ut Tri-
bunus militū, A. Cornelius dictatorem diceret,
quod fecit. nam Mamercū Aemiliū dictatore dixit
& ipse Cornelius ab Aemilio magister equitum
dictus est. Nec ab re prospera aue dici solitū Dic-
tatorum supra retuli. nam aruspiciū aduersum
Dictaturam suscipere prohibebat, & dimittere
susceptam cogebat. occentus enim Soricis audis-
tus F. Max. Dictaturam, & Flaminiū magistrū
equitū deponendi causam praebebat. ut apud Va-
lerium legimus. Lege insuper cautum fuisse Livius
us dicit, ut ad dictaturam consulares duntaxat le-
geretur, quod & ante XII. tab. in creatione primi
dictatoris seruatum est. T. enim Largius dictator
primus longe ante XII. tab. delectus consularis
erat. primus magister equitum S. P. Cassius fuit,
à T. Largio primo dictatore creatus. Designatio
quoq; dictatore omnes magistratus, excepto Tri-
bunatu, suam autoritatem amittebant, ut apud
Plutarchum in Fabio legitur. Mos etiā, si Livius
credimus, erat dictatorem noctu sub silentio dici
Sic de L. Papyrio & alijs dictatoribus factum in-
uenio. Sed alias leges prosequamur.

Reipub.

LIBER SECVNDVS.

97

Reipublicae auspicia patrum sunt, o-
mniaq; ex se produnt, qui comitijs crea-
re consules rite possint. Imperia, potesta-
tes, legationes cū senatus creuerit, po-
pulusue iusserit, ex urbe exiit. Duella
iusta iuste gerunt, socijs parcunt, se &
seruos continent, populi sui gloriā au-
gento, domum cum laude redeunt, rei
iustae ergo ne quis legatus esto.

Quia auspicia patrum erant, & ea nemo plebei-
us habebat, ideo inter patres & plebeios. X. viri
connubiū diremerunt, ne incerta prole auspicia
turbarent, ut infra post Titum Livium satis abū-
de dicemus. Quod deinceps in hac lege dicitur, de-
bere COSS. à patribus in comitijs creati, Licinio
plebiscito immutatum est. quo plebs ad consula-
tum admissa fertur. Nec etiam obseruatum est,
ut iussu senatus, & populi imperia, & potestates
ex urbe exirent, quoniam frequenter sola populi
autoritate, aut senatus imperia dabātur. lege eni
Vatinia Galliam cisalpinā Illyrico adiecto Cae-
sar accepit, mox per senatū Comaram quoq; haz-
buit. cum uererentur patres, ne eam ipsis negan-
tibus etiam populus daret. Gabina uero lege cō-
tra piratas, & Mālia aduersus Mithridatē Pom-
peio magno in uiris patribus bellum gerere con-
cessum est. In uiris quoq; patribus praesertim Ca-
tone, C. Trebonius legem de provincijs consula-
ribus tulit, ut Hispaniam Africamq; Syriam &
Aegyptū Crassus & Pompeius COSS. haberēt.
Bella ita demū iuste apud Romanos gerebātur,

G. si fce

98 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
si foederalium autoritas, & alia quae in religionis
lege diximus, obseruabantur. Nullum porro bel-
lum ut Cicero in officijs ait, iustum erat, nisi quod
aut repetitis rebus gerebatur, aut à foederali denū-
ciatum & indictum ante fuerat. Tanta insuper in
bello apud Romanos erat obseruatio, ut sacra-
mento aliquo solutis, aut his qui milites non
essent, ius esse pugnandi cum hoste negauerint.
Vnde cum Pompilius imperator, ut Tullius re-
fert, unam legionem, & Catonis filium, qui in ea
militabat, dimisisset, sed amore pugnandi Cato-
nis filius in exercitu remansisset, Cato pater ad
Pompiliū scripsit, ut si filium remanere in exer-
citu pateretur, secundo militiae sacramento eum
obligaret, quia priore amisso iure cum hostibus
pugnare non poterat. Marci quoque Catonis senis
ad Marcum filium extabat epistola, in qua eum
utpote à consule bellum Persicum gerente dimissa-
sum monebat, ut praelium cum miles esse desin-
set, inire caueret. Caesar in obeundis expeditioni-
bus religionem, & ostenta deorum neglexit. Pro-
fecturus enim in Iubam & Scipionem, hostigim-
molandae fuga neque absteritus aut retardatus esse,
quinimmo negociū profectus, cum nauim ex-
eundo qua uectus erat, postea lapsus esset, se bon-
num omen Aruspiciibus contrarium sentientibus
accepisse dixit, neque etiam propter id omne ab in-
cepto destitit, sed & hostes superauit, aliogn bel-
la iusta utpote socios iuuando, idem Caesar gere-
bat. Heduis enim socijs cum Heluetijs in Galliam
erumpentes eos praemerent, suppetias tulit. Aegy-
ptum quoque prouinciam plebiscito obtinere per
partem tribunorum tentauit. hanc extraordinari-
rij imperij occasionem nactus, ut Alexandrinum
regem socium atque amicum à senatu appellatum,
quem

LIBER SECVNDVS

99

quem clues sui expulerant, iuuaret, & reduceret.
Sed aduersante optimatum factione, quod pete-
bat non obtinuit. Et cum Saguntum Romanis foe-
dere coniunctum Hannibal obsideret, Carthagi-
nem Romani legatos miserunt, ne Saguntinis Ro-
manorum socijs Hannibal iniuriam inferret, sed
id non profuit, quonia ipse Hannibal Saguntum
evertit. Caesar etiam iuxta huius legis autoritate
socijs descendentibus, saepe pepercit, ut de Hedus
is & alijs legimus. Bellum autem suscipiendum
Augustus omnino negabat, nisi cum maior emo-
lumentis spes, quam damni metus offenderetur.
nam minima comoda non minimo sectantes dis-
serimine, ut Tranquillus scribit, aut eo hamo pi-
scantibus similes esse aiebat, cuius abrupti das-
mnum nulla captura pensari posset. Insuper festis
nationem, temeritatemque non bene duci perfectio
conuenire idem Augustus arbitrabatur. nam sat
celeriter fieri credebat, quicquid satis beneficiabat,
Caesar tamen extremo duntaxat tempore quo se-
pius uicisset, cunctatior ad dimicandum factus est,
ne longo tempore parta breuis hora & calamitas
ta auferret. Scipio quoque Africanus in re militas-
ri dicere, non putaram, turpe esse dicebat, quia ex-
plorato & excusso consilio agenda ferro adminis-
trare eius sententia oportebat. cum emendatio-
ne careat error, qui uolentiae Martis committis-
tur. Idem cum hoste configere dissuadebat, nisi
occasio obuenuisset, aut necessitas incidisset. nam
prospere rei gerendae facultatem omittit ma-
xima est demencia, ut Valerius ait. & in angustias
pugnandi compulsum & deductum se praelio absti-
nere, pestiferae ignauiae affert exitum. Ob eam
causam tamen suscipienda esse bella Cicero credidit
ut sine iniuria in pace uiuatur. parta aut uictoria
G 2 hos

hoc esse conseruandos dicit, qui nec crudeles, nec immanes in bello fuerunt, quod à Romanis factū est, qui Tusculanos, Equos, Volscos, Sabinos, Hernicos præsto uictos non solum conseruarūt, sed etiam in ciuitatem acceperūt. At Carthaginē & Numantiam perfidas ipsi Romani duces iuste bella gesserunt. In alio quoque Romani duces iuste bella gesserunt, & iusticiam coluerunt. nam hi qui ciuitates aut nationes bello deuictas in fidem capiebant, earum patroni more maiorū erant, ut à Cicerone & alijs memoriæ traditū est. Et ideo Paulus Aemilius non solum in uictoria mitem & humanam se erga Macedones, Hiberos, & Ligures præstitit, sed in omni etiam uita eos turatus est, & ueluti pro domesticis ac necessarijs habuit, sicut apud Plutarchum legitur. Duces uero exercitus post confectum bellum cum laude triumphantes domū redibāt. Et sicut legatus in re propria quiesse non potest, sicut iudex, arbiter, aut testis nullus, ut Constantinus, Martianus, & Pōpo. scribunt in re propria admittitur. immo antequā legationis officio functus sit, nihil in rem suam legatus Pauli responso agere potest, exceptis his, quæ ad eius iniuriā uel damnum peracta sunt. Complura alia legationum præcepta sequentes legumlatores, ius reconsulti & imperatores uno titulo de legationibus explicauerunt, inter quæ illud est, quod huic legi accommodatur, & Honorius constituit. ut ciuium uoluntate, & illius, qui urbi præest, auctoritate legati proficiantur. nunc placet uim tribunorum plebis referre.

Plebes quos pro se contra uim auxiliij ergo .x. creauit, tribuni eius sunt. Qd̄q; hi

hi prohibeant, quodque plebem rogassint, ratum esto, sanctique sunt. ne uic plebem orbam tribunis relinquunt.

Hac lege potestas tribunorum plebis aperte ostenditur, quæ proculdubio magna fuit. Ad eorū interrogacionem plebs secundam iuris civilis speciem constituit, quod Plebiscitum appellatur. de quo, & tribunis paulo post abunde dicemus. nunc uolo hoc solum intelligas, quod Tribunatus hinc dari plebis tantum solebat, & ideo P. Clodius de nobilissima Claudiorum gente plebeio homini adoptandum se dedit, quo tribunatum plebis natus in Ciceronem, qui aduersus eum de pollutis sacris accusatum, testimoniū dixerat, scire potest. nihilominus cum Tull. ab exilio reuersus tabulas à Clodio fixas, in quibus res gestæ in Tribunatu continebantur, uis persregisset, & ideo in senatu accusaretur, quod tabulas tribunitias sustulisset, negauit ipse Clodium, utpote patriciū, secundum leges fuisse tribunum. nam Pauli testimoniū per adoptionem dignitas non minuitur, unde à plebeio ait, senator adoptatus, senator manet. Hunc magistratum tamen patriciū, ut M. Antonius, Duronius, Cato, Tiberius, Marius, & cōplures alij gesserūt, quod Gellius Atinio plebiscito promissum fuisse lib. 14. scribit. Alia lex senatus potestatem sic explicabat.

Omnes magistratus auspiciū iudicij uicque habeto, exceptis senatus esto, cuius decreta rata sunt. Ast si potestas par maior uic prohibet, S. C. præscripta seruato. Is or-

102 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
do uitio uacato, cæteris specimen esto.
Per hanc legem omnibus magistratibus iudicia
dantur, ut esset populi potestas, ad quã, ut ait Ci-
cero, prouocaretur. Auspicia quoq; omnibus ma-
gistratibus cõceduntur, ut multos conuētus inus-
tites more probabiles impedirent. auspicijs enim
iniustum populi impetum sæpe Dii immortales
reprefferunt. Et ut ex multis exemplis quædã res-
feram, Vrbe à Gallis deleta, deliberantibus patri-
bus utrum Veios migrarent, an sua mœnia resti-
tuerent, forte tunc redeuntibus è præsidio cohorti-
bus Centurio ut signifer signũ statueret, & qd̃
optime ibi manerēt, in comitio exclamauit, hoc
Auspicio à Dijs accepto senatus euestigio trans-
eundi Veios cõsiliũ omisit, ut Valerius autor est.
Deiotarus quoq; rex omnia fere auspiciato gerēs,
ab quodam itinere proposito uolatu aquilæ mo-
nitus redijt, qua re secum bene actum est. quoniã
id tectum ubi, si ire perrexisset, mansurus erat,
proxima nocte ruina solo æquatum est. sed sicut
auspicijs parentibus bene successit, ita cum ea ne-
gligentibus male actum est. Flaminius enim con-
sul se & exercitum apud lacum Trasimenũ perdi-
dit, & Crasso post magnam Romanorũ stragem
à Parthis uita erepta est, quia prodigijs pugnare
prohibentibus nõ paruerunt. Cæsar quoq; si ho-
stijs malum portendentibus, & ingredi senatum
Idibus Martijs prohibentibus obreperasset, occi-
sus illa die nõ fuisset. Ordo Senatorius cuius hæc
lex meminuit, à Romulo institutus est. centũ enim
senatores quorũ uteretur cõsilio, delegit. Tullius
deinde Hostilius populo Albano Romã tradus-
cto, ex eius patricijs ordinem senatorium supple-
uit. postea Tarquinius Priscus senatus maiestas
cum centum uiris ampliauit. Ast Tarquinius ille

LIBER SECVNDVS 103
Superbus clariorẽ partem senatus morte & exi-
lio perdidit. mox exactis regibus senatus, cædis-
bus regis diminutus, à Bruto primò consule res-
tauratus est. Primoribus enim equestris gradus
electis ad trecentorum summã patrum numerũ
expleuit. Hi autem à Bruto additi patres conscri-
pti appellati sunt, unde in senatũ uocabantur qui
patres, quicq; conscripti erant, ut apud Liviũ &
alios legimus. Cæsar lãge post senatũ suppleuit,
& multos tum ciuis, tum externos præter electũ,
sed magis per gratiam senatoria dignitate dona-
uit. unde peregrinis, & Gallis, & alijs in senatum
allectis libellus propositus est, luadens ne quis se-
natori nouo curiam monstrare uellet. post necem
quoq; Cæsaris tot in senatum per gratiam & pre-
mium allecti sunt, ut super mille senatores essent.
Sed ad modum pristinum, & splendorem eos
Augustus tandem redegit. & ut lecti probatq;
religiosius & minore molestia senatorio mune-
re fungeretur, quinquã thure, & mero priusquã
consideret, apud aram eius Dei in cuius tẽplo coi-
retur, supplicare constituit. & ne plus quã bis
in mense Calendis scilicet & Idibus legitimus se-
natus ageretur, sanxit. sibi tamen consilia fortis-
si semelstria instituit, cum quibus de negocijs ad
frequentem senatum referendis antetraçtaret.
Septembri octobriq; mense tantum sorte dus-
ctos, per quorum numerum confici decreta possent,
debere adesse decreuit. Is ordo iudicium,
auspiciumq; sicut magistratus habebat. nam
qui senatum habiturus erat, prius immolare ho-
stiam, auspiciariq; secundum Gellium debe-
bat, qd̃ à C. Cæsare fuisse obseruatum compe-
rimus, qui Idibus Martijs senatum habiturus plu-
res hostias cæcidit. Sed cum litare non possent
G 4 sprcia

104 HISTORIAE IURIS CIVILIS
spreta religione curiam introiit, ubi statim occisus est. Senatus decreta usque adeo rata fuerunt, ut tertiam iuris civilis partem constituerint. porro eius decreta ciues sine molestia seruabāt, ubi ipse Senatorius ordo uicio carebat, & ceteris speciem erat. nam ut præclare Tull. ait, qualei cuncti summi ciuitatis uiri fuerint, talis ciuitas erit, & quæcunq; mutatio morum in principibus extiterit, eadē in populo sequetur. Si enim principes bello luxuriæ, conuiujs, uenationi incedant, his populus uacabit. si uirtutem colant, hanc amplectentur omnes, nobilium enim mutato uictu, diuitatum mores mutantur. unde perniciosus de republica uiciosi principes merentur, quod non solum ipsi uicia concipiunt, sed etiam ea in ciuitatem infundunt, plusq; exemplo q̄ peccato nocent. Eapropter Cicero. L. Lucullum uirum magnum reprehensione dignum existimauit, cui cum maxime signi centia uillæ Tusculanæ obiecta esset, duos se habere uicinos, superiore egrem Romanū, inferiore libertinum respondit, quorum cum uillæ magnifice essent, concedi sibi oportere dixit, quod his qui inferioris ordinis essent, liceret. nā ait Cicero ab ipso Lucullo natum est, ut illi inciperent, quibus non licuisset, si Lucullus non fecisset, quis libet enim eorum libidines fregisset, si illi qui ea frangere deberent, eisdem non tenerent. Nostris itaq; senatoribus omnes morem gerent, & pariebunt, eorumq; decreta libenter, & sine molestia seruabunt, emendabuntur, & corrigentur, si uicij quæ reprehendunt ipsi senatores careant, & uirtuti studeant, sintq; cōtinentes. Præterea cum senatus habebatur, de rebus diuinis prius quam humanis ad senatū teste Gellio referendum erat, intercedēdīq; ne. S. C. fieret, ius his solis fuisse idē Gellius

LIBER SECUNDVS 105
tradit, qui eadē, maiori uē potestate essent, quam S. C. facere uolentes. Per quos autē senatus apud Romanos haberi solet et paulo post, & in senatus consultis dicemus. Multa alia de senatoribus posterioribus legumlatores præsertim Iureconsulti dixerunt, quæ referre superfluum esset. quare ad populi suffragia ueniamus.

Creatio magistratuum & iudicia, populi iussa, uetita, cum senatus suffragio cum sciscitentur, optimatibus nota, plebi libera sumto.

Lex relata de suffragijs scripta est, quam rem ut abunde enarremus, primordium attingere oportet. Imprimis uirum suffragiū eadem uel, eodēq; iure à Romulo promiscue omnibus tribus datum est, quod non omnes ceteri reges seruauerunt. Nam Seruius autore Liiuo classibus, centurijsq; constitutis, gradus fecit, ut neq; exclusus suffragio quisquā uideretur, & uis omnis penes primos ciuitatis esset. nam omnes centuriæ ad ferenda suffragia in campum Martium ibant, & tamē penes primos ciuitatis uis suffragiorū erat, quos tiens non uariabant, ut etiam ex Dionysio Halicarnaseo in lib. 7. colligitur. Primo enim ad suffragium secundum Seruii constitutionem equites, deinde octoginta primæ classis centuriæ perditum uocabantur, & si ibi uariatū esset, quod raro incidebat, secundæ classis centuriæ, & reliquæ deinceps si opus erat, uocabant. nec ferē unquam suffragia ita infra descēdebant, ut ad infimā classē perueniretur. Obseruatum etiam in suffragijs cōperio, ut ubi primū ultra dimidiū uentum erat, statim negotio finis imponeretur, quā

rem Tib. Gracchus ostendit. Nam cum is legem Agrariam terre uellet, Octauiusq; collega diu intercessisset, de eius abrogatione ad populum iussit, & tribus quinque & triginta, quae tot illo tempore erant, in suffragium iussit, quarum cum decem & septem iam Octauius abrogassent, unaquodammodo ad rem perficiendam restaret, parum persistere iubens collegam Octauium, ut ab intercessione desistere uellet, neque sibi hanc notam inferri pateretur, iterum & obnixerogauit, sed eo respondente, ut quod uellet, Gracchus exequeretur, suffragio procedente magistratum ipse Octauius summotus est. Iure tamen posteriori, quo nunc utimur, licet in omnibus regulariter quod maior pars efficit, pro eo habeatur, ac si omnes egerint, ut Scaeuola, Vipianus, Alexander, Innocentius & alij dicunt, tamen omnes ad quos neque animus spectat, audiri nec neglegi debent, ut Paulus, Vipianus, Celsus, Pomponius, Bonifacius, & reliqui pontifices & iureconsulti de arbitris, & re iudicata, aliisque locis constituerunt. Per haec suffragia aedilicias, praetura, Tribunatus militum, proconsulari potestate, & alij plures magistratus mandabantur, ut in hac XII. tab. lege continetur, militum tamen tribuni, qui in exercitu erant, & Dictatores magistrum equitum, & quidam alij magistratus suffragio populi non creabantur, ut supra dictum est. Sacerdotia quoque a collegiis ad populum dabatur, sed postea ius sacerdotum suffragiis ad populum transtulit, ut a Tranquillo in uita Neronis memoriae traditum est. Quoddam tamen apud Roma. genus sacerdotum erat, quod neque sacris locis additum erat, neque a republica, aut a

principe, aut a collegiis pontificum, uel aliorum sacerdotum conferebatur, sed aedibus aut sacelli uel a patre familias ea ratione erigebatur, dedicabaturq; & ut sacrorum cura, & fructuum ipsius sacerdotum perceptio ad solam gentem familiamq; sua perpetuo deuoletetur. Vnde Orho, in Corneelius Tacitus refert, reuersos ab exilio adolefcentes auitis, & paternis sacerdotibus in solatium reposuit. Hae sunt sacerdotia appellabantur Gentilia, in horum locum successerunt sacerdotia, in quibus ius patronatus habemus. nam pontificis aspectu aedem construens, in ea sibi suisq; per Clemens & aliorum antistitum constitutionem ius patronatus acquirit. & cum pontificis auctoritate idem, atq; posterit et successores cui uoluerint contra, etiam aedem dare poterunt, ut nostro iure pontificio cauetur, ubi plura ad hanc rem pertinentia leguntur, quae omitto, propter ea quod indolisissimum cuique parent. De reo quoque qui lege, aut rogatione damnandus erat, suffragia serebantur, ut cum a magistratibus ad populum prouocabatur, aliter uel iudicium dandum erat. Vnde Clodius Tribunus plebis Ciceroni diem apud populum dixit, quod eius sine iussu populi Romani contra leges necasset, deinde ob id factum Clodius de exilio Ciceronis rogationem ad populum tulit, ut infra quadraginta ab Italia miliaria ipsi Tullio aqua & igni interdictum esset. ut recipientis eum bona publici carentur, isq; exularet. & ne quis de Cicrone reducendo ad senatum referret, ne quis decerneret, ne quis disputaret aut loqueretur, aut pedibus iret, scribendoue adesset. Sic relatae Octauii abrogationem, & alia populi iudicia fuisse per suffragium facta comperimus. Iussa insuper, leges scilicet & Plebiscita com-

suffragia

108 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
suffragio populi consciscabantur & decernebantur, ut in omnibus legibus quas infra referemus, apparebit. aut etiam eodem suffragio uetabantur, & reuocabantur, cum naturale sit eodem genere quodque dissolui, quo colligatum est, ut iure consulti Vlpia. & alij dicunt. Et pro legibus ferendis, & alijs agendis quae diximus, curiae frequenter in forum conueniebant, & à Romuli instituto separati, promiscue, & uiritim suffragia dabant, & ideo saepe plebiscita, & leges curiatis comitijs, non autem centuriatis rogationem trinitadino facta ferebantur. unde ipse Romulus diuisio in triginta curias populo quasdam leges curiatis ut Pompo. lib. digest. 1. scribit, ad populū tulit. Et L. Papyrius dictator legē curiatam de imperio promulgauit. Tribuū quoque suffragio Caesar pontificatum Max. & Marius consulatū obtinuerunt. & Octauius tribunatu summotus est. Non tamen inficias eo quin per centurias quotiens & comitijs centuriatis in capto Martio magistratus dati, iudicia prolata, & leges aliquot latae fuerint. nam Publicolam centuriatis comitijs legē tulisse Valerius lib. 3. refert, ne quis magistratus ciuicū Romanū aduersus prouocationē uerberare, aut necare uellet. Et tempore promulgationis legum, non autem ubi latae erant, intercedere licebat, ut est Cice. in prima Antonianarum colligitur. Suffragia haec ab initio palam & uoce ferebantur, postea legibus latis per tabellam dari coeperunt, ut in suffragandi libido in non bonis causis eriperentur potentissimis. Primam enim Tabellariam legem Gabinius tulit, ut per suffragia in tabella delectata magistratus mandarent. biennio post lex Cassia tabellaria secuta est, quam L. Cassius nobilissimus homo tulit, ut per tabellam nisi in perduellionis crimine

crimine populus iudicaret. Tertia lex tabellaria Carbonis seditiosi atque improbi ciuis fuit, quae cautum est, ut per tabellam iuberentur, ferrenturque leges, ac etiam uetarentur. Et cum in uno iudicij genere scilicet perduellionis crimine, Cassius uocis suffragium reliquisset, excepissetque, huic quoque iudicio Caelius tabellam dedit. Marius etiam Graetidianus in hanc rem ferre legem tabellariam uoluit, & huic rei pontes angustos lege constituit. hinc est, quod legimus apud Cice. ad Herennium quod cum L. Saturninus legem frumentariam de trientibus & semilibus ferre contra S. C. uellet, Q. Caepio quaestor urbanus cum uiris bonis impetum fecit, potes disturbauit, & cistas defecit ut lex aliter ferretur. Et qui in Caesare conspirauerunt, primum teste Suetonio cogitauerunt, utrum ne illum in campo Martio per comitia tribus ad suffragia uocante partibus diuisis de potestate deciderent, ac exceptum trucidarent. an in sacra uia, uel in adiu theatri adorirentur. Coniurati postea mutato proposito ipsum Caesarem Idibus Martijs in Pompeij curia occiderunt. Nostra lex. XII. tab. suffragia iubet esse optimatibus nota, & populo libera concedit, ut quo uoluerint modo, suffragia ferrent. hanc enim sententiam, ut Cicero interpretatur, ista lex continet, ut omnis leges tollerent, quae postea latae omni naturae suffragium tegunt, ne quis tabellam inspiceret, ne rogaret, aut appelleret, nec reprehendendas esse tabellarias leges, & pontes angustos Tullius existimat, si ambitiosis haec sint opposita, & ut ne sint ambitus inuicta fuerint. Populoque tabellam quasi libertatis inuicem haec lex concedit, dum modo optimo cuique & prauissimo ostendatur, utroque offeratur, ut sit ipsa libertas, in qua populo honeste bonis gratificandi detur potestas.

potestas. quapropter Iuuenalis eleganter ait, si libera darentur populo suffragia, tam pdictum esse neminem, ut in suffragiis Senecam bonum praefere Neroni malo dubitaret. hac lege igitur libertatis species datur, bonorum autoritas retinetur, & contentionis causa tollitur. Caesar postmodum libera populo suffragia abstulit. nam comitia cum eo partitus est, ut exceptis consulatus competitoribus, pars media candidatorum populi suffragio magistratus gereret, pars altera sua uoluntate & collatione magistratus obtineret, & per illos cuique Tribui missos scriptura breui quos uolebat Caesar commendabat, ut Tribus suffragio suam dignitatem tales commendati tenerent. Postea Augustus pristinum comitiorum ius rediit, ac multiplici poena damnato ambitu Fabianis & Scapensibus tribulibus suis, ne quid a quoquam candidato desideraret, die comitiorum singula nummum millia a se diuidebat. Suffragia tandem populus fuit priuatus, licet ea reuocato comitiorum more Caligula, populo reddere postea tentauerit. Vnde Modestinus legem Iuliam de ambitu in urbe suis cessasse temporibus dicit, quia tunc ad principis curam, non populi fauorem magistratum creatio pertinebat, & ideo etiam Sarty. X. Iuuenalis de populo ait, iam pridem ex quo suffragia nulli Vedimus, effugit curas, nam quid dabat olim Imperium, fasces, legiones, omnia nunc se continet, atque duas tantum res anxius optat, Pazna & circenses. his legibus explicatis, alias referamur

At si quid erit quod extra magistratus, coherario afulsit, qui coheret populus creato, eique ius coherendi dato.

Hæc

Hæc uerba quaestoribus accommodari uidentur, utcumque fuerit, quaestorum potestatem hic explicabimus. Publicola cum indignum pecunias publicas inferri in priuatas & deesse existimaret, & quod ipse aut alius non publica autoritate constitutus, munus quaerendae pecuniae daret, ærarium Saturni ædem constituit, populoque ut duos quaestores creare posset, concessit, quod factum est. primus P. Veturius, & M. Minucius creati fuerunt quaestores. Aucto populi ærario, quaestores uisile constitutos Pomponius tradit, ut pecuniae & ærario praesent, & ab eo quod inquirendae & conseruandae pecuniae causa creati fuerat. Quaestores dicti sunt, & horum quaestorum origo. XII. tabulas praecessit. Sed cuius regis temporibus primi quaestores in Reip. uenerint, diuersas opiniones Ulpianus affert. Alij quaestores duo quod COSS. ad belli ministeria praesto essent, post. XII. tab. L. Quirio, Sex. Furio, M. Manlio, & A. Sempronio consulari potestate tribuuntur creati suffragio populi fuerunt, ut Liuius tradit. Et hunc magistratum Gracchi ambo obtinuerunt. nam Tibertius quaestor cum Mancino consule in Numantinos profectus est, & Catus cum Horeste consul le quaesturam gerens in Sicilia nauigauit. Pompeio etiam cui Gabinia lege mare piratis expurgare, & alia bello agere concedebat, duo quaestores traditi sunt, & uenatu quattuor & uiginti praefecti, legati quoque suo delectu concessi. Sylla quoque quaestor cum Mario consule ad bellum Jugurthinum in Africam iuit, alios complures hunc magistratum gessisse ex multis sepulchrorum inscriptionibus conuenio. Caesar deinde quaestorum numerum ampliauit. & huiusmodi quaestores qui cum COSS. praestabant, & puincta ante consule more maiorum redire non poterant, quod

112 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
quod Caius Gracchus transgressus est. nam ante
Horestem consulem à Sardinia Romam nauiga-
uit. Sed cum de ea re apud Censores accusaretur,
oratione habita sic omnium mentem cōmutauit,
ut eum magis iniuriam passum, quā contra mo-
rem fecisse maiorum iudicarent. nam duo decim
se annos militasse ostendit, cum lex cæteris decē
in necessitate diffiniret. se quoq; quæsturam per
triennium gessisse ostendit, cum lex finito anno res-
ditum quæstori permitteret. se unum insuper ple-
nos loculos pecuniarum extulisse, & uacuos res-
portasse dixit, cum alij è potu quod extulerant ut
no plenas auro atq; argento amphoras reportasse
sent. uerba autē totius orationis Gracchi lib. 15.
Gellius refert. Hi quoq; quæstores rationem ad-
ministratorum confectis tabulis reddebant. qua-
re Tiberius Gracchus quæstor cū tabulas ratio-
nes quæsturæ cōtinentes in bello pdidisset, Num-
mātinoshostis, uictores, & fœdere facto domū
reuersos, quos tabulas habere credebat, adiit, &
iuxta eorum urbem consistens uocatos ad se Num-
mantinorum principes, ut sibi tabulas reddere
rogauit, ne calumnijs inimicorum fieret obnox-
ius, si reddere administratorū rationem nequirit.
Numantini uero Tiberiū prius in urbem recepe-
runt, & ei deinde tabulas restituerunt. E quæstori-
bus aliqui puincias sortiri solebant ex Senatus
cōsulto, qd Decimo Drufo & Porcina COSS.
factum est, ut scribit Vlp. unde Marcus Cicero
quæstor Siciliam sortitus est, & cum integritate
& diligentia magistratū gessit. Iulio etiam quæ-
stori ulterior Hispania obuēnit. Vespasianus quæ-
stor Cretam & Cyrenas prouincia sorte cœ-
pit. & instante Maritico bello quæstorem Gallie
quæ circa Padū est, Sertoriū Romani designarē
apud

LIBER SECVNDVS · 113
apud Gallos & alias nationes adhuc hæc quæsto-
rum genera extant. Et licet patricij in initio quæ-
stores essent, demū tamen ad quæsturā Cn. Cor-
nelio & L. Furio Medullino COSS. plebeij ad-
missi sunt, ita ut unus patricius Clau. Fabius Am-
bustus, & tres plebeij Q. Silius, P. Aelius, & P.
Pipius tunc quæstores creati fuerint. Alij quæsto-
res erant, qui capitalibus rebus præerant. nam
quū de capite ciuis Roma. iniussu populi COSS.
ius dicere permissum non esset, propterea secun-
dum Pompo. hi quæstores à populo constitui
sunt, ut capitalibus rebus præessent, & paricidij
quæstores appellabant. quorū ut idem Pompo.
ait, etiam lex XII. tab. meminit. nunc referamus
eos quibus ius sit cum populo, aut senatu agēdi.

Cū populo patribusq; agēdi ius esto.
consuli prætori magistro populi equi-
tumq; eiq; quem produnt patres consu-
lum rogandorum ergo, tribunisq; quos
sibi populus rogauit ius esto cum patri-
bus agendi, idem ad plebem quod cen-
suerint ferunto.

Gell. libro. 14. scribit, per dictatorem, consules,
prætores, tribunos plebis, interregem, & urbis
præfectum non per alios Senatum, more maio-
rum, haberi solitum. Et his duntaxat agendi cum
patribus, ac faciendi senatusconsulti ius fuisse.
Quod si eodem tempore omnes hi magistratus
Romæ fuissent, in ordine suprascripto, primū ius
consulendi Senatum habuisse dicit. extraordina-
rio tamen iure, ut idem ait, tribunum militares, &
H Xuir

114 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Xulri, nec non triuiviri causa reipub. constituta
endae creati ius consulendi senatum habuerunt.
Sed quod primis magistratibus in hac lege rela-
tis agere cum populo licuerit, testes sunt leges pub-
licae Corneliae, & Aureliae, quas à populo P. Phi-
lo dictator, Cornelius COS. & Aurelius Cotta
praetor rogarunt. hoc probaverunt & aliae leges in-
numeratae, quas infra referemus. Plebis tribunum
etiam potuisse cum populo agere nemo dubitat,
quia id ipsius officium erat, & plebis cita demon-
strant. Interregi quoque ut hic dicitur nisi cum pop-
ulo agendi potestas fuit. nam cum reipub. causa
abessent COSS. neque habendis comitiis interesse
possent, aut cum seditiones in ciuitate forent, vel
uitio COSS. creati essent, nec dictatorem comi-
tiorum causa dici placeret, res ad Interregem tes-
te Fenestella deducebatur, ac per eum consularia
comitia habebantur. Sed licet causa consulum à
populo rogandorum patres interregem prodes-
sent, aliud tamen interdum ex causa peragebat,
ut de L. Papyrio Mugillano legitur, qui interrex
proditus, ut patrum & tribunorum plebis discor-
dias sedaret, tribunitia comitia non consularia ha-
buit, consulari quoque potestate tribuni tunc L. Quin-
tius Cicin. Sex. Furius Medullinus, M. Manilius
& A. Sempronius patricii omnes creati fuerunt,
& Sempronio deinde quaestor comitia habente,
auctus est quaestorum numerus. Alia lex praecleara
sequitur.

Quaecumque in populo, quaecumque in pa-
tribus agentur, modica sunt. Senatori
qui nec aderit, aut causa, aut culpa esto
Loco senator, & modo orator causa aspo-
puli

LIBER SECVNDVS 115
puli tenent. uis in populo abesto, par
maiorue potestas plus ualeto. Ast qui
turbassit in agendo fraus actoris esto.
intercessor rei malae salutaris ciuis esto.
Qui agat auspicia seruato. Auguri pub-
lico parento.

Quaecumque in patribus aguntur esse modesta, &
ad sedata debent. & Senatori tria, ut praedare Ci-
cero ait iussa sunt, ut Senatui adsit. nam grauitas
tem res habet, cum frequens ordo Senatorius est,
immo Romani ueteres, ut Gell. lib. 14. refert, Se-
natori pignus capiebant, multamque imponebant,
qui cum in senatum uenire deberet, non adesset.
De senatoribus nostrae aetatis malo tacere, quam
ab eis libere loquendo puniri. Praeterea Senatori
iustum est, ut loco dicat, id est rogatus, & modo
ne sit infinitus. nam breuiter sententiam praestrin-
gere laus est, & hodie id omnibus placet, & regu-
lariter longa oratione utuntur cum uerbis, propriis
& aptis, tum & dicendi ratione indigentes, qui ins-
uolente, ac obscure loquentes, & ordine dicendi ca-
rentes, quod sentiunt paucis explicare non ualent,
& diutius quam satis sit in eisdem locis tales com-
rantur, atque eodem identidem reuoluuntur. praeterea
inchoata, propositione relicta, frequenter ad
alia in eodem modo transeunt. Haec bonus orator dis-
fugiet, si orandi disciplinam, & argumentationis
partes quae in Rhetoricis Cicero & Calpurnio docentur
cognouerit. plane si tanta esset causa, ut oratoris
copia ad hortandum, uel docendum opus esset, longa
uti oratione licet, in qua re Tul. & Cato magni fuerunt.
Sed ut paratè dicere senator esse possit, praeterea legi
parere

116 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
parere. i. causas populi tenere, & inuentione habere debet. ei enim nosse Rempu. necessariū est, quid militū habeat, quid ærario ualeat, quos socios, quos amicos, quos stipendiarios Respub. habeat. insuper qua quisq; sit lege, cōditione, fœdere, intelligat necesse est. sed & decernendi consuetudinem tenere, & exempla maiorum noscere debet. Lex deinde uim in actionibus populi uerat, cum nihil ciuitati sit exitiosius Ciceronis testimonio, nihil tam iuri & legibus contrariū, nihil tam inciuile & inhumanum, quā per uim quicquā agere. Quod si rem malā quis facere uelit, ciuis intercedere debet. Et paris, maioris uel magistratus intercessio plus ualere debet. huic loco cōgruū est, quod apud Plutarchum sæpe legimus, Iustinianitæ potestatis fortius ad impediendū quā ad agendum fuisse. nam multis tribunis aliquid uolentibus, unus se opponens præferbatur. Noture ergo Tiberius Gracchus defendet, qui collegam Octauium, ne lex Agraria ferretur, intercederet, suffragio populi magistratu abrogauit. male etiam Cæsar consul se aduersus hanc legem tuebitur, qui promulgata lege Agraria obaunciam antem collegam Bibulum armis foro expulit, & eam inuito collega tulit. Hanc legem Saturninus quoq; Trib. pl. non seruauit, qui cum centena agrigera ueteranis in Africa lege diuidenda pronunciaret, facta per populum lapidatione intercedentem Bebiū collegā submouit. Ast bonus Cato ille seuerus, ne Respub. quicquā mali pateretur semper intercessit, & operam dedit. unde cū Cæsari supra modum, & præter mensuram quæ Respub. erant largienti, & omnem fermē Campaniam lege egenis diuidenti resisteret, & aduersaretur, in carcerem curia extractus per lictorē

LIBER SECVNDVS 117
iussu Cæsaris ductus est. sed & alia pericula propter intercessionem, & benemerita in rempublicam collata subijte usq; adeo quod mortē sibi contingeret, ne in manus Iulij hostis rempub. occupātis deueniret. Pauci sunt nunc Catones, quin celesiter odio, pecunia aut timore, uel alio modo in reipublicæ detrimentum uincantur & cedant. Et si aliqua seditio in populi actionibus oriatur, ex hac lege culpa actoris erit. nam Crassi sapientissimi hominis sententia, & Senatus decreto C. Claudio consule Carbonis seditionem referere facta, eo inuito qui cum populo ageret, seditio fieri nō potest, cum ei liceat consilium simul atq; intercessum, turbatq; coeptū sit, dimittere. qd̄ qui præmonet, cū agere nihil potest, uim quærit. Romanis etiam in publicis institutis & legibus habebat, ut qui cum populo uel patribus agerent, auspiciā seruari, & auguri parere. nam bonus augur reipub. præsto esse debebat, cum Ioui optimo Maxi. consiliarius & administer datus esset, cæli quæ partes eis diffinitæ traditæ essent. De hac re fuit etiam postea latum ab Aelio & Furio Tribunis unum Plebiscitum. & Romanorum fuisse morē Seruius dicit, ut in comitijs agendis, & bellicis gerendis pullaria captaretur auguria. Et Gellij testimonio auspicari acturus cum patribus debebat. quod Cæsar ut paulo ante diximus, Idibus Martijs senatum habiturus seruauit. Auguribus magna fides & potestas è miraculo accessit, atq; data est. nam quum Tarquinius Priscus centurias augeret, earūq; nomina mutare uellet, id fieri posse, nisi aues addixissent, Actius Nauius inclutus ea tēpestare augur negauit, propterea quod his centurijs inaugurato Romulus nomina dederat. ex eo ira regi mota est, cludesq; artem, an quæ

H } mente

mente conceperat, auspiciato fieri posset, Augurē interrogavit. & cum rei in augurio experta posse fieri augur affirmasset, Tarquinius augurem novacula cotem discissurū se agitalse animo dixit, & ideo hæc capere, & q̄d aues auguris heri posse portendebant, ipsum augurem peragere iussit. quod Actius fecit, & novacula haud cunctanter cotem discidit. unde statua Actij, eos quoq; ubi hæc acta fuerunt, positę sunt, & rex duplicatis cęturijis nomina non mutavit, ex eorū augurijs, sacerdotioq; augurū tantus accessit honos, sicut apud Livium legimus, ut nihil belli, domiq; postea, nisi auspiciato gereretur, & ut concilia populi, exercitusq; uocari, & summa rerum, ubi nō admittissent aues, dirimeretur. Nihilominus hanc aruspiciū siue augurum disciplinā Phauorinus apud Gell. forti argumento reprobat. nam aut aduersa euentura dicunt, aut prospera. si prospera dicant, & fallant, miser frustra aliquis expectando fiet. si aduersa dicant, & mentiantur, miser homo frustra timendo fiet. Si autem uera respondeant, eaq; non sint prospera, iam inde aliquis miser ex ammo erit, antequam ęfato fiat. si felicia promittant, eaq; euentura sint, tum planē ut Phauorinus ait, duo erunt incōmoda, nam & expectatio spei suspensum fatigabit, & futurum gaudij fructum spes iam deflorauerit. Et eleganter Actius poēta se nihil credere auguribus dicit, qui aures uerbis inquit, diuinitas alienas, suas ut auro locupletent domos, nulloq; pacto huiusmodi hominibus res futuras præfagientibus esse utendum Gellius dicebat. Quapropter non immerito huic legi posteriores legumlatores suis constitutionibus abrogauerunt. horum enim augurum & aruspicum disciplinam, facta, usum, & diuinationes Roma
ni imo

ni imperatores Antoninus, Diocletianus, Maximianus, Constantinus, Valens, Valentinianus, Arcadius, & Theodosius improbarunt, & prohibuerunt. Sed & nostro iure pontificio horum disciplina damnata est. unum tamen post Seruū dixero, quod licet multa sacra Romani susceperint, magica tamen semper damnarūt, quod Vergilius per Didonem testari uidetur, cum eam ita loquentē inducit, Testor cara deos, & te germana tuumq; Dulce caput, magicas inuitam accingier artes. Sed & aduersus magicas artes legem XII. tab. fuisse cōscriptam, apud Augustinum de ciuitate dei legimus. Magicos quoq; & mathematicos Plinius & Cicero impugnant, & de his Vlpianus sentire uisus est, quū incantationem, aut imprecationem, aut exorcizationem nō esse medicinę genera de uarijs cognitionibus dicit, tamen si quidam reperiantur ait, qui hac arte utentes sibi profuisse cum prædicatione affirmēt. Nescio tamen qua arte id quod de Vespasiano legitur, actum fuerit, ut cuiusdam ęplebe luminibus orbato, oculos inspuendo pro contione palam restituerit. & crus alterius debile calce contingendo confirmauerit, cum hæc a deo aut dei nomine duntaxat fieri possint, ut a quattuor historicis qui facta gestaq; Christi scripserunt, memorię traditum est. his legibus discussis, ad reliquas ueniamus.

Promulgata proposita in ærario cognita agunt, nec plusq; de singulis rebus semel consulunt, rem populum docto, doceri a magistratibus priuatisq;

120 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
patiuntor. priuilegia ne irrogato. de ca-
pite ciuis nisi per maximum comitium,
illosq; quos censores in partibus popu-
li locassint, ne ferunto.

Hæc lex de promulgatione, de singulis rebus age-
dis, de priuatis, magistratibus uè audiendis facta
est. lex certe promulgata in æs incisa, in ærarium
condebatur, ut apud Tranquillum in uita Iulij le-
gitur. Senatus quoq; consulta, ut in lege Horatia
dicemus, ad ærarium deferebantur. Marcus Ci-
cero scribit alias duas leges præclarissimas, quas
reuli de XII. tabulis fuisse translatas. harum alte-
ra priuilegia tolli, altera populum de capite ciuis
rogari, nisi maximo comitio uerat. pro maximo
autem comitio Marcus Cicero centuriata comi-
tia accipit in oratione pro P. Sestio, ubi hanc les-
gem .XII. tab. refert. Quod enim iudicia populi
cum suffragio consciscerentur, alia lege constitui-
tum est, ut supra ostendimus. sed ut id maximo
duntaxat fieret comitio, ista lex præcipit. Longe
post Tiberius Cæsar instituit, ne aliter beneficia
à superioribus concessa principibus rata essent,
quam si eadem habentibus etiam sequentes imper-
atores dedissent, quod institutum omnes princi-
pes à Tiberio usq; ad Titum seruarunt. at Titus
omnia præterita priuilegia uno primus confirmas-
uit edicto, nec à se peti passus est. nunc de ambitu
& de captis pecunijs leges sequuntur.

Donum ne capitinto, neue danto, ne-
ue petenda, neue gerenda, neue gesta po-
testate. quisquis carum rerum migras-
sit, noxiæ poena par esto.

Plebiscit

LIBER SECVNDVS

121

Plebiscito quodam etiam contineri Modestinus
de officio præsidis ait, ne quis præsidum munus
donum uè caperet nisi esculentum, poculentum uè
quod intra dies proximos prodigatur. Mādatis
quoq; Iustiniāni & aliorum principum contine-
batur, ne donū uel munus ipse pro consul, uel qui
in aliquo officio erat, administrationis tēpore ac-
ciperet, uel quid, nisi uictus quotidiani causa, aut
permittente principe emeret, domū uè extrueret.
Sed Vlpianus de officio proconsulis hæc debere
intelligi dicit, ut modum gerens magistratū adij-
ciat, ita quod neq; se in totū xenijs abtineat, neq;
auare xeniorū modum excedat. Quam rem Di-
ui Seuerus & Antoninus elegantissime epistola
moderati sunt, ut iuxta uetus proverbium, Neq;
omnino, neq; semp, neq; ab omnibus gerens ma-
gistrarum acciperet, cum à nemine accipere ual-
de sit inhumanum, sed passim & per omnia acci-
pere uilissimū, & auarissimū sit. non ergo ad xē-
nia munerum qualitatem nō habentia, sed ad ea
quæ adiliū excedunt usum, prædictæ constitu-
tiones pertinent. In hanc rem etiam pro eo quod
quis in magistratu accepit, lex Iulia repetundarū
postea lata est, cuius abunde iure consulti memi-
nerunt. Quinimmo noua Iustiniāni cōstitutione,
& pontificum maxime Innocentij sanctionibus,
magistratus à fisco stipendia habens, nihil à quo-
quam accipere debet, licet interpretatione Iusti-
niāni constitutio, & alia, ut assolet, uarie intelli-
gantur. delegatis tamen iudicibus esculenta, &
poculenta capere Bonifacius summus antistes sua
constitutione pmisit. Utinā aliquot nostræ æta-
tis iudices has leges seruarent, qui omnia ab omni-
bus accipiunt, quod non fieret, si hoc crimen, ut
hæc lex mandat, plecleretur, aut si illi qui in ho-

H s iudices

Cato ille alioquin severus, & magnus legum Ro-
custos, ne cum Luceio sed cum Bibulo Cæsar cō-
sulatam obtineret, debere Rempublīcā largitio-
nem facere non abnuī. In petitione tamen tribu-
natus Cato legem, quæ candidato nomen dantes
adesse uetebat, per seipsum appellans populum,
atq; alloquens solus obseruauit. Ultimo loco cō-
stituitur, ut in suo uitio, & put deliquerit quisq;
has leges negligens plectatur. & nulla pœna cer-
ta hic nominatur, sed postea magistratū precio
consequenti pœna certa per legem Iuliam de am-
bitu, perq; cōstitutiones principum imposita est.
Et huius criminis pœnam Marius sustinuit. nam
cum in petitione præturæ ultimus esset qui p^{sub}
fragia mitteretur, de ambitu quod suffragatores
donis corruerat, damnatus est. cuius rei conie-
cturam suspicionemq; maximam præbuit Cati-
us Sabaconus minister intra cancellos inter suf-
fragia ferentes conspectus. At nactus dignitatē
in ipso officio pecunias accipiens lege Iulia repe-
tundarū, & cōstitutionibus principum hodie uas-
ria pœna damnatur. Sic itaq; redeuntem de Cap-
padocia Syllam Censorinus repetundarum pœ-
stulauit, quod ex amicorum sociorumq; regno
magnam cōtra legem pecuniæ uim compilasset.
Sed quia Censorinus ab accusatione destitit, Sylla
euaſit. Scipionē quoq; Petilij ac Næuius tribu-
plebis repetundarum accusarunt, quod pecunias
ab Antiocho rege accepisset, ne eas in publicum
retulisset. sed ipse Scipio suæ prohibitatis conscius
librum rationum in conspectu populi scidit, in de-
sponte exulauit, in exilioq; reliquam ætatem egit
Liuius etiā Salinator post actum ab se consule de
Illyrijs triumphum, peculatus ab omnibus tribu-
bus, excepta Metia, condemnatus est. sequentibus

Censores fide legem custodiunt, pri-
uati ad eos acta referunt, nec eo magis
lege liberi sunt.

Quoniam semper in republica Censores erant,
cura legis seruandæ eis data est. qui enim magi-
stratu abierant, edere & exponere quid in magi-
tu gesserant, apud Censores per hanc legem cog-
gebantur, rationesq; referre, & causam censori-
bus exponere debebant, de his postmodum cen-
sori, iudicioq; seruabatur. Mos etiam erat ut magi-
stratu abeuntes contionem haberet, & apud po-
pulum de rebus suis loquerentur & iurarent. Sed
Ciceroni consulari abeunti, ne contionem habe-
ret, & de rebus suis apud populum loqueretur, à
Metello plebis tribuno prohibitum est, & tantū
ut iuraret fuisse sibi pmissum, inuenio. Hanc XII.
tab. constitutionem Zeno & Iustinianus postea
in parte renouarunt, quod nostris iuris peritis nō
est in cognitum. uoluerunt enim ut omnes iudices
post administrationem depositam, in prouincijs
uel ciuitatibus quas gubernauerint, per quinq;
ginta dies remaneant, ut sub aliquo iudice cōque-
rentibus p ratione legum respōdeant. Et quoniā
plura de his in manibus nostri iure consulti ha-
bent, alia non dicam, nam si dubitatio aliqua oc-
currat, eos cōsulere poteris. Satis de religione &
magistratibus Romanorū dixerimus, si hoc in-
tellexeris, M. scilicet Cicero, sensisse, has omnes cō-
stitutiones relatas non fuisse XII. tab. leges. nam
relatis religionis constitutionibus, postea de eas-
dem

dem re aliquot XII. tabu. leges subiungit, prætes
rea duas leges è XII. tab. ad magistratuū sanctio
nem fuisse trāslatas scribit. Inuit ergo alias ma
gistratum leges non fuisse in XII. tab. nihilomi
nus boni autores has XII. tabu. leges sæpenumer
ro appellāt. Et forte his uerbis Cicero discrimen
inter leges priuati iuris, & publici quod in sacris
sacerdotibus, & magistratibus cōsistit, facere uo
luit, licet iisdem tabulis descriptæ essent. Sed quas
lescunq; prædictæ leges fuerint, non paruam ius
ris & historix cognitionē afferunt. nam luculē
ter religionem & magistratus Romanorum, &
sic publicum ius explicant, & ideo nō ab re huic
loco leges eas accōmodauimus. Nunc de iure pri
uato leges. XII. tabu. sequuntur.

Intestatorum hæreditates primo suo
rum hæredū uelint nolintūe sunt. his
deficientibus agnatus proximus famili
am habeto.

Iustinianus suos esse hæredes existimauit filium,
filiam, nepotem, nepotem uē ex filio, & dein cepti
cæteros liberos qui in potestate moriens fuerit.
& primū locum obtinent. Et quia hi uiuo patre
quodammodo domini bonorum existimantur,
& post mortem patris liberam bonorum admī
nistrationem consequuntur, sui hæredes appellā
tur. sed & necessarii ideo à iureconsultis dicuntur,
quandoquidem ab intestato, & ex testamēto in
uiti ex lege. XII. tabu. hæredes fiunt. His tamen li
beris puberibus siue impuberibus se ab hæredis
tate abstinēdi prætor secundū Caium & alios le
gumlatore potestatem facit, ut quauis iure cū illi
credia

creditoribus hæreditarijs teneatur, tamen in eos
si uelint relinquere hæreditatē, actio non detur.
Hæc lex ut Diocletianus & Maximianus scribūt,
in posthumo suo obtinet. unde si quis posthumū
& agnatū reliquat, posthumus ab intestato præ
fertur. quini mo si filius, & ex altero filio q mor
tuus sit, nepos existat, euidenter lege. XII. tab. cas
ueri prædicti imperatores Frōtoni rescripserūt,
ut pariter intestato defuncto frōtoni rescripserūt,
si uis hæres non existat, ex hac lege. XII. tab. agna
tus proximus hæreditatē capit, itaq; si sit defun
cti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, fra
ter ex hac lege. XII. tab. potior habetur, sed hoc
postea correctū est. Et licet singulari numero u
tens lex. XII. tab. agnatum proximū uocet, tamē
si plures sint in eode gradu, omes sine dubio ad
mittuntur, ut præclare Iustinianus interpretatus
est, siue alius agnatorū gradus existat, siue nō ex
istat. nam & proximus agnatus in hac lege. XII.
tab. etiā solus habet, ut lib. Pandect. ult. Pōpo.
enarrat. Familiæ autē appellatio in hac lege secū
dum Paulū de uerborū significatione, in res dedu
citur, & p rebus accipit. ad psonas etiā familię si
gnificatio interdū refert. ut cū de patrono & liber
to lex ista loquit, ex ea familia in eā familiā alia
q; appellatio familię cōprehendit, q; Paulus ele
gater de uerborū significatione enodat. Posteriori
tamē iure ordo succedēdi hac lege. XII. tab. dat
in aliq; immutatus est. nā liberi emancipati præto
ris autoritate, & cōstitutionib; principū, & fili
ppgeniti sicut sui succedunt, & agnatis præferunt.
licet XII. tab. lege excluderent, & cognati essent,
cū nec sui nec in potestate morientū foret. Mater
quoq; p S. C. Tertullianū ad hæreditatē filiorū si
ne testamēto & liberis morientū puenire coepit.
& c

& de sanctionibus imperatorum admitti hodie cū agnatis filij sui fratribus & sororibus debet, quā uis XII. tabu. lex matris non meminerit. Iam me huius legis satieras capit, ad reliquas igitur pergamus.

Tutores liberis in potestate testamentoparentes danto. si non sint dati, agnati qui successionem sperant, tutores sunt. Prodigio bonorum suorum administratio interdicta esto. Prodigus & furiosus in curatione agnatorum sunt. Vel sic dicas, ut Cic. ad Heren. refert. Si furiosus existet, agnatorum gentiliūq; in eo pecuniāq; eius potestas esto. Suspecti tutores remouentor.

Tutela est, ut Seruius diffinit, uis atq; potestas in capite libero constituta ad tuendum eum, qui propter aetatem suam sponte se defendere nequit, iure ciuili data ac permissa. Tutores autē sunt, qui eam uis ac potestatem habent. ex qua re, ut Paulus ait, ipsi nomen acceperunt, itaq; inquit, tutores quasi tutores atq; defensores appellantur, sicut & dicitur dicuntur, qui & des tuentur. De duplici tutela testamentaria, & legitima hęc lex XII. tab. meminit. primo enim lege XII. tab. parentibus autore Cato iureconsulto permiffum est, liberis suis impuberibus masculini & foemini sexus, si modo in potestate sunt, tutores testamento dare. Liberos appellatiōe nepotes, & pronepotes, ceteriq; qui ex his descendunt, continentur. si tamē nepos post mortē aui tutore datus in patris sui potestate

testatem recasurus non sit, hos eni omēs, ut apud Callistratum de uerborū significatione legimus, liberorum appellatiōe lex XII. tab. comprehenderit. plura de hac tutelae specie iureconsulti & imperatores dixerunt. His autem quibus testamento tutor nō est datus, ex lege XII. tab. agnati sunt tutores, ut Iustinianus refert. Legitima enim tutela agnatis & consanguineis patronisq; idē his qui ad legitimā hereditatem admittuntur, lege XII. tab. delata sunt. & hęc Vlpiani iudicio summa prudentia introducta sunt, ut qui successionē sperarent, ne dilapidarentur bona, tuerentur, & tutelae onus susciperent, quod in agnata, uel patrona non obtinet, quae succedunt, licet tutelam non suscipiant. Tutela autem legitima non quidem specialiter uel nominatim, sed per interpretationem & consequentias hereditatum patronis lege XII. tabu. delata est. ut elegāter Iustinianus & Vlpianus ostendunt. nam eo quod lex XII. tabu. hereditatem libertorum qui intestati decedunt patronos habere uoluit, exemplo agnatorum ueteres crediderūt legem uoluisse etiam tutelas ad eos pertinere. Quia ut dictum est, ubi successio nis est emolumentū, ibi plerumq; tutelae onus esse debet. quod posteriori iure etiā obtinet, quo hereditas agnatione non inspecta proximis defertur. Sed si neq; in testamento datus sit tutor, neq; legitimus aliquis existat, aut si sit, sed aetate uel facultatibus non suppetat, ex lege Julia & Titia, cōstitutionibusq; principum Iustiniani testimonio, Valentiniani, Theodosij, & Archadij diuersis magistratibus tutores dabitur. Lege etiam XII. tabu. prodigo fuisse interdictum bonorum administrationem Vlpianus de curatoribus furioso & alij extra minores dandis scriptum reliquit.

130 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
unde eadem lege prodigus etiam excedens quitus
tum & uigefimum annum, sicut furiosus in cura ag
natorum teste Iustino esse debet, & id ratione
morbi, aut uitij erit. nam si minor quicq; & uigina
ti annis furiosus sit, curator ei non ut furioso, sed
ut adolescenti datur, sicut imperator Antoninus
August. rescripsit. Præterea si pupillus furore la
boret, tutorem ut pupillus, non tanquam demens tu
torem Mutij atq; Iuliani sententiâ accipiet, quia
lex XII. tabu. secundum Vlpiani interpretationem
nem ita accepta est, ut ad pupillos uel pupillas non
pertineat, cui sit magis ætati quam dementiæ con
sulendum. Sed solent hodie prætores uel præfides
tali homini qui nec tempus nec finem expensas
rum habet, sed bona sua dilacerando & dissipan
do, pfundit, sicut furioso curatorem dare. quod
si furiosus sanitatem, uel prodigus sanos mores
repperit, ipso iure in potestate curatorum esse de
sinunt. Sed quia cuiuslibet generis tutores suspec
ti esse possunt, ideo de suspecti crimine sequitur,
quod è lege XII. tab. descendit, & hæc lex frequens
& perquam necessaria est. quotidie enim sicut Vi
pianus dicit, suspecti tutores postulantur. Et circa
hanc legem aliquot quaestiones oriuntur. quis
& à quo, & apud quos suspectus tutor postulari
possit, ex quibus uel causis remoueat, & qua po
de sacratissimi legumlatoris nostri explicant. res
feramus igitur alias leges.

Cohæredes à communione discede
re uolentes agunt. Pro hæreditaria par
te debitores hæredibus obligati sunt.
Pro portioibus hæreditarijs hæredes re
nentor.

LIBER SECVNDVS. 131
Caso autore actio familiae Eriscundæ ex lege XII
tabu. proficiscitur. nam cohæredibus à comunio
ne discedere uolentibus, necessarium aliquam con
stitui actionem uidebatur, qua inter eos res hære
ditariæ distribuerentur. Ei quoq; qui suam partem
non possidet, si à possessore cohæres esse non des
negetur, hæc actio ipso iure competit. per hæc fa
milie Eriscundæ actionem hæreditas delata ex
testamento, uel ab intestato ex lege XII. tabu. uel
alia lege, aut ex senatusconsulto. uel constitutione
secundum Vlpiani responsum diuiditur. Ea tamē
quæ sunt in nominibus diuisionem non recipiunt
cum ipso iure, ut Gordianus imperator Pompo
nio militi scribit, in portionem hæreditariam ex
lege XII. tab. diuisa sint. nam debitores hæredita
rij unicuiq; hæredum pro hæreditaria portione an
tiqua XII. tab. lege obligati sunt. pignus tamen si
quod intercesserit, uni cuiq; hæredum ex consti
tutione Valentis, & Valentiniani, aliorumq; imperato
rum tenetur in solidum. Si etiam res debita di
uisione non recipiat, in iudiciu familiae Eriscundæ
secundum Pauli sententiâ non uenit, licet talis obli
gatio per legem XII. tab. non diuidatur, quia non po
test, sed omnibus hæredibus actio in solidum compe
tit. Sic diuerso pro hæreditarijs partibus hæredes
onera hæreditaria ex lege XII. tab. usq; adeo agno
scere debent, ut eorum pacto secundum Dioclenia
ni & Maximiani sanctionem unius in solidum cred
itori obligari, aut aliter actio mutari non possit,
nisi pignus uel hypotheca intercedat, tunc enim
ut Decius & alij imperatores uolunt, possessor
rei obligatæ conueniens est. in his rebus etiam
quæ natura diuisionem non admittunt, & com
pluribus alijs casibus non ignotis ius civile callē
I 2 ubus

132 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
sibus singuli debitoris hæredes in solidū tenent.
sed quādo unus ex hæredib⁹ qd in solidū prestat
à cohærede familiæ Eriscundæ iudicio petitiō
nem haber, ut è iuris ciuilibus notitia clare intelli
gitur. Alia lex XII. tab. talis erat.

In decimo mense legitimus infans na
scitur. Assiduo iudex assiduus esto. Pro
letario ciui quiuis uolet iudex esto. Mu
lieres genas ne radunto, nec uel lum fu
neris ergo habento.

Qui post Xuiros leges Romæ tulerunt, decimo,
nono, & propter doctiss. Hippocratis autoritatē
septimo mense perfectum partum nasci posse ex
istimauerunt, & ideo utero ex his tēporibus na
tos ad legitimā hæreditatem admiserunt, quod
Plautus & Menander ueteres poëtæ etiam tradi
derunt. Cæcilius autē, & post Aristotelem Mar
cus Varro, & Gellius refert octauo etiam mense
partum nonnunquā edī posse scriptum reliques
runt. & Gell. ipse negotio magnæ rei postulante
sua ætate diligenter Romæ quæsitum fuisse dicit,
an octauo mense infans uiuus ex utero editus,
& statim mortuus ius trium liberorū suppleuisset,
quum abortio non partus mensis octauū in
festiuitas quibusdam uideretur. Veruntamē hu
iusmodi quasi monstruosæ raritates à Romanis
non fuerunt Varronis testimonio receptæ. Sed &
cum scæmina honestis moribus, nō ambigua pu
dicitia in undecimo mense post mariti mortē alia
quando peperisset, quoniā in decimo mense, non
undecimo gigni hominē X. uiri scripserunt, Ro
mæ an illa mulier post mariti obitum cōcepisset,
authore Gellio disceptatū, & in controuersia des
ductum

LIBER SECVNDVS 133
ductum est. Sed requisitis ueterum philosopho
rum & medicorum sententijs in undecimo quoq;
mense partum edī posse Diuus Adrianus caussa
cognita decreuit, quod etiā Marcus Varro post
Aristo. lib. 14. rerum diuinarum tradidit. & Plin
nius Vestiliam septimo mense Corbulonē, octas
uo Cæsoniam Cæs. principis coniugem, & unde
cimo Suillum Ruffum genuisse dicit. Sed hoc à se
quentibus legumlatoribus non est receptū. nam
Ulpianus de legitimis hæredibus post decē mens
es natum non debere ad legitimā hæreditatem,
admitti scribit, quod contrarium esset, si illo tem
pore regulariter nasci posset aliquis. Iustinianus
quoq; undecimo mense partum edī non posse cō
stituit. Non præteribo tamē quod septimo libro
naturalis historiæ de hac re Plinius à Massuri
autoritate scribit, L. scilicet Papyrium pretorem
quum mater se XIII. mensibus partum tulisse dis
ceret, bonorum possessionē contra secundum hæ
redem lege agentem dedisse, quoniam ei nullum
certum tempus pariendi statutū uideretur. Lon
ge maiora nostræ ætatis scæmine bonis maritis,
partus intempestiuitatem, atq; celeritatem admi
rantibus persuadent, ut tertio mense, immo poste
ra nuptiarum die partus nasci possit. certe tales
uirī multo uento ab interiore scæminarum tunica
procedente impleti sunt, qui hæc incredibilia, &
has mulierum fraudes admittunt, ualidis procul
dubio argumētis opus esset, antequā similia eue
nire crederemns. Lege postea sequenti iudicetur ut
locupletis causam, & iniuriam locuples uindi
candam suscipiat. pauperis uero quilibet ciuis p
curator esse, & causam ipsius uindicandam sus
cipere possit. Assiduus enim in XII. tabu, pro lo
cuplete, & facile munus faciente secundum Gell.

134 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
opinionem accipitur, & ab assibus. i. are dando,
cum id tempora Reipub. postularent. aut ab assiduitate muneris pro familiari copia faciendi assiduum appellatum idem Gell. lib. 10. credidit. Sed cum Gellius alij plures quid Proletarius in hac XII. tabu. lege, & quodam Ennii uersu significaret Romæ in foro quodam feriarum die dubitarent, à Gellio quidam iuris peritus in eo loco existens, ut id uerbū enarraret, rogatus est, qui enodationis loco se hoc uerbū interpretari debuisse respondit, si ius Faunorum, & Aboriginū didicisset. sed & cum proletarij, & assidui, & sanates, & uades, & subuades, & uiginti quinque asses, & taliones, furtorumque quæstiones cum lance & licio euanusissent, omnisque illa XII. tab. antiquitas secundum eum perisset, nisi in actionibus legis centum uirginalium causarū lege Aebutia lata consopita sit, se eas uoces exoletas non debere interpretari dixit, quia studiū scientiamque iuris & legum, earumque uocum quæ tunc in usu erant se duntaxat præstare debere asseuerabat. Itaque cum iste bonus iuris consultus longo sermone imperitiam celare nisus fuisset, neque id uerbum proletarius in XII. tab. positum enarrare potuisset, Iulius Paulus poeta doctissimus forte præteritis de sententia & ratione huius uocabuli dicere rogatus est. Qui in plebe Romana tenuissimos pauperrimosque, non amplius quam mille quingentum æris in censum deferentes, proletarios fuisse appellatos respondit. eos uero qui nullo aut perquam paruo ære censebantur, Capitecensos à Romanis nominatos fuisse dixit. Extremus autem census Capitecenorum, cccxxv. æris fuit. unde quia res pecuniæque familiaris obsidis uice apud Rempub. esse uidebatur, & amoris in patriam fides quædam firmamentumque

LIBER SECVNDVS. 135
tumque in ea erat, neque Proletarios, neque Capitecensos milites, utpote tenuem aut nullam familiam habentes, nisi in tumultu maximo fuisse scriptos refererat. Proletariorum tamen ordo re & nomine aliquanto honestior quam Capitecenorum fuit. nam cum iuuentutis inopia esset a speris Reipub. temporibus, in militia tumultuariam legebatur ijsque arma sumptu publico præbebant, & non capitis censione, sed prosperiore uocabulo à muncere officioque prolis ededæ Proletarij appellati fuerunt, ut cum re familiari exigua rempib. iuuare non possent. saltē sobolis gignendæ copia ciuitatē replerēt. Sed hanc diuina usurpatione firmatam consuetudinē C. Marius bello lugurthino Capitecenum legēdo militē abruptit. & alij inopia bonorum militū, alij consulis ambitione id factum esse commemorant, quod ab eo genere hominū celebratus, auctusque esset, & homini potentiā querenti egentissimus quisque opportunissimus esset, memorque ut Valerius ait, Marius erat, si militaris ignauia humilitatē spernere per se ueraret, quod nouitatis suæ causa à maligno uirtutū interprete uelut Capitecensus imperator cōpellari posset. Hoc Roma. institutū Galli diligenter obseruant. nam equites & militia regulariter patritios habent, quod propter nobilitatē & diuitias nihil ignominiam & perditionē concernens agere uellent, ea propter equitatus Gallie apud omnes gentes & timori & uenerationi semper obstrenuitatē fuit. Peditatus quoque ductores Galli ut præclari gerant aliquid, nobilitate natos in peditatū deducere conantur, hæc ratione Molardus, Malgiron & alij plures peditū ductores præclara sub Ludouico XII. Gallorum rege in Italia gesserūt, quia multi nobilitate illustre eorum cōtubernio militabant, & stipendia faciebant.

136 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Sed ut id unde egressi sumus repetamus, hæc fuit
luculenta XII. tabu. interpretatio à poeta Iulio fa-
cta. doleo tamen quod poetis opus fuerit ut nos-
træ legis sensus haberi posset. & multum, ni fals-
lor. huius ætatis poetæ iureconsultos quasi insci-
os & barbaros negligentes gauderent, si suo aus-
ilio & doctrina enarratas fuisse leges nostras
intelligerent, neq; à iure consulto sine eis potuisse
intelligi. & proculdubio huic iureconsulto quæ
Gell. rogavit, ignorare ius in quo uersabatur, tur-
pe fuit. Hoc tamē in compluribus nostræ ætatis
iuris peritis euenire solet, qui multa legum uocæ-
bula ignorant, uimq; legū & intelligentiā non ha-
bent. nec mirū est, quā inferiores disciplinas neq;
negligant, imo eas callētes irrideāt & contēnant.
Neq; Labeonē Antistium imitari uolūt, q; grama-
tica, latinarūq; uocū origine, & ratiōe, sicut alijs
disciplinis plerosq; iur, laq; os enodabat, librosq;
Posteriores reliquit, quorū tres cōtinui trigessimus
octauus, trigessimus nonus, & quadragesimus id
genus rerū ad enarrādā, & illustrādā linguā
latinā p̄ducentiū, Gellio autore lib. 13. pleni erāt.
præterea in libris q; ad edictū prætoris scripsit,
multa lepide atq; argute repta posuit, quorū unū
argumenti causa referā. In quarto enim ad edic-
tum libro sororem appellatā dicit, quod quasi
seorsum nascitur, ab eaq; domo in qua nata est se-
paratur, & in aliam familiā transgreditur. Deinceps
ne mulieres genas radāt, lege XII. tab. cauē-
tur. Si genas ut Ennius, Terentius, & aliquando
Verg. utunt, p̄ palpebris acceperis, hæc lex ap-
ferēt mulieres Italas esse desijt. nam cū palpebras
tum supercilia radunt, immo pilos inde euellunt,
ut ea deinde pingant, aut aliud loco pilorum sup-
ponāt. Quod si pro ea parte, ubi barba nascitur,
& quæ

LIBER SECVNDVS 137
& quæ oculis subiecta est genas acceperis, hanc
legem omnium regionum quas peragrauerim
mulieres seruāt. Sed quæ hoc casu huius legis ra-
tio fuerit, satis occultum est, cum mulieribus bar-
ba non oriatur, nisi quod aliqui excogitarunt dis-
xeris, mulieribus genas radere ideo fuisse prohi-
bitum, ne frequenter radendo pili nascantur, &
pudor qui mulieribus congruit, & rubore in ge-
nis maxime ostenditur, pilis occultetur. Ultima
pars huius legis à Solonis constitutione de lamē-
tationibus translata est, sicut à Cicerone de legis-
bus colligit. Ergo in hac lege positū p̄ causa,
sicut in relata quadam plebis Tribunorum lege
accipitur, aliud quoq; significat, ut Festus & alijs
grammatici docent. Neq; leuis uestimenti funes
bris genus, ut Sex. Aelius, & L. Attilius suspicati
sunt, in hac XII. tabularum lege significat, sed
Lælio & Cicerone autoribus pro lugubri eiula-
tione accipitur. solebant enim illi temporibus sce-
minæ magnos gemitus in funeribus emittere, &
eiulare, quod hac lege prohibetur. utinā nostræ
mulieres quæ in funerib; magnos gemitus simu-
lant, hac XII. tabu. lege tenerētur, nō enim ædes
sacras in quas necessariorum aut maritorum cor-
pora delata sunt, tantis clamoribus implet, sed
tamen statim deposito luctu post triduum quādam
mariti sunt mortui nubunt, unde corona pudici-
tæ carere debent. Quæ enim uno contentæ ma-
trimonio apud Romanos erāt, corona pudicitæ,
ut autor est Valerius, honorabant. eas certe ma-
rronas in corrupto animo existimabāt, quæ mul-
ta non experiebantur matrimonia. his explicatis
legibus, alias referamus.

Tignum alienum furtiuū ædibus uel
I S uincis

138 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
uineis suis iniunctū ne q̄s eximere cogi-
tor, sed duplū p̄ eo per actionē de tigno
iniuncto pr̄stare compellitor. Iudicem
arbitrū iure datū qui obrem dicēdam
accepisse pecuniā cōuictus est, capite pu-
nito. Qui hostis concitauerit, qui iē op̄e
hosti tradiderit, p̄enam capitis dato.

Hæc lex XII. tabu. tignum furtiuū ædibus uel ui-
neis iniunctum soluere, aut uendicare, ut Vlpia-
nus & Iustinianus dicunt, bona ratione non per-
mittit, ne ædificia sub hoc p̄textu diruātur, uel
uinearum culturæ turbentur. Et tigni appellatio
ne in hac XII. tabu. lege omne genus materię ex
qua ædificia cōstant, secundum Caij, Vlpiniani,
& Iustiniani opinionem uenit. in uineis quoq; tigni
appellatione omnia uineis necessaria, ut per-
ticæ, pedamenta, & alia continētur. Si tamen uxo-
ris aliquid in ædificium uiri cōiunctum sit, quod
detractum ali cuius usus esse possit, soluta re uena-
dicatio mulierī, ut cui libet alteri competit, nec in
duplum ex hac lege XII. tab. agitur, ut apud Pau-
lum de donationibus inter uirum & uxorem legi-
mus, cum non sit credibile secundum eum Xui-
ros de his sensisse, quorū uoluntate res eorum in
alienum ædificium coniunctæ essent, nec enim
furtiuū est, quod sciente domino inclusum est. Et
licet iudex & arbiter qui ob sententiā dicendam
pecuniā acceperant, sequenti XII. tab. lege capi-
te punirentur, alias tamen p̄enas posteri legum-
latores iudicibus iniquis imposuerunt. Nam ius-
dex qui in causa pecuniaria nūmos uel promissa-
sionē suscipit, ex Iustiniani cōstitutiōe dati triplo,
& p̄

LIBER SECVNDVS. 139
& p̄missi simplio, amissa dignitate, mulctatur. in
caussa uero criminali perditis omnibus bonis in
exilium mittitur. At iudex p̄tito, aut sordē alia
qua perperam iudicans, Constantini sanctione
ueram litiæ æstimationem pr̄stat, & secundum
Martianum, Marcellumq; & alios lege Iulia re-
perundarum extra ordinem, & ex lege Cornelia
de falsis deportatione, & omniū honorum publi-
catione, alijsq; modis punitur. Quod si iudex per
imprudentiam peccaret, in quantum de ea re æquū
religioni iudicantis uisum fuerit, Caij respōso, &
auctoritate Iustiniani p̄enam per actionem in fa-
ctum sustinet. Sequentem uero legem quæ hostes
concitantē opem uē hosti tradētem capite punit,
Lex Iulia maiestatis deinde ampliāuit. quādo qui
dem maiestatis crimē, ut Vlpianus eleganter diffi-
nit, est illud qđ aduersus populum Romanū, uel
aduersus securitatē eius cōmittit, quo p̄ lege Iulias
am maiestatis tenetur, qui in bellis cesserit, aut ar-
cem tenuerit, aut castra cōcesserit, & qui iniussu
principis bellū gesserit, delectum uē habuerit, ex-
ercitumq; cōparauerit, qui uē quom ei in puincia
successum esset, exercitum successori nō tradide-
rit, aut alijs modis maiestatem publicā læserit. cō-
pluribus enim aliquis modis quis lege Iulia maie-
statis tenetur, ut apud iureconsultos nostros sub
titulo de lege Iulia maiestatis apparet, & reperit̄
tur. Et in quæstionibus læsæ maiestatis debere etiā
mulieres audiri Papinianus dicit, nam & Lucij
Catilinæ coniurationem Iulia mulier, secundum
eum, detexit, & Mar. Tull. COS. in iudiciū eius
instruxit. & eius criminis rei secundum Honorij
& Arcadij constitutionem bonis omnibus lisco
additis gladio puniri solent. Et quoniā hæc cla-
re iureconsulti docēt, alias leges XII. tab. referā.
Vendendi

Vendendi filium patri potestas esto.
Si quis in ius uocatur, si morbus, æuitas
ue uitium extitit, qui in ius uocabit, iu-
mentum dato. si nolet, arcerā ne sternito.

Et cum Solon autore Laertio sanxisset, ut quoniam
oculū alteri cruisset, utroque priuaretur, Xuiiri ita
disposuerunt.

Si membrum rupit meum, e pacto ta-
lio esto. propter os uero fractum num-
maria pœnæ constitutæ sunt.

Romulus filium à patre uendi posse primū lege
cōstituit, deinde uiri decē post reges exactos eam
legem, ut Dionysius Halicar. lib. 2. scribit, in de-
cem tabulis cum alijs legibus conscripserunt. Na-
ma tamen hanc legem prius emendauerat, ne in fi-
lio qui patre approbāte uxorem duxerat, locum
haberet. hæc lex postmodū à Diocletiano & Ma-
ximiano imperatoribus sublata est, qui nullo cō-
tractus genere alienari filium posse disposuerūt.
propter nimiam tamen paupertatem, uictusque ege-
ritatem postea Constantini lege rursum patri uen-
dere filiū permissum est. Legem autē quæ ægro-
tis in ius uocatis iumentum dari iubebat, Phauo-
rinus defectu intelligentiæ esse inhumanam cre-
debat, cū eius sententia iuberet, ut si homo in ius
uocatus morbo, aut ætate æger ad gradientum
inualidus esset, non arceret, sed iumento imposi-
tus domo sua ad prætorem efferretur, quod uale-
de inhumanum esse dicebat, ut morbo affectus,
& ad respondendum pro se non idoneus iumentum
to ad

to adhærens in ius aduersario deportaretur. unde
de Sex. Cæcilius iureconsultus aliter hanc legem
interpretatus est, & enarravit. ut morbus hic gra-
uem cum febris rapida ægrotationem non signifi-
caret, neque iumentum pro unico pecore tergo ue-
hente acciperetur, quoniam tunc Phauorini phi-
losophi opinio ratione non careret, sed morbum
in lege ista uitium aliquod imbecillitatis atque in-
ualentiæ sine periculo uitæ appellari dicit, cum
morbum uehementiorem uim grauiternocendi
habentem X. uiri harum legum scriptores non pe-
se morbum, sed morbum fonticū alio in loco ap-
pellent, ut paulo post uidebimus. Iumentū quoque
non solum pecus unicum, sed uectabulum etiam
quod à iungentis pecoribus trahebat, & in lege nos-
tra & alijs locis Cæcilius significasse dicebat. nā
& ueteres iumentum à iungendo dicebant. Arcerā
autem secundum eundem Cæciliū plostrum unum
dicitur & munitum, quasi arca quædam ma-
gna uestimētis instrata uocabatur, qua nimis æ-
gri, aut senes portari cubantes solebant. Enoda-
ta horum uocabulorum significatione, Phauori-
nus mutata sententiā legē approbavit, cum nuls-
la esse acerbitas uideretur, quod pauperimo ho-
mini in ius uocato pedū ægritudine, aut alio ca-
su gradi nō ualenti X. uiri plostrum esse dandum
fusserint. neque instrui tamen delicate arceram ius-
serint, cum inualido quodlibet uehiculum suffice-
ret. Et ita prædicti uiri iudicio Cæciliū constitu-
erunt, ne accusatio ista ægri corporis si dem disse-
rentibus, iurisque actiones declinantibus perpe-
tuam uacationem daret. Aliam de Talione legem
Iustinianus ob magnam ueterū paupertatem fu-
isse introductam dicit, & nō erat necesse pati Ta-
lionem, nisi eam reus elegisset. hoc enim ordine
ad

142 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ad talionem deveniebatur, ut apud Gell. Cæcilius ostendit. primo reus super iniuria paciscendi facultatem habebat, deinde si non pacisceretur, iudex talionem imperabat. Quod si reo & pæctio grauis, & talio acerba uidebat, & ideo iudici non parebat, seueritas legis ad pecuniæ multam redibat. nam æstimata lite iudex hominē pecuniæ damnabat, postea in iniuriam passis eam æstimare à prætoribus permissum est, ita tamē ut partis sequi æstimationē, aut eam diminuere in iudicis arbitrio esset. Postmodum iniuriæ pœna ab lege XII. tab. introducta secundum Iustinianū in dissiuetudinē abiit, & eam quā prætor adinuenit, in frequenti usu esse cœpit, & secundum dignitatis gradum, ut æq; honestatē æstimatio iniuriæ creascit, aut minuitur. Lex etiam Cornelia iniuriarū actionem introduxit, & tribus causis actionē dedit, sicut ab Ulpiano didici, uidelicet cum quis pulsatur, uerberatur, aut domus alicuius uis troita est. & ut non iudicent agentis gener, socer, uitricus, priuignus, sobrinus, & cōplures alij eadem lege cautum est. Reliqua quæ iniurias concernunt, referre longum esset, & perfecte à iureconsultis nostris traduntur. Alias ergo XII. tab. leges ostendamus.

Qui falsum testimonium dixisse conuictus erit, e saxo Tarpeio deijcitur. Si in agrum alterius arbor impēdeat, usq; ad quindecim pedes à terra altius coercito. & ne umbra arboris uicino prædio noceat, quindecim pedes altius ramos arboris circuncidito.

Non

Non potest quis si hodie dānari secundum Modestini de pœnis, ut de saxo præcipitur, unde hæc XII. tab. lex sublata est. quod si abolita non esset, non tam multi pro testimonio mentirentur, ut Cæcilius Phauorino dicebat. Acerbitas enim puniendi malefici plerumq; bene atq; caute uiuēdi disciplina est. Sed licet pœna huius legis abolerit, alijs tamen legibus falsa testimonia ferētes puniuntur. nam qui ob testimonia falsa pecuniā acceperit, pæctus uē fuerit, secundum Martiani sententiā ex senatusconsulto coercetur. & qui ob renunciandum, remittendum uē testimoniū dicendum uel non dicendum pecuniā acceperit, pœna legis Corneliæ de falsis afficitur. Præterea qui falsum testimonium, ut quis publico iudicio rei capitalis damnaretur, dolo malo dixit, lege Cornelia de sicarijs tenetur, ut idē Martianus testis est. Et inter sua præcepta Christiani habent, ne quis falsus testis existat. Et quia de arboribus cædens dis. Lex deinde sequitur, sciendum est arborem in alterius ædes, uel agrum impendere posse, & de primo prætor teste Ulpiano cauit, ut si arbor que ab alicuius ædibus in alterius ædes impendat, à domino nō adimatur, ab eo cui nocet, adimi & retineri possit. Quod si arbor in alterius agrū impendat per prætorem, & XII. tab. legem cautū est, ut quindecim pedes altius rami à domino circuncidant. & si per dominū stet quominus arbor usq; ad quindecim pedes altius à terra coercat, ei cui officit, arbore coercere, & ligna habere licet. & hoc idcirco effectū est, ne umbra arboris uicino prædio noceret. Ex his differentiā esse patet, an arbor ædib; alienis uel agro impēdiat, cu prior casu succidat, & secundo usq; ad quindecim pedes à terra coercatur. Arboris appellatio etiā uites in hac

144 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
in hac lege continet. At si arbor in vicini fundum
uento inclinata sit, ex lege etiam XII. tabu. de ea
adimēda recte cū domino agi poterit, ius ei non
esse ita arbore habere, ut apud Pōpo. legimus.
Quod si quispiā plura de hac re intelligere uelit,
adeat iureconsultos nostros, qui hęc plene tradi
derunt. Sequens quotq; lex in XII. tabu. fuit.

Aeris confessi, rebusq; iure iudicatis
xxx. dies iusti sunt. Post deinde manus
iniectio esto. in ius ducito, ni iudicatum
facit, aut qui pseudo eo in iure uim dicit,
secum ducito, uincito, aut neruo aut cō
pedibus, xv. pōdo, ne minore, aut si uo
let, maiore uincito. Si uolet, suo uiuio.
Ni suo uiuit, qui cum uinctum habebit,
libras farris in dies dato. si uolet plus da
to. in uinculis sexaginta dies habeto. in
ter eos dies trinis nundinis continuis ad
prætorem in comitiū producto, quan
tāq; pecuniā iudicatus erit, prædicato.
Tertis autem nūdinis, si interea pactus
non sit, capitis pœnas dato, aut tras Ty
berim peregre uenum ito. Et si plures fo
rent quibus reus esset iudicatus, tertis
nūdinis parteis secanto, si plus minutuē
secuerunt, sine fraude esto.

Cum hęc lex XII. tab. inhumana & dura à Phas
uorino philosopho diceretur, Sex. Cæcilius iurē
consultus

LIBER SECVNDVS 145
consultus eam tam acerbe fidei seruandæ gratia
fuisse lata affirmauit. Romani em̄ cū alias uirtus
res, tū fidē & in publicis rebus, & in negociorū
cōtractib; coluerūt, ut ex hac lege deprehendit,
quæ tā graue pœnā nō seruāti in mutuo & debito
fidē imponit, præserti cū de partiēdo & secando
corpore humano loquitur. Sed eo consilio ut idem
Cæcilius ait, tanta pœnæ immanitas denunci
ata est, ne unq; ad eam perueniretur. uisū est itaq;
plures fuerunt, quia uinculorum um pœnā mali hos
mines contemnunt. nemo autē fuisse dissectus les
gitur, eo quod hęc pœnæ seuitia contemni im
pune non potuit. De reliqua huiusce legis pœna
Phaurinus carpēdo non meminit, nam culpa
non carebant qui ea multabantur, cum debito
ribus causā conquirendæ pecuniæ quam dis
soluerent, hęc lex triginta dies dederit, quos X. ui
ri iustos appellarunt, eo quod illis diebus nihil
cū debitoribus iure agi posset. Quod si interim
non dissoluerent, ad prætorem uocabantur, &
in uinculis sexaginta dies detinebant. & interim
paciscendi facultatem habebant, hoc si non faci
ebant, pœnas huius legis merito luebāt. hoc ius
post modū in uinculis fuit lege Petilia sublatū,
ut hoc libro dicemus. Iure tādē posteriori primo
duo menses, deinde ex constitutione Iustiniani
quatuor condemnatis, uel his qui se debere fas
teur, ad soluendum dati sunt. & si intra id tēpus
nō satisfecerint, aut eis pignora ex rescripto Diui
Pij ad Cassium pro consulem capiuntur. deinde
si intra duos menses nō sit satisfactum, ipsa pig
nora uenduntur, ut Callistratus de re iudicata res
fert, seruato tamen ordine, qui ab Ulpiano sub
codem titulo ponitur, ut primo mobilia, deinde
immobilia, & tandem iura pignori capiantur &
uendantur

146 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
uendantur. Quod si inopia condemnatus labor
rare dignoscitur in uincula, nisi bonis cesserit, se-
cundum Alexandri cōstitutionē desicitur, ubi à
creditore aletur, si bona quibus alii possit, ipse de-
bitor nō habeat. & huius rei cura iudicibus Ho-
norij atq; Theodosij sanctione demā data est. Et
si uictum uel stratum quis inferri in carcerem iu-
dicato non patiat, Licinij Ruffini responso uti-
lis in eum pœnalis, uel iniuriarū actio danda est.
In priuatis uel publicis criminibus egentes extra
ordinariam coercionem patiunt, ut apud Vlpia-
num de pœnis legimus, etiā ubi ex parte reitan-
tum pœna est, sicut interpretes colligunt de prima
Innocentij pontificis constitutione in dolosos &
contumaces edita. Alia circa hanc rem ex libris
surreconsultorum deprehēdes, nam & de his etiā
quæ proxime dixi, aliquod inter eos est dissidiū
Sed ad alias leges transeamus.

Furtiuæ res non usucapiuntur. Si li-
bertus ab intestato moriatur nullū hæ-
redem suū relinquens, patronus ei suc-
cedit. Matrimonia inter Patres & ple-
beios separata sunt. Si puerū q̄s castra
uerit, licet p̄ciosiore fecerit, quadruplū
præstato. Qui fruges excātaffet, pœnas
dato. ne uel alienam segetē pellexeris ex-
cantādo. ne incātanto. ne agrū defrugā-
to. ne frugem aratro quæsitā nocte fur-
tim depalcūto. Puberes si secanto, Cere-
ri eos suspendūto. Impuberes arbitrato
præto

LIBER SECVNDVS. 147
prætoris uerberato, ac noxā duplionē ue
decernito. Qui secus faxit, & terminū
exarassit, ipsius & boues sacri sunt.

Furtū ut eleganter Paul⁹ diffinit, est cōtractatio
rei alienæ fraudulosa, uel usus eius, possessionis
uē inuito dño, lucri faciendi gratia, qd̄ lege natu-
rali phibitū est admittere. Furtorū, Caius autho-
re, duo sunt genera manifestū, & nō manifestū.
Manifestū aut̄ furtū est, ut Maifurius ait, qd̄ de-
prehendit dū sit, cuius faciendi finis est, ut Gell.
libro XI. refert, quū perlatū est, quō ferri cœpes-
rat, & ideo bñ dixit Vlpianus manifestū esse fu-
rē, qui cū furto deprehēdit. Hinc qd̄ sit nec mani-
festū furtū, satis Caij iudicio apparet, nā qd̄ ma-
nifestū nō est, hoc scilicet nec manifestū est. Hæc
præmissi, quo hanc XII. ta. legē utpote generalit̄
scriptā, in omni furto intelligeremus, ut res furto
qualicūq; furtiuæ nō usucaperent. harū etiā rerū
lex Attilia usucapionē inhihet, ut à Iustiniano re-
latū est. planē si huiusmodi res furtiua in potesta-
tē eius cui surrepta est, hoc est in dñi potestate re-
uertatur, ex lege Attilia usucapi poterit, sicut
apud Paulū libro. ff. 41. reperitur. De successione
libertorū post hanc XII. tab. legē prætor alit̄ suo
edicto cavit, & disposuit. nā partem bonorū, &
hæreditatis liberti, q̄ aut liberos naturales, uel es-
mancipatos nō habebat, aut si habebat, ex hære-
dauerat, patron⁹ edicto prætoris sep̄ capiebat.
Postea uero plus lege Papia ipi patrono p̄cessum
est, ut etiā æqualiter cū filijs liberti decedenti fa-
cto testamēto, uel ab intestato succederet, nisi ip-
se libertus tris aut plures liberos haberet, uel pa-
trimoniū centum aureorū nō relinqueret. Tan-
dem

148 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
dem ex constitutione Iustitiani imperatoris huius
rei modus fuit impossibilis, ut liberti testanti, &
centum in bonis non habenti, patronus nullo modo
succederet, sed ab intestato nullis extantibus
liberis tota liberti hereditas patrono deferretur
quod hac lege XII. tab. cauebatur. Si uero supra
centum aureos libertus relinqueret, patronum à
liberis excludi Iustitianus uoluit, sed his non ex-
stantibus idem Iustitianus ab intestato totam heredi-
tatem, & factò testamento tertiam bonorum
partem debere per bonorum possessionem contra
tabulas patronum assequi constituit. Alia deinde
lege ne conubia inter Patres & plebeios essent
permiscua, constitutum est, & hoc ideo, ut Genu-
tius & Curiatius consules longe post XII. tabu.
interroganti tribuno responderunt, ne incerta
prole auspiciaturarentur, cum plebei, sicut pa-
tres auspiciam non haberent, & ne ex huiusmodi ma-
trimonio nati cuius sanguinis, quorum uel sacrorum
essent ignorarent, cum dimidij patrum, dimidij
plebis essent ne secum quidem ipsi concordessent. Haec
ratione quod posse auspiciari, tamquam inuisi diis
immortalibus plebei negarentur, plebs usque
adeo secundum Liuium. 4. libro exarsit, ut non
prius contendere desisteret, quam consensu patrum
legem ius XII. tabu. tollentem, Canuleio tribu-
no auctore tulerit, ut scilicet conubium patribus
cum plebe esset. Nec consulum ratio obstare des-
buit, quia ut Canuleius plebis Tribunus dicebat,
patrem liberi sequuntur. Sed post similes poenae
obseruata lege Papia & Iulia in matrimonijs in-
ducta ac repetita est, quibus ut Iulianus & Pau-
lus lib. ff. tertio & uigesimo scribunt, cautum est,
ne Senatores, eorum uel liberi scientes dolo malo
libertas, aut eam quae ipsa, cuius uel pater uel ma-
ter ar-

LIBER SECVNDVS 149
ter artem ludicram facit, uxores haberent. neue
senatoris filia, neptis uel libertino, aut artem lu-
dicram facienti nuberet, sed & hoc ab Iustitiano
tandem emendatum est cum sanxit, ut nulla dis-
gnitas cõfectis dotalibus instrumentis libertæ ma-
trimonium prohiberet. Nostri tamen Allobroges
patricij legem XII. tabu. exacte custodiunt, nam
apud eos patricius patriciam, & plebeius plebeiam
uxorem ducit. quod si qua puella nobili genere
nata plebeio homini alioquin diuiti & ornato nu-
bat, ab alijs negligitur. malunt enim ut mulieres
inopi marito nobili genere nato nubant, quam
plebeio locupletati & ornato, quorum a sententia
probanda sit, alius dijudicet. nam horum more
secutus sum, dum quandam uirginem nobili ge-
nere ortam me arctissimo gradu contingentem
matrimonio iam pridem collocarem, quare ego
quus arbiter, ut pote eiusdem sententiae conscius
esse non posse. Deinde alia lex XII. tab. castrans
tem puerum in quadruplum punit, posse etiam
ex hoc facto actione iniuriarum, aut ex edicto a di-
lium agi Ulpianus de lege Aquilia dicit. Domi-
tianus quoque castrari mares ueluit, sed & qui ho-
minem libidinis uel commercij gratia castrabat
de Senatus consulto, ut Marcellus libro. ff. duo de
qui quagesimo auctor est, postea poena legis Cor-
neliae puniri cepit. Hoc deinde & Adriani edicto
additum est, ut bona castrantis fisco applicaren-
tur, ut Serui huius criminis rei uelimo supplicio
afficerentur. ne quis liber seruus uel inuitus aut
uolens castraretur. & ut sponte se castrandum præ-
bentis, & medico excidens capitale esset. Cõ-
stantius postmodum debere eunuchos facientem
capite puniri constituit, factos autem non posse
in quæquam alienari Leo imperator mandauit.
K } Non

Non omittam, quod seruum castrandū tradentē
 pœnam dimidiæ partis honorum senatus consul
 tum Neratio & Antonio consulibus factum im
 posuit. de his si plura intelligere cupias, ex li
 bris iureconsultorum plenam cognitionem ha
 bebis. Alia lex eos capiti obnoxios facit, qui alia
 enas segetes excantassent, aut ullis ueneficijs &
 carminibus alienas pellicere segetes auderent.
 nã magicis quibusdã artibus posse segetes trans
 ferri Virg. hoc carmine in Buc. ostendit. Has her
 bas atq; hæc ponto mihi lecta uenena Ipse dedit
 Mœris, nascuntur plurima ponto. His ego sæpe
 lupum fieri & se condere syluis Mœrim, sæpe as
 nimas imis excire sepulchris. Atq; fatas aliõ uidi
 traducere messes. & hæc. XII. tabu. legem Serui
 illum locum enarrans citauit. Ex hac XII. tabu.
 lege ut octauo & uigesimo lib. Plinius ait, uerba
 & incantamenta carminum ualere aliquid osten
 ditur, alias inanis horum prohibitio esset. Et So
 linus quãsdam in Africa fuisse hoim familias uo
 ce & lingua effascinantentes dicit, quæ si pulchra
 arbores, lætioresq; segetes, aut amœnos infan
 tes, egregios ué equos, uel pecudes cultu atq; pa
 stu optimas forte impensius laudassent, repente
 emoriebant. & ideo Virg. dicit. Nescio q̄s tene
 ros oculus mihi fascinat agnos. Et cū C. Furnius
 Crafinus è seruitute liberat⁹, multo plures fruges
 in paruo admodū agello q̄ ex amplissimis agris
 uicinitas perciperet, seu fruges alienas ueneficijs
 pelliceret, in magnã uicinorū inuidiã deuenit. &
 ppter id à Sp. Albino Curuli dies ei dicta est. sed
 cū Tribus suphacre in suffragiũ irent, Furnius
 damnatione timens omne instrumentũ rusticũ,
 ferra menta egregie facta, grauis ligões, ponder
 rosos uomerēs, bouesq; saturos in foro attulit, si
 liamq;

liamq; ualidã, & bene uestitã in eundẽ locũ ad
 duxit. postea hæc sua esse ueneficia Quiritibus
 dixit, nec posse lucubratões, uigilias & fucõres
 q̄s in excolendo agro conceperat ostendere, aut
 in forũ adducere affirmauit. itaq; ex hoc omniũ
 sententijs absolutus est. Verba aut̄ aliquid ualere
 Plinius alijs argumentis probat, non enim rite
 ut ait, dij sine precatione apud Romanos consu
 lebantur, & alia erant uerba impetrantis, alia de
 pulforis, & alia cõmendationis, & ne qd uerborũ
 præpostere diceret, de scripto præibat alijs. Idẽ
 Deciorũ patrũ, filijq; q̄ se deuouere, carmẽ. & Tu
 ciæ Vestalis in cestæ precationẽ, q̄ uia aquã in cri
 bro tulit. alia quoq; id gen⁹ plurima extare dicit,
 ut uim carminũ fateri sit necesse. Horũ etiã pote
 statẽ Damõ & Alphesibeus apud Virg. in Buc.
 enũterant. sed licet magica ars medicina auctore
 Plinio amplexa fuerit, uerũ tamẽ in cõtationẽ aut
 exorcizationẽ, non esse medicinae genera Vlpia
 nus de uarijs cognitionib⁹ tradit. tametsi ut ipe
 ait, quidã reperiant, qui hac arte utentes sibi p
 fuisse cū magna prædicatione affirmet. ut cūq; lu
 erit, has incantationes lex XII. ta. phiber. Planẽ
 licet Romani, ut Seruius docet, plura sacra susce
 perint, magica tamẽ semp dãnarũt, qd Virg. sic
 per Didone ostendit, Testor chara deos, & te gers
 mana tuũq; Dulce caput, magicas inuitã accin
 gier artes. Aduersus magicas quoq; artes fuisse le
 gem XII. tab. scriptã, Augustinus de ciuitate dei
 testis est. hæc ars posteriori iure etiã poficio in
 hibita est, ut supra retuli. Quod si q̄s huius ma
 gicæ artis originẽ speciesq; postulet, Plinius cū
 alijs locis, tũ libro trigesimo ostendit & explicat
 atq; dãnar. Insuper alia lex frugib⁹ nocetes punit.
 nam fruge aratro quaesita noctu furtim pauisse,
 K 4 acsecus

152 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ac secuisse puberi XII. tabulis secundū Plin. lib.
duo de uigesimo capitale erat, suspensumq; gra-
uius necari quā homicidio conuictū iubebāt.
impuberem uero in hac re delinquentē XII. tab.
prætoris arbitrato uerberare, noxam uē, aut du-
plum decernere cogebant. Hodie is qui segetem
ante lucem secat & contractat, eius quod secat,
Ulpiani responso fur manifestus, & nec mani-
festus est. Frugum appellatione, ut Iulianus scri-
bit, generaliter uenit redditus, qui ex frumento,
leguminibus, uino, siluis cædis, cretifodinis &
lapidicinis capitur. Duplio quoq; uerbū quo hæc
lex utitur, antiquum est uocabulum, nam teste
Festo duplum hodie dicimus. sic ipse, ut author
est Priscianus, à uetustissimis Terentio & alijs
prolatum inuenitur, quo uocabulo ut retuli lex
XII. tabu. utitur. ex hoc loco satis patet, prætores
tempore XII. ta. fuisse. Quod postea de terminis se-
quitur, post Numam excogitatum est. ante X.
uiros enim Numa rex terminos inuenit, & ut eos
transferens interficeretur cōstituit. post XII. tab.
de hac re consules, iure consulti, & imperatores
multa constituerunt. nam agraria lege ab Iulio
Cæsare lata pro singulis terminis quos aliqui ca-
ecerint, locouēauerint, quinquaginta aureos
publico dare iubet, reseruata actione ei qui uos
let. Alia quoq; agraria lege, quam Diuus Nerua
tulit, cauetur, ut aduersus seruum, seruam uē hæc
res capitalis sit, nisi dominus dominauē qui in-
scj erant, multa sufferre maluerint. Sed & Adri-
anus rescripsit eos, qui terminos finiu causa pos-
sitos protulerint pro conditione psonæ, & mēte
facietis debere puniri. ut si splendidiore homines
finiū occupandor si causa id admisisse conuincant
ad tempus ut cuiusq; patietur ætas (uerbi gratia
iunior

LIBER SECVNDVS 153
iunior in longius, senior in breuius) relegarētur.
Quod si alij negociū gesserint, & ministerio fun-
cti sint castigari, & ad opus publicū biennio dari
Adriani rescripto possunt. sed si per ignorantiam
aut fortuito aliqui lapides furati sunt, eos uerbes
ribus cedere sufficit. Hæc & alia iure cōsulti ex
actius discutunt, proinde eos adeas, si plura de
his requisieris, aliam enim legem XII. tabularū
referre uolo.

Glandem in alienum fundum proci-
dentem colligere fas esto.

Hanc legem XII. tabu. Plinius lib. 16. nobis tradi-
dit, cum ea cautum fuisse dicit, ut colligere glan-
dem in alienum fundum proidentem liceret. Præ-
tor deinde suo edicto præcepit, ut tertio quoq; die
aliquis glandem quæ ex fundo suo in agrum alte-
rius caderet, legere & auferre posset. Glandis au-
tem nomine omnes fructus cōtinentur, sicut post
Iabolenum Caius de uerbo. signifi. dicit, & sub ti-
tulo de glande legenda Ulpianus tradit. alia le-
ges XII. tab. sic scriptæ erant.

Ioue tonante, fulgurante ne Comitia
sunto. Si tibi furtim arbores casæ sint
agito. Hæreditates in testamēto iure fa-
cto datæ ratae sunt. Si iudex uel alter-
uter ex litigatoribus morbo fontico im-
pediatur, dies iudicij diffusus esto. Si a-
qua pluuia nocet, arcesto.

In augurum disciplina diligēti cura psum est,
ne quid cum populo agerētur, si tonitrua, aut ful-
K 5 gura

154 HISTORIAE IURIS CIVILIS
gura exitissent, eo quod illa omnia, quæ tunc se-
natus populusq; Romanus decerneret, dijs supe-
ris displicere uiderentur. Et quod hæc lex longe
post X. uiros illius scriptores seruata fuerit, mul-
tis comprobatur exemplis. Nam Pompeius cupi-
ens comitia quædam dissoluere, ne Cato prætor
crearetur, se per mendacium audiuisse tonitrua
dicendo, ea autore Plutarcho dissoluit. quinimmo
Marcellus comitibus iam COS. designatus ob cre-
bra tonitrua, quæ augurum iudicio tristia signifi-
cabant & portendebat, se magistratu abdicauit.
Ipsa quoq; Flaminica audiens tonitrua tantisper
ferias celebrabat, & nihil agebat, dum rite deos
placasset, ut apud Macrobiu legimus. Tiberius
uero Cæsar tonitrua præter modum expauit, &
turbatiore cælo coronam lauream ceruice gesta-
bat, quod fulmine id genus frondis afflari negat.
Sed Augustus pro remedio fulgurum & tonitru-
um pellem uituli marini semper, & ubiq; circūse-
rebat, atq; ad omnem maioris tempestatis suspi-
tionem in abditum & concameratū locum se res-
cipiebat. Pro arboribus autem furtim cæsis, &
ex lege Aquilia, & ex lege XII. tab. dandam esse
actionē Labeo existimauit, cui Trebatius assensit,
quādo iudex in posteriori actione deducit qd
ex priori agens consecutus est, & ex reliquo con-
demnet. Furtim autem cæsa arbores secundum
Vlpianum dicuntur, quæ ignorante domino,
eiusq; celādi caussa cæduntur. quod si quis arbor-
em cæciderit, & lucri faciendi gratia contracta-
uerit, Pauli responso etiam furti tenebitur, & con-
demnatio quæ fit ex hac actione, duplum continet.
hanc legem XII. tab. referunt, & in titulo ar-
borum furtim cæsarum interpretantur iure con-
sulti. Legem uero quæ sequit Vlpianus de uerbo
signif

LIBER SECVNDVS. 155
signifi. comprobatur, tradens nō improprie ab ali-
quo dici lege eā obuenire hæreditatē, quæ etiam e-
testamēto defert, quia lege XII. tab. secundū eius
sententiā testamētariæ hæreditatis cōfirmantur.
Sed & Iustiniāni testimonio sui, & necessarij hæ-
redes instituti uelint, nolintue, sicut ab intestato e-
lege XII. tab. hæredes fiunt, & sic lex hoc casu hæ-
reditates e testamēto delatas cōfirmat. Porrō in
alia lege quæ fertur, & in alijs locis morbu fontis
cum Iulianus, Modestinus, Cassius, & Venuleius
ut in Pandectis habet, p morbo ppetuo, & cuius-
cunq; rei agendæ noceti acceperit. & ideo æqua
ratione, cū iudex uel alteruter litigatorib? mor-
bo fontico laborat & impedit, ipsa lex XII. tabu.
diem iudicij differt, siue in iure iudicādo, ut Iulia-
nus lib. Pandectarū altero & .40. scribit, siue cū
quis in iudicio se sistere pmiserit, ut apud Vlp. de
cautionibus in iudicio sistendi caussa factis scrip-
tum inuenim?. Paulus tamē de iudicij ait, mor-
bum fonticum iudicandi necessitate remittere,
& ideo iudicem mutari debere nō simpliciter esse
diem iudicij differendum. Ultima lex quæ retuli,
de aqua pluuia disponit, & eam post ueteres Pō-
ponius de statuliberis hoc modo interpretatur.
Si aqua pluuia nocet, id est nocere poterit. nam
ut Vlpianus scribit, p aquæ pluuiaæ arcēdæ actio
nem auertitur aqua, quæ nocitura est, & in dāno
nondum factō, dum modo opus iam factum sit,
hæc actio locū habet, hoc est de eo opere, ex quo
dānū timetur. hæc actio competit, totiensq; lo-
cum habet, quotiens manufacto opere aqua agro
nocitura est, & cū q; manu facit, quo aliter aqua
fluat quā natura fluere soleret. ut si forte immittē-
do ea, aut maiorē, aut citiorē, aut uehemetiorē
fecerit, aut si cōprimēdo eandē redūdare effecerit
porrō

156 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
porro si natura aquæ noceat, hæc actio locum nõ
habet. Aquam pluuiam iure consulti eam appella-
lant, quæ de cælo cadit, atq; imbre excrefcit, siue
per se hæc aqua cælestis noceat, ut Tubero ait, si-
ue cum alia mixta sit. de hac re ipsi iure consulti in-
tegrum habent titulum, & ideo quia in huius mos-
di aqua in cassum ultra pgrederer, alias XII. tab.
leges referam.

Si status dies sit cū hoste, uenito. Item
aduersus hostem æterna autoritas esto.
Qui erit testator, libri pensue fuerit, si
graui crimine damnetur, in testimoniũ
feriatur, improbus intestabilisq; esto.

Hæc leges quia mancæ sunt, uix sanum recipiunt
intellectum, nihilominus sic eas ueterum scripta
contemplati seriatiim intelligimus & interpretamur,
ut qui in iudicio sisti promiserit, secundum
suam promissionem sistat. Iustiniانو enim auto-
re cõuentus accepto libello, quod in iudicio uisq;
ad terminũ litis permaneant nudam dare promissio-
nem, uel pro qualitate personæ suæ satisfactio-
nem præstare compellitur, aut in iudicio sisti ius
reiurando promittere cogitur. Hæc XII. tab. lex
parere huic promissioni iubet. unde Plaucus ait,
oportet ire, dies est status cum hoste. alioquin si
status non sit, adiectam pœnã reus, aut si de ius-
sor præstat, aut si certa pœna in promissionem non
accesserit, incerti cum altero eorum in id quod inter-
est, agendum esse Cassius & Vlpianus libro. ff. 2.
crediderunt, & scripserunt. Et tanta huiusce legis
XII. tabu. autoritas erat, ut etiam milites dum in
uerba ducis exercitus iurarent, hanc legem acci-
perent

LIBER SECVNDVS 157
perent. Militibus enim scriptis dies quo adessent,
& citati consuli responderent, præfiniebatur. des-
inde ut adessent, iusiurandum concipiebatur, nisi
funus familiare, aut feriae uindemiales essent. &
nisi morbo fontico, auspicioque, quod sine piaculo
præterire non liceret, detinerentur. & nisi sacri-
ficium anniuersarium haberent, quo deis absentibus
recte fieri non posset. aut ius, hostisue status,
condictusue dies cum hoste foret. postridie autẽ
quàm per eas causas liceret, se ueteros deinde p-
mittebant milites. Si quis tamen ad testimonium
desideratus, aut sine dolo malo suo municipalis
muneris causa impeditus, aut ualitudine, uel flu-
minis tempestate, domesticocq; funere, aut alijs id
genus impedimentis prohibitus in iudicio secun-
dum suam promissionem non siterit, exceptione
adiuuandus, atq; excusandus est, ut Paulus, Vlpianus,
& alij plures iure consulti dicunt. nam &
ipsa XII. tabu. lex iudice, uel alterutro è ligatoris
bus morbo fontico impedito, diẽ iudicij, ut pau-
loante retulimus, diffusum esse iubebat. Quod si
nostri iuris obseruandi adeo cupidus existat, ut
plura de hac re exigas, nostras Pandectas adi, &
in eis aliquot de iudicio sisti titulos inuenies, qui
mea opinione tuo satisficient desiderio. Lex quæ
deinde sequitur, perpetuam in aduersarium dat
actionẽ. nam actiones quæ ex lege, senatusue cõ-
sulto, siue è sacris constitutionibus proficisce-
bantur, perpetuo cõpetere antiquitus, id est hac
XII. tab. lege solebant, ut Iustinianus ait. Aeternã
enim autoritatẽ aduersus hostem habere, est per-
petuo posse contra aduersariũ experiri. & ex At-
tiniã lege ostenditur, quæ autore Gell. rei subre-
pta æternam esse autoritatem uolebat, quod ni-
hil aliud est, ut iure consulti interpretantur, quàm
nunquã

158 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
nunquā posse rem furtivam usucapere, sed posse
eam semper uendicare. His postmodum actioni-
bus sacrae imperatorum constitut. XXX. annos
tantum dederūt. realibus uero ad rem mobilem
trienniu. sed pro re immobili inter praesentes. X.
annos, & inter absentes. XX. constituerunt. Et ga-
annale praetoris imperium erat, actiones ex pro-
pria eius iurisdictione pendentes, nisi in iurem ma-
nifestum, aut bonorum possessori competentes,
anno extinguebantur, sicut à nostris iurisperi-
tisdici. Hostis in praedictis XII. tab. legibus teste
in officijs Cicerone peregrinū significat, hoc eni
uermo maiores, ut à Tullio & Varrone traditum
est peregrinū, qui suis ueretur legibus, dicebat.
postea Romani ut lentitate uerbi tristitiam rei mi-
tigarent, perduelles hosteis uocarunt, ut post Tul-
lium & Varronem Caius quoque de uerborum &
rerū significatione tradit. Ultima lege aliqui ser-
re testimonium prohibentur. quidam certe pro-
pter reuerentiam, ut libertus. quidam ob lubricū
consilij sui, ut impuberes. alij propter notam &
uitae suae infamiam, ut publico iudicio damnati,
cum bestijs mercede pugnantes, & palam quae-
stum facientes, non sunt ad testimonij fidem lege
Iulia admittēdi, ut apud Callistratum inuenitur.
sed haec lex graui crimine damnatū improbum,
intestabilemque reddit, quae ob uerbum intestabi-
lis hunc sensum, ut quaeuis alia lex hoc uocabulo
uens, secundum Caij interpretationem recipit,
ut eius damnati testimonium nō recipiatur, neue
ipsi damnato testimonium dicatur. unde cum ob
carmen famosum damnatus è senatus consulto in-
testabilis fiat, nec testamentum facere, nec ad tes-
tamentum adhiberi testis Vlpiani, Archadique
responso poterit. nec est mirum, quoniam uerbum
testor

LIBER SECVNDVS. 159
testor, à quo intestabilis fuit, sicut confiteor, &
quaedam alia autore Gell. & Prisciano commu-
ne erat, ea propter in alia lege XII. tabu. aris cons-
fessi passue legimus. Et Aulum. Tiberiumque filio
os duorum praediorum haeredes, Seruius Oppi-
dius moriens his uerbis apud Horatium intesta-
biles reddebat. Praeterea ne uos trillet gloria, ius
resurdo astringam ambos uter edilis fuerit, uel
Vestrum praetor, is intestabilis, & sacer esto. Li-
bripens, cuius haec lex meminit, in testamento ad-
hibeatur, quod per familiae mancipationem fie-
bat. Tria enim fuisse testamentorū genera Gels-
lio & Iustiano accepimus. unum quo Romani
in pace & ocio utebantur, & calatis comitijs in cōs-
tione populi fiebat. alterum cum uiri ad praetium
faciendum in aciem uocabatur, in pro cinctu fie-
bat. tertium genus testamentorū per emancipa-
tionem, id est imaginariā quandam uenditionem
quinque testibus & libripede ciuibus Romanis pu-
beribus, & familiae emptore praesentibus cōpos-
nebatur. & ideo per aēs & libram id testamēti ge-
nus dicebatur. Sed duo prima testamentorū gene-
ra diffuetudine sublata sunt. id uero quod per aēs
& libram fiebat partim remāsit, & partim in usu
esse desijt, ut praedare Iustinianus explicat. Sed ne
in occulto habeatur, quod unū testamenti genus
fuisse aliquādo calatis comitijs factum diximus,
scire oportet comitia quae pro collegio pontifi-
cum aut regis sacrorū, aut flaminū inaugurando-
rum causa habebantur, Laeoni testimonio
calata fuisse appellata, & hīdem comitijs sacro-
rum detestatio, & testamenta fieri solebant, ut
de primo testamētorum genere relatum est. alia
certe quaedam comitia erant, quae curiata, & cen-
turiata dicebantur, & ut Gellius elegāter tradit,
Curiata

160 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Curia per licitorem curiam calabantur, id est
conuocabantur, & in eis de generibus omnium fe-
rebatur suffragium. Cenuriata uero non in locis
ut Curia, sed in campo Martium per Corni-
tinem conuocabantur, & in eis ex censu & cen-
sibus suffragium ferebatur. Tributa comitia diceban-
tur. Et comitia uniuerso conuocato populo dice-
bantur, alioquin consilium erat. & ideo queere-
bunt ad plebem tulerunt non leges proprie, sed
plebiscita appellantur, quia ad id neque aduocaba-
tur patricij, neque ad eos ulla gestorum fiebat rela-
tio. Alia lex XII. tabu. erat.

Via latitudo in porrectum octo pe-
des, in anfractum, id est ubi flexum est,
sedecim habet. Venditæ res & traditæ
post pretium solutum, aut si alio modo
latis factum existat, emptori acquirun-
tur. Vendendi statusliberos ius potestasque
esto. Quodcumque postremum populus ius
serit, id ius ratumque esto.

Via cuius prima lex meminit, actum & iter in se
continet, & ius eundi, agendi, & ambulandi ius
reconsultis dicitur, & hanc legem sicut descripta
est Cuiuslib. Pand. tit. 8. retulit. Via tamē se-
cundum Pauli respōsum uel latior octo pedibus, uel
inquitior constitui potest, ut tamen eam latitudi-
nem habeat qua uehiculi ire possit, alioquin non
ita sed iter esset. Legi deinde relate accōmodatur,
quod Iustinianus ait, ut uenditæ res & traditæ non
aliter emptori acquirantur, quam si uenditori pretium
soluerit,

soluerit, aut alio modo promissione uel pignore
dato satisfecerit, quod quidem licet hac lege XII.
tab. caueatur, tamen etiā iure gentium, id est natus
rali iure, Iustiniano auctore, id effici recte dicit
Aliud ipse Iustinianus addit, quod hac lege ex-
pressim non caueatur, ut si uendens idem emptor-
is securus rem tradiderit, etiam res ipsa empto-
ris fiat. Et statuliberos uendari posse leges XII.
tab. etiā putauerunt, ducta tamen conditionibus
ut Modestinus ait, in uenditione minime onerā-
di sunt, ueluti ne intra certa loca seruiant, aut ne
unquam manumittantur. Sunt autē statuliberi,
uteleganter Paulus dicit, qui in tempore uel cō-
ditionem, statutam uel destinatam habent liber-
tatem. Emptionis quoque uerbo legem XII. tabus
la. omnem complecti alienationem Pomponius
credidit. Postremo non iueleganter una XII. tab.
lege cautum est, ut ultimo loco constitutum à po-
pulo ratum haberetur, quod hodie seruamus ad
unguem, non enim est nouum Pauli testimonio
ut priores leges ad posteriores trahantur, sed &
posteriores leges ad priores pertinent, nisi con-
trariæ sint, quo casu antiquæ noua abrogat, ut
apud Li. huius legis autoritate P. Sempro. ple-
bis tribunus affirmat. Illud quoque, ut Iulius
scribit, receptum est, ut non solum legislatoris sus-
sfragio, sed etiam tacito populi consensu leges
per disuetudinē abrogentur. Olim tamē Roma-
seditionibus hæc lex XII. tab. interdum neglecta
fuit, nam cum ambo consules iuxta uetus institū-
tum à patricijs aliquando crearentur, Tribonis
intercedentibus, Fabius interrex huiusce legis au-
thoritate Plebiscitum à Lucina de altero consule
ex plebe creando nouissime statum ueri uoluit, ut
Li. refert, sed non obtinuit quin C. Potius, & M.

L. Valerius

162 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Valerius Publicola patricij ambo secundum ve-
tus institutum crearentur consules. Præterea cũ
lex Aemylia, utpoteultima, in tempore Censuræ
antiquam abrogasset, nihilominus Appius
Caudius secundum legis antiquæ dispositionem
censuram gessit, & hanc XII. tabu. legem aliter
quàm dixerimus interpretabatur, quod P. Sempronio
plebis tribuno summopere displicuit, ut
in nono Liviij libro abunde legitur. Complures
aliæ in XII. tab. leges fuerunt, sed omnis enume-
rare infinitum esset. Et has leges XII. tabularum
pueri ut carmen necessarium discabant, sicut Cice-
ro testis est. sed iam ipsius Ciceronis tempore
eas nemo discabat. Ad harum autem legum de-
scriptionem rursus mutata fuit Romanæ civitas
tis forma à COSS. ad viros X. anno secundum
Livi. trecentesimo altero quàm condita fuerat,
quæ mutatio repetitis paulo post consulibus ne-
quaquam diuturna fuit. Etenim ut leges à Postu-
mio, Sulpitio, & Manlio legatis à Græcia al-
lata transferrentur & describerentur, X. viiri sine
prouocatione creati sunt, & ne quis eo anno alius
esset magistratus, & ex patribus hac conditione
ne lex Iulia de Aventino, aliæq; secretæ leges ab-
rogarentur. Decem viiri hi fuere. Ap. Claudius,
T. Genutius consules in eum annum designati,
P. Sestius anni prioris consul alter. & S. P. Postu-
mianus, P. Sulpitius, & A. Manlius. p. legatio-
nis præmio creati, L. Q. Veturius C. Iulius, P. Cu-
riatius, T. Romilius ætate graues, q; leges tran-
slatas X. tabulis exposuerunt. mox cum satis cor-
rectæ uiderentur, centuriatis comitijs eas percu-
lerunt, ac simul se magistratu abdicarunt. Sed
cum his tabulis ius Roma. minime absolueretur
anno sequenti X. viiri iterum creati fuerunt Ap-
pianus

LIBER SECVNVDVS. 163
pius Claudius, M. Cornelius Maluginensis, M.
Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, M.
Robuleius, T. Antonius Merenda, & tres ple-
beij Q. siue ut alij uolunt, T. Petilius, Cæso duil-
lius, & S. P. Oppius Cornicen, qui duas adiecerunt
tabulas, dictæq; sunt leges XII. tabularum.
Quibus additis, cum pacto dominationis hi viiri
magistratum sibi prorogarent, nec eo magistra-
tu respublica alterius indigeret, unusq; ex ipsis
Appius Claudius Virginiam uirginem inge-
nuam per uim libidinis gratia in seruitutem afferere
conaretur, milites primū auctore Virgino, mox
plebs urbana Auentinum montem occupauit, X.
uiros abdicare se magistratu præcepit, eosq; ois
aut morte, aut exilio in urbem reuersa puniuit. Ap-
pius uero Claudius mortem in carcere sibi conscia-
uit. Cetera respublica creatis cōsulibus rursus sta-
tū suū recepit. At cum his XII. tab. legibus aliqua
duricies cōtineretur, ut apud Gell. Phauorinus
philosophus contra Cæciliū iureconsultum
multis rationibus ostendit, nec ulla lex Iuliano
auctore ad omnia sufficienter ab initio promul-
gata uideatur, cũ ut Cæcilius respondes Phauo-
rino, & Valerius apud Liviū in bello Macedoni-
co dicebant, legū oportunitates, & medelæ pro-
temporū moribus, & pro rerū publicarū generi-
bus, & utilitatū præsentium rationibus, proq; ui-
torū feruoribus, quibus medendum est, muten-
tur & fluctent, ideo populus Ro. angustare, &
ampliare ius XII. tabu. postea cepit, leges sicuti
ante X. uirorū creatione solebat, interrogate Se-
natorio magistratu, ueluti cōsule, constituisse.
Vnde apud Gel. lib. X. Attius Capito iuris perit
legem esse dicit, iussum populi, rogante magis-
tratu, cuius caput, & origo, & quasi fons sicut &
L 2 plebis ceteri

164 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
plebisciti, rogatio est. Ista enim uocabula rogatio
principalis genere & nomine continentur.
nam nisi plebs aut populus rogatur, nullum ple-
bis, aut populi iussum fieri potest. Nec ab re legē
rogante magistratu fuisse à populo constitutam
Capito dixit, quoniam uarij magistratus, ut in
lege magistratu dictum est, leges à populo ro-
garunt. frequentius tamē rogante consule leges
à populo fiebant. quapropter tuemur iurisperi-
tos nostros qui legē esse dicūt, quod Po. Roma-
nus senatorio magistratu interrogante, ueluti cō-
sule cōstituebat. Quod autem populus suis legi-
bus ius XII. tab. angustauerit, in lege Aelia Sen-
tia constat & apparet. nam cum una lex XII. tabu-
la auctore Pomponio de uerborum significatione
sic scripta esset. uti q̄s legisset, ita suæ rei ius esto.
& illis uerbis latissima potestas hæredes institu-
endi, legata & libertates dandi, tutelae quoq; cō-
stituendi tributa uideretur, huic legi in hæredibus
in inscriptione, & libertatis datione Aelia Sentia
rogauit. qua cautum fuisse Celsus de hæredibus
instituendis tradit, ut si duo, plures uē serui ex eadē
dem causa hæredes ab eo qui non est soluendo
scripti essent, uti quisq; primus scriptus esset. hæ-
res esset. non autem omnes, sicut legi XII. tabu-
la placuit, lex Aelia Sentia hæredes esse uoluit. Præ-
terea cum eadem lex XII. tab. liberam danda li-
bertatis facultatē ut dictum est præberet, Aelia
Sentia ita demū seruo qui in fraudem creditorū
hæres institutus esset, libertatem conseruat, si ne-
mo alius ex eo testamento hæres esse possit, ut
loco eodem Paulus scriptum reliquit. E contra
rio populum suis constitutionibus XII. tab. am-
pliasse, & suppleuisse testis lex Iulia maiestatis
erit, quæ eū teneri præcepit, qui in bello cesserit,
aut

LIBER SECVNDVS. 165
aut arcem tenuerit, castra uē concesserit, & qui in
iussu principis bellū gesserit, aliter uē maiestatis
publicam læserit, licet eum duntaxat qui hostis
cōcitasset, qui uē opem hosti tradidisset, lex XII.
tabu. capite puniri disposuerit. & horum familia
in iure ciuili lectitabis. Modum certe leges po-
pulo rogādi hūc fuisse legimus, ut primo promul-
garentur nundino, id est ut Valla lib. elegantia. 3.
opinatur, tribus in locis uno die, aut tribus die-
bus uno in loco celebraretur, nec alio modo iure
latæ esse dicebantur. Nā cum uno quoq; die, ut
Macrobius ait, rustico opere, rureq; intermisso
populus ad mercatum, legesq; audiendas Ro-
mam ueniret, lex primo foro, & secundo legeba-
tur. at tertio foro, cum turba ex agris uenisset, ro-
gatio fiebat, & præco subiiciente scriba uerba le-
gis populo referebat. deinde consul an lex place-
ret, populum interrogabat. demum respondens
do populus sanciebat. Sed hæc deinde, ut idem
Macrobius refert negligentius obseruata, & po-
stremo abolita fuerunt. Lex præterea in æs incis-
sa in ærarium cōdebatur, nec posthac cutē Tran-
quillo in uita Iulij didicimus, eam corrigere lice-
bat. præterea quod ubi duæ sunt contrariæ le-
ges, antiquæ noua abrogat, ut apud Liuium li-
bro nono reperitur. Nec fuscipiente postea sena-
tu reipublicæ curam, populi omnino circa ius
cōstituendum potestas exoleuit, ut leges aliquot
latæ, senatu reipublicæ curam habente, probār.
Pompeia de paricidijs, Cornelia de falsis, &
Cornelia de sicarijs, omnes paulo ante Iulium la-
tæ, qui harum constitutionum auctores Pom-
peium & Syllam uidit. Cæsar quoq; consulatum
cum Bibulo gerens postea legem Agrariam tu-
lit. Quin immo Octauiani imperatoris tempore
L 3 ribus

166 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ribus suffecti consules Papius & Pompeius les-
gem Papiam & Pompeiam secundum Gratia-
num tulerunt. & Falcidiam Falcidius plebis tri-
bunus. Sed ut primam civilis disciplinae speciem
absoluamus, memorare consules, & alios ma-
gistratus conuenit, qui post XII. tab. leges ad po-
pulum tulerunt. Dicemus igitur post Liuium, Nes-
porem, Gell. & Macrobiu Satur III. Blondumq;
in Roma triumphante, & iure consultos, Phile-
phum & alios, quas leges post XII. ta. populus
Ro. consule & alio magistratu interrogante con-
stituerit. Nō omnes leges tamen enumerare pro-
ponimus, sed eas tantum, quarum uetusti scrip-
tores crebrius meminerunt.

L Ex Valeria & Horatia. Post sublatam X.
uirorum potestatem L. Valerius, & M.
Horatius COSS. creati, cum ueluti in cō-
trouersia esset, an patres plebiscitis tenerentur,
legem Centuriatis comitijs tulere, ut quod Tri-
buni plebiscitis iussissent, populus teneret. & ne
quis ullum magistratum sine prouocatione crea-
ret, quod si aliquis creasset, eum occidi ius fasces
esset, neue ea caedes capitali noxae haberet. Sans-
xerunt etiam, ut caput eius qui tribunis plebis,
edilibus, iudicibus, X. uiris nocuisset, locus sacri
esset, & familia ad aedem Cereris, hberi, liber & q;
uentum irent. Duas leges tamen nouissimas ipsi
consules non inuenerunt, sed alteram de prouo-
catione decenuirali potestate euersam, alteram
quae iam memoria aboleuerat renouarunt, &
etiam in posterum munierunt. & uariam ultimae
legis interpretationem apud Liuium libro ters-
tio uidebis. Institutum etiam ab iisdem consulis
bus fuit, ut S. C. in aedem Cereris ad aediles ple-
bis

bis deferrentur, quae ante arbitrio consulum sup-
primebantur, & nunciabantur. Postea autē Ses-
natus consulta ad aerarium deferri institutum est
ut ex M. Cicerone Philip. quinta, & Tranquillo
in uita Augusti colligitur. Iidem consules contra
hostis profecturi priusquam urbem egredere-
tur XII. tabulas in aedis incisas in publico propo-
suerunt, quod iussu tribunorum fuisse ab aedili-
bus factum aliqui tradunt.

L Ex Aemylia. MamerCUS Aemylius dicta
tor propter belli suspicionem quam ho-
stes praebant dictus est. sed eis pacatis
materia quaerendae bello gloriae adempta, in pa-
ce aliquid operis edere cupiens, & quod monu-
mentum esset Dictaturae legem tulit, ne plusquam
annua ac semestris Censura esset. cum uetere in-
stituto, seu malueris lege XII. tab. magistratus
quinquennio duraret. & huius Aemyliae legis in-
terpretationem Liuius libro nono ponit. Post
centesimum tamen annum quam lata est Ap-
Claudius supra duo de uiginti menses inuitis ali-
quot tribunis, summaq; omnium ordinum inui-
dia solus Censuram gessit. Augustus uero mo-
rum, legumq; regimen, id est Censuram perpe-
tuam sicut Caesar recepit, & ter censum populi
primum ac tertium dum collega, medium solus
peregit. Et causam huius legis ferendae apud Li-
uium lib. 4. reperies. Indignum enim Aemylius
esse credidit, cum alij magistratus annui esset, ut
Censura magnus magistratus quinquennalis
esset.

L Ex Papyria. L. Papyrius Craffus, & L. Iu-
lius COSS. legem de mulctarum actis
matione ualde populo gratam ferre praes-
L 4 occupat.

168 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
occupauerunt, cū eam ab Tribunis parari unius
ex collegio prodicione excepiissent.

L Ex Manlia. Cn. Manlius consul legem de
uice sima eorum qui manmitteretur, nos
uo exemplo ad Sutrium in castris tribus
tū tulit. & quia ea lege magnum uectigal inopi
arario additum esset, patres fuerunt authores.
Cæterum Tribuni plebis non tam lege quàm
exēplo moti, leges in castris ferre deinceps pro
hibuerunt.

L Ex Sacrata militaris, quæ & Valeria. Cū
milites Claudio Martio Rutilio, & Q. Ser
uilio COSS. adimendæ Capanis Capuæ
consilia inissent, atq; secessisset, ut reconciliarent
M. Valerius Coruinus Dictat. legem Sacratam
militarem tulit, ne alicuius militis scripti nomē,
nisi ipso uolente, deleteretur, & ne quis ubi tribus
nus militum fuisset, postea ordinū ductor esset.
alij omnē rem actam nō per dictatorem, sed per
consulem ferunt, quod non refert.

L Eges Publicæ. P. Philo dictator tris leges
secundissimas plebi, aduersas nobilitati
tulit. Vnam ut plebiscita omnes Quiritēs
tenerent. alteram ut ante initum suffragium pa
tres legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur,
authores fierent, quod ante non erat, ut è L. Iuio
libro primo ab urbe condita intelligere licet. nō
post initum suffragium, & leges à populo roga
tas patres, si dignas leges populus sanxisset, au
thores fiebant. Tertiam legem tulit, ut utrumq;
Censorem plebeium fieri liceret, quoniam licet
censura patricius esset magistratus, eō tamē iam
uentum erat, ut alter censor utiq; ex plebe crea
retur.

LIBER SECVNDVS.

169

L Ex Petilia. C. Petilius, & L. Papyrius Mu
gillanus siue Cursor COSS. legem ad po
pulum tulerunt, ut nullus (nisi qui noxam
meruisset, donec pœnam lueret) in compedibus
aut in neruo teneretur, neq; in posterū aliquis ob
æ alienum neceretur, sed pecuniæ creditæ bona
debitoris, non corpus obnoxium esset, itaq; nexi
soluti fuerunt. Hac lege iuri XII. tabu. & senatus
consulto, quo debitores neci, & creditoribus tra
di poterant, ob L. Papyrii fœneratoris libidinem
simul & crudelitatem abrogatum est. Iuuenem enī
forma & ætate præclarum ob æ alienum pater
num is nexum habebat, quem uerberibus lacera
uit, propterea quod sibi prostertere pudicitiam
aspēnabatur. Hæc ratio fuit, quare ruptū est in
gens fidei uinculum, ferreq; legē prædictam con
sules iussi fuerunt.

L Ex Valeria & Portia. M. Valerius COS.
legem de prouocatione tulit, qua eum qui
prouocasset uirgis cædi, securiq; necari ue
tuit, si quis aduersus ea fecisset, nihil ultra, quàm
improbe factū adiecit. id ob pudorem hominū
(qui tunc erant) satis ualidum huiusce legis uin
culum uisum est, nunc uix seruo suo ita minatur
quisquā. Sed Portia lex deinde lata uehementior
fuit. nam eum qui Romanum ciuem uerberasset,
necassetue, graui pœna afficiebat. Hæc lex Vale
ria tertio post Reges exactos lata est, semper à fa
milia eadem. primū à P. Valerio Publicola, secū
do à L. Valerio statim post XII. tabu. tertio à M.
Valerio de quo hic loquimur. & causam huius le
gis renouandæ sapius hanc fuisse L. Iuius lib. 10.
credit, quod plus paucorum opes, quàm libertas
plebis poterant.

L s Lex Pom

L Ex Pompeia. Cn. Pompeius Strabo Magnus Pompeij pater, veteribus incolis Tyrsopadensis lege ius Latii dedit, quod ex ea Colonia Latinae habebant, id est, ut petendi magistratus, & civitatis Romae ius adipiscerentur.

L Ex Fabia. Fabius poenam his adiecit, qui non certo numero, ut ante fuerat, definitum deducerent, & sectarentur candidatos in campum comitorum tempore.

L Ex Annaria. Ea lex autore Festo anno instituta, quibus magistratus capendi potestas sit. Venia huius legis imperata, Antoninus Commodus COS. ante V. & XX. annos factus est. Sed Augustus ad motus hostiliter ad urbem legionibus, missisque qui sibi nomine exercitus primū consulatum deposcerent, ipsum consulatum vigesimo aetatis anno contra hanc legem invasit. nam cunctante Senatu Cornelius centurio princeps legationis reiecto sagulo ostēdens gladii capulum in curia diceret non dubitavit, hic faceret, si non feceritis vos. Scipioni autem Africanus primū aedilitatem, deinde consulatum Pop. Rom. ob insignem eius virtutem ante tempus legitimū detulit. alii nostrae aetatis homines non virtus aut doctrina, sed vis ac pecunia ingens, scelusque ab observatione legis annariae soluit, ut ante aetatem, honores, magistratus & sacerdotia capere possint. Scipionis etiam filium Scipionem Aemilianum Romanum in primo consulatu hanc legem soluerit, ut ante annos COS. fieret. & T. Quinctium Flaminiū nondum XXX. annos natum consulem cum Sexto Aelio designarunt. Marius quoque filium VII. & XX. aetatis anno consulatum

tum Sertorio invito contra leges occupavit, quem honoris tam innoturū mater deservit, ut de Cornelio Nepote didici. Sed & Germanicus Caesaris Caligulae pater, Quaeitorum quinquennium antequam per leges liceret, & post eam statim consulatum gessit. Didius vero Iulianus ante annum quā legitimam aetas ineret, praetor Marci suffragio fuit.

L Ex Aterina. Cum ob numerorum penuriam auctore Plutarcho in vita Publicolae mos praescus irroganda multa per magistratus ovium aut bouum nomine fuisset, Lex Aterina constituit, ut ovium aere deno, bos aere centesimo definiti intelligatur. & cur lata fuerit, Gell. capite primo libri undecimi ostendit.

L Ex Cincia. Cincius legētulit, ne quis ob causam orandam donum, pecuniamve acciperet. huius legis Q. Max. ut Cicero de Seneca ante refert, iustor fuit. & hanc legem ipse Marcus Cicerone neque dona, neque mercedem ex patrociniis ab ullo recipiens diligenter observavit.

L Ex Acilia. M. Acilius Glabrio legem de pecunijs repetundis severissimam tulit, qua ne comprehendari quidem reum sinit. post de eadem re Iulius legem Iuliam repetundarum tulit, quae multa complectitur capita. & ea facinorosi partim exilio, partim durius, prout admiserint, extra ordinem puniuntur.

L Ex Papia. Papius COS. & civis Romanus, ne urbe Roma peregrini uterentur, lege vetuit.

L Ex Latoria. Q. Latorius cum adolescenter in contractibus esse conveniri solent, poenam eorum deceptorum adiecit. hodie praetor

172 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tor eis per in integrū restitutionē subuenit. Aia
lege Latoria cautum est, ut si quispiam pupillorū
bona diriperet, pœnas lueret acerrimas.

L Ex Licinia & Mutia. Cum summa cupidi-
tate urbis Romæ populi Italici teneretur,
& ob id magna pars eorū pro ciuibus Ro-
manis se gereret, P. Licinius Crassus orator, et Q.
Mutius Scæuola Pont. Max. orator, & iuriscons-
sultus, sapientissimi COSS. legem de ciuibus res-
gendis in eorum consulatu tulerunt, ut in suæ ciui-
tatis ius quisq; redigeretur.

L Ex Papia. Papia lege cautum est, ut Ponti-
ficis Max. arbitrari uirgines de populo XX
legerentur, sortitioq; in contione ex eo num-
mero Vestalis fieret. Sed ea sortitio postea de lege
Papia non necessaria uisa est, cum cuilibet honesti
generis filiam ad sacerdotiū P. M. offerre per-
mitteretur. & ideo Augusti temporibus quum in-
demortuæ Vestalis locum capi aliam oporteret,
multiq; ambirent, ne filias in sortem darent, adiu-
rauit ipse Augustus, si cuiquā neptium suarum
competeret ætas, oblaturum se fuisse eam. Et mi-
ror quod in quinquaginta. ff. libris nulla Vestalis
um mentio habeatur, cum sicut apud Gell. & Fe-
nestellam legimus, prætor eas ad ius suum adu-
cto suo non admiserit, neq; hæredes cuiquam in-
testato, neq; intestatis quisquam esset, sed bona
earum in publicum redigerentur, ut in cōmenta-
rijs Labeonis, quæ ad XII. tab. composuit, scri-
ptum erat. Ipsæ etiam pōtificibus traditæ, patri-
statiū potestatem sine emancipatione siue capti-
uinitate exhibent. & ut uo etiam patre ius testam-
enti faciendi adipiscerentur, ac cætera sine cu-
ratore gerebant, ut Plutarchus in uita Numæ scri-
bit

LIBER SECVNDVS. 173

bit. Plura quoq; alia antiquis legibus de Vestali-
bus cauebant, quæ ex Labeonis Antistij, & Atteij
Capitonis uoluminibus qui diligentissime de Ves-
talibus scripserunt, bonus ille Tribunianus ff.
inserere debuit, quorum aliqua non ab re subie-
cero, utpote quia nihil eorum in. ff. legimus. In-
ter alia minorem uirginem sex annis, maiorem
decem negauerunt capias esse, & quæ nō sit pas-
trima, & matrima. Item quæ ligua debili, sensu uē
aurium diminuta, alia uē qua corporis labe insi-
gnita sit, aut cuius parentes alter, ambouē serui-
tute seruiert, uel in negocijs sordidis diuersan-
tur. Emancipata quoq; aut quæ emācipatum pa-
trem habebat, licet uiuo eo in aui potestate esset
Vestalis esse non poterat. alia insuper ueteres ius
reconsulti de Vestalibus scripserunt, quæ apud
Gell. reperiuntur. Nostra autem ætas tantum ab
hac ueterum sancta obseruatione abest, ut semp
contrarium ferè custodiat. nam minores sex an-
nis, & maiores decem. item quæ non sunt matris
mæ, & patris capiuntur hodie, & Vestæ dedi-
cantur. Et si sit aliqua uirgo gibbosa, aut altero
oculo capta, claudicans loripesuē, seu alia corpo-
ris deformitate laborās, quare sine magna pecu-
niam summa nubere nequaquam ualeat, Deo
protinus offertur & dedicatur. ne hac tempesta-
te nisi raro inquiritur, si parentes seruerint, aut
in negocijs sordidis diuersati sint, sed nobili igno-
biliuē genere uirgines natæ contra quorundam
coenobiorum institutum absq; discrimine capi-
untur. Emancipationis autem in Vestalem capias
endæ, aut patris eius, nulla sit hodie mentio.

L Ex Hortensia. Q. Hortensius dictator, cum
patricij plebiscitis nequaquam tenerentur, le-
gem tulit, ut eo iure quod plebs statuisset,

174 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
& patricij, & omnes Quirites tenerentur. Apud
Plutarchum lege quadam fuisse prohibitum in-
uenio, ne dictatori equitare fas esset, tum quod
maiores vires sic inesse, ac pedes manumque sic di-
ctatorem conferere creditum est, tum quod hoc
medio in phalange Dictator permanere, & locum
non deferere cogere, quod *Cæsar* strenuus ob-
seruauit. nam ancipiti prælio equos & imprimis
suum dimittebat, quo maior permanendi necessi-
tas auxilio fugæ erepto, imponeretur. *Fabius* ta-
men Dictator senatus permissione hac lege solu-
tus, equo usus est. Sed equi loco magnis priuile-
gijs Romani dictatores donarunt. & hanc legem
nostro tempore hi regulariter seruant qui pedibus
præfunt.

L Ex Satyra est, quæ uno rogatu multa simul
& uaria comprehendit, ut uulturne, iubes-
tisne ut cum *Hugurtha* bellum componatur,
elephantos tradat omnis, transfugas uniuersos
reddat.

L Ex Scantinia. *P. Scantinus* legem tulit, qua
puerorum concubitores graui supplicio af-
ficerentur. Varie tamen eos fuisse punitos
Valerius scribit. nam *Cornelius* ob id delictum
in carcere mori coactus est. & *C. Scantinus* uno
teste *Marcelli* filio, quem solum de stupro tenta-
uerat, damnatus est. *Lectorius* quoque accusatus,
quod *Corniculariū* stupri causa appellasset, ante
te iudicij tempus se fuga primum, deinde morte
puniuit, nihilominus uniuersæ plebis sententia
crimine impudicitæ damnatus est. *C. etiam* *Lus-*
cius tribunus militum à *Plotio* quæ stuprare uo-
lebat, fuit occisus. *Mariusque* imperator *C. Lus-*
cius

etum *Nepotem* iure cæsum pronunciauit. & *Cor-*
nelius Gallus prætorius, *Aetheriusque* *Romas*
nuseques stuprando puerum extincti sunt. alijs
quotque ciuitates cum hominibus ob id deli-
ctum perierunt. Hoc uitio *Tiberius*, *Caligula*,
Nero, *Traianus*, & alij plures imperatores etiam
laborarunt. *Cæsa*rem uero *Curio* pater in qua-
dam oratione omnium mulierum uirum, & omnia-
um uirorum mulierem appellauit, ut *Tranquil-*
lus refert. Sed ut *Claudius* scæminas adamauit,
ita *Marium* expers omnino fuit. A *Domitiano* au-
tem alioquin malo, quidam ex utroque ordine hac
lege *Scantinia* cõdemnati sunt. De hac re fuit pos-
tea uno capite legis *Iuliae* de adulterijs cautum.
& cum nihilominus hoc uitio laboraretur, ferre
legem *Alexander* imperator in animo habuit, ne
exoleri forent, ut *Lampridius* scribit. Bonus de-
inde *Constantinus* leges infurgere, armarique ius-
ra gladio ultore iussit, ut exquisitis pœnis subde-
rentur, qui rei essent huiusmodi sceleris. *Mitius*
tamen puniri hos homines pueris abuteret *Alex-*
ander pontifex maximus in titulo de excessibus
prælatorum uoluit. nam sacerdotes hoc uitio la-
borantes, ut pœnitentiam agerent in cœnobium
detrudi, alios homines excommunicari iussit. Et
cum *Archefilaus* philosophus quædam diuitem,
capillum arte compositum, & oculos uoluptatis
plenos habentem, castum tamē & integrum uidi-
set, nihil interessedit. quibus mēbris posteriorib;
anterioribus aliquis *Cinædus* existat. quod uer-
bum pensitent, qui tanta cura corpus exornant,
nec aliquem incomptum, suique negligentem irris-
deant. Sed & quod *Vespasianus* cunda adolescen-
tulo sibi pro impetrata præfectura gratias agen-
ti dixisse fertur, oculis subijciant, nam cū is un-
guento

guento flagraret, se maluisse ut aliū oboleret. *Vespasianus* dixit, & ad magistratū eundem nō admisit. sed & *comptos iuvenes* scēminarum instar *Ouidius* à se procul esse deprecatur. *procul*

L Ex Apuleia. Apuleius legem tulit, ut publicam maiestatem minuens, capitis poenam subiret. & circa lēsam maiestatem ante Apuleiam lex XII. tab. & post Apuleiam lex Iulia maiestatis disposuerat, ut in titulo de lege Iulia maiestatis legitur.

L Ex Calphurnia. C. Calphurnius Piso legē de ambitu suo consulatu tulit, quā prāter alias poenas pecuniaria etiam poena adiecta fuit. Ambiens deinde lege Iulia de ambitu punitus est. unde qui in municipio contra hanc legē magistratum aut sacerdotum petebat, cum infamia in centum aureis per S. C. puniebatur. Et per legem Iuliam iudiciaria, aureos centum reus uel accusator domū iudicis ingressus fisco inferre iubebatur, quia & in legem ambitus committebatur. Et non immerito poenam in municipio duntaxat ambientis retuli, quoniam post aduentum principum, ut *Modestinus* ait, haec lex in urbe cessauit. quia ad curam principis non populi fauorem tunc magistratuum creatio pertinuit. Aliqui tamen imperatores, ut *Heliogabalus*, magistratus uendiderunt. is enim tam per se quā per omnes aulicos praefertim libidinum ministros, honores, dignitatesque, & potestates uendidit. Complures nostrae tempestatis principes *Heliogabalum* insequuntur, nam suarum meretricum precibus, aut nummo, magistratus, & sacerdotia indoctissimo cuiusque, & uirtute carenti conferunt, & tribuunt. nec *Theodosij* praecipuum custodiunt, qui uiros non ambis

ambitione, uel pretio, sed probata uita, & disciplinarum testimonio ad honorem insignia debere promoueri dicebat. Ast nec *Alexandri imperatoris* dictum huiusmodi principes considerant, qui ideo se nolle dignitates & magistratus uendere praedicabat, quia qui emunt, ut uendat necesse est, & ut pecunias in emptione honoris expositas recuperet, subditos conquire & uexa rehiementes magistratus coguntur.

L Ex Fannia. Cum res publica luxuria conuiuiorum maiora quam credi poterat, detrimenda pateretur, bonorum consilio & sententia legem Fanniam *COSS.* tulerunt, quae ludis Romanis, item ludis plebeis, & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos aris consumi concessit, decem uero alijs diebus in singulis mensibus tricenos. ceteris autem omnibus diebus denos. Et lata est secundum *Macrobij* opinionem Fannia lex, anno post Romam conditam quingentesimo octogesimo octauo, & post annum uicesimum secundum legis *Orchiae*, quae numerum tantummodo cenantium cohibebat, ut statim in plebiscitis dicemur. licebatque secundum eam unicuique bona sua inter paucos consumere. Fannia uero sumptum cohibebat.

L Ex Didia. Fanniam legem post duodeuiginti annos *Didia* lex consecuta est. qua cautum fuit, ut uniuersa Italia, non sola urbs lege sumptuaria teneret. unde hac lege Italici qui Fanniam solos ciuis urbanos comprehendere aestimabant, dubitatio sublata est. Insuper eadem cautum est, ut non soli poena legis tenerent qui prandia maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad ea uocati esset, atque omnino interfuissent.

L Ex Licinia. P. Licinius COS. diues legē post Didiam tulit, ut calendis, nonis, nundinis Roma. cuiq; in dies singulos XXX. duntaxat asses edūdi causa consumere liceret, nuptijs ducentos indulsit. Cæteris uero diebus, qui excepti non essent, statuit ne amplius apponeretur, quā carnis aridæ pondo tria, & salsa mentorum pondo libra, quod è terra, uite, arboruë natum sit. In hac lege ferenda probandaq; tantū ab optimatibus impensum est studiū, quā cōsulco senatus mandatū est, ut lege tantū modo promulgata, prius quā trinundino confirmaretur, ab omnibus ita obseruaretur, ac si iam populi sententia comprobata fuisset. Imperatū est etiam ut patentibus ianuis, & in propatulo pranderet, & cœnaretur, ut sic oculis ciuium testibus factis, luxuriæ modus auctore Macrobio libro Satur. III. fieret. Valerius tamen libro secundo istud antiquorum humanitati & continentię asseribit, quum nullas haberent epulas, quas populi oculis subñrere erubescerent. erant enim inquit, adeo continentię attenti, ut frequentius pulte quā pane uterentur. Postea cum istis legibus situ, atq; senio oblitteratis pleriq; familia & pecuniam suā prandiorū gurgitibus proluisent, L. Sylla dictator legem ad populum tulit, ut calendis, idibus, nonisq; diebusq; ludorum, & festijs quibusdam solennibus sestertios tricenos in cœnam consumere ius potestasq; esset, cæteris uero diebus omnibus non amplius quā ternos, suę legis tamen modum Sylla interdum excessit. Aemylia quoq; lege ab Aemylio Scauro consule lata non sumptus cœnarum, sed ciborum genus & modus præfinitus fuit. Lex deinde Antia præter

Præter sumptum æris id etiam sanxit, ut qui magistratus esset, magistratum uē capturus esset, ne quo ad cœnam nisi ad certas personas itaret. Vei nam hanc legem iudices nostri obseruarent, quā apud quoscuq; comedunt, & ideo interdum sententias uendunt, & perperam iudicāt. Postremo lex Iulia ad populum peruenit, Cæsare Augusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur, Calendis, idibus, nonis, & alijs quibusdam festiuis trecenti, nuptijs autem & repositis. HS. milites esse. Quinimmo Augustus seu Tiberius Cæsar, utq; fuerit incertum est, edicto permiit, ut per uarias dierum solēntates à CCC. HS. usq; ad duo milia sumptus cœnarum pagaretur. ut his saltē finibus luxuriæ efferuescentis æstus coerceretur. Senatus quoq; decretū uetus apud Gell. de parsimonia inuenies ex Cæpitonis Attenj iureconsulti commentarijs. Am. Marcellinus scribit, sumptuarias leges è Reptiris Lycurgi, id est a Ionibus Romā uanillatas diu obseruatas fuisse, deinde eas paulatim senescentes Syllam dictatorem reparasse, cū ex dictis Democriti reputaret, quod ambitiosam mentā fortuna partem uictus apponit. & quod secundum Catonem Censoriū magna cura cibi, magna uirtutis incuria esset. Has de sumptibus leges reuulsi, ut sciret nostræ ætatis homines priscos leges unam quanq; uirtutem tulisse, maxime in secunda & tertia reipublicæ specie. Has enim sanctiones ad temperantiæ custodiam excogitarūt ut parsimonia, uictus atq; cœnarum tenuitas nō domestica solum obseruatione ac disciplina, sed publica animaduersione, legumq; complurium sanctionibus custodiretur. Sed prohdos

prohdolor disuetudine oblitterata sunt hinc est
quod rustici nostrates centum dotis nomine re-
cipientes, supra mediam dotis partem in nuptiis
conuiuando consumunt, quod non fieret, si pra-
dictae leges nunc seruarentur. Solent tamen pra-
sides & magistratus ut scribit Vlpianus, bonis
interdicere e lege XII. tab. prodigis curatorum
dando, qui neq; tempus, nec finem expensarum
habent, sed bona sua dilacerando & dissipando
profundunt.

Leges Corneliae. Cornelius consul legem tu-
lit, ne quis legatis exterarum nationum
pecuniam expensam ferret, quoniam pecu-
nia eis mutuo data, usura, turpias, & famola
eo lucra fiebant. Idem & aliam legem Ciceroni
tempore tulit, ut Aconio placet, ne quis in sena-
tu legibus solueretur, nisi senatores ducti ad sy-
issent. neu quis cu absolutus esset, cu ea de re
populum ferretur, intercederet. alij tamen in re-
bus exemplum pertinentibus centum senato-
res, sed non pauciores senatusconsultum facere
poterat, ut e Liuiio lib. nono bel. Maced. de Ba-
chanalibus loquente intelligere licet. Tertia legem
Cornelius tulit, ut praetores edictis suis perpe-
tis ius diceret. Fuit insuper quaedam lex Cornelia
quae Iuliano auctore de testamentis, perinde est
rum qui hostium potestate decellerunt, testame-
ta confirmat, ac si hi qui ea fecissent in hostium
potestatem non peruenissent, & haereditas ex his
eodem modo ad unumquemque pertinet.

Leges Cassiae. Cassius Longinus L. filius le-
gem C. Mario, & C. Flacco constituit, quae
populus per tabellam suffragium ferret.
haec fuit una e quatuor tabellarijs legibus, quae
Cicerone

Cicero de legibus refert. Idem alteram legem ad
minuendam nobilitatis potentiam tulit, ut ille quae
populus damnaffet, cuius imperium abrogasset,
in tenatu non esset.

Lex Cornelia. Cornelius legem in eum tulit,
qui sciens dolo malo testamentum, uel alias
tabulas falsas scripserit, signauerit, recita-
uerit, subiecerit, quiue signum adulterinum fecerit,
sculpsit, expresserit, & ob testimonia falsa pecu-
niam acceperit. seruos quidem ultimo supplicio, libe-
ros aut deportatione, oim quoque honorum publica-
tione affecit. Sed le. XII. tab. qui falsum testimo-
nium dixisse convictus erat, e saxo Tarpeio deij-
cebatur, ut Gell. lib. XX. retulit, quae poena in
omni crimine perijt. nemo enim sic hodie dam-
nari potest, auctore Modesto de panis, ut de saxo
praecipitur. Est altera lex Corne. de sicca, quae
homicidas ultore ferro persequitur, ut eos qui
hominis occidendi causa cum telo ambulant, con-
tinet & alia capita, ut e ff. apparet.

Lex Pueritia. Cum Sylla ad diminuendam
plebis potentiam multos ei magistratus ad-
emisset, Aurelius Cotta praetor eo tempo-
re quo Verres a Cice. accusatus est, legem tulit, ut
plebi interceptos magistratus reassumere liceret
& comunicata per eam sunt iudicia senatus, equi-
tibus Romanis, & Tribu. aeriarijs, ut ex his tribu-
ordinibus iudices lecti res iudicaret, unde & lex
iudiciaria dicta est. Caesar postmodum ad duo ge-
nera iudicium equestris ordinis, ac senatorij iudic-
cia redegit, & tribunos aeriarios, quod erat tertium
genus, sustulit.

Lex Roscia. L. Roscius Otho consul legem
tulit, ut in theatro equitibus Romanis equi-
tes XXIII.

tes XXIII. spectandi gratia darentur, quod p
bi displicuit, nā se per hanc legē ignominia a
existinauit, cū hactenus in theatris equites ple
cōmixti ludos spectassent, quare tantisper adu
sus Othonē in spectaculū prodeuntē equitibus
lato plausu eū suscipientib⁹ plebs contumelios
sibila dedit, cum Marcus Cicero COS hanc ple
bis insolentiam in fano Bellonæ increpuerit.

LEges Pompeiæ. CN. Pompeius Magnus
legem tulit, ut Quæstor ex his qui cōsules
fuerant, suffragio populi crearetur. Alter
de iure magistratum renouauit, ne absentis ra
tio in comitijs haberetur, & ut à petitione hono
rum absentes summouerent. Marq̄ tamē abse
ntis ratio habita est, nam populu. eum absentem
propter Cimbrōs & Theutones secundo con
sulem designauit. Et Lucullus sua in Marcū fratrem
humanitate usque adeo populi gratiam tenuit,
ut cum eo absens ædilis declaratus fuerit. Prop
ter hanc legem Marcellus consul ad senatum re
tulit, ne absentis Cæsari petitio secundi consula
tus daretur, quoniam plebiscito, quo ei petitio
data fuerat, Pompeius hac lege postea generalit
lata abrogauerat. Aliam legem idem Pompeius
tulit, ut si quis parētis, aut filij fata clam palam
uē præparauerit, insutus culeo cum cane, gale
lo gallinaceo, uipera, & simia in mare proximū
uel in amnem projiceretur, ut inter ferales angu
stias comprehensus omnium elementorum uis
uius carere incipiat, & ei cælum superstiti, terra
mortuo auferatur. hac pœna tamen non nisi
confessi afficiebantur, ut Sueto. in uita Augusti
scribit. alios autem necans cognatione & castitate
ate attingentes pœnam legis Cornelie de sicari
ijs sustinet. Hoc supplicij genere M. Tulliu duū
uirum

uirum Tarquinius rex primum condemnauit,
propterea quod librum secreta ciuiliū sacros
rum continentem suæ commissum custodire cor
rupus Petronio scribendum dedisset, quod ius
stissime postea anno sexcentesimo ab urbe cōdi
ta lege Pompeia paricidis irrogatum est, quia ut
Valerius libro. I. asseuerat, pari uindicta parens
tum ac deorum uiolatio expianda est. & ut aiūt,
P. Malleolus hanc pœnam primus omnium par
ricidarum sustinuit, eo quod matrem occidisset.
Iuuenalis quoq; sententia ob matrem & affines
occisos Nero hoc supplicij genere, uerū non una
duntaxat parata simia, aut uno serpente, aut uno
culeo, sed pluribus paratis affici debuit.

LEX Iulia. C. Iulius Cæsar lege sanxit, ne a
dulteri forent, sed deprehensi ut supplitio
dederentur. Vlpianus tamē de adulterijs
à diuo Augusto hanc legem fuisse latam scribit,
cui Trāquillus in uita Augusti astipulatur. Hæc
lex plura habet capita, ut sub titulo ad legē Iulia
de adulterijs iurisconsulti docent, & Gellius lib.
secundo ca. 15. uerba. 7. capituli legis Iulie refert.
Et cum Romæ Iuuenalis tēporibus magna adul
terarum multitudo foret, & quidam ubi tunc lex
Iulia dormiret, clamando peteret & conqueret,
Lauronia pro defensione mulierū ante alias oēs
in uiros legem Scatiniam debere citari dixit.

LEX PAPIA Pompeia. Sub Octauiano Cæ
sare Papius & Pōpeius suffecti cōsules le
gē tulerunt, quæ à nominibus eorū Papia
& Pōpeia appellat. & patrū præmia p suscipien
dis liberis continet. Multa hanc legem capita ha
buisse legitur, ut circa caducorū obseruatio
nē, & de iure quod in bonis libertorum patroni
habent

184 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
habent, & ne inter senatores & libertas matrimonia fierent. Tiberius quoque Caesar nouum caput legis Papiæ edidit, si Traquillo inuita Claudij credimus, ne sexagenarij uxorem ducerent, quasi generare non possent. cui Claudius primū, deinde Iustinianus abrogarunt, cum post id tempus generare possit aliquis. Aliquæ è relatis legibus uetustate atque incuria in totum euauerunt, quarum & si iam nullus est usus, noticia tamē necessaria uidebatur, quo facilius & clarius ueterū oratorum atque historicorum, ipsorum quoque iuris recōsult. scripta locis suis comprehendantur. Et quidē lex Licinia, & Fania, aliaque leges sumptuariæ iam tēporibus Cæcilij iuris consulti oblitteratæ erant, ut idem apud Gell. lib. xx. testatur. Aliquæ in nouos legum latorum trāsitum fecerunt, nam ut Macrobius lib. Saturnaliū tertio scribit, pereuntibus uetustate legibus, solo legislatoris mutato nomine, iterū latæ in eandē sententiā fuerunt, sic euenisse in XII. tab. legibus dicit, quæ à X. iuris in nouos trāsierūt legulatores. Sic itaque è relatis legibus perpaucæ admodū in usu remanserunt. Sūt præterea complures aliæ leges, ut lex Iulia de ui publica, & de ui priuata, quarum hæc uim sine armis committentes tertia parte bonorum punit, & illa in ui armata deprehensos deportat. Item Iulia de annona poenam aduersus eum statuit, qui ut annona carior esset, aliquid fecerit & Iulia peculatus, reo peculatus aqua & igni interdicit. Sed M. Cato in quadam oratione illis tribus uerbis de impunitate peculatus atque licentia conqueritur, dum fures priuatorum furum in compedibus, & fures publicos in auro atque purpura ætatem agere dicit. Has leges ultimas con-

LIBER SECVNDVS. 185
mas consulto perstringimus, eo quod iuris periti illas diligenter commemorant.

PLEBISCITA.

Isdem ferè temporibus, uel paulopost quæ leges XII. tabu. conscriptæ fuerunt, plebs cum patribus in discordiam perueniens anno sexagesimo post libertatem inceptam rursus secessit, & ex Algido monte, & Sabinis, ubi tunc belli gerendi causa legiones erant, in montem profecta est Auentinum, mox in Sacrum montem ex Auentino secundum Liuium trāsiiit, omnisque plebs urbana eodem se contulit. Autor autem & initium huius secessionis Virginius traditur, contumelia ab Appio Claudio affectus, qui Xuir iterum legibus scribendis creatus, filiam huius uirginem inueniam per uim libidinis gratia in seruitutem afferere conabatur, ob quam rem Virginius pater filiam interfecit, & raptam ad commilitones confugit, eosque ac plebem urbanam ut à patribus secederent, commouit. Mox tamen sublata Xuirorum potestate, plebs in urbem rediens patribus reconciliata fuit. Sed in secessione post reuocationem quoque ipsa plebs sicuti ante Xuirorum creationem solebat iura, rogante plebeio magistratu ueluti Tribuno, sibi constituit, quæ legibus XII. tabu. etiam derogarunt, aut eas dilatarunt. Hæc autem iura Plebiscita uocantur, quod à Capitonis uerbis intelligere promptum est dicentis apud Gell. lib. 10. Plebiscitum esse generale iussum plebis rogante magistratu. qui tamen legem unam & plebiscitum diffinit. Huius etiam caput & origo, & quasi fons rogatio est, ut paulo ante diximus. nam nisi plebs rogatur, nullum plebis iussum fieri potest.

186 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
ri potest, quod Vlp. lib. 9. ff. de lege Aquilia ostēdit, quæ secundum eum omnibus legibus, quæ ante de damno iniuriæ locutæ sunt, derogavit. siue XII. tabu. siue alia qua fuit, & Plebiscitum est, cum eam Aquilius plebis tribunus à plebe rogauerit. Linius quoq; lib. 6. secundi belli punico Artilium tribunū plebis legem rogasse scribit, quid fieri uellet de his rebus quas Campani, Antellani Calatini, Sabbatini in arbitrium, deditioemq; Pop. Ro. dederant. Paulus etiam id libro quinto & trigesimo ostendit, duo capita Falcidiae legis ad uerbum referens, quæ utroq; capite secundum eum rogata fuit, & liberam legandi facultatem ciuibus Romanis usq; ad dodrantem dedit, id est ita demum ualere legata uoluit, si hæredes non minus quam partem quartā hæreditatis ex testamento caperent. Et hac plebis lege angustata fuit una lex XII. tabu. quam sic scriptam fuisse Pomponius de uerbo. significat. dicit, Vt quis legasset, ita suæ rei ius esto. quibus uerbis latissima legandi potestas tributa uidebatur, sed hanc legandi facultatem ad dodrantem usq; Falcidia restrinxit. Et Iunia lege tribunus ad plebem rogandam plebeius tantum in principio esse potest rat. sed postea alia lege lata, & patricij plebis tribuni creati coeperunt. unde Duronius patricium M. Antonius, & L. Flaccus cæsores senatu mouerunt, quod legem de coercendis conuiuiorum sumptibus latam Tribunus plebis abrogauerat, ut apud Valerium legimus. Designato quoq; Dictatore omnes magistratus, excepto Tribunatu, suam autoritatem amittebant, ut Plutarchus ait, & ideo cum Fabius dictator in Minutium magistrum equitum, qui iniustu suo cum parte exercitus Hannibalis pugnauerat, animaduertere uel-

LIBER SECVNDVS. 187
let, Metellus Tribunus plebis commoto oratione populo Minutium non modo defendit, sed etiam Fabij collegam eum fieri curauit, licet alij timore affectu silentium agerent. Plebiscitis in initio patricij nequaquam tenebantur, donec ut Gell. lib. 15. refert, Q. Hortensius dictator eam legem tulerit, ut eoi iure quod plebs statuisset omnes Quiritēs teneretur, quam post reuocationem plebis extincta Xuirorum potestate fuisse latam Pomponius scribit, eo quod multæ de his plebiscitis discordiæ nascerentur. Et ita inter legem & plebiscita discrimen in constituendi specie tantum, non in potestate fuit. unde quia eadem plebisciti & legis potestas fuit, his nominibus autores boni, ut hb. 10. Gellius asserit, promiscue gi sunt. Inuenimus tamen Trib. plebis potestatem à Sylia dictatore fuisse minutam, qui & omnium legum ferendarum eis ademit, sed potestas illa tribunitia tandem Cæsaris auxilio restituta est. Ius quoq; tribunitiæ potestatis fortius ad impediendum quàm ad agendum erat. nam ut Plutarchus scribit, cæteris omnibus collegis uolentibus unus tribunus nolens, & se opponens plus poterat. & præferebatur. proinde Cato iunior tribunatum aliquando petiit, ut solus Metelli & aliorum tribunorum conatus contra Rempublicam impediret, & refringeret. Leges itaq; plebis, siue plebiscita post XII. tabulas lata, quæ ueteres scriptores crebrius commemorant, L. L. Saturna. 3. Plutarcho, Pomponioq; Læto, & alijs nunc referre existimaui, propterea quod secundam ciuili disciplinæ speciem faciunt, & pauca admodum Plebis leges apud iurifconsultos legantur.

Lex Icilia

L Ex Icilia & Duillia. Paulo postquā Xuiris se magistratu abdicassent, plebs X. tribunos creauit, è quibus Icilius extemplo plebē rogauit, & plebs sciuit, ne cui secessio à Xuiris facta fraudi esset. Et de COSS. creandis cum prouocatione M. Duillius rogationem pertulit. hic L. Valerius, & M. Hora. creati fuerunt COSS. deinde idem M. Duillius tribu. ple. legem tulit, ut qui plebem sine tribunis reliquisset, quicq; magistratum sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Et cum triumphus æstimatio arbitriumq; semper penes senatum fuisset, ingentiq; consensu patrum triumphus COSS. negaretur, Icilius Tribu. pleb. de triumpho consulum pro quadam uictoria rogationem ad populum tulit, & populus eā accepit. tuncq; primū sine autoritate Senatus populi iussu triumphatum est, & ita uetus obseruatio ut alia quædam imminuta est. Sic in dictatura euenit, que prius patricijs dabatur, post etiam ad plebem deuenit, primusq; de plebe dictator aduersus Tarquinienfes & Faliscos C. Marius Rutilius dictus est, qui etiam uictis hostibus sine autoritate patrum populi iussu triumphauit. Magister quoq; equitum è patricijs in initio creabatur, postmodum ad hunc honorem plebs admittita est, & Licinius Stolo primus è plebe Magister equitum factus est. alij C. Plautium à M. Rutilio primū è plebe ad hunc honorem fuisse admittum tradunt.

L Ex Canuleia. C. Canuleius Tribu. pleb. legem tulit, ut cōnubium plebi cum patribus esset, & hoc plebiscito abrogatū est ius XII. tribu. quo contrarium cauebatur, ne cōnubium patribus cum plebe esset, sed cum magna contentione

tione patriciorum & plebis istud finem accepit. Et cum alij nouem plebis tribuni rogatione promulgassent, ut populo potestas esset COSS. facienda seu de plebe, seu de patribus uellet, summaq; ui post uictoria à Canuleio de patribus habita, pro sua rogatione pugnarent, ut sedaretur, eò deductares est, ut tribuni militum cōsulari potestas te promiscue ex patribus ac plebe crearentur, de COSS. creandis nihil immutaretur. quare anno CCCX. quā urbs Romana cōdita erat, primū Tribu. milit. creati sequentes patricij A. Sempromius, L. Attilius, T. Cæcilius magistratū, secundum Liui. pro COSS. inierunt. & creati fuerunt sapius tribu. milit. p cōsulari potestate, uariog; numero, interdum seni auctore Pomponio fuerūt aliquando plures, nonnunquā pauciores.

L Ex Licinia. C. Licinius Stolo Trib. pleb. cū collega legem tulit, ne quis plus quin quaginta agri iugera possideret. Alteram idem Licinius tulit, ne tribunorū militum comitia fierent, & ut alter cōsul è plebe crearetur. Hæc lex cum patribus displiceret hac cōditione eam accipere contenti fuerunt, si à plebe nobilitati prætor, qui ius in urbe diceret, è patribus creandus concederetur, quod factum est, primusq; COS. è plebe Licinius siue Sextius eius collega factus est. patres autem præturam SP. Furio M. filio Cæmilio dederūt. Sed huic legi post nonnum annum creatis duobus patricijs COSS. C. Porcio, & M. Valerio abrogatum est. post id tempus per uices seruata, & abrogata fuit, ut apud Liuiū inuenio. Lex quoq; de ambitu auctoribus patribus à C. Petilio tribu. pleb. primum, C. Fabio, & C. Plautio COSS. lata est, qua lege nouorū maxime hominum

190 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
num ambitio, qui nundinas & conciliabula ob-
stre solebant, compressa est. Fuit tadem de eadem
re lex Iulia lata.

Lex Genutia. Apud quosdam Livi inuenit,
L. Genutium pleb. trib. ne fenerare liceret,
tulisse ad populum. Item fuisse alij Plebisci-
tis cautum, ne quis eundem magistratum intra
X. annos caperet, nec duos magistratus uno an-
no gereret, & ut ambos COSS. plebeios creari
liceret. Secunda ex his constitutionibus unã XII
tabu. legem renouauit, qua ut post Ciceronẽ sus-
pra retulimus, idem cauebat. Sed innovatio usq[ue]
adeo non ualuit quin interdum necessario, sapi-
us absq[ue] causa, & ui aliquando hæc lex abrogas-
retur. Marius enim ut Cimbro & Theutonas de-
bellaret, quinque consulatus cõtinuos gessit, cum
alius ad id bellum conficiendum magis idoneus
non inueniretur. Et C. Licinius Stolo, & L. Sexti-
us decimũ tribuni, ut pro legibus à se satis cõtra
patres pugnarent, resecti sunt. Cæsar uero conti-
nuũ consulatum, perpetuam dictaturam, præ-
fecturamq[ue] morum arripuit, & Augustus tribu-
nitiam potestatem perpetuam recepit. Sylla etiã
eam ad centum & uiginti annos dictaturam sum-
psit, eam tamen repub. ordinata deponit. Sic de
Caio Graccho legimus, cui secundum tribuna-
tum absq[ue] temporis intercapedine plebs Roma-
na contulit. Cumq[ue] uicio ducum Bellum Numan-
tinum non sine publico pudore duraret, Scipio
nem Aemilianum Pauli filium hæc lege necessa-
rio Romani soluerunt, ut ad Numantiam debel-
landam secundum habere consulatum intra X.
annos posset.

Lex Attilia. L. Attilius, & Claudius Marti-
us

LIBER SECVNDVS. 191
us Trib. pleb. rogationem tulerunt, ut tribuni
militum senidni in quatuor legiones à populo
crearentur, quæ antea (per quã paucis suffragio
populi relictis locis) dictatorum & consulum
fermẽ beneficia fuerant. Eodem anno M. Decius
trib. pleb. alterum plebiscitum tulit, ut duumui-
ros nauales classis ordinandæ, reficiendæq[ue] caus-
sa populus iuberet, quod autem primũ plebisci-
tum ut aliquot tribuni militum suffragio populi
crearetur à Romanis neglectum nõ fuerit, in Ca-
tone, Iulio, & alijs ostenditur, qui suffragio popu-
li militum tribuni fuerunt.

Lex Claudia. Q. Claudius trib. pleb. uno pa-
trum adiuuante C. Flaminio, legem aduersus
senatum tulit, ne Senator, qui e senato-
ris pater fuisset maritimã nauim, quæ plus quã
trecentarum amphorarum esset, haberes. id satis
esse ad fructus ex agris uectandos creditum est,
nam quæstus omnis patribus uisus est indecorus.

Lex Voconia. Voconius legem tulit, ne quis
census, hoc est pecuniosus heredem unicam
filiam relinqueret. Erat autem census ille,
qui centum milia sestertium in professione detul-
lisset, sed hoc plebiscitum ut Cæcilius apud Gel-
lib. 20. refert, in usu esse desijt. Q. Volumnius Sas-
xa tribunus plebis legem etiã tulit, ne quis hæ-
redem mulierẽ institueret, & M. Cato leges istas
oratione luculenta suasisit. Sed sicut hi tribuni ple-
bis mulierum successiones diminuerunt, ita sa-
cratissimus imperator Iustinianus eas auxit. nã
maribus sceminas in successione: ab intestato
quasi, & maximũ reputauit uitium discrimen
inter mares & sceminas etiã testamento indus-
tere.

Lex Oppia

L Ex Oppia. M. Oppius, & T. Romuleius tribu pleb. legem Q. Fabio, T. Sempronio COSS. in medio ardore belli punici tulerunt, ne qua mulier ueste uarij coloris uteretur, nec plus semuncia auri haberet, nec iuncto uehiculo in urbe oppidoue, aut pprius inde mille passus, nisi sacrificij publici gratia ueheretur. neu suu perfluo ornatu uteretur, aut plus uncia in auribus appenderet. fuit tandem hæc lex post XX. annos quam lata fuerat, à tribunis abrogata. M. tamen Portius Cato alter COS. luculentissimã orationem pro Oppia lege habuit, sed nõ obtinuit quia magno uirorum detrimento abrogaretur. nam inde usq; adeo sceminarũ luxuria processit & aucta est, quod bona uiri quantumcunq; diuitis fuerat, perfluo earum ornatu nõ sufficiant. unde maritus rapere, furari, & iniure acquirere coguntur, ut frenate mulierum libidini obsequantur, quod ne evenisset, si in ipso introitu ruenti luxuriæ obstitissent.

L Ex Plotia. M. Plotius Sillanus cū esset pleb. tribu. Cn. Pompeio Strabone, & L. Portio Catone COSS. legem tulit, ut tribus singulis quinos denos qui eo anno iudicarent ex eo numero suffragio crearent, ex quo factum est ut Senatores quoq; & quidam etiam ex ipsa plebe eo numero essent suffragio.

L Ex Orchia. C. Orchius tribu. pleb. tertio deno quam Cato censor fuerat, de senatus sententia legem tulit, quæ numerum conuiuium præscribere fieri, & ut patribus ianuis conuinitaretur secundum Blondum iubebat, quo eius obseruatio uideri posset, ne plures quam præscripto eius cauebatur, ad cœnam uocaretur.

L Ex Horatia. Cū. C. Tarratia Vestalis cōs. po Tyberino siue Martio Pop. Ro. donasset, Horatius munificentiæ & beneficij gratia legem ad populum tulit, ut una omnium testaminarum testabilis esset. & si XL. annos nata sacerdotio abire & nubere uoluisset, ut exaugurandi atq; nubendi ius potestatemq; haberet. Hac lege Tarratiæ Vestalius dicendi in testamento testimonij non in alijs rebus ultra alias mulieres datum est. nam testimonij dicere mulier in testamento non potest. Alias autem posse testem esse mulierem argumento est secundum Paul. & Vlp. lex Iulia de adulterijs, quæ adulteri tantum damnatam testem produci, uel dicere testimonium uetat. Porro quod XL. ætatis anno abire sacerdotio, & nubere possit, priuilegium non est, quoniam inter sextum & decimum ætatis omnes Vestales capiebant, & ex Numæ Pompilij instituto triginta annis castitatem seruabant, & penes Vestæ sacra uersabantur. Illis deinde post id tempus sacerdotio relicto nubere permittebatur, quare apparet populum Ro. Tarratiæ dedisse quod iure communi omnium ei cōpetebat.

L Ex Atinia. Lege Atinia fuisse dispositum cōperimus, ut eius rei quæ subrepta erit, æterna esset authoritas, nisi in potestatem eius cui subrepta fuerit reuertetur. Hac lege ut Paulus & Iustinianus referunt, furtiuæ res usucapari prohibentur, nisi in domini potestatem reuersæ fuerint. Sed qualiter hoc casu res in potestate domini redire dicatur Paulus Labeonis, Pomponijq; authoritate primo & quadragesimo. ff. lib. enarrat, quod prolixitatis cuitadæ gratia nõ

N refero

refero, praesertim quia omnes etiam iuris penitus in seipsum nostras Paudectas comparant & emunt. recte quidem meo iudicio, cum summopere laetinas litteras habere cupientibus suffragari possint. Sed Gell. patre Q. Scaevola, Brutum, & Manlium viros eruditos quae sisse atque dubitasse refert, quia haec legis verba, subrepta erit, tam praeteritum quam futurum tempus ostendere videntur, utrumne in post facta, an etiam in antefacta furta lex ualeret. Quorum dubitatione hac P. Nigidij regula idem Gell. tollit, ut uerbum est, & erit, per se posita tempus suum habeant, & retineant, ac praeteritum iuncta uim sui temporis amittant, & in praeteritum trahatur. nam si dico in campo est, uel in campo erit, secundum Nigidij regulam tempus instans, & futurum significo. at cum dicitur, factum est, uel scriptum erit, haec uerba cum praeterito confunduntur, & praesentis aut futuri tantum temporis esse desinunt. Itaque inquit Gell. si haec duo uerba, subrepta erit, sic diuidantur, subrepta, & erit, tunc lex in futuro furto loqui uidebitur. si uero permista sint haec duo uocabula, ut subrepta erit, unum uerbum sit, non minus in praeteritum quam in futurum tempus haec lex trahit. Haec sequi sententiam Pomponij de uerbis & rerum significatione uidetur, quum uerbum est, & erit, interdum etiam praeteritum, nec solum praesens, uel futurum tempus demonstrare dicit. quod comprobatur si quis, Troia capta est, dixerit, non enim ad praesentis factum demonstrationem, sed ad praeteritum is sermo refertur. pariter si quis codicillos fecerit, deinde his uerbis eos testamento confirmauerit, quod in codicillis scriptum erit, seruari uolo, de praeteritis non futuris codicillis eum sensisse credendum est. Haec lex & huius similes, quae post Nigidium Gell. dixerit, in tempus duntaxat futurum

rum trahunt. cum pontificum atque imperatorum praecipue leges, & constitutiones quibuscumque uerbis conceptae futuris dent formam negocijs, non ad praeterita facta, nisi cautum sit nominatim, reuocent. cumque Theodosij, & Valentiniani sanctione leges uerbis etiam praeteriti temporis, praesentis aut futuri conceptae, semper pro uiridi obseruatione ualeant. Antelegetamen Atiniam furtiuarum rerum usucapionem lex XII. tab. inhibuit. usucapionem quoque quae seruitutem constituerebat, Lex Scribonia sustulit, non autem eam quae sublata seruitute libertatem praestat. sed & ui possessorum rerum lex Iulia, & Plautia usucapionem tollunt, ut et ius re ciuili magis apparet.

Gracchorum leges. Ut intelligi possit, quae res Gracchum ferre legem Agrariam mouerit, non absolum uidebitur si haec rem post Plur. & Appianum altius repetierimus. Romani quando uiticinis agri aliquid hostibus adimebant, partim uendere, partim in publicum redigere, ac egenis ciuibus pro modica pensione tradere consueuerunt. Deinde quia diuites eas pensiones augere, & pauperes excludere incipiebant, lata est lex, quae supra quingenta agri iugera ciuem Romanum habere prohibebat, & centum maiorum armentorum capita, minorum duntaxat quingenta obtinere permittebat. Sed haec lex paulo post neglecta fuit. Quare consilio Crassus Pont. Max. & Mutij Scaevolae consulis & iuris reconfulti, Appianique Claudij soceri legem denuo Tiberius Gracchus tribunus plebis post longas altercationes tulit, ut nemini ultra quingenta telluris iugera habere liceret, & ut agros contra legem tenentes cum fructibus eos accepto pretio dimitterent, & egenis ciuibus traderent. Ad res

liquos uero agros diuidendos qui in publicum redigebantur, ut tres uiri praestantes crearentur, qui per singulos annos immutati eos pauperibus impenderent, quod factum est. nam Tiberius ipse, Appius socer, & Caius Tiberij frater ad agros diuidendos lecti fuerunt. Sed Tiberius ob hanc legem diuitibus infestus, cum sibi tribunatum prorogare uellet, opera Scipionis Nasicæ occisus est, post cuius mortem ut gentis plebis dolor leniretur, Senatus diuisionem agrorum impugnare destitit, & loco Tiberij ad agros diuidendos P. Crassum Gracchorum affine eligi permisit. Longe post Ca. Gracchus Tiberij frater Tribunatum obtinuit, & leges sequentes tulit. Ut qui magistratu per populum remotus esset, facultatem alterius magistratus incundi non haberet. Et si in magistratu constitutus ciuē Romanum sine iudicio necasset, ut in eum populi animaduersio foret. Praeterea aduersus potentiam senatus leges populares tulit, ueluti de colonijs deducendis. de uestibus sine stipendiorum diminutione publice militibus dandis. de minoribus decem & septem annis ad militiam non cogendis. Lege etiam pares in suffragijs Italos & ciues constituit. Frumentaria quoque legem de annona pauperibus assignanda, & alia de iudicibus eligendis tulit. nam cum soli antea senatores iudicarent, ob eamque rem a plebe timebantur, trecentos ex equestri ordine iudices partem Senatoribus numerum statuens adiecit. Deum cum Opimius COS. multas ex ipsius Caesar legibus abrogaret, contracta multitudine ut resisteret, primo in Capitolium uenit, mox Atulio praetore Opimij ibi in turba occiso Auentinum occupauit, ubi ab Opimio uictus in sacrum deo-

cum

rum nemus peruenit, ibique manu Philocratis serui occisus est. Ab hoc tempore lex agraria per singulos ferè annos tribunitijs furoribus, & summis contentionibus agitata tantisper patres & plebem assidue collisit, dum per Ciceronis consulis prudentiam & eloquentiam facile sopita fuerit.

L Ex Helia & Fusia. Helius & Fusius tribunus plebis sua autoritate legem tulerunt ne quis per eos dies, quibus cum populo ager liceret, nisi de caelo seruasset, quippiam ageret. haec sanctio unam XII. tab. legem innouauit per quam supra retulimus.

L Ex Clodia. P. Clodius plebis tribunus legem perniciosam L. Pisone, & Gabino COS. tulit, ne quis per eos dies quibus cum populo ager liceret, id est populus quid rogari posset, de caelo contra legem Fusiam & Heliam seruaret. Clodius idem alteram legem de annona tulit. ut frumentum quod antea senis denarijs, ac trientibus in singulos modios populo dabatur, gratis daretur. Tertiam idem tulit, ne quæ Censores in senatu legendo praeterirent, neue qua ignominia afficerent, nisi apud eos accusatus, & uis triuicis censoris sententia damnatus esset.

L Eges Triumphandi. Ut quibusdam imperatoribus occurreretur, qui ob leuia praemia sibi decerni triumphos desiderabant, Valerius Maximus libro secundo de iure triumphandi, lege cautum fuisse scribit, ne quis Imperator triumpharet, nisi quinq; millia hostium uacuae caecidisset. Non enim numero, sed gloria triumphorum excelsus urbis Romae futurum decus Romanis existimabant. Caeterum ne tam clara praemia dicta cupiditate laureae obliteraretur, adiutorio

N 3

Plebis

198 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
Plebisciti L. Mario, & M. Catone tribunis ple-
bis lati fulta est. quod pœnam imperatoribus mit-
nabatur, qui aut hostium occisorum in prælio,
aut amissorum civium falsum numerum litte-
ris senatui ausi essent referre. & iubebat eos ur-
bem ingressos protinus apud Quæstores urbas
vos iurare se uera ad Senatum de utroq; nume-
ro scripsisse. Alia lex, triumphandi erat, qua pro
aucto imperio, non pro recuperatis quæ reipub-
licæ aliquando fuissent, triumphus decernebas-
tur. Sed & parte ciuitatis lachrimante, & de ciui-
li bello decernere supplicationes, ouare, uel tri-
umphare nefas erat. unde Q. Ful. L. Opimio tri-
umphus minime decretus est, quia Capuam, &
Fregellanos solum recuperauerant. Et Nasica,
Catulus, C. Antoni⁹, L. Cinna, C. Marius & Syl-
la ex ciuili bello, & de ciuibus uictis non trium-
pharunt. Camillus tamen recuperata ex Gallis
hostibus patria triumphauit. Hæ leges etiam po-
stea non usq; quaq; obtinuerunt. nam Vespasie-
anus de Iudæis recuperatis, & Iulius Cæsar de
Pompeio & alijs ciuibus Romanis triumphum
egerunt. Nec mirum sit eadem has leges perijtse
cum multæ aliæ leges (tante sub consulibus res
publica caste seruari solitæ, sub principibus ex-
usu abierint, ut præclare Blondus triumphantis
Romæ lib. X. scribit. ubi etiam post Liuium
bro nono Bel. Maced. alia lege cautum fuisse di-
cit, ne quis triumpharet, qui exercitum non des-
portasset, & prouinciam in qua res gesserat pa-
catam, perdomitamq; successori non tradi disset
& ideo iuste L. Manlio & Marcello triumphus
denegatus est, nam de Hispania, & Sicilia quas
non perdomuerunt, triumphare uolebant, ouas
tio tamen

LIBER SECVNDVS. 199
tio tamen utriq; pro gestis concessa est. Alia tri-
phandi lege cautum iuisse Plutarchus in uita Po-
peij refert, ne dux ante triumphum urbem ingre-
geretur. Hæc lex usq; adeo Romæ seruata est,
quod cum Cæsarem triumphaturum urbem in-
gredi ante triumphum prohiberet, & altera ab-
senti consulatum editis iam comitijs consularis
bus denegaret, omisso triumpho priuatus, ut cō-
sulum peteret, urbem ingredi maluit, & con-
sul cum Bibulo creatus est. nam si triumphans
urbem introire uoluisset, consulatu lapsus
comitijs exclusus fuisset. Pompeio quoq; priuato tri-
umphum petenti, quod consuli, aut duci trium-
phus lege tantum permitteretur, Sylla obiecit.
Vnde etiam Scipio cum in Hispania neq; consul
neq; suis auspicijs Carthaginenses superasset, tri-
umphum propter hanc legem nō postulauit, &
insigni Pœnorum classe delecta Luctatio Catulo
consuli, non Q. Valerio pratori triumphum ses-
natus decreuit, licet ea pugna bonam operā Va-
lerius nauasset.

L Ex Manilia. Manilius plebis Tribun⁹ legē
tulit, ut quando res à nobilibus aduerſæ
gestæ fuissent, etiam hi ad magistratus ge-
rendos admitterentur, quorū Maiores in Roma-
na republica magistratus nō exercuissent. huius
modi autem homines noui appellant. Romani
enim, authore Plutarcho, eos qui generis gloria
carentes, à seipsis nominis sui initium capiebāt,
nouos homines è more uocabant. unde ipse Cas-
to senior, & cōplures alij obscuris & ignotis nati
parentibus, noui appellati sunt.

L Ex Othonia. Otho tribunus plebis legē tu-
lit, ne quis cum ordine equestri in specta-
culis

300 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
culis sederet, nisi sesterterium quadraginta milia
possideret, quod si cotingeret, quisquis esset siue
ingenuus, siue libertus inter equites in gradu
XIII. spectare ei liceret. Sed cum plerique equitū
ut Trāquillus scribit, attrito bellis ciuilibus pa-
trimonio spectare ludos à XIII. gradu metu poe-
næ theatralis non auderēt, Augustus deinde hac
lege eos quibus ipsis, parentibus ué equester cen-
sus unquam fuisset, non teneri pronunciauit. Per
quingentos quoque & quinquaginta octo annos
Senatus populo mixtus spectaculo ludorum in-
terfuit, ut apud Valerium de institutis antiquis
legitur. sed hunc morem Attilius Seranus, & L.
Scribonius ædiles, ludos matris deum facientes,
Scipionis Africani sententiam secuti discretis se-
natus, & populi locis soluerunt. Postea Augusti
temporibus primus subselliorum ordo senato-
ribus decreto patrum uacauit. militem etiā Au-
gustus à populo secreuit,

Leges Apuleiæ. L. Apuleius Saturninus ple-
bis Tribunus legem tulit, ut nemini præ-
ter decretum populi in regione esse liceret
quatuor enim regiones, id est maiores in urbe par-
tes erant, ut Varro & alij tradunt. è quibus pri-
ma regio suburbana dicebatur, secunda Esquili-
na nominabatur, tertia Collina, & quarta Pala-
tina appellata fuit. Et licet hoc plebiscitum non
haberet necessitatem, tamen Senatores id iureiu-
rando confirmare Saturninus coegit. Solus Me-
tellus Numidicus aqua, igni, te et quoque interdictus
exulare, quam iurare maluit. Idem Tribunus ut
sibi gratiam Marianorum militum pararet, legem
alteram tulit, ut ueteranis in Africa centena
agri iugera diuiderentur.

Lex

Lex Sulpitia. Sulpitius tribunus plebis, ut ad-
uersus Mithridatem Marius bellum gere-
ret, legem tulit. sed hæc lex nullam habuit
effectum, nam Sylla uictor Mario, & caeso Sulpi-
tio in Mithridatem profectus est. Is etiam Sulpi-
tius lege promulgata, ne quis ordinis senatorij ul-
tra duo millia dragmarum æs alienum conflare
posset. cum uita excessit, trecentas miriadas, sicut
apud Plutarchum in Sylla legimus, debiti nomi-
ne reliquit.

Lex Oguinia. Quum apud Romanos iam ed-
deuentū esset, ut Præturam, cōsulatum, cen-
suram, dictaturā, & alios magistratus ple-
bei gerere possent, neque adhuc sacerdotia essent
promiscua, nec ad ea plebei admitterentur, Q. et
Cn. Oguini tribu. pleb. rogationem promulga-
runt, ut cum quatuor augures, & quatuor pōrifi-
ces ea tempestate essent, augerique horum sacerdo-
tum numerum placeret, quinque augures, quatuor
orūque pontifices (de plebe omnes) allegerentur.
de hac lege suadenda dissuadendaque inter App.
Claud. patricium, & P. Decium Murem plebeiū
certatum est. Sed optimates eadem plebei cede-
re coacti fuerunt, & lex ingenti cōsensu accepta est,
ac sic duo sacerdotia inter patres, & plebem hac
lege effecta sunt promiscua. sua orūque legis P. De-
cius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Martius Ru-
tilius, M. Lilius Dentier plebei pontifices creati
fuerunt. Item quinque alij C. Genutius, Aelius Pe-
tus, M. Minutius, CL. Martius, & T. Pub. au-
gures etiam è plebe designati sunt. Pontifices Nu-
ma inuenit, unūque alijs præerat, & Max. Pont.
dicebatur, quod in Vestalibus seruatiū fuit. nam
uirgo alijs imperans, Max. uirgo dicebatur,

N S qualis

202 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
qualis fuit Aemylia Vestalis, & Cornelia, & alia
plures Vestales. quatuor enim Vestales Geganiam,
Bereniam, Camiliam, & Tarpeiam Numa
Pompilius legit, deinde Seruius alias duas addi-
dit, isq; Vestaliū numerus postea à Romanis cus-
toditus est. Ex his una reliquis præerat, & uirgo
Max. dicebatur, ut de Aemylia & Cornelia dixi-
mus. Primus autem qui Pontificat. Max. gesserit,
Martius Martij patricij filius fuit, & eum Nu-
ma creauit. post hunc illustres uiri hoc sacerdoti-
um obtinuerunt P. Licinius, Scæuola, Metellus,
Cæsar, Augustus, Titusq; & alij complures. Ho-
die magnas huiusce antiquitatis reliquias serua-
mus. summū enim habemus Pont. cui minores
pontifices, & Christiani parent, & cōstituendi,
ligandiq; potestatem à deo habet. Inter nostras
quoq; Vestales Max. uirgo, quam abbatissam di-
cimus, alijs præest. Inter Augures impar nume-
rus autore Liuiō esse debebat, ut tres Romanæ
tribus Ramnenses, Titienses, & Luceres suum
quenq; augur haberent, sic enim Romulum in-
stituisse collegium augurū Dionys. tradit. Quod si
pluribus opus erat, parī inter se numero sacerdo-
tes multiplicabant. unde quinque prioribus adie-
ctis, ut terni in singulas tribus essent, Tribuni nu-
merum nouem augurum expleuerunt. itaq; non
inuenit Liuius, quemadmodum ad quatuor aus-
gurum numerum, nisi morte duorum, redigi id
collegium potuerit. Ex hoc loco patet, nō hodie
initium sumi, quod nobili duntaxat genere nati
ad quædam sacerdotia admittantur, sed & non
hodie exordium sumitur, quod plebei hunc mo-
rem reprobent, & conquærantur, ut in hac lege
ostenditur. Gregorij tandem Pont. constitutione
discrimen in sacerdotijs habetis inter patricios &

LIBER SECVNDVS. 203

& plebeios sublatū est. certis tamē in rebus ratio-
ne nobilitatis iura aliquid patricijs concedunt,
q̄ & plebs improba ferre æquo anio nō potest.

L Ex Manlia. Caius Manlius tribu. pleb. legē
tulit, ut Cn. Pompeius Magnus bellum ad-
uersus regem Ponti Mithridatem gereret,
qui nocturno prælio uictus in regnum confugit.
ubi dum Pompeius eum persequendo occurrens
tes sibi regiones subigeret, Pharnacis filij seditio-
nem in turri obsessus, mortē sibi consciiuit. Fuit ta-
men hæc lex magna patrum indignatione lata,
ut Plutarch. scribit, eo quod Lucullus rerū gesta-
rum gloria hac rogatione priuaretur, & quod
Pompeius magis triumphī, quā belli successio-
ri daret. Nam Mithridate iam sæpe Lucullus su-
derat, & tamen huius copie cū prouincijs ex hac
lege Pompeio ad Mithridatem debellandum ob-
ueniebant, de quo tandem Pompeius triumphas-
uit. Sed si plebisciti definitio probe intelligatur,
hæc lex plebiscitum uocari nequaquā poterit, si-
cut neq; de imperio Cn. Pompei, neq; de ritu M.
Ciceronis, neq; de cæde P. Clodij quæstio, neq;
alia in genus populi, plebisciti iusta, leges, plebi-
scitaq; uocari possunt. non sunt enī generalia ius-
sa, neq; de uniuersis ciuibus, quod legis, plebisci-
tiq; definitio exigit. Quo circa priuilegia secundū
Gellij opinionē lib. 10. potius uocari debent, cū
de singulis concipiuntur, singulosq; concernant.
Doctissimi tamen aliquando his uocabulis pro-
miscue utuntur, & ne externos quæramus auto-
res, Pomponius iureconsultus pro teste in titulo
de legatio. se exhibet, dum priuilegium latum, ut
Hostilius Mancinus ciuis Romanus maperet, le-
gem appellat.

Lex Fals

LEx Falcidia. Hanc legem Augusti temporibus fuisse latam Eusebius scribit. in cuius relatione à Paulo lib. ff. quito & trigesimo aliquantulum discrepat. Dicit enim C. Falcidium plebis tribuni legem tulisse, ne quis plus testamenti legaret, quam ut quarta pars hæredibus superesset, si quatuor aut pauciores essent. si autem plures quatuor essent, ut medietas eo tenore hæredibus ipsis relinqueretur, ut sine liberis, sine propter quis idem exteris sua pater legaret. illa pars quæ Falcidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fructibus, & hisdem carentibus, æquanimiter partiretur. At Paulus ut supra ostendimus, aliter hanc legem fuisse constitutam refert. sed certe prædicta Falcidiæ legis commemoratio (nisi falsior) stare non potest. nam licet legatum uni ex hæredibus factum non impediat quominus partem quartam per legem Falcidiam debite habeat, nec in quartam (nisi testator dixerit) imputetur ut Caius, & Martianus de lege Falcidia crediderunt, tamen Falcidia lex hæredum numerum non consideravit, sed liberam legandi facultatem dedit, modo apud hæredem unum, siue plures quarta pars Iustiniano Pauloque autoribus remaneat, nisi omnium hæreditas nominatim sit exhausta legatis, quo casu in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est. Nec de quarta filius debita Eusebius intelligere potuit, licet patris mentionem fecerit, quia per Falcidiam legem non debetur. Præterea Iustinianus liberorum distinctionem inuenit, non lex Falcidia, quæ Augusti temporibus lata est.

LEx Aquilia. Aquilius pleb. tribu. à plebero gavit. & primo eius capite occides iniuria seruum

seruum alienum, quadrupedem, uel pecudem, tantum æs quanti plurimi res eo anno erit, domino dare tenetur. in omni autem alio damno in tantum tertio eius capite quis domino obligatur, quantum in XXX. proximis diebus fuerit. Secundum caput huius legis in disuetudinem abiit. de hac lege in. ff. plura leguntur, quare ultra non progredior.

LIBRI SECUNDI HISTORIE IURIS CIVILIS FINIS.

AYMARI

RIVALLII ALLOBROGIS HISTORIE IURIS CIVILIS LIBER TERTIVS.

SENATVS CONSULTA.

TERTIO loco Romanæ Reipublicæ curam Senatus accepit, eo quod aucta civium multitudine populus difficulter totiens conuenire poterat, ut ciuitatem regeret, & sic tertia Reipublicæ species optimorum potestas græco Aristocratiæ nomine apud Romanos fuit. quæ est, cum per studiosos & optimos ciuitas gubernatur. Et quia ad Reipub. gubernationem legum

206. HISTORIAE IVRIS CIVILIS
tionem legum sanctio supra alias res per necessa-
ria uidebatur, ius quo ampliatae sunt leges prius
latae, & interdum abrogatae, Senatus constituere,
cepit, idque ius eo quod ad senatus fieret consula-
tionem, Senatusconsultum fuit appellatum. Est enim
Senatusconsultum, ut iure consulti definiunt, quod
senatus rogante consule iubet, atque constituit. Et
frequenter ab consulibus interrogatis nomine ipsa
Senatus decreta dicebantur, sic à Trebellio con-
sule, Senatusconsultum Trebellianum, à Pegaso
Pegasianum, à Velleio Velleianum, ab Orncio
Orncianum, à Symiamira Heliogabali matre,
Symiamirana senatusconsulta appellata fuerunt.
Pariter rogationes, leges scilicet & plebiscita, ut
sanctio Iulia, Cornelia, Cassia, Pompeia, Aquis-
lia, Falcidia, & aliae complures leges ab rogan-
tis nomine appellantur, ut lib. 2. ostendimus. Ple-
biscita tamen Tribuni ante ualvas curiae (quam in-
trare illis non licebat) positae subsellis senatus de-
creta examinabant, sicut in secundo Valerij lib.
scriptum habeo, ut si qua ex eis improbassent, ra-
ta esse non sinerent. itaque inquit, ueteribus S. C.
T. littera subscribi solebat, eaque nota Tribunos
eadem censuisse significabatur. Neque senatus iuris
constituendi potestatem lex deinde regia in prin-
cipis transferens imperium abstulit, ut argumen-
to sunt multa. Neronis enim temporibus Sena-
tusconsultum Trebellianum. 8. calendae Septem-
bris A. Seneca, & Trebellio Maximo COSS. co-
stitutum fuit. Alterum Domitiani temporibus fu-
isse factum Caius libro. ff. unde quadragesimo de
collusione detegenda scribit. Quinimmo oratio-
ne in senatu habita, auctores aliquot fuisse impera-
tores senatus de aliqua re censendi, & Senatus con-
sultum faciendi, unde à Diuo Marco oratione ha-
bita

LIBER TERTIVS. 207
bita ne aliter transactio alimentorum rata esset,
quam si auctore praetore fieret, senatus constituit,
ut apud iurisperitos de transactio. lego. Vlpia-
nus etiam lib. ff. septimo & uigesimo scribit cura-
tores & tutores praedia rustica & suburbana dis-
trahere prohibitos, oratione imperatoris Seue-
ri in Senatu Idibus Iunij, Theophilo & Clemen-
te COSS. recitata. Et ante huius imperatoris ex-
cessum, ut idem Vlpianus de donatio. inter uirum
& uxorem refert, filius Antoninus imperator ora-
tione in senatu habita auctor senatus fuit censendi
Aemiliano & Nummio Albino COSS. ut alii
quidem iuris rigore circa donationes inter uirum
& uxorem laxaretur. Vespasianus quoque si Tra-
quillo credimus, auctor senatus fuit decernendi, &
senatusconsultum faciendi, ne filiorum familias foe-
neratoribus exigendi crediti ius unquam, hoc est ne
post patrum quidem mortem esset. hoc autem se-
natusconsultum Vlpianus lib. ff. 14. Macedonianum
à Macedone in quo foeneratore appellat. Sic lege
Scantianam à C. Scantino plebis Tribuno, ob
appellatum de stupro Marcelli filium damnato
dictam fuisse aliqui putant. Et quia praecedente
imperatorum oratione haec Senatusconsulta fie-
bant, iurisperiti in quinquaginta ff. libris, & eti-
am imperatores in eorum sanctioibus huiusmo-
di decreta modo orationes, modo senatusconsultum
ta uocant, quod interpretes plerique nequaquam
intellexerunt. Haec exempli gratia retulisse suffi-
ciat. nam ferè quaecumque senatusconsulta in libris di-
gestorum quinquaginta leguntur. Imperatorum
temporibus facta fuerunt, quod magna est pro-
batio aduentum Augustorum senatus potestate
non extinxisse. Antiquiora certe extant pauca,
salte quae ius civile concernant, cum instrumentum
ueterissimum

208 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
vetustissimum desideretur, in quod Vespasianus
pene ab exordio urbis Senatusconsulta, & Plebiscita de societate, & fœdere, ac privilegio cuiuscumque concessis redegit. Vnum tamē hodie Senatus decretum vetus apud Rubiconem fluvium in columna marmorea adhuc videtur, cuius verba me non parum huiuscemodi antiquitatibus oblectans, libenter subiecerō.

Iussu mandatuē P. R. commilito, armate quisquis, manipularisue, Centurio, Turmaue Legionarie hic sistito, vexillumue finito, nec citra hunc amnem Rubiconem signa, ductum, commeatuē traducito. Si quis huiusce iussionis ergo aduersus præcepta ierit, fueritue, adiudicatus esto P. R. H. ac si contra patriam arma tulerit, penatesque e sacris penetralibus asportauerit. S. P. Q. R. Sanctio Plebisciti. S. ue C.

Quinetiam in portu Arimini alterum est adhuc eiusdem sententiæ SENAT. CONSULT.

Imp. Mil. Tiro. armate quisquis es, hic sistito, vexillum finito, arma deposita, nec citra hunc amnem Rubiconem signa, arma, exercitumue traducito. Si quis ergo aduersus præcepta ierit, fueritue, adiudicatus esto Hostis P. R. ac si
contra

contra patriam arma tulerit, sacrosque penates e penetralibus asportauerit. Sanctio plebisciti, senatusconsulti, ultra hos fines arma proferre liceat nemini.

Quibus Senatusconsultis Cæsar fortassis tertius cum de Gallia rediens ad Rubiconem usque peruenisset, & aduersus Pompeium, populūque Romanum bellum gesturus esset, militibus dixisse fertur, & etiam nunc regredi possumus, quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt. De his quoque senatus decretis Lucanus libro primo intellexit. Iuris in super condendi potestatem senatui legem regiam nequaquam ademisse numismata imperatorum temporibus percussa ostendunt. nam complura sunt literis S. C. cum eorum effigie inscripta, quibus significari senatusconsultū Probus de literis antiquis, & Passius lib. 3. dicunt. Primum enim Seruius, deinde Tarquinius Superbus æs sua auctoritate signauit, mox Populus nummum percussit Leges, ut de Papyriana & Clodia in Seruio retulimus, super hoc faciendo. Signandi etiam nummi potestas ad ipsos Tribunos XII. tab. legibus delata est, ut ex Cicerone de legibus apparet. Postremo sicut rebus in cæteris, sic in nummo percutiendo, qui sola auctoritate publica fabricari potest, Rei publicæ curam senatus accepit, unde S. C. literæ percussum senatus auctoritate nummum ipsidem literis inscriptum demonstrant. factō senatusconsulto, ut illa nota quæ uisa erit, nummus percuteretur. Vlpianus quoque de legibus suo tempore non fuisse ambiguum dicit, senatui ius facere potuisse qui tamen Alexandri temporibus fuit. Referent
quos

signati COSS. erant, in qua re nobis Syllanus testimonio fuit. Quidam è consulibus studio, aut necessitate aliqua adducti, quem volebāt honoris gratia extra ordinem primum sententiā rogabant, nullus tamē cum id fieret, quenquam ex alio quā in consulari loco sententiam primū rogabat. Erat quoque consuetudo secundū Transquillum in uita Iulij, ut quem ordinem interrogandi sententias consul calendis Ianuarijs instituisse, eum toto anno conseruaret. Sed C. Cæsar in consulari, quem cum M. Bibulo gessit, eum ordinem non obseruauit. nam collocata Pompeio Iulia filia Pompeium primum rogare sententiā cœpit, quum Crassum soleret. Sed cū multè senatoribus intelligentes secundum hunc ordinem complures ante se sententiam dicturos, magis aliorum sequerentur opinione quā censerent. Diuus Augustus postea huic rei subuenit nā sententias de maiore negotio, non more neque ordine, sed pro ut licuisset perrogabat, ut perinde quisque animum intenderet, ac si censendū magis quā assentiendū esset. Si hanc Augusti caliditatem nostræ tempestatis præsidēs obseruarent, citius fortassis, & æquius discuterent, nisi imperitia aliqui senatores aliorū sequi opinione cogerentur, quod superioribus mēsis euenit. quidam enim primum sententiam rogatus, se cēserere dixit quod eius amicus statim dicturus erat. Insuper apud ueteres in S. C. faciendis præceptiones aliquot fuere, ut per dictatorem, consules Prætores, Tribunos plebis, interregem, & Urbis præfectum tantum ea fierent, Senatusque haberetur. Quod si eodem tempore omnes isti magistratus Romæ essent, pro ut quisque primus erat, Senatus consulendi ius habebat, unde apud Suetonium

tonium legimus Senatum in quo Augusti testamentum fuit recitatum, iure Tribunitiæ potestatis fuisse coactum. Extraordinario tamen iure Tribuni militares, decenuri, & triumviri causæ reipublicæ constituendæ creati ius consulendi senatum habuerunt. Præterea senatus decretum in loco solum per augures constituto fiebat, nec omnibus diebus, ut ante calēdas Februarij, neque toto mense Februario, neque perfectis aut reiectis legationibus, senatus per legem Pupiam, ut Cicero in epistolis ait, haberi poterat. Post eadem quoque Cæsar, ne unquā Idibus Martijs Senatus ageretur, constitutum est. & S. C. ante exortum, aut post occasum solem factum ratum minime fuit. De rebus quoque diuinis prius quā humanis ad senatum referendum erat. alia id genus ueteres in faciendis senatus decretis obseruabant, de quibus M. Varro librum ad Cn. Pompeium scripsit, cum ei primus consulatus cum M. Crasso delatus esset. sed eum desiderari A. Gell. lib. XIII. scribit. Fenestella etiam tradit post Papyrium prætextatum, minori quinque & uiginti annis senatum ingredi non licuisse, quod & Plutarchus in uita Pomp. Magni scribit, & iure ciuili cautum est, & in ipso Pompeio ut in alijs obseruatum legimus. nondum enim in quarto & uigesimo anno, licet præclara bello gisset, in senatu admissus fuerat, huic autem dicto causam Papyrius dedit, ut testis est Macrobius. Fuit etiā apud maiores senatusconsultum tacitum, quod quale fuerit, aut quare sic dictum fuerit, Capitolinus in uita Gordianorum ostendit, ut si forte aliqua uis ab hostibus immineret, quæ uel cogere humilia captare consilia, uel aliqua constiturere quæ non prius dici quā effici oporteret, Senatus

214 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
natuconsultum tacitum fieret, ita ut nō scribatur, non serui publici, non censuales illis actibus interessent, sed senatores exciperent, & omnium censualiū, scribarūq; officia complerent, ne qd forte proderetur. Consulta senatus cū essent conclusa, corā ipsis qui decreuerant scribebantur. & cum Tribuni plebis de more. T. literam subscripserunt, ad aerarium deferrebantur, ubi in libris elephantinis ad instituta scripta conseruabant, ut apud Blondum de Roma triumphante scriptum reperimus, cui in S. C. quæ ad principes pertinebant Vopiscus assentit. Quod autem supra diximus senatus consulta prius latis derogare legibus, Tertullianum Senatuscon. & alia quædam ostendunt, sicut ab eisdem leges fuisse extensas probat senatus decretum Orficianum, ab Orficio consule nominatum, & Pegasianum quod à Pegaso consule nomen accepit, & alia cōplura quæ nunc referre non est necesse.

PRAETORVM EDICTA.

Sed cum bellis finitimis consules auocarentur, & in ciuitate desideraret qui ius diceret Romanis, ut Pomp. refert, præturam creasre placuit, quam qui gessit, Prætor à præeundo si Varroni credimus, & urbanus quod inter urbanos ius redderet, tādē appellatus est. Lilius tamen aliam creationis præturæ originem commemorat, & eius opinioni Fenestella adheret. Scribit enim patres post lōgas altercationes permisisse consulem alterum à plebe creari, & ideo plebis uoluntate sibi nouum cōcessum fuisse magistratum qui à patribus crearetur, prætoremq; à præeundo populo eum dixerunt qui hunc magistratū

215
LIBER TERTIVS.
gistratum gerebat, & ut iam retuli, eo quod in urbe ius diceret, urbanus tādē fuit appellatus. Sed eo non sufficiente propter aduenientes exteros, & multitudinem peregrinorum Romam confluentē, deinde post aliquot annos alter prætor creatus est. & quoniam inter peregrinos cognoscebat, peregrinus appellatus est. Subactis postea quatuor prouincijs Sicilia, Hispania, Sardinia, & Narbonensi, totidem prætores quot prouincijs in ditsonem uenerant, partim qui urbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent, creati fuerunt. Deinde Cornel. Sylla quæstiones publicas de falso, de paricidijs, de Sicarijs constituit, & ideo quatuor prætores adiecit. Post Lilius Cæsar duos prætores constituit. bonus deinde Augustus XVI. prætores creauit. duos postea qui de fidei commissis ius dicerent Claudius adiecit. & quibus unū Tiberius detrahit. & unū qui inter fiscum & priuatos ius diceret Nerua adiecit. Penes hunc uero magistratum omnis publici, priuatiq; iuris potestas fuit, ut Fenestella memoria tradidit, adeo quod iuri ueteri abrogare, & nouum condere ei facultas erat. Et ut ciues scirent qd ius de quacūque re quisq; diciturus esset, seq; præmunirent, edicta proponebat, quæ ius Honorarium constituerunt. & quia ab honore prætoris id ius uenerat, ideo honorarium dictum est. tantum enim aucta est prætoris auctoritas, ut quod ipse edixisset, ob ipsius honorem ius honorarium uocaretur. Idem ius, prætorium etiam dictum est, eo quod prætoribus, ut Papiniano placuit, adiuuandi, supplendi, uel corrigendi iuris ciuilijs gratia propter utilitatem publicam introductum foret. Adiuuat enim cū institutis dat bonorum possessionem secundū tabulas, qui iure ciuili prius

O 4 li prius

li prius hæreditatis petitionem habebant. Supplet quando omnes domini dolo fecerint, quominus seruum qui furtum fecerit in potestate haberent, nam iuris civilis actionem prætor sublequitur, & iudicium honorarium ex hac causa in eum quem actor elegerit, dare pollicetur, ut apud Iulianum de noxalibus actionibus reperitur. Sed & in successione prætor ab iure civili omnissimum supplevit. nam cum ius civile nullam cognatorum mentionem fecisset, eos prætor succedere post suos & legitimos uoluit, sicut Diocletianus, Maximianus, Iustinianusq; & alij imperatores multi post Vlpianum, Caium, & copulantes alios iure consultos retulerunt. Iustiniani postmodum constitutio omnem inter agnatos & cognatos succedendi differentiam sustulit. Ius autem civile prætor corrigit in furto manifesto. X. uiri enim qui post reges exactos leges quibus P. Ro. uteretur in XII. tab. scripserunt, furem qui in manifesto furto prehensus esset, tum demum occidi permiserunt, ut Gell. libro undecimo testatur, si furtum aut noctu faceret, aut interdum se, cum prehenderetur, telo defenderet. Ex cæteris autem manifestis furibus liberos uerberari, addicere ei iusserunt, cui factum furtum esset, si modo id luci fecisset, neq; se telo defendisset. Seruos item furti manifesti prehensos uerberibus affici, & saxo præcipitari, sed pueros impuberes prætoris arbitratu uerberari, noxamq; ab his factam sarciri uoluerunt. Postea ab lege illa X. uirali dispensatum est. nam si quis super manifesto furto iurare & ordine experiri uelit, actio in quadruplum auctoritate prætoris dat. ut Iustinian. de perpetuis & temporal. actionib; scriptum reliquit. Copulata prætorum edicta in. ff. libris legimus. de his qui notantur

notantur infamia, de dolo, de metu, de integritate restitutione, de damno infecto, de operis noui nunciacione, de incendio, & alia id genus quibus iuris civilis libri replentur. Plura enim decreta estola prætoris iurisdictione in libris Pandectarum habemus, quam è reliquis omnibus simul civilis disciplinæ partibus. Et interdum iurisdictionis perpetuæ prætores edicta proponebant, ut de pactis seruandis, de iureiurando, quorum honorum, de tabulis exhibendis, & similia aliquando prout res incidebant, ut de aliquo in ius uocando. & in alio bo, uel in charta, alia uel materia edicta, proponebatur. Et quod erat iurisdictionis perpetuæ corruptum pens, pœnam aureorum quinquaginta, secundum Vlpiani sententiam luebat. & falsi crimine autore Modestino lib. ff. duodequingentesimo tenebatur, qui dolo malo edicta corrupisset. Neq; prætores, neq; iuris condendi auctoritatem prætoribus aduentus Imperatorum abstulit, quum illorum numerus ab his aliquando auctus fuerit, & nouam (ut paulo ante diximus) prætoribus iurisdictionem principes interdum dederint. Præterea Diui fratres, cum maritus quidam eorum temporibus prægnantem uxorem, ea insciantem diceret, Vale. Prisciano prætori uibano, quid in hac re faciendum esset, rescripserunt, ut de uentre inspiciendo Vlpianus refert. Prætor quoq; aduersus Campanos, qui metu cuidam illato cautionem pollicitationis extorserat, interlocutum Vlpiano assidente legimus. Paulus in super præturam gessisse de manumissis uindicta scriptum reliquit, qui tamen Alexandri temporibus fuit. Drusus etiam Augusti priuignus, & Galba, & complures alij prætorum honorem imperatorum temporibus nacti sunt. Constat ergo prætores imperatorum

220 HISTORIAE IURIS CIVILIS
te eius imminui quod honor eum non solus, sed cum alio
terogeneret. Puit ergo iterum apud Romanos prima
Reipublice species, & quae ei praefuit Imperator, uel san-
ctiori nomine Augustus in hac utique aetate dictus
est, propterea quod regium nomen apud Quiritis
res à Tarquinio exacto odiosum remansit. cuius
lege regia datum est, ut lib. ff. Ulpianus de consti-
tutionibus principum refert, ut quod constituitur
ser, ratum esset. quod ergo imperatori placuit, legis
uigorem habet. & siue per epistolam, & sub
scriptionem aliquid statuit, uel cognoscens decre-
uit, de plano interlocutus est, uel edicto praecipit,
legem esse constat. haec sunt quae uulgo constitu-
tiones siue decreta principum appellantur. Impe-
ratoris quoque oratione in senatu recitata leges con-
debantur, conditeque seruabantur, sicuti Theodo-
sius, & Valentinianus constituerunt. unde iure con-
sulti (quantum ex scriptis eorum colligimus) mos
do imperatorum epistolas referunt, ut in Mar-
cello referet lib. ff. 1. Diui Marci & Commodi Scapu-
lae Tertullo rescriptum probatur, & Callistratus
diuum Adrianum Iunio Varro legato prouinciae
Ceciliae rescripsisse in tit. de testi. dicit. Post eius-
dem principis epistolas plures ad uerbum com-
morat. interdum imperatorum sententiam & de-
cretum ipsi iurisperiti referunt. & ideo Paulus
lib. ff. unde in quinquagesimo de iure fisci Adrianam
sententiam refert. Aliquando principis edictum
iurisperiti commemorant, in qua re Callistratus
Diui Claudij edictum in tit. de falsis referens, tes-
tis est. Marci quoque orationis transactionem ali-
mentorum prohibentis abunde iure consulti me-
morant. Orationem etiam Seueri & Antonini
quosdam Senatorum nuptias inhibentem iurisper-
iti commemorant, sed & ex oratione Adrianam

LIBER QVARTVS. 221
in Senatu circa petitionem hereditatis habita, mul-
ta apud iureconsultos legimus. Saepè constituti iu-
ris modum siue formam iurisperiti omittentes ge-
neraliter loquuntur, & uocabulo generali consti-
tutione, uel huius simili utuntur. Quare Africanus
lib. ff. 7. & 30. Diui Primi constitutionem ad Tuscium
Fuscianum Numidiae legatum adducit. Nec satis
est constans opinio, in quem primum huiusmodi po-
testas lege regia translata fuerit, quamuis Augu-
stus in retinenda republica. Suetonius perseuerasse
dicat, quod illa sine periculo plurimum arbitrio con-
mitti non posset, sed & quod sibi priuato timeret.
at legis regiae non meminit. Sed sicuti maxime du-
bium est, in quem primum lege regia translatum
fuerit imperium, ita post deuictum Pompeium an-
no fere VCC. ab urbe condita republica à Caio
Iulio Caesare occupata fuisse, & hoc modo eum
imperandi uiam aperuisse certissimum est. quapro-
pter non ab re fuerit, aliquid de Iulio subtexere,
priusquam imperatores, & Augustos commemo-
rem, qui quintam iuris civilis partem Romanis
tradiderunt.

Iulius Caesar stipendia prima Marci Thermi
praetoris contubernio in Asia faciens, ab eo in
expugnatione Mitylenarum corona ciuica do-
natus est. Tribunus militum autores restituendae
Tribunitiae potestatis, quam Sylla diminuerat
enixissime iuuat. Quaestor ulteriorem Hispaniam
administrauit. & Iuliam uxoremque Cor-
neliam defunctas de more pro rostris laudauit. In
petitione Pontificatus Max. Q. Catulo & Ser-
Isaurico duobus potentissimis competitoribus
praelatus, plura in eorum tribubus suffragia, quam
uterque in omnibus tulit. Consul legem Agrariam
promulgauit, & tam senatus quam populi diurna
acta

222 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
acta confici instituit. post Crassi & Pompeij
dem, cū quibus orbis diuiserat imperiū, Di-
turam perpetuam contra leges populi Romani
recepit, secundum quas nefas fuit, ultra sextū men-
sem hunc retinere magistratum. alioquin de Res-
publica bene meritus est, priuatus enim Galliam
quæ ei pro parte sua obuenerat, in provincia for-
mam redegit, eiq; nomen stipendij in singulos an-
nos imposuit. Germanos maximis cladibus affe-
cit, Britannos ante eum ignotos superauit, Phari-
nacem Mithridatis filium una acie prostrauit.
Pompeium olim generum in Pharsalijs, Scipio-
nem in Africa, Pompeijq; liberos in Hispania des-
uicit. Ciuem maiorem uiginti annis, minorem a-
uē X qui sacramento nō teneretur, plus trēntio
Italia abesse uetuit. Legem sumptuariā exercuit.
Paricidas bonis omnibus, reliquos delinquentes
dimidia bonorum parte multauit. Lecticarū,
conchyliarū uestis, & margaritarum usum adis-
mens, certis ætatibus & personis, perq; certos di-
es eas concessit. Et suspicio magna fuit eum Cinc-
næ tribuno plebis iussisse, ut legem se absente fer-
ret, uti uxores uiris duceret liceret, quas & quoc-
ad procreandam sobolem licentiam turbato
pontificum per intercalandi licentiam turbato
corrigenis, annum ad cursum solis accommoda-
uit, ut trecentorum sexaginta quinque dierum eis
set, & ut intercalario mense sublato, unus dies
quarto quoq; anno intercalaretur, idq; bissexiū
nominandum censuit, ut apud Macrob. lib. 1. Sa-
turna. legitur. Quintilem mensem è suo nomine
Iulium uocauit. Ius ciuile ad certum modum res-
digere proposuerat, & ex immensa diffusio-
gu copia optima quæq; & necessaria in paucissi-
mos coserre libros in animo habuit. sed eum motus
præueni

LIBER QUARTVS.

223

præueniens male cum iurisperitis egit. Antè Cæs-
sarem tamen COS. Pompeius ius redigere tenta-
uit, sed obrectatorum metu nequaquā perseuera-
uit. Sexto & quinquagesimo ætatis anno Cæsar
tribus & uiginti plagis cōfossus perijt, talem exi-
tum è sententia sortitus. nam pridie quā occide-
retur, sinem uitæ repentinum alijs prætulerat. Et
cum ob negociorum multitudinem, & urbis ma-
gnitudinem uiui urgentiū causarum affatus des-
negarentur, mutua amicorum colloquia primus
per epistolas secundum Plutarchum excogitauit.

Augustus filius Iulij adoptiuus, rem publi-
cam post Cæsarem primū cum M. Anto-
nio, & M. Lepido per X. annos tenuit, hiq;
dicti sunt tres uiri Respub. constituendæ, de qua
re extant adhuc nūmismata. Deinde relegato in
perpetuum Lepido, cum Antonio rātum duobus
annis præfuit. Postremo cum Antonius uictus
morte sibi consciuisset, per quatuor annos super
quadraginta solus imperauit. Cassium & Brutum
in Philippicis, L. Antoniū Perusiam, Sextum Pom-
peium inter Mylas & Naulochum deuicit. M. An-
tonium nauali prælio apud Actium superauit,
& ad mortem eum profecutus adegit. Bella exte-
ris aliquando perse, sapius tamē per legatos in-
tulit, & Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam,
Dalmatiā, & omnem Illyricū, multasq; alias regio-
nes domuit, & in suam potestate redegit. Forum,
ædem Martis ultoris, & templū Apollinis in pa-
latio, ædemq; Iouis tonantis in capitolio extruxit
Annū ab Iulio ordinatū, sed postea negligentia cō-
turbatū rursus ad pristina ratione Pont. Max. re-
degit. Sextilē mensem è suo cognomine Augustū
nūcupauit. Sextilis eni prius à nūero appellabatur,
quod

quod à Martio sextus esset, à quo annus, ut in Romano scripsimus, initium cepit. Sic Quintilis ante Cæsarem quod quintus mensis esset, dicebatur. his mensium nominibus M. Cicero in epistolis semper uitur. Sacerdotum & dignitatem, & numerum, commodaque auxit, patris patriæ cognomen sibi à senatu & populo delatum lachrymas recepit, & dicti sunt posthac reliqui etiam imperatores patres patriæ, ut historiographi docent, & fere in omnium numismate etiam sceleratissimi cuiusque uidemus. Sed Cicero consul extincta coniuratione Catilinæ primus omnium Romanorum pater patriæ merito appellatus est. Orbe pacato Ianum Quirinum clausit. Anno eius imperij aetate & quadragesimo Christus dei filius à Maria uirgine natus est, si Eutropio credimus. Legem de adulterijs sanxit, sumptuariamque, & de impudicitia, de ambitu, & de maritandis ordinibus. uerba autem huius sumptuariæ legis lib. 2. post Gellum retulimus. Tempus sponsas habendi coarctauit, & diuortijs modum imposuit. Sexto & septuagesimo ætatis anno, diebus quinque & triginta minus, uita leniter discessit.

Tiberius Augusti priuignus, gener, adoptiuusque filius imperium dissimulatione diu recusatu tandem senatus precibus assumpsit. Stipendia prima expeditione Cantabrica Tribunus militum fecit. Illyricum omne quod defecerat, triennio in ditionem redegit. Bellum gerens Æthiicum atque Vindelicum Alpinas gentes domuit. Pannonico bello Dalmatas, & Breucos subegit. Ducto ad orientem exercitu regnum Armeniæ Tigrani restituit. Patris patriæ cognomen, ciuicamque coronam sicut imperatoris prænomen recepit.

fauit. Maiestatem pristinam & potestatem usque adeo senatui cõseruauit, ut tertia reipublicæ species rediisse crederetur. quicquid certe negotij fuit, ad Patres referebatur, omniaque in reipublica occurrentia expediebant. Senatui ut senator, non ut princeps inter fuit. & quum Senatus consultum per discessionem forte fieret, sententiamque in alteram partem in qua pauciores erant, transeundo diceret, neminem qui eum sequeretur habuit, ut à Tranquillo mihi traditum est. Super alios principes libidine flagrauit, edicto quotidiana oscula prohibuit. per senatusconsultum sanxit, ut cõgeneratores duas patrimonijs partes in solo collocarent, debitores totidem aris alieni statim soluerent. Anno eiusdem imperij duodeuigesimo, ut Eutropius tradit, Christus à Pilato iudice pro nobis crucifixus est. Artes liberalis studiosissime coluit. præsidibus onerandas tributo provincias suadentibus, boni esse pastoris tondere pecus, non de glubere rescripsit. Et cum Tiberio Christi sanctitate, & dogmata Pontius Pilatus retulisset, eum inter deos haberi decreuit sed senatus non admisit. Obijt LXXVIII. ætatis anno, Imperij tertio supra uigesimum, decimo sexto kalendas Apriles. Et quia Pilati incidit mentio, hoc loco non inuoluere silentio putauit, quod Eusebius scribit Pilatum cum in multas calamitates incideret, propria se manu Caligulæ temporibus interfecisse. Alijs tamen scripsisse Platina in Christi uita refert Pilatum sceleris in deum commissi poenituisse, ac ueniam à deo habuisse.

Caius Cæsar Drusi fratris Tiberij nepos, & Germanici & Agrippinæ filius, Caligulæ cognomen caltrensi loco traxit. nouum
P spectacul

spectaculi genus excogitans, Baijs puteolanas moles pōte coniunxit, & aduerso habitu per hūc pontem continenti biduo comēauit. Templū Augusti, theatrumq; Pompeij absoluit. Germanicam tantum expeditionem suscepit. Iupanar in palatio constituit. more comitorum reuocato suffragia populo reddere tentauit. Inuidia & libidine flagrauit, & ne leges quidem bonas aliquid tulit. uerū quasi omnē sciētiae usum iuriscōsultorū aboliturus, saepe iactauit se effecturū, ne quid prāter aequū respōdere possent. Liberā magistratib; iurisdictionē, & sine sui appellatione cōcessit. cū omnibus fororibus suis stupri cōsuetudinem fecit. Vixit annis VIII. & XX. triennio & decem mensibus, diebusq; octo imperauit, & eū fuisse occisum constat. sed qualiter duplex fama à Suetonio refertur, quadragesimam summā de qualitate agatur, exegit, componensq; uel donā negocium, puniebatur.

Claudius ē fratre Tiberij nepos, Drusi & Antoniae filius, Caligulae patrui, quin quaginta annos natus imperiū cepit. Ius dicens non semper praescriptam legum duritiā lenitatem uē multatū secus est. his em̄ qui plus petendo apud priuatos iudices formula exciderant, actōes restituit, & ediuersō in maiori fraude conuictos poenam transgressus legitimam ad beatias condemnauit. Expeditionem unā aduersus Britannos tumultuātes suscepit. ludos saecularis ante tempus legitimū addidit, causatus quot ab Augusto anticipati fuissent. portum Hostiensis fabricauit. Senatuscōsultum Velleianū post eius edictum ne scēminae pro uiris suis intercederent Marco Syllano & Velleio consulibus factū est

est. Et quum pra pudore ex continentia crepitus uētris periclitatum quendam audiuisset, edicto ueniam dare cogitauit statū crepitumq; uētris in conuiuio emittendi, si in hac re Traquillo credimus. Tris nouas literas commentus, numero ueterum quasi maxime necessarias addidit. Memoria adeo inualidus fuit, quot occisa eius uisus Messalina uxore, paulo post quā in triduo de cubuit, cur ipsa non ueniret, requisierit. Pupillis extra ordinē tutores dari à consulibus sanxit. Iurisdictionem de fideicommissis in perpetuū, atq; etiā per prouincias potestatis demādauit, quē prius quotannis, & in urbe tantū magistratibus delegabatur. pro conditione cuiusq; ciuis uacationē legis Papiae Popae dedit. Latinis ius Quiritium, foeminis ius quatuor liberorū constituit. Capiti legis Papiae Popae à Tiberio Caesare addito ne sexagenarij, utpote ad generādū inhabiles, uxorem ducere tenerentur Claudius abrogauit. Censor effedum argenteum sumptuose fabricatum, ac uenale ad sigillaria redimi conuictisq; coram imperauit. & uno die uiginti edicta proposuit, inter quae haec duo fuisse apud Suetonium legimus, ut uberi uinearū prouentu bene dolia picarent, & nihil aequae ad uiperā morsum facere, quā taxii arboris succum. Iram & iracundia edicto excusauit. ex Herculaniā uxore Drusum & Claudiam, ē Petina Antoniam, ex Messalina Britannicū & Octauiā suscepit. dolens quod Neronem adoptasset, tertio idus Octob. IIII. & LX. aetatis anno, imperij XIII. uita defūctus est.

Nero Claudij pronepos, & filius adoptiuius, annos gerens decem & septem principatū arripuit. Anneo Senecae in discipulo traditus, eum ad necē deinde compulsi. Ianu

218 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

geminum clausit. Musica & equorū studio magno opere se oblectauit. Eius temporibus S. C. Trebellianum A. Seneca & Trebel. Max. cōsulibus factum est. Interdixit ne cocti aliquid in popinis præter legumina, aut olera ueniret. Christianos supplicij affectit. aduersus falsarios primus reperit ne tabulæ nisi pertusa, ac ter lino per foramina traiecto obsignarentur. & ne quis alienū scribens testamentum legatum sibi ascriberet. Litigatores pro patrocinijs certam dare mercedem, sed ærarium gratuita præbere subsellia cōstituit. Omnes appellationes ab iudicibus ad senatum fieri iussit, & ut solo testatorū nomine inscripto dux primæ testamentorum ceræ signaturis uacua ostenderentur disposuit. matrem lasciuijs nequaquā audientem mori coegit. Aprilem de nomine suo Neroneum appellari uoluit. sub eo triginta hominum milia uno autumno peste occubuerunt. Urbem incendens quicquid memorabile, atq; uisendum ex antiquitate extabat, aboleuit. ab eo Gallia, Hispaniaq; oēs desciuerunt, domum ut legimus à palacio esquilias usq; exiit. Iuuenales, Citicenses, scenicos ludos, & gladiatorium munus ædidit, cōsulatus quatuor gessit. mortem sibi altero & XXX. ætatis anno consciiuit, & cum eo Cæsarium progenies extincta est.

G Alba Aquitaniam, Hispaniam Taracensem, & Africam biennio priuatus obtinuit. iuri inter liberales disciplinas operam dedit, prætor commissione ludorum Floralium nouū spectaculi genus elephantos funambulos ædidit, princeps Iunij Iceli, & Cornelij arbitrio regebatur. crudelitate, simulatq; auaritia laxatus,

LIBER QVARTVS.

219

laxatus, Pisonem Licinianum pro contione ad optauit, iura trium liberorum paucis, ac ne his quidem nisi ad certum, præfixit, & tempus cōcessit. In mares libidine flagrauit, septimo mense quā imperiū susceperat, annos tris super LXX. natus, occisus est.

O Thol. Othone, & Albia natus, congruentia morum, & consuetudine mutuit ut pri gratiam Neronis tenuit. Lusitaniam decem annis singulari abstinentia Questorius ad ministravit. speras à Galba adoptari, Pisonem præ lato spe frustratus, necis Galbæ author extitit. ciuilia bella mirum in modū detestatus est. Turpi uita adolescens fuisse traditur, apud Bebricū à Vitellio fraude superatus, octauo & quinquagesimo ætatis anno, quinto & nonagesimo imperij die pugione uitam sibi stituit.

Avlus Vitellius cōgruentia morum Calo primum, Claudio deinde, & postremo Neroni familiaris, ab ipse honoribus & sacerdotijs auctus est. Germaniā inferiorem priuatus gubernauit, sed paulo post quā in provinciam uenit imperator à militibus ibi consalutatus fuit. Tribus prælijs apud Alpes, circaq; Placentiam, & ad Castoris primo ab Othone repulsus, demum apud Bebricum fraude eum superauit, sæuus & crudelis fuit. Octauo imperij mense exercitus Mœsiarū, Iudaicus simul & Pannonius ab eo desciuerunt, & Vespasiani partes secuti sunt. Puer, adolescens quoq; omnibus probis contaminatus est. pro consul Africam administrauit. Comititia in decem annos, sequeperuum consulem ordinauit. gulæ supra modū delitatus epulas trifariam semper, quadrariam interdum

230 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
terdum in ientacula, & prandia, & cœnas, com
messatione; & dispertiebat, omnibus uomitandi
côsuetudine sufficiens. cû fratre & filio septē & qui
quaginta annos gerēs oppressus est, cû octo mē
sibus, & uno die imperasset, ut scribit Eutropius

Vespasianus è Sabino & Vespasia Polla
ortus. Germanicâ expeditionē sub Clau
dio obiit. inde in Britanniam translatus
duas ualidissimas gentes, & in sulâ Vestem Bri
tanniæ proximâ in deditionem redegit. Neronis
auspicis Iudæos, qui cœso eorum præposito res
bellauerant, assumpto inter legatos maiore filio
debellare cœpit. Reuersus occiso Vitellio impe
rium nactus est. templum pacis foro proximum
fecit. amphitheatrum mediâ urbe edificauit. sub
eo SENAT. CO N. Pegasus Pegaso & Pu
sione consulibus factum dicitur, quod rogat hæ
reditatem restituere, perinde quartam partē re
tinere permisit atq; lex Falcidia è legatis retine
re concedit. Clemens usq; adeo fuit, quod iustis
supplicis illachrymauerit. notata est tamē in eo
pecuniæ cupiditas. Author senatui fuit decernen
di ut quæ seruo alieno se iunxisset ancilla habe
retur. Et ne creditum filiorū familias scenerato
res unquam etiam post patrū mortem exigerēt.
Facetus & dicacitatis plurimæ erat. neq; locos in
mortis extremo metu abnuat. Primus è fisco La
tinis & Græcis Rhetoribus annua centena cons
tituit. nulli fraude excessit anno uitæ undesept
tuagesimo, mense ac die septimo postquam no
uem annis & septem diebus imperasset.

Titus Vespasiani è Domicilla filius, Tribus
nus militum in Germania, & in Britannia
meruit. à patre relicto ut Iudæa p domaret.
Hieroso

LIBER QVARTVS.

231

Hierosolymâ natali filia suæ cepit. Recordatus
super cœnam quod nihil cuiquam toto die præ
stitisset, apud amicos se diè perdidisse cōquestus
est. Ex Quæsturâ honore legioni aliquâdo præ
positus Taricheam, & Gamalam urbes Iudææ
ualidissimas in potestatem redegit. equo quadâ
acie sub foeminibus amisso, alterū cuius rector
cōtra se dimicans occubuerat, incendit. Ne de ea
dem re pluribus ageretur legibus constituit. &
inter cœtera de statu defūctorū queri ultra certos
annos uetuit. cū patre triumphū de Iudæis egit.
sub eo Veseus mons in Campania cōflagrauit.
Roma per tris dies incēdium passa est, supra quâ
credi posset pestilentia laborati. Pontificatum
Max. ut puras seruaret manus accepit. & quum
Tiberius beneficia à superioribus concessa prin
cipibus rata haberi instituisset, si eadē sequentes
dedissent, & oēs dehinc Cæsares id instituti ob
seruassent, ipse primus præterita oia beneficia
uno edicto cōfirmauit, nec à se peti passus est. Pu
er, adolescens, sequenti quoq; ætate corporis &
animi dotibus explenduit. morte sua altero im
perij anno super menses duos, diesq; XX. annos
gerens duos & XL. interijt.

Domitianus Titi frater, ei tamē & patri mo
ribus ab similibus. Ludos sæculares ædidit,
Capitolino Ioui certamē triplex Musicū,
Equestre, & Gymnicū instituit. Eius temporis
bus S. C. cautū est, ut si qs per collusionē quic
quâ in libertate factū pbalet, & homo de quo
pbalet, seruus esset, eius seruus fieret qui collusio
nē detexisset. Cattis sponte bellū intulit, in Da
cos & Sarmatas necessario expeditiões suscepit.
L. Antoniū superioris Germaniæ præsidē p lega
tos superauit. Corneliâ uirginē Max. cōmisit

132 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
incestum conuictam è more defodi imperauit.
Castrari mares uetuit, reuocata coenarum recta
rum cōsuetudine sportulas publicas sustulit. Ca
pitolium quod rursus arserat, sub titulo tantum
suo restituit. nouam eodem custodi loui, & forum
& Flauia gentis templum construxit. Dominū
fese deumq; appellari iussit. relictas sibi ab his
hæreditates quibus liberi erant non recepit. post
XLV. ætatis annum, & imperij quindecimum
XIII. calend. octobris occisus est.

Cocceius Nerua oppido Narniensi genitus
post Domitianum imperij administrati
onē suscepit, afflictas ciuitates releuauit.
frequens iurgiorum disceptator fuit. huius absti
nentiæ, & moderationem Cornix ante Domi
tiani exitum. Erūt omnia bene. in Capitolio elo
cuta, prædixerat. Nec defuit qui ostentum sic in
terpretaret. Nuper Tarpeio quæ sedit culmine
Cornix. Est bene non potuit dicere, dixit, erit.
Domitianus etiam post se reipublicæ statum be
atiorem fore præsensit, dum gibbam sibi ponē
ceruicem auream enatam sōniasset, si his prodī
gijs fas esset credere. Euentu tamen Neruæ mo
destia patuit, nihil unquam suo arbitrio statuit,
sed principes uiros in consiliū semper adhibuit.
& ne serui dominos criminarentur edicto uetuit
Traianum sibi extraneum adoptans, & mox in
curia Cæsare designans, publicæ uilitati cogna
tos omnis postposuit. Militibus liberam & qui
dem perpetuo testamenti factionem concessit,
cum anteriores principes ad tempus dedissent.
Mos tamen ante imperatores Romanis erat, si
cut Plutarchus in Coriolano refert, ut in acie cō
stituti priusquam clipeos recipere, togasq;

LIBER QVARTVS.

133

circuncingerent, tribus aut quatuor audiens
bus unā sine scriptis testamenta confierent, hæc
redemq; nuncuparent, quod Romani in bello
Volscorum Comminio consule fecerunt. Puel
las & pueros egenis parentibus natos sumptu
publico ali per Italia oppida iussit. quito & LX.
ætatis anno, imperij mēse sexto decimo, dieq; no
no extinctus est. Multas leges tulit cū de alijs, tum
maxime ne mares castrarentur. neue fratris filiā
uxorem ducere fas esset.

Vlpus Traianus adoptiuus Neruæ filius
apud Agrippinam nobilē Gallia colonis
am imperium suscepit. ob honorem Suræ
lauacra condidit. Iustitiam admodum coluit. iu
ris humani & diuini tam noui repertor, quā uete
ris custos fuit. Eius temporibus SENAT. CON.
Rubrianum Rubrio Gallo, & Celio Pisone con
sulibus factum est. & eo cautum, ut si hi à quibus
libertatē seruis præstari oporteret, euocati à præ
tore adesse uoluissent, & causa cognita prætor li
bertatē his deberi pronūciasset, eodem iure sta
tus seruaretur, ac si directo manumissi essent. Fi
nes Romani imperij, quod post Augustū magis
defensum fuerat quā ampliatum, logelateq; dis
fudit. Dacos subegit, quorum rex mortē sibi con
feciuit. lapideum pontem opus sane mirandum &
memorable in Istro fecit. Armeniā, Assyriam,
Mesopotamiam imperio Romano addidit. sub
eo Tyberis inundās multas ædes demolitus est,
& multis in provincijs terræ motus, pestilentia,
fames, & incendia fuere, quibus ad uires ex quisi
tis undiq; remedijs subuenit. Statuens etiā ne do
morum altitudo sexagita pedes excederet ob rui
nas faciles, & sumptus, si quādo talia euenirent,
P s exituosos

exitiosos. unde merito pater patriæ dictus est. Et cum homicidia, furta, adulterium, latrocinia, & id genus maleficia à Christianis uetari audiuiſſet Plinio Secūdo quid de his facere oporteret, quærenti inquirendos non esse, oblatos uero puniri oportere reſcripſit. Gulę paululū indulſit, in adulescentulos pronus fuit. à ſenatu Parthicus Dacicus, & optimus appellatus, optimi nomen libetius accepit. Obiit alui profluvio ætatis anno LXIII. cum annos imperaſſet undeuginti, menſes ſex, & dies XV.

Adrianus Traiani principis cõſobrino genitus, memoria admodū claruit. Legatus prætorius Sarmatas compreſſit. Adeptus imperium paci operam intendens rebellantes prouincias à Traiano ſubactas reliquit. Tanti ſenatum fecit, quod cum Atutinum ſenatorem faceret, nihil ſe ampliùs habere quod in eum poſſet conferri oſtenderit. In eos qui in ciuitate ſepulchrum faciunt, & in magiſtratus qui id patiuntur, pœnam quadraginta aureorum ſtatuit, quam fiſco inferri iuſſit, locumq; publicari, & inde corꝑuſ transferri uoluit. Gladiatorium munus per ſex dies exhibuit, mille ſeras natali ſuo ædidi. In Britannia murum qui Barbaros, Romanosq; diuideret per octoginta milia paſſuum duxit. Galiliam peragrans in honorem Plotinæ Baſilicam apud Nemaufum operè mirabili extruxit. Taracone ſumptu ſuo ædem Auguſti reſtituit. bellum à Parthis motum colloquio repreſſit. Pantheum ſepta, Baſilicam Neptuni, forum Auguſti, Lauacrum Agrippæ proprijs & ueterum nominibus Romæ inſtaurauit. Pontem ſui nominis & ſepulchrū iuxta Tiberim fecit. Oratione habitata autor ſenatu fuit cenſendi priuic Idus Martias

Q. luſ

Qulio. Balbo, & P. Iubentio Celſo COSS. de petitione hæreditatis, & de rebus hæreditarijs diſtractis, de dolo præterito & fructibus. Suo arbitrio metis impetum gubernauit, interdum ſæuitiam & tenacitatem, aliàs clementiam & liberalitatem oſtendebat, ſic in alijs omnibus cum fuſſe uarium legimus. Theſaurum in proprio ſolo repertum inuentoris eſſe conſtituit, quem ſi in alieno fortuito aliqs inueniſſet, eum ſoli dominū & inuentorem equaliter partiri uoluit. Si quis in publico, cū fiſco æqualiter partiretur. In XI. mēſe partum edi poſſe, cauſa cognita ſecundū Geliū decreuit. ædes ut ad aliam urbem transferentur, demoliri prohibuit. ſeruos à dominis occidendi noluit, ſed eos per iudices ſi deliquiſſent dānari iuſſit. liberis proſcriptorum duodecimas bonorum conceſſit. primus Cæſar ū barbam ſummittere cœpit, ut Dion in Traiano refert. in Aegypto urbem cuius Ptolemæus meminit, Antinoi nomine, condidit, & alteram in Myſia, quam ut poſte uenandi ſtudio intētus, uenatica Adriani ſeptra nominauit. Sanxit ne ſenator aut ab ipſo, aut per alterum tributo condemnaretur. Ignotorum hæreditates repudiands, notorum ſi filios haberent non accepit. alterum & ſexageſimum ætatis annum expleuit, ſecundo & uigeſimo imperij anno uita ſunctus.

¶ TA SEQVENTIBVS imperatoribus leges æditas, quia omnes ferme ſunt codici Iuſtiniano inſertæ, ſatis incurioſe cõmemorabo, cõtinet poſteſto illud uolumen ſolas imperatorũ ſanctiões. & Iuſtiniano autore hac quita tantū iuris ciuiliſ ſpecie conſectū eſt, è diuerſorũ ſcilicet imperatorũ ſtitutiõibus, quæ tribus in codicibus Gregoriano, Hermogeniã, atq; Theodoſiano cõtinebantur ſed

sed & ab hoc codice nouissimo ad sua usq; tēpō
ra sanctiones colligi, & ibi poni Iustinianus uoluit,
ut idem in epistola ad senatum de nouo codice
faciendo scribit. & quorūlibet imperatorum no
mina eorum sanctionibus præmitti mādauit, &
prout primus quisq; fuerit. in eodem tamen titulo
lo eiusdem sanctio præcedit. Præscriptorum au
tem principum nullæ, aut pauca sunt sanctiones
illi inscriptæ uolumini, ideo aliquas ex historico
rum libris retuli, Tranquillum maxime secutum
& Dionem, quāuis iurifconsulti horum si cuiuslibet
lorum sparsim constitutiones referant. Non ab
sonum tamen fuerit si sequentium imperatorum
mentio habeatur, cum ut appareat à quibus scrip
tæ quintæ ciuilibus disciplinæ sit introducta, tum
quod ingens sæpe de legibus existit disputatio quæ
cui abroget. Et istæ hæsitatio facile cessatura
si post Capitolinum, Spartianum, Lampridium,
Herodianum, Aurelium, Eusebiū, Eutropium,
Lactum, & alios complures reliquos imperato
res, qui quintæ partis ciuilibus scientiæ autores ex
titerunt, seriatim cōmemorauerimus. quoniam
posteriorum principum leges priorum sanctio
nes contrarias tollunt, & qui prius, quicq; post
sterius imperauerint, hinc cognoscetur. Hi autē
Imperatores iuxta autores ferè in Iustiniano con
cluduntur, quem propterea non excedam. quam
uis sequentiū aliqui extraordinarias aliquot con
stitutiones adiderint, ut Lotharius qui fundi alie
nationem prohibuit, & Federicus pacem iurame
nto firmari, puberumq; sacramenta custodiri con
stituit. Federicus quoq; secundus ꝑ libertate ad
um sacrarum, & Henricus contra reos læsæ mas
testatis, & rebelles multa sanxerūt. Iuris etiā stu
diosius pulchra haud dubie priuilegia à Federico
concessa fuere.

Titus Aurelius Antoninus, Pij cognomen de
mentia & probitate meruit, successoribus
quoq; reliquit. ab Adriano inter quatuor
consulares quibus Italia committebatur, electus
est. Proconsul Africam gubernauit. hæreditates
habētium filios repudiauit. Imperator cōstituit,
ne poenæ causa legatum relictum maneret. sem
per ea Scipionis uerba, malo unum ciuem serua
re, quàm mille hostes occidere, in ore habuit. Ab
Adriano V. calend. Martias in titulum adoptatus
est. Britannos per Lollium urbicum legatum uis
cit. Mauros pacem postulare coegit. Germanos
& Dacos, atq; Iudæos rebellantes per præfides
& legatos contudit. Alanos tumultuantes sæpe
refrenauit. in Achaia, atq; Aegypto rebelliones
compressit. intra urbes sepeliri mortuos ueruit.
Iudæis tantum filios suos circumcidere rescripto
permisit. templū Agrippæ, & pontem Subliciū
instaurauit. Puer eius teporibus biceps natus est,
& stella crinita apparuit. & uno partu mulieris
quinq; pueri editi sunt. febre post tris atq; utri
ti annos imperij inter homines esse desijt, annos
septuaginta natus.

Marcus Antoninus imperium annis duobus
deuiginti postea tenuit, & quia philosophi
am studiosissime colebat, philosophus
appellatus est. Aduersus Britanos bellum geren
tes Calphurnum Agricolam, cōtra Catthos Au
sidium Victorinū, & in Parthos Verum fratrem
senatu consentiente misit. Leges de mensarijs &
auctonibus tulit. Senatum de cognitionibus ad
se pertinentibus iudicem dedit. duodeuigesimo
ætatis anno à Pio adoptatus, eius filiam duxit. L.
Verum Commodum fratrem adoptiuum post
mortem

mortem Pij generum statim & consortem imperij fecit, tuncq; primū Romanum imperium duos Augustos (ut Capitolino placet) habere coepit, quos saepenumero Diuos fratres iuriscōsuli appellant. sed Verus carminis studiosus, ingenio asper, atque lasciuus decimo imperij anno duos & quadraginta annos gerens interiit. Superstes autem Marcus octo annis cum Commodō filio imperauit. Cassium arripientem tyrannidem suscepit & occidit. de statu defuncto uerū queri intra quinquennium iussit. Prætores tutelares fecit, de alimentis publicis multa adinuenit. leges de uicesima hæreditatum addidit, complura de tutelis liberorum, de bonis maternis, de filiorum successionebus p parte materna excogitauit. inopragrauabatur, quod multis pudicitiam Faustina uxor prosterneret. & cum e SENAT. CON. Tertulliano Adriani tēporibus factō iam matres filiorum ab intestato morietium hæreditates caperent, sub eo SENAT. CON. Orficianum Orfitio & Ruffo COSS. factum est, quo liberi matribus intestatis succederent. om̄s aduolentes curatores non redditis causis accipere conistituit. ius autem uetus magis restituit, quā nouum fecerit. anno ætatis LXI. uitæ diem ultimū clausit.

Antoninus Cōmodus uenia legis Annarū impetrata COS. ante ætatem legitimā factus, cum patre ad Germanicū bellum profectus est, patri superuiuēs solus imperium tenuit. Luxuria usq; adeo flagrauit, ut trecetas concubinas, totidemq; exoletos puberes in palatio habuerit. Seruiliū & Dulium Syllanos cum suis interemit. Antium Lupum & Petronios, Mamertinum & Syram, filiumq; Mamertium Antonianū e sorore sua genitū interfecit, alios quoq;

cōplures

complures quos Lampridius in eius uita enumerat, morti tradidit. Mauros & Dacos per legatos superauit. Pannonias composuit. per duces Germanos & Britannos imperiū eius recusantes sedauit. sub eius imperio stella crinita apparuit, cæli uisus, & crepetina caligo calendis Ianuarijs in circo oborta est. Ianus Geminus sua sponte apertus est. Pacis & Vestæ tēpla incendio cōsumpta, tunc fames & pestilētia seuisit. Lætus exercitibus præfectus, & Marcia eius cōcubina, Electus q; cubiculi custos, eum anno imperij tertio decimo, uitæ secundo & trigesimo per Narcissum athletam cum quo exerceri solebat, strangularunt. ueritū ne ueneno quod ei Marcia dederat, uomitu ciecto conualesceret, atq; unā sicut proposuerat, omnes cædi imperaret.

Aelius Pertinax Læto præfecto præ. autore imperator creatus est. coactus imperiū suscipiens, ut aliqui scribunt, cognomen Pertinacis retinuit. Præfectus cohortis in Syriā profectus est. in Mœsia alam, & in Germania classem gubernauit. Prætor à Marco imperatore factus, & primæ legioni regēdæ impositus Rhætias & Noricū ab hostibus uindicauit. Marci imperatoris studio COS. designatus, & ad Danubiū tutelā pfectus, inde Mœsiæ utriusq; mox Daciæ regimē accepit, bene administratis his puincipijs Syriā meruit. Proconsul sub Cōmodo Africam gubernauit. Imperator lege cōstituit, ut testamenta priora non prius essent irrita, quā alia perfecta essent, neue ob hoc fiscus aliquādo succederet. sæpe nullius se aditurū hæreditatē pfectus est, quæ aut adulationē alicuius, aut lite pplexā, ut legitimi heredes & necessarii priuarent, delata esset. Quū Cōmodus allectorib; innūeris pturas miscuisset

scnas

senatusconsulto Pertinax iussit, eos qui præturas non gessissent, sed allectione accepissent, post eos esse qui uere prætore fuerint. Auaritiae suspitiosus ne priuatus non caruit, infimi generis, utpote Libertino patre genitus fuit. sed profapia moribus, & uirtute illustrauit. Altero imperij mense quinto die & uigesimo à militibus annos gerens sexaginta supra menses septem, diesque sex & uiginti, occisus est.

Didius Iulianus Sal. Iuliani iuriconsulti pater nepos Clara Aemylia, & Petronio Didio Seuro genitus, prator ante annum quam legitima aetas lineret Marci suffragio fuit. Quæsturam suscepit, Cauchis Germaniae populis eruentibus tumultuarijs prouincialium auxilijs restitit. Catos debellauit. Dalmatiae regimen suscipiens eam à confinibus uindicauit. consulatum cum Pertinace gessit, Germaniam inferiorem, & Bithyniam rexit. & cum præter alia militibus pecuniam, & se Commodi memoriam relicturum promisisset, ab eis imperator appellatus est, & patris patriae cognomen recepit. Deinde Pescennius Niger in Syria, Septimius Seuerus in Illyrico imperatores declarati, cum exercitibus quibus præsidebant, ab eo desciuere, & extemplo Seuerus Romam contendit eodem Pertinacis ulturus, & Romam ipsam imperij larem occupaturus, qui appropinquans imperator à senatu declaratus est. Et Iulianus imperio priuatus, senatus auctoritate in palatio per unum à Tribunis occisus est anno uitæ sexto quinquagesimo, menseque quarto, post menses duos, & dies quinque quam imperium assumpserat.

Septimius

Septimius Seuerus Lepidi ciuitate Africae genitus, Quæsturam diligenter egit. Tribunatum plebis sub Marco imperatore seuerissime gessit. præturam annos gerens duos & triginta suscepit. Lugdunensem prouinciam legatus obtinuit. pro consul Siciliae & Pannoniam gubernauit, consulatum cum Apuleio Rufino primum gessit, deinde Læto suffragante à Pertinace exercitui Germano præpositus. ab eodem ubi auditum est Pertinacem occisum, Iulianum autem cum odio cunctorum imperare, apud Carnuntum Idibus Augusti imperator appellatus est. Fieri Senatusconsultum uoluit ne imperatori in consulato senatus senatorem occideret liceret. accusatos à prouinciis alibus iudices probatis rebus grauius puniuit. Aemilianum Nigri exercitus ducem apud Cyzicum, mox ipsum Nigrum in Issico sinu superauit cui in suburbano quodam Antiochia latenti casputab equitibus ipsius Seueri amputatum est. Filium suum maiorem Bassianum apposito Aurelij Antonini nomine apud Viminatium Cæsarem declarauit. Clodium tamen Albinum qui exercitibus Britannicis præerat, Cæsarem primum appellauit, ne dum Nigrum prosequeretur, imperium arriperet. sed post Nigri exitum etiam apud Lugdunum uicit & occidit, ut sibi liberisque suis Romanum imperium adiudicaret. sub eo priuarum rerum procuratio primum constituta est. Parthorum rege fugato Parthicum nomen meruit, ob hoc etiam filium eius Bassianum Antoninum, qui Cæsar appellatus iam fuerat, anno ætatis XIII. participem imperij milites fecerunt. Saluianus Iuliani decreta aboleri iussit, sed non obtinuit. Perfarum regem Abagarum subegit, Arabes in de ditionem

Q

deditionē accepit. Britannā muro per transuersam insulā ducto utrinque ad finē oceanī munitic Eboracī Britannīæ oppido anno imperij duodeuigesimo, uitæ nono & octogesimo mortē obiit Bassianū & Getā filios successores relinquens.

Antoninus Bassian⁹ patri Seuro superstes tanta libidine flagrauit, quod Iuliam noster uer cam suam uxore duxerit. Alexandrū Magnum æmulari, & eius memoriam omnibus modis renouare studuit, ut solus imperaret. Gestam fratrem supra matris pectus in palatio interfecit. Deinde Papinianum quod parricidium excusare nolisset, & alios complures occidit. Romę Thermas nominis sui eximias reliquit. porticum quæ gesta patris, & triumphos, & bella cōtineret, extuxit. A uestimento quod populo dederat usque ad talos præter morem demisso, Caracallæ nomē accepit. simulans uelle Artabani Parthorum regis filiam ducere, Parthos inermes nihilque suspicantes mali maximis cladibus affecit, sex annis solus imperauit, occisus inter Carras & Aedessam tradit, annos tris gerēs supra XL.

Macrinus deinde cū Diadumeno filio quatuordecim mensibus imperium tenuit. in uico quodā Bithyniæ Heliogabali (ut creditum est) opera & iussu perijt. Filium in cōtione Antoninum appellauit, statimque nummus in Antiochia Antonini Diadumeni nomine percussus est. fuit enim tam amabile illis temporibus nomen Antoninorum, ut qui eo nomine nō niteretur, imperium mereri nō uideretur. Macrinus crudelis, & uilissimus fuisse traditur. contra Parthos & Armenos, & contra Arabes non minus fortiter quam feliciter pugnauit. Adulterij reus
semper

semper uiuos iunctis corporibus simul incendit. Delatores si non probarent capite, si probaret, delato pecuniæ præmio infamia affecit. Omnia rescripta ueterum principum, ut iure nō scriptis ageretur, tollere statuit. Nefas esse dicens leges uideri Commodi & Caracallæ, & hominum imperitorum uoluntates, cū Traianus libellis nunquam responderit, ne facta quæ ad gratiam cōposita uiderentur, ad alias causas perferrentur. Postremo eo imperante milites quidam Helio gabalum imperatorem salutarunt, moti Mœsæ eius auriæ pecunijs, & quod Antonini filius dicebatur. aduersus quem Macrinus exercitum duxerat. sed timens transfugio suorum militum copijs exui & capti, dimisso exercitu aufugit in Bithyniā ubi obruncatus est.

Varius Antoninus Caracallæ de Symtamiæ ra stupro cognita creditus filius. Helio gabalus sacerdotio dei Heliogabali dignatus est. is statim quam senatum habuit, matrem suam ad senatum uocatam rogari iussit, solusque omnium imperatorum fuit, ut Lampridius scribit, sub quo mulier quasi clarissima loco uiri senatū ingressa est. unde & post eius exitū ante oia cautū est, ne unquam mulier senatū ingrederet. Primus mensas & capsas argenteas habuit. Cacas hos etiā, uasaque ceteraria argentea sculpta, & masticatoriū, & puleatorū primus inuenit. Honores, & dignitates, & potestates tā per se quā per ois seruos, & libidinum ministros uendit. In Quirinali colle senatū, id est, mulierū senatū fecit. & Symiamirana Senatuscōsulta ridicula de legibus matronarum facta sunt, quæ quo uestitu incederent, quæ pileto, quæ equo, quæ a sino ueherentur

244 HISTORIAE IVRIS CIVILIS

tur, quæ carpento mulari, quæ bouum, quæ sella ueherentur, & quæ aurum uel gemmam in calca mentis haberent, quæ cui crederet, & quæ ad cuius osculum uenirent. matri in omni facinore audiens tumultu militari cum ea interiit anno uitæ sextodecimo, imperij tertio, remotis quatuor mensibus. Herodianus tamen sex annis eum imperasse scribit. Heliogabalo uero templū Romæ constituit. Amphitheatrum post exustionem instaurauit, & lauacrum quod Antoninus Severi filius in uico Sulpitio ceperat, perfecit.

Alexander Mammeæ filius, Heliogabali confobrinus & adoptiuus filius, cū mortuo Macrino Cæsar fuisset appellatus, Augusti nomen & imperium interfecto Heliogabalo recepit. patris patriæ nomen, & ius proconsulare, Tribunitiamq; potestatem, & ius quintæ relationis deferente senatu uno die assumere coactus est. Christum inter deos recipere, eiq; templum facere uoluit. Artaxerxem Persarum regē potentissimum, qui cū septingentis elephantis, mille & octingentis curribus, centum & uiginti milibus equitum ad bellū uenerat, superauit. De iure tractans doctos ac literatos tantum in consilio adhibuit. si uero de re militari negotium incidisset, senes admittebat milites, maxime qui historiam callerent, disquirens quid in huiusmodi causis ueteres fecissent. Hanc sententiam. quod tibi non uis alteri ne feceris. adeo dilexit, quod & in palatio & publicis operibus perscribi eam iuberet, & eam sæpius in ore haberet, cumq; alios quem emendaret, eam per præconem dici uoluit. Thermas nominis sui iuxta eas, quæ Neronianæ fuerunt dictæ, aqua inducta constituit. Caracalæ Ther

LIBER QVARTVS.

245

le Thermas additis sortionibus perfecit. Alexandri habitu plurimos nummos & quidem electros aliquot, sed plures aureos percussit. Statuas summorum uirorum undiq; translatas in foro Traiani collocauit. leges in annos firmauit, easq; diligentius seruauit. innumeras de iure populi & fisci leges constituit. nullam constitutionē sacræ uit sine uiginti iuris peritis, & alijs quinquaginta doctissimis disertissimisque uiris, ut non pauciores in consilio sententiæ essent, quæ quæ senatus consultum facerent. & id quidem ita faciebat, ut per sententias singulorum iretur, ac scriberetur quid nam quisq; dixisset, dato tamen spacio ad disquirendum, cogitandumq; priusquam dicerent, ne de rebus arduis ex tempore respondere cogerentur. Occisus est in Gallia post quatuordecim annos quàm imperium assumpserat, annos undetriginta, menses tris, & septem dies natus. alij eū sex & uiginti annos duntaxat uixisse scriptum reliquerunt.

Maximinus posthabita Senatus auctoritate imperator Aug. ab exercitu appellatus, patre & matre Barbarus fuit, bellum aduersus Germanos feliciter gessit, filiū Cæsarem fecit. Auaricia & crudelitate flagrauit, unde Gordianus senex imperator cum filio primo in Africa, deinde Romæ à senatu appellatus est, quibus mortuis anno imperij primo, menseq; sexto Maximino profligando, qui urbē cū seueritate & odio petebat, eo quod à senatu hostis adiudicatus esset, Cælio Balbino, & M. Clodio Pupieno imperiū Patres decreuere, Gordianumq; paruulū prædicti Gordiani senis nepotem filia ortū Cæsare fecerunt. Et M. Pupienus grauitate

Q3

grauitate ac seueritate uenerabilis contra Maximinos patrem & filium copias eduxit, eiusque auspicijs Maximini anno imperij tercio manu suorum militum apud Aquileiam perire. Balbinus autem nobilitate familiarum, fortunisque, & clementia satis cognitus, urbis gubernationem suscepit & istius bonitate tumultus inter ciues ac praetorianos in urbe exortus est. ambos altero imperij anno milites occiderunt.

Gordianus tertius collegis superuivens, a Caesare eatenus fuerat, à militibus immo ab uniuersis imperator appellatus fuit. Mithridatis filium duxit, cuius consilio & prudentia bello Persico Saporem regem fugauit. Vrbes Nisibin & Carras recuperauit, remque publicam & imperium quoadiuerit, bene administrauit. Post eius mortem Philippus à Gordiano exercitui praeficitur, mox militum acclamationibus, quod fame sub Gordiano laborarent, cum iuvene imperauit, tandem dolo eius adolescens anno uitae undeuigesimo, imperij sexto sublatus est. Senatus de morte Gordiani certior factus Marcum quendam imperatorem legit, cui subita morte in Palatio decedenti Seuerus Orestilianus etiam patrum lectione successit. Sed medicis male eius uenam soluentibus statim occubuit.

Marcus Iulius Philippus primum ordinis eodem, deinde dux, mox praetorio & exercitui praefectus fuit. Postremo post Marci & Orestilianum exitum imperator à senatu confirmatus, percussus cum Persis foedere Mesopotamiam, & Assyriam hostibus reliquit. In Arabia cuius erat, urbem sui nominis Philopolim constituit. Philippum filium conforiem imperij fecit.

festis. Saeculares ludos, & munera Circensia addidit, in quibus feræ complures datae fuerunt, quas Blondus secundo Romae triumphantis libro, & Pompo in Caesaribus enumerant. Contra Scythas qui urbes & agros Romani imperij uastabant Marianum quendam misit, deinde eo militari seditione caeso, Decius belli expeditionem suscepit, quem inuicem milites Illyriciani imperatorem fecerunt. Philippus autem pater aduersus Decium copias educens, à militibus Veronae caesus, & filius Romae à praetorianis occisus. anno imperij septimo, uel ut alijs placet, quinto exspirauit, filio annos duodecim agente, qui ab aliquibus Gallus Iulius Saturnius appellatus est. Primus Imperatorum Christiani nominis cultum Philippus suscepit, ut Blondus in decadibus, & Roma triumphante, Eusebius & alij scriptum reliquerunt, alioquin malus, & ex obscuris natus est parentibus.

Decius Bibali inferioris Pannoniae urbe natus, patris patriae cognomen accepit. eligendi censorem senatui potestatem fecit. Valerianum sexaginta sex annorum, qui postea imperauit, exercitui praefecit. & cum repugnans aliquando ab exercitu Illyriciano imperatoris nomen accepisset, senatui in cunctis obsecutus, ab eo Augustus appellatus est. Bonitate Traianum adaequauit, optimi principis nomen iudicio senatus meruit, appellatusque est Imp. Caes. M. Q. Traianus Decius Aug. sub eo Christiani supplicij afflicti fuerunt. Decium filium cogente senatu Caesarem fecit, cum quo aduersum Scythas

Scythas profectus. Galli Treboniani proditione altero imperij anno in uoragine paludis periit, Decius uero filius bello interijt. apud Lætum tamen alium inuenies Deciorum exitum.

GAlli Treboniani imperium memoriae tradidit pestilentia decem annis eius sceleribus ut creditum est, per totum orbē diuulgata. nam Christianū dogma simultate & odio profectus est, & proditione imperium arripuit. cum Scythis fœdus percussit, & eis tributum nomine bis centum drachmas auri exhibuit, unde sub eo primum libero potentatu Pop. Ro. tributum pendit, si Læto in Cæsaribus credimus. C. Vib. Volusianum filium consortem imperij fecit. horum temporibus Hostilianus à senatu imperator factus statim pestilentia occubuit. Milites etiam Aemilianum sub his principibus imperatorem in Mœsia fecerunt, contra quem ambo profecti apud Interannem cæsi altero imperij anno fuerunt. Aemilianus quoque manu suorum militum quarto imperij mente, annos gereus quadraginta inter homines esse desijt.

Licinius Valerianus splendidissimis natalibus, annis ut Aurelio uisū est, quindecim imperauit. Gallienū filium Augustū & Cornelium Valerianū Gallieni filium Cæsare fecit. Valerius bellū in Mesopotamia gerens à Sapore Persarum rege captus ignobili seruitute cōtenuit. regi enim equū ascendenti incuruatus seruiēbat. Interea Gallienus rem pub. administrauit & in Cornelij mortui locum Salonianū alterum filij subrogauit. poeta clarissim⁹, ad libidinē, p. nus, & uoluptati deditus fuit, unde Tyranni nunc micro triginta imperium inuaserunt, quos uarijs pro

pro locis creatos Pollio cōmemorat. Contra Aureolum profectus qui Mediolani imperiū inuasit, anno imperij XV. opera militum Aureoli, annos natus quinquaginta interijt.

Claudius deinde imperium suscepit prelijs, ac rerū penuria. Sarmatas, Getas, Scythas, & Quados superauit. leges optimas dedit. Antonini pietatem habuit. alter in prouidentia Augustus fuit, nam & post mortem imperio, p. dēre uoluit. Syrmij etenim Pannoniæ & grotans prius quā oppeteret, conuocatis Tribunis, ducibus, & præfectis de eligendo imperatore concio natus est, longaq; oratione Aurelianum pbauit. Daciā recuperauit. altero imperij anno sua morte interijt, cui frater Aur. Quintilius patrum autoritate, & omnium iudicio succedens XVII. imperij die ferro periit. Lætus tamē scribit accepto nuncio quod exercitus Aurelianū imperatorem legisset, auditoq; quod militum gratiam idem teneret, Quintilium uenis solutis occubuisse.

Aurelianus ut quidā scriptum reliquerūt, modicis ortus parētibus, imperium trionū ab inuasoribus receperat. muros urbibus supra alios principes ampliavit. Vltimus Romanorum principum prisco more triumphū speciosissimū egit, ut d. Blondo in Roma triumphante didicimus. clementia quæ principum uirtus peculiaris esse debet, caruit. Sub eo apud Dalmatas Septimius imperator effectus, statim manu suorum occubuit. Monetarios uiciatis pecunijs, & Felicissimo rationali interfecto in urbe reballantea uictos summa crudelitate compescuit. Leges plurimas & quidem salutare sanxit, quas in codice Iustiniano legimus. porcinæ carnis usum populo

instituit. anno imperij sexto supra sex menses in
perfectus dolo Amanuentis sui, medio itinere quod
Heraclea Bizantium ducit.

P Annius Tacitus uir consularis, & senio in
signis, sine exercitu à senatu imperator &
Augustus appellatus fuit. sobrietate præ
se tulit, lectione librorum se oblectauit, memora
bile nihil egit. Febre præuentus, qua sexto impe
rij mense interijt.

M Annius Florianus Taciti frater, uix duo
bus mensibus imperium tenuit, Tarsis
ut Pomponius & Vopiscus scribunt, mi
litari seditione, siue ut Aurelius magis probat, in
cis à seipso uenis, effuso sanguine extinctus est
postquam exercitus Probum militiæ peritum im
perato, eum elegisset.

Aurelius Probus cõ tubernio Valeriani Gal
lieni, Aureliani, atq; Claudij secundiore
quidẽ fortuna priuatus stipendiã fecit. Sars
matas contudit, Tyrānos extinxit, Saturninum
in oriente imperatorem effectum occidit. Procu
lum & Bonosum qui Agrippinẽ pariter impetũ
arripuerant, oppressit. Gallos & Pannonios ui
neas habere p̄misit, orbe pacato dicere solebat,
milites minime necessarios fore, cum defuntho
stes, quæ uox plurimũ obfuit, Syrmĩ enim tumul
tu militari sexto imperij anno, mēseq; quarto oc
cisus est.

Carus Narbonæ genitus, Carinũ & Nume
rianum filios Cæsares fecit. à Persis Mesop
otamiam recepit. qui longius cum copijs
aggrediens fulminis ictu altero imperij anno per
ijt. cū dico Carũ Narbonæ genitu, Eutropiũ re
quor, nam Flauius Vopiscus uarias de eius pa
tria

tria opiniones refert. Filiorum minor Numeria
nus orator clarus, & poeta nõ uulgaris, pditionis
Apri foceris sui uolētis imperiũ occupare occisus
est. Carinus autem frater plurimos innocētes si
ctis criminibus occidit, adulter frequens, & iuue
tutis corruptor fuit. Sabinum Iulianũ inuadentẽ
imperium in campis Veronensibus peremit. nõ
uillime à Diocletiano quẽ uictor exercitus de Per
sida rediens imperatorẽ legerat, post multa præ
lia uictus ad Murisũ occubuit, cū militibus for
tissimis quos habebat, desertus fuisset. Aurelius
sui tribuni dextera, cuius uxorem polluisse dice
batur, eum fuisse occisum scribit.

Diocletianus utroq; parente ignobilis, Salo
nis Dalmatiæ ortus, p̄ligato & cæso Ca
rino Augustus appellatus est. ut pacem ci
tius ubiq; redderet, Maximianũ Augustum fecit
euerlis duabus urbibus quæ Busris & Copos
apud Ptolemæum & Strabonem appellantur, su
peratoq; Achilleo Aegyptũ pacauit. Diuinos ho
nores imperatoribus Augustis dare præcepit, &
adorari uoluit, edicto sanciens uti omnes sine ge
neris discrimine prostrati pedes exoscularentur.
Maximianus autem ferus natura, flagrans libidi
ne, ortu agresti, tumultus in Gallijs deleuit, quos
Amandrus & Elianus sub specie tyrannidis ex
citauerant. Pacatis Gallijs in Africa Gentianos
deuicit. Ex Eutropia Maxentium & Faustam ge
nuit, & an Maxentius filius Maximiani fuerit, an
ab uxore suppositus aliorũ iudicio relinquimus
Pullulantibus per uaria loca nouis bellis Diocle
tianus Galerium Maximinum adoptauit, & ei
desponsata Valeria filia Cæsaris fecit. Maximia
nus quoq; Constantiũ adoptauit, & Cæsare fecit
eius

252 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
eiq; Theodoram priuignam repudiata uxore pri
ma matrimonio iūxit. Postmodum isti seniores
Aug. annuente senatu Constantium & Galerium
Augustos appellauere, uictores āno impij duo
deuigesimo triumphum egerūt. sibi Iouij & Herculij
cognomina indiderunt. Eodem die Diocle
tianus Nicomediæ, Maximianus Mediolani an
no imperij uigesimo se principatu abdicarunt.
Diocletianus duodeo fugiā annis, & Maximia
nus LX. uixerunt. orbis tandem inter Constan
tium & Galerium diuisus est.

Constantio Gallia, Hispaniæ, Italia & Afri
ca obuenerē, Galerio Illyricum, Græcia &
orientis. Constantius patrem habuit Eutro
pium Romanum, & matrem Claudiam Claudij
Augusti filiam. sexaginta ferè Alemanorū milia
Cæsar adhuc in Gallia extinxit. natura mitissi
diuitiarumq; spreto fuit. gratiam omnium tenens
Italiam & Africam Galerio reliquit, ab uno tan
tum pōderis nequaquā sustineri posse existimās.
Eboraci undecimo imperij anno morbo periit.
Constantinum Anaballianum, Constantium &
Constantiam è Theodoro liberos reliquit. Gale
rius adhuc Cæsar amisso ferè toto exercitu pri
mum à Persis sub Diocletiano repulsus, post ho
stis innumerabili strage afflixit, fines imperij lo
gius produxit. Augustus Seuerum & Maximia
num adoptauit, & Cæsares creauit. hunc oriente,
illum Italiæ, & Africæ quas Constantius relique
rat, præfecit. sed dum Seuerus Roma abesset, præ
toriani Maxentium non abnuente senatu ibi im
peratorem fecerunt, aduersus quē Seuerus in ur
bem redijt, sed hosti impar aufugit. & cum Gale
rium peteret qui in Illyricis erat, captus *Rauennæ,*
cæsus

LIBER QUARTVS.

253

cæsus est. Galerius intellecta morte Seueri Lici
nium consortem imperij fecit, & eo in Illyrijs res
licto Romam contra Maxentium proficiscebatur.
Sed superari timēs, in Illyrium redijt, postea
morbo periit, cum solus biennio, & cum Cæsaris
bus & imperij consorte sexdecim annis regnasset.
Licinius collegæ superstes primum Illyrijs,
deiq; oppresso Maximiano, qui contra eum res
nouas in oriente moliebatur, orienti præfuit, &
Constantiam Constantini sororem duxit.

Constantinus in Britannia natus patre Con
stantio, matre Helena, quā uir coactus res
pudiauerat, ut Theodoram Herculijs pri
uignam duceret. Sub Galerio Sarmatas adoles
scens p̄stigauit & cæcidit, eorum ducem catena
tum ad Galerium duxit. Gallias, Hispaniaeq; &
Alpis Cottias testamento patris relictas accepit,
& ibi in eius locum imperator creatus est. Calu
ntias seuerissimis legibus sedauit, multas enim le
ges, quasdam è bono & æquo, pluresq; superfluas,
nonnullas seueras cum rogasse Eutropius scri
bit. Maxentium apud pontem Miluium, & Lici
nium uecordem & septuagenarum quartodeci
mo impij anno superauit. E Fausta Herculei Cō
stantinum, Constantem & Cōstantium, Helenā
& Constantiam suscepit, quum iam i concubina
Crispum genuisset, quem cum Constantino, &
Licinio iuniore sororis filio Cæsare fecit. sed Fau
stæ insidij Crispus, & Licinius iunior paulo post
sublati fuerunt. Dalmatium Anaualliani fratris
filium deinde Cæsarem fecit, & unā cum filijs hæ
redem instituit, sed Constantij factione Dalma
tius in oriente à militibus anno impij tertio occi
sus est. Constantinus relictum Byzantium de
suo

254 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
suo nomine Constantinopolim appellauit. & cū
antea lege Seueri sub iure Perinthiorum esset, eā
titulis & honoribus, ut Romam haberi, lege cen-
suit. Agros uillas, & oppida quæ ad uictum eme-
ritorum contributa erant, ad hæredes transire in
initio imperij sanxit, quum prius è ueteri consue-
tudine Ducibus, Tribunis, Comitibus, & Præ-
cæis, qui pro augendo imperio consenuerant, a-
gri, uillæq; darentur, ut suppeterent necessaria,
quoad uiueret. multis prælijs Sarmatas uicit, Go-
thos, & omnem ferè Scythicam gentem superas-
uit. Anno imperij trigésimo altero, detractis duo-
bus mensibus, ætatis sexto supra sexagesimum
mortem obiit. in extremo uitæ tempore ab episcopo
Nicomediensi, ut apud aliquos legitur,
baptizatus fuit. orbem hæredibus testamento di-
uisit, quidam filios sorte diuisione fecisse tradit.

Constantinus siue sorte, siue patris testamē-
to Gallias, Hispanias, Alpes, Cottias, Ori-
chades, Britānias, Hyberniā, & Thulen ha-
buit. Constanti Italia, Africa cum insulis Illyrij,
Macedonia, Achaja, Peloponnesus, & Græcia
obuenere. Constantius orienti & Thraciæ præ-
fuit. sed Constantinus parte sua non contentus,
nouam à fratribus diuisionem per legatos petijt,
& cum id obtinere non posset bellum ciuile mouit,
quem milites à Constante ut eum repellerent
missi anno tertio quàm imperiū susceperat, æta-
tis quinto & uigesimo apud Aquileiam confode-
runt. Constanti biennio fratris partem assecutus,
Magnentij fraude annos natus triginta, tertio de-
cimo imperij anno occisus est, & coniurati mi-
lites Magnentium imperatorem salutauerunt. Eo-
dem quasi tempore Britāton ab Illyriciano exa-
ercitu

LIBER QVARTVS.

255

exercitu Mursæ, & Nepotianus Romæ à populo
& Mirmillonibus imperatores creati fuere. è qui-
bus Nepotianus Augustorū sororis filius ab He-
raclide fautore Magnentianæ factionis, duode-
cimo imperij die obruncatus est. Britannis
on autem posita purpura Constantium ueniēte
contra Magnentiū adijt, ueniēq; ab eo in Thra-
cia impetrauit, ab quo de hoste imperator multa
intelligens, paulo post Magnentiū quinquaginta
annorum, duplici prælio superatum mortem sibi
consciscere quadragesimo imperij mense coe-
git. Siluanū Bonitij filium, qui Cæsar à militibus
appellatus fuerat, altero imperij mense per legas-
tum occidit. In uictu parcissimus, phasianum, &
sumen conuius lata lege inferri uetuit. Iudicia
iuste & moderate tractasset, si secretiores aulicos
non habuisset. Gallum patrualem desponsata ei
Constantia sorore Cæsarem pronuncians, eum
deinde per Seruianū & Pentadium sustulit, cum
quatuor annis in oriente imperasset, & unde uis-
ginti uixisset. Constantium nunquā spuiffe legis-
mus. ppter Saporem qui Amydū iam solo æqua-
uerat, siue ut Gallijs subueniret, Iulianū Galli fra-
trem adoptauit, & Cæsarem fecit, & Helenam so-
torem eidem matrimonio iūxit. Iulianus autem
belli expeditionem contra Germanos qui Gallias
austabant suscepit, & re prospere gesta primo
imperator, deinde reuens Augustus ab exerci-
tu fuit appellatus. quod imperator Constantius
molestè tulit, & de oriente ubi Parthiis prælijs
occupatus erat, contra eum ueniens anno ætatis
quarto & sexagesimo, imperij nono atq; trigési-
mo Mopsocrenis uita decessit. uerū Cæsar quin-
decim annis, & Augustus octo annis solus, cum
fratribus atq; Magnentio sexdecim fuit.

Julias

Iulianus Constantinopoli, patre Constantino Constantini fratre, & matre Basiliina genitus, cum quinque annis & quinque mensibus Cæsar iam imperasset, imperium omne solus uno anno, & septem mensibus tenuit. Prope Argentoratunam urbem Galliarum totum fere Alemanorum exercitum sub Constantio perdidit. Clemens, moderatus, & liberalis fuit. memoria plurimum ualuit, gloriam appetiit, susceptam Christi fidem abnegans librum sicut Blondus in Roma triumphante scribit, impie pietate & eloquentia redundante in Christi dogmata composuit, Christianorum tamen sanguinem abstulit. Bellum contra Persas gerens, duos annos supra triginta natus occisus est, in interitu omnes scriptores, quos legerim, discordant. Amm. Marcell. eum iura quædam sublatis ambagibus correxisse, & quædam non molesta condidisse scribit, nisi quod Christianos rhetores & grammatricos docere ueruit.

Iulianus puer non parum liberalibus artibus profecit, insignis corpore, & literarum studiosus fuit, milites Iuliani amore eum principem legerunt. nam & una litera inmutata idem nomen uterque habuit. Tribus annis & triginta uixit, & septem mensibus imperauit. pacem cum Saporis necessariam quidem, sed ignobilem mutatis finibus, ac nonnulla Romani imperii parte tradita, fecit. quo autem mortis genere occubuerit, uariatum est, ut scribit Eutropius.

Valentinianus imperii curam electione militum suscepit. Primo Valentem fratrem, deinde alterum de filiis Gratianum Augustos appellauit. uultu decens, solers ingenio, grauis animo, & sermone cultissimus fuit. res

res duxit, & ideo lege omnibus concessit, ut impune duo matrimonia suscipere possent. ex Iustina uxore Valentinianum, Gratam, Iustamque, & Gallam filios genuit. Saxonas oceanum accolas domuit, Alemannos attriuit, & uictor ad oceanum peruenit. Huius autem Valent. tempore Thirinus apud Mauritaniam regnum inuadens a Theodosio patre eius postea imperauit, prolixo uictus extinctus est. Valentinianus legatos Quadorum audiens, subita ira accensus in morbo incidit, quo post undecim annos, mensis octo, diesque uiginti quam imperium assumpsisset, annos quinque & quinquaginta natus interijt. Valens in oriente imperas post fratris obitum postessoribus bene subuenit, iudices raro mutauit, huius & fratris temporibus Procopius Tyrannidem arripiens sublatus est. Valens Gothosque Procopio auxilia miserant, uictos Thracia exegit. Atalarichum Gruitugorum regem in fugam uertit. sed infeliciter cum Gotthis dimicans exercitu spoliatus, in casula sagitta confuatus au fugit, ubi anno imperii quarto, uel ut alij placet tertriodecimo, mensisque quinto igne absumptus est. Gratianus Syrmii genitus in parte occidentali regnauit. triginta Alemanorum milia apud Argentarium Galliarum oppidum bello exinxit. Scythas siue Tartaros coercuit. fratrem suum Valentinianum Iustina matre editu consilio Merobaudis Tribuni consortem imperii fecit. & cum bellis ubique imminentibus extremum periculum nominis Romano instare animaduerteret, Theodosium ut orienti precesset Augustum pronunciatum, eum Gratianopolim Allobrogum ciuitatem edificasse uocabulum ostendit. Et dum ociosus suus idem negligeret, & Alanos ueteri ac Romanis

R no milita

258 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
no militi anteferet, à Maximo qui apud Britan-
niam tyrannidem arripuerat, anno ætatis unde
trigesimo interfectus est, quū annos octo, quicq;
& octoginta dies cum Valentiniano patre impe-
rasset, & cum patruo & fratre tris, cum eode fra-
tre & Theodosio quatuor, & his omnibus acce-
dente Arcadio cū lex menses imperiū tenuisset.

Valentinianus post Gratian fratris exitū
etiam à Maximo Italia exactus, Theodo-
sium qui Oriētem regebat, petijt, ab quo
in occidentis regnū paruis copijs restitutus, octa-
uo imperij anno fraude Arbogasti Halanorum
præfecti noctu in cubiculo strangulatus apud
Viennam expiravit. Hi duo Theodosius, & Va-
lentinianus simul imperantes, ita demum valere
constitutionem sanxerunt, si præcedente omnium
procerum & senatus approbatione dictata esset
deinde prædictis iterum cōgregatis recitata, &
approbata, receptaq; foret. Iuris quoq; formu-
las & non impetratæ actionis exceptionem post
Constantinum sustulerunt.

Theodosius patre Theodosio, matre Ther-
mantia natus, genere Hispanus, postquā
cū Gratiano & Valentiniano quatuor des-
cim annis imperasset, ambobus superuiuēs oris-
entis & occidentis imperium solus triennio obti-
nuit, genus à Traiano, cuius moribus & corpore
similis fuit, eum traxisse legimus. Hunos & Got-
thos diuersis prælijs subegit, cum Parthis exte-
risq; nationibus multis pacem poscentibus for-
dus percussit. Maximum qui Gratianum inter-
fecerat, & Valentinianum Italia & Gallijs abes-
gerat, apud Aquileiam occidit. Victore quoq;
à Maximo patre effectum Augustū sustulit. Mis-
nisteria

LIBER QVARTVS.

259

nisteria lasciuia, psaltriaq; cōmestationibus ad
hiberi lege prohibuit. consobrinarum nuptias
tanquam sororum uetuit, quod Augustus ab An-
thenodoro doctore philosopho acceperat, Theo-
dosius à natura habuit. nam iram commemo-
ratione quatuor & uiginti græcarum literarum
compescuit. Eugenium qui defuncto Valentiniano
opera Arbogasti factus imperator fuerat
cum Honorio filio superauit & occidit, Arboga-
stus uero de se supplicium sumpsit. Theodosius
annos agens quinquaginta Mediolani excessit.
superstitibus filijs duobus Archadio & Honorio,
quos à Flacilla susceptos consortes imperij
fecerat.

Archadius Cōstantinopoli, Honorius Ro-
mæ imperauit. Ille ex Eudoxa Flacillā,
Martinam, Pulcheriam, & Theodosiū,
quem fecit Cæsarem, suscepit. Caianum bellum
ciuile mouentem auxilio Gotthorum inter Helle-
sponium & Cheroneisum nauali pralio superas-
tum interfecit, tertio decimo imperij anno Theo-
dosiū in imperio orientis relinquēs, uita decessit
Honorius fratri superstes, cum quo imperiū tre-
decim annis tenuerat supra biennium, quo cum
patre imperauerat, cum Theodosio iunior sex-
decim annis orbi præfuit. Rhadagalium Gottho-
rum regem in Hetruria subegit, & cum à fuga re-
tractū in carcere strangulauit, cuius successor Ala-
ricus urbem anno ab VR. CON. millesimo cete-
simo sexagesimo quarto cepit, & Placidia ma-
gni Theodosij & Galla secunda uxor filiam ab-
ducens, eam Athaulfo propinquo suo uxorem
dedit. Athaulfus autē post Alarici mortē copijs
præpositus moribus & laciidiæ uxoris lenitus, cū
R 2 Romanis

Romanis fœdus percussit, & ob id à militibus sublatus est, & Placidia Honorio iubente Constantio nupsit, quem Augustus Cæsarem & consortē imperij fecit. Is ad liberandas Gallias missus Constantinum hostem ad primos impetus compressit, post cuius obitum Placidia, & eius filij Valentinianus, & Honorius iussu imperatoris pulsifuerunt, & ab Theodosio Archadij filio qui Orienti præerat, hospitaliter excepti fuerunt. Honorius febre decessit.

Theodosius iunior Honorio superuiuens cū post patris excessum iam sedecim annis cū patruo regnasset, duo de quinquaginta annis Orienti præfuit. huius temporibus Gensericus rex Vuandalorum post eadem multorū Carthaginem occupauit. Et cum nouæ leges quæ à Constantino Cæsare & reliquis succedentibus primordium acceperant permixtæ, & inordinatæ essent, ad similitudinē Gregoriani & Hermogeniani in codicem unum Theodosius sub proprio cuiusq; imperatoris titulo eas disposuit, quæ de suo nomine Theodosianum uocauit. uir deus functus Constantinopoli cū patre sepulturæ traditus est.

Valentinianus post Honorij mortem ab Theodosio iuniore Cæsar factus, & cum matre Romam missus Ioannem factione Castini imperatorem factum, & Africā sibi uendicantē oppressit, deinde acclamatiōe totius Italiae Augustus ab Augusto appellatus est. Theodosij filiam in uxorem duxit. huius temporibus Attila toto positus Septentrione iterum rediens primo Galliam, deinde Italiam ferociter inuasisit, & super alias ciuitates Aquileiam euertit, & tunc excitatæ à fugientibus Attilam Venetiæ fuerunt

fuerunt, de qua re Blondus Forliuensis lib. 2. de cadis primæ, & in eolib. qui de origine & gestis Venetorum inscribitur multa memorat. Cū hoc Attila Aetius copijs Romanis præpositus, apud Tholosam committens, cæsis ex utroq; exercitu CC. uel ut alij scribunt, centū & sexaginta quib; fortissimorum hominum milibus, uictor euasit. unde huius Aetij successus metuens Valentinianus illum occidit. Non longe post Romæ in campo Martio Transtyla, & Octyla milites Aetij ipsum imperatorem confoderūt, cum annis undetriginta cum Theodosio quinq; & uiginti, & quatuor cū Martino imperasset. Maximinus post arripens imperium à populo Romano membratim tertio imperij mēse cæsus est. Eudoxa Valentiniani uxor, ut mariti eadem ulcisceret, Gensericum regem ex Africa uocauit, qui urbe spoliata Eudoxam cum duabus filiabus adduxit, quartū altera Thrasimundo eius filio nupsit.

Martianus fauente Pulcheria Archadij filia Orientis imperator post Theodosij excessum creatus est, super annos quatuor quibus iam imperium cū Valentiniano tenuerat collegæ superstes, biennio amator quietū habes orientem. arma nunquam nisi prouocatus commouit, dicere enim solebat, quāmdiu in pace uiuere liceret, non oportere arma sumere. Constitutiones partim à se, partim ab alijs quibusdā imperatoribus factas in unū composuit, liberq; ex iisdem factus Martiani Constitutiones appellatus est, quæ interdum in civili disciplina referuntur. Ab hominibus ut quidam tradunt, conspiratione Asparis sexto imperij anno ereptus est. Martiani temporibus sequenti mense, quā

Genfericus ab urbe recesserat, populus Ro. cum toto senatu Auitum patricium Romæ imperato rem legit. sed mox interijt.

Leo factione Asparis imperator Orientis & Augustus appellatus, post eadem Arsdaburij Cæsaris nepotē ē filia Zenonis filium Leontem Cæsarem fecit, quidam filium scribunt. decimo sexto imperij anno interijt. Leo secundus anno imperavit, uterq; morū non bel- li studiosus fuit. Hoc tempore occidentis imperium à multis laceratum traditur, nam Maioranus post Auitū ibi quatuor annis imperavit. Sre- uerus Rauennæ imperium arripens postea totā dem annis imperiū tenuit, & Biorgum Alanoꝝ regē superauit. Seuero Anthemius successit, quo exincto cum Rhicimere genero, Olymbrius à Leone Cōstantinopoli missus, ut uiuenti Anthe- mio regnum auferret, sine controuersia successit & septem mensibus occidenti præfuit. mox Ra- uennæ exercitus Glicerium imperatorem saluta- uit, sed à Nepote sororis filio regno pulsus anno sequenti fuit. Nepos deinde ab Oreste pulsus Sas- lonis casus expirauit, demum interfecto Oreste & Augustulo eius filio, qui tam post patrē Romæ imperabat in exilium missus, Odoacer rex Got- thorum Romæ & in tota Italia XIII. annis re- gnauit.

Zenon Mauris Ciliciæ humilibus natus pa- rentibus, uultu & moribus deformis sus- cisse tradit. Leone mortuo orientis nactus est imperium. sub eo ille cum Leontio in oriēte ciuilem motum fecerunt. Basiliscum qui M. filiū Cæsarem fecerat rediens ē Syria Zenon ius suū repetens

repetēs in Cappadociam cum filio relegauit, qui Lemnis fame consumpti fuerunt. tandem XVII. imperij anno Zenon excessit. ab eo Theodoris- cus rex Ostrogothorum Italiam, si Odoacrem superaret, impetrauit, qui hostem prælio uictū interfecit, & ingenti læticia ab obuio senatu pos- puloq; Romano exceptus est.

A Nastasius Diocorus in diuinis non trinis- tatem, sed quaternitatem esse adorandā præcepit, quapropter cælesti ira quarto & uigesimo imperij anno, mense altero, dieq; un- detrigesimo, annos natum supra octoginta ful- minis ictu eum perijisse credibile est. Hic ne incur- siones Mysorum, Bulgarorum & Schytharum cum fierent, obesse possent, à mari ad Zelybria longum murum deduxit. Ad eum Priscus Lon- ginum Selymantheum catenis uinctum misit, & sub eo Athenodorus tyrannus in Cilicia extin- ctus est. grauem motum Vitaliani militiæ magi- stri noncentis pondo auri sedauit.

Iustinus Thrax utroq; parente ignobilis, à teneris annis suum, deinde bouum custos fuit Comes ordinis postea factus, mortuo Ana- stasio emptis caute suffragijs imperator electus est. Amantium, Andream & Theocritianum in- sidias parentes ē medio sustulit, nono imperij anno calend. Aprilis Iustinianum sororis suæ fi- lium adoprauit, & consortem imperij fecit. quar- to post mense decessit. In occidente Theodoris- cus imperans triginta Gallorum milia prælio interfecit. in carcere Ioannē Pont. Max. mori Ro- mæ coegit, inde subita morte periens regnū Ata- larico ē filia nepotū tradidit.

Iustinianus animum reparando imperio ad-
 mouens Persas qui se in fines Romanorū effu-
 derant per Belisariū coercuit, Africā ab Van-
 dalis capto Gelimere rege eorum recuperauit.
 & cum in Italia Atalarico defuncto quarto im-
 perij anno Theudatus succedēs militari deinde
 tumultu interisset, & Vitigitis regnū accepisset,
 Belisarius qui iussu principis contra Theudatū
 ueniebat, successorem hostis profligato exercitu
 Vitigitem fugauit, & ab Ioāne magistro militiæ
 captus primo Romam, deinde à Belisario Cons-
 tantinopolim ductus est. Paulopost Gotthi, du-
 ctore Totila, populationibus & incendijs totam
 Italiam infestam reddiderunt. aduersum quos
 Narses mandato Iustiniani expeditionem susci-
 piens, felici usus uictoria, omnis penē deleuit,
 rexq; gladio transfixus interijt, Totila enim pau-
 lo ante Galliæ Cisalpinæ subueniens à Longo-
 bardis interfectus fuerat, ut Latius tradit, sed alij
 Narses eum occidisse scribunt. Iustinianus in-
 super usus præcipue opera Triboniani, Theo-
 philij, Dorothei, Ioannis Leontij, Thomæ & ali-
 orum doctissimorum hominum infinitos iuris
 consultorum libros in quinquaginta digestorū
 rededit. Imperatorum sanctiones duodecim li-
 bris complexus est. Authentica & quatuor insti-
 tutionum libros ædidit. Et non immerito circa
 iuris ordinatione Iustinianus prædictorū opera
 usus est, quoniā, si Vallæ credimus, nec iura, nec
 forsità latina literas nouit, tū quia semp in Græ-
 cia uixit, tū quia sæpe dominus Iustinianus, ut è nu-
 mismate eius apparet, dici uoluit, ut quidam alij
 Cæsares fecerunt, quod à iure Romano est alie-
 nissimum, & character ipse literarum, figura-
 rumq; illorum temporum numismatis Gothicū
 magis

magis quàm latinum redolet. Dominū dictum
 factis certa probatione tradiderim, nactus numis-
 ma eius aureum iam exolefcentibus literis hoc nos-
 mine inscriptum. quinimmo, ut Suidas scriptum
 reliquit, sicut orthodoxus, id est rectæ fidei, ita
 omnium hterarum expertus, atq; etiam analphas-
 betus Iustinianus fuit, qui ne elementa quidem li-
 terarum nouit. & cum aliorum, tum Triboniani
 doctrina in dictando iure, & redigendo usus est,
 qui fuit natione Græcus, ut apud eundem Suidam
 legimus, omnis quidem religionis, sed Christianæ
 potissimū spretor, & adeo assentator & uaser
 fuisse dicitur, ut Iustiniano persuaserit, ne mortē
 timeret, quodq; cælum cum corpore ascenderet.
 Quæsturam apud hunc principem gessit, tantaq;
 ingenij doctrina polluit, ut omnis suæ tempesta-
 tis homines eruditionis nobilitate longe supera-
 uerit. alioquin auaritiæ ita deditus fuit, quod lu-
 cri gratia ius semper uenale habuerit, legesq; p-
 ut amici res postulabat, & latas reuocauit, & nos-
 uas tulit. fuit sermone blandus & suauis, auari-
 tiæq; notas doctrinæ præstantia facile uelabat.
 fummos nactus honores leui tandem morbo de-
 cessit. Augustus ab Augusto, & Cæsar ab Iulio si-
 cut cæteri imperatores Iustinianus dictus est. Au-
 gusti etiam nomine imperator autore Capitoli-
 no, significabatur. sed cū quis Cæsar creabatur,
 tanquam principis filius & designatus Augustus.
 maiestatis hæres creabatur, ut Ael. Spartian. me-
 moriæ tradidit. Sic apud Gallos primus regis fi-
 lius, & patri successurus, à Delphinatu cui præest,
 Delphinus appellatur, unde mihi origo est, & ar-
 mipotens tellus est, fœderisq; quod cum aliquo
 semel percussit, tenacissima. Roma olim in cōiura-
 tione L. Catilingi M. Cicerone, & Antonio COSS

266 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
exploravit, & hodie Gallici reges experiuntur,
qui cum nostrorum militum gregatiorum ope-
ra utuntur, tum Patricios, & nobili genere natos
in omni dimicatione habent. Hinc cognitu est fa-
cile, quidnam in codice A. & C. significent. Augu-
stus enim, & Cæsar illis literis significatur. & de
A. erunt & C. tot imperatores illius constitutio-
nis auctores fuisse ostenditur, nam & duos, & tres
semel imperasse supra retulimus. Has tamen nos-
tas Tribonianus sibi pro uoluntate formavit. nã
si publicas sequi uelimus, de uno impatore Aug.
& Cæs. in pluribus Aug. & Cæs. dicendum foret,
ut apud Probum legitur, & hoc numismata, &
inscriptiones antiquæ probat. Mutata tamen eli-
gendi imperatoris forma, uariata fuit horum uo-
cabulorum significatio, porro ut Platina septem
Germaniæ principibus eligendi imperatore, Gre-
gorius quintus deinde potestatem dedit, qui pri-
us Cæsar ac Romanorum rex appellaretur, ac-
tum demum Imperator & Augustus haberetur,
sicum Ro. Pont. confirmasset. Iustinianus duode-
quadagesimo imperij anno nõ sanus mente de-
cessit. Reliquos imperatores commemorare non
est animus, eo quod ab eis uillas aut pauca con-
stitutiones habeamus, & ut in principio diximus
referre solos iuris civilis auctores uoluimus.

HISTORIAE IVRIS CIVILIS
libri quarti finis.

AYMARI

267
AYMARI

RIVALLII ALLOBROGIS HI-
STORIAE IVRIS CIVILIS
LIBER QUINTVS.

RESPONSA PRVDENTVM.

ATA qualibet iuris ciui-
lis parte, interpretatio pru-
dentum necessaria esse coe-
pit. nam ius constare non
potest nisi sit aliquis iuris
peritus per quem quotidie
in melius produci possit.
Vnde pdijt respõium pru-
dentum, quod qui pfitent
Iuriscõsulti nominant. Quod autem hoc ultimũ
sit uelut interpretatio superiorũ, liquido de poste-
rioribus iureconsultis probatur, qui principum
auctoritate respõderunt. nam præscriptas quinque
iuris ciuilis partes referunt, & post in. ff. libris quin-
quaginta ex eorũ uoluminibus à Tribuniano cõ-
fectis interpretant. Alios uero iuris peritorũ nihil
extat, quorũ tamẽ plures testimonio Põponij scri-
pserunt. Sed ostendamus quod nouissimi iuriscõsulti
oēs iuris ciuilis partes referunt & interpretant, id pri-
mo in leg. XII. ta. Vlp. septimo et. 40. ff. li. demõ-
strat. nam cũ una XII. tab. lex neque soluere tignũ
furtiuũ ædibus uel uineis insunctum, neque uendi-
care permetteret, eam Vlpianus interpretans tignũ
appellatione contineriscribit omnem materiam
ex qua ædificiũ constat, uineæque necessaria. Aliã
populi legẽ idem de iniurijs interpretatur, cum
elata lege Cornelia, dicit eam ẽ tribus causis

268 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
de disse actionem, & paulo post inter uerberatio-
nem & pulsationem legis Corneliae uerba discri-
men assignat. Idem Ulpianus de adulterijs hac le-
gis Iuliae uerba, incontinenti filiam occidat, dili-
genter explicat. De plebiscitorum enodatione iu-
reconsultis facta Caium ad legem Aquilae audiamus,
qui relatis Plebisciti uerbis subiicit apparet
re seruis nostris legem Aquilam exequare quadru-
pedes. An autem a iureconsultis senatusconsulta
explicentur cum alios, tum Ulpianum uide praesentem
missa senatus decreti Velleiani uerba decimose-
to. ff. lib. subtiliter explanatam, uerba itaque senatus-
consulti omnia discutit. Praetorum etiam edic-
ta iurisperiti interpretantur, in qua re Ulpiani de
dolo sufficit autoritas, qui doli malum (cuius
Praetor meminerat) Seruium inducit diffiniens,
& quaeque deinceps praetoris uerba ordinatim expo-
nit. Postremo circa edictum emergentes, quae
stitutiones, ut in alijs contingit iuris partibus decidit.
Quod etiam principum decreta iurisconsulti eno-
dant, Martianus autor est, relato Diui Pij rescrip-
to de quaestionibus subiiciens qualiter accipi de-
beret, & Ulpianus de testamento militis praemi-
sa rescripti imperatorum uocabula enarrat. nam
militem appellari dicit a militia, id est duricia, quae
pro nobis sustinet. Pariter alia rescripti uocabula
interpretatur. quoniam & sua, & antiquorum
scripta iureconsultorum iuniores legum periti in
uicem referunt. Paulus enim de emptione dicit La-
beonem scripsisse obscuritatem pacti nocere em-
ptori. Idem lib. 5. supra quadragessimam Catonis scrip-
ta in probationem & discussionem suae interpre-
tationis adducit. tu ipse similia perquires. Sed ne
in occulto habeatur quod paulo ante diximus,
aliquot

aliquot scilicet iureconsultos imperatorum autori-
tate respondisse, aliquid uero sine illorum autoritate
respondisse, subiungam quod apud Pomponium
de hac re legimus. Scribit enim iureconsultos omnes
non eandem respondendi potestatem habuisse, nam an-
te tempora Augusti publice respondendi ius non a
principibus dabatur, sed quae fiducia studioque suorum ha-
debatur, consulibus respondebatur. neque responsa
utique signata dabant, sed plerumque iudicibus ipsis
scribebatur, aut testabantur qui illos consulebatur. Dis-
uus postea Augustus, ut maior iuris autoritas ha-
beretur, primus constituit ut ex autoritate eius iu-
reconsulti responderent, & ex illo tempore peti
hoc praesentem beneficii coepit. & ideo optimus princeps
Adrianus, cum ab eo praetor iuri peteret ut sibi
respondere liceret, eis rescripsit, hoc non peti sed
praestari solere. & ideo si quis fiduciam sui habe-
ret, & se populo respondere oblectaret, ad respon-
dendum se praepararet. Et ex horum tantum uo-
luminibus & scriptis confici libros. ff. L. Iustinia-
nus mandauit, ut in epistolis duabus refert, qui-
bus ius uetus enucleatur, & quidem ex immensis
corum libris optima quaeque, & necessaria excerpta
sunt, atque in quinquaginta. ff. libros redacta. un-
de saepenumero unius iureconsulti uerba de super-
rioris dicto ibi dependent, & frequenter sequens
absoluit quod praecedens praemittit, quasi praesens
res, & una, & tempestate eadem responderint,
quod nequaquam uerum est, cum diuersis fuerint
temporibus, & separatim respondendo libros
unusquisque conscripserit, & interdum antiquior
uerbis dependent, quod est Tribuniani ordinatione,
& sociorum effectum est, quibus huiusce rei
curam Iustinianus haec lege demandauerat, ut ius
recon-

reconsultorum nomina minime tacerent, numerumque librorum sine notis scriberent, unde quaelibet lex siue magis responsum excerptum fuisset, ut sciremus quæ uerba cuiusque iuris prudentis essent, à quibusue eorum libris extracta forent. sic in epistolis eiusdem Iustinianus asserit, & è multis Pandectarum locis apparet. Politianus enim legem quartam de uerbo. obligationibus ad unguem ex ipsis Pandectis exscriptam ad Bologninum misit, quæ Pauli lib. 12. ad Sabinum fuit. Legimus quoque ex Sceuolæ primo responforum lib. aliquid in titulo, nequid in loco pub. fiat. Sic passim in ff. reperies. De his autem tantum iureconsultis attingere est animus, qui imperatorum autoritate responderunt, & iuris scientiam in hac ultima reipub. specie professi sunt, unde quicquid de hisdem memoriam tradiderunt Pomponius, Jul. Capitolinus. Ael. Spartianus, Lamprid. alijque historiographi commemorabo, & è libris Pandectarum quinquaginta, & in eas Iustiniani præfatione. Præterea ex Aul. Gellio & Politiano ad Modestum singulorum opera referam. Duos tamen præmittam, quos principum autoritate non respondisse haud leui coniectura existimo, quoniam eorum scripta quæ plura erant, Tribonianus in digesta non congescit. Præterea Massurius Sabinus à Põponio primus tradit qui autoritate imperatorum publice scripserit, & is horum alteri successit, ab his tamen duobus cæteri profluxere, quapropter ab hisdem non ab re exordium sumetur. Atteius Capito horum prior est, & Labeo Antistius alter.

Capito Iuris priuati & publici secundum Gell. peritissimus, Offitium audiuit. consul Augusti temporibus fuit. commentaria ad XII. tab. sicut ducentos sexaginta cõiectaneorum libros reliquit.

quit. septem de Pontificio iure, & librum singularem de officio senatorio conscripsit. & de iure sacrificiorum decem, ut apud Macro. Satur. lib. iij. reperimus. Cõmentarium de iudicijs publicis cõposuit, ex quo sextum libri decimi capitulum Gell. excerptit, cætera in eo scripta desiderantur.

Labeo Antistius Trebatio operam dedit. Capitonis sententia legum, atque morum Populi Romani iurisque civilis doctus apprime fuit, quæ disciplinam, si Gell. lib. 13. credimus, principaliter studio exercuit, & cõsulentibus de iure publice respondit, cæterarumque bonarum artium non expertus fuit. nam in Grammaticam sese, atque Dialecticam, literasque antiquiores, altioresque penetravit. latinorum uocum percallens origines, rationesque, ea præcipue scientia ad enodandos plerosque iuris laqueos utebatur. Annus ita diuisit ut Romæ sex mensibus cum studiosis esset, & sex mensibus secedens cõscribendis libris operam daret. Quadraginta (uel ut alij magis placet) quadringenta uolumina conscripsit. inter quæ cõmentaria ad XII. tab. & 40. posteriorum libros cõposuit, qui post eius mortem æditi fuere. libros triginta ad Prætoris peregrini edictum reliquit, & Urbani complures, & octo pithanon, id est credibilium seu uerisimilium. Hunc hominem usque eo nimia libertas agitata, ut apud Gellium lib. 13. Capito retulit, quod Diuo Augusto iam principe, & reipub. obtinente, ratum tamẽ pensumque nihil haberet, nisi quod iustum, sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset. Vna lectione senatus cum triuuirum aget M. Lepidum hostem olim Augusti tunc regnantis legit, ut est apud Tranquil. in Augusti uita scriptum interrogantis Augusto an essent alij digniores, suum

272 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
suum quęq; iudicium habere respondit. Hi duo
iurecōsulti ut Pomponius scribit, primum duas
sectas fecerunt, nam Atteius Capito in his perse-
uerabat, quę ei tradita fuerant, at Labeo ingenij
facilitate fretus, & fiducia doctrinę plurima in-
nouare instituit. Ang. Pōlitianus ad Modestum
Labeonis huius scriptis Pandectas etiam confes-
ctas esse putauit. Sed magis ẽ Labeonis Domitię
operibus de quo paulo post dicitur fuisse pro alia
qua parte compositas crediderim. Idem etiã in-
ter. ff. autores Q. Mut. Scęuolam Pont. Max. &
Gallum Aquilium, si Iustiniāno credimus, male
enumerat. nam in epistola secunda qua ius uetus
enucleat, Iustiniānus Pandectas iussu suo esse cō-
positas scribit ẽ iuriscōsultorū libris, quibus ex-
ponendarum legum autoritatē imperatores præ-
buerant. & lōge ante imperatores Augustos Scę-
uola & Gallus fuerunt.

MAssurius Sabinus Atteio successit. & cum
in Tiberij Cęsaris familiaritatem deuen-
nisset, ab eo ut populo responderet, obui-
nuit. hoc tamen illi ab Augusto prius concessum
fuerat. In equestri receptus est ordine, annos qua-
si agens quinquaginta maxima laborans inopia
a suis auditoribus sustentatus est. Duodecim me-
morabiliū libros reliquit, iurisq; ciuilibus tres cō-
mentarios de indigenis. & librū cui titulus est de
furtis, composuit. de hoc iurecōsulto Persius me-
minit cum in quinta Satyra ait, Vindicta postq;
meus a prætore recessit, Cur mihi non liceat iussit
quodcunq; uoluntas, Excepto si quid Massuri
brica uetauit.

Nerua Labeonem secutus est, & Tiberij Cę-
saris familiarissimus fuit. hi duo adhuc Ca-
pitonis & Antistij discordias auxerunt.
Caius

LIBER QUINTVS.

273

CAius Cassius Longinus Sabino successit,
Tiberonis filia Seruij Sulpitij neptē genis
Caius est. consulatum cum Quartino tēporis
bus Tiberij gessit. Plurimum in ciuitate authori-
tatis habuit. de ciuitate expulsus a Cęsare in Sar-
diniam fuit. postea reuocatus a Vespasiano uita
defunctus est.

PROculus Neruę successit, autoritate supra
Pōes sui temporis ualuit, ideo appellati sunt
partim Cassiani, partim Proculiani, qui in
discordijs a Capitone ceptis & Antistio perseue-
rarunt. horum tamen dissensiones iuris periti se-
quentes terminarunt, ut ex eorū scriptis in libris
Pandectarum adhuc uidere possumus. nam alie-
ram opinionem penitus interdum abijciunt, &
mediã aliquãdo uiam eligunt. Paulus enim Sabinus
& Cassij reprobata opinione, ueriorē esse Ner-
uę & Proculi sententiã lib. ff. duodeuigesimo
affirmat, ut sine nummis dici uenditio nō possit.
Et Caius mediã eligendo uia, de acquirendo rerū
dominio scribit uerius esse qđ Sabinus & Cassius
senlerūt, ut species ex aliena materia facta sit ma-
terię domini, si ad eadē materiam reuerti possit.
quod si non possit reuerti, uerius esse dicit quod
Proculo & Neruę placuit, ut facientis sit illa spes-
cies, cū utriq; indistincte loquerent. horū similia
passim in ciuili disciplina inuenies.

NERUA filius Proculi tēporibus fuit. libros
de usucapionibus conscripsit. & Vlpia-
no auctore annum agens decimumsepti-
mum publice de iure reipondit.

CAsius alter Longinus ex equestri ordine
ad Præturam usq; peruenit, huic orbatō
luminibus Nero obiecit, ut apud Suetō-
nium reperimus, quod in uetere gentili stemma-
S te C.

274 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
te C. Cassij percussoris Cæsaris imagines recte
nuisset, & hac ratione eum interemit.

CAelius Sabinus Cassij auditor, plurimū
temporibus Vespasiani potuit. librū de
edicto ædiliū curulium conscripsit.

Neratius Priscus cum Antonio consulatū
gessit, patri Celso operam dedit. Traianus
princeps amicorum consensu eū suc-
cessorem usq; eo fertur destinasse, ut Spartianus
in vita Adriani scripsit, ut ei aliquando provin-
cias commendaverit si quid fatale sibi contigis-
set. mox Neratius in Adriani consilio fuit, cuius
plura aliquādo extabant volumina. Membra-
narum libri septem, quæstionum tres, quinque
responforum. è Plautio decem, & quatuor epi-
stolarum. regularum quoque quindecim libros
& unum de nuptijs composuit.

Iulius Iubentius Celsus filius, consul cum Ne-
ratio Marcello, & iterū cū Iulio Balbo Diui
Adriani temporibus fuit. unde quadraginta
digestorum libros, & institutionum viginti con-
scripsit, tredecimque libros epistolarum ædidit.

Domitius Labeo, & Aristo eodem tem-
pore fuerunt, quorum prior librum epi-
stolarum, & complures epistolarum li-
bros composuit. Aristo autem volumina de De-
cretis Frontianis scripsit, fuitque iurecōsultus Gel-
lij sententia nequaquam indoctus, in cuius libro
furta omnia apud veteres Aegyptios fuisset licita
& impunita idē Cell. libro XI. se legisse scribit.

Arrianus insignis iureconsultus complu-
res libros præsertim de re militari reli-
quit, & sunt qui putant hunc Adriani &
Antonini fuisse temporibus, & eū esse Arrianū
qui gesta Alexandri regis scripsit, quod nullus
ideo

ideo improbare potest, quod iureconsulti non
historiam scribant, si aliud non afferat. nam Gell.
Antipater, & plures alij iureconsulti historias cō-
scripserunt, sed & carmina Modestinus ædidit.

CAius Cassius etiam diui Adriani temporis
fuit, ad quem sua ætate mulierem cum
quinque liberis, quos uno sætu enixa erat
perducta fuisse dicit. Decem iuris civilis libros
scripsit.

Tertullianus quatuor libros quæstionū, &
singularem de castrensi peculio composuit
consul fuit, & ab eo senatusconsultum Ter-
tullianū, quod Adriani temporibus factum est
nisi fallor, nomen habuit.

Saturninus Iulianus iurisconsultus, urbis præfes-
cturam, & bis consulatum gessit. Didij Iuli-
ani qui post Pertinacem imperium adeptus
est, proavus fuit. Sub Adriano perpetuū (ut Euse-
bius & Eutropius scribunt) edictum compos-
uit, & adeo prætoris edictum diligenter ordina-
uit, quod secundum Marcellum caput, siue no-
uam clausulam introduxit, quæ ad perfectionē
edicti prætoris, quo liberi emancipato patri cō-
iunguntur, desiderabat. Adrianus princeps cū
iudicaret, Saluim in consilio habuit. eum deinde
de Antoninus Pius, postremo Diui fratres in ma-
gna ueneratione habuerunt. huius apud Poma-
pon. illa extat memorabilis sententia. Et si altes-
rum pedem in sepulcho haberem, adhuc quidē
addiscere uellem. Nonaginta digesto. libros, de
ambiguitatibus unum, ad Minutium sex, & qua-
tuor ad Vrscum reliquit.

Volusius Martianus iuris civilis sciētia An-
tonini Pij temporibus professus est. huic
imperator Mar. Antonius philosophus in
S 2 civili

276 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
civilis disciplina operam dedit. librum quaestio-
num, fideicommissorum sexdecim, & publico-
rum quatuordecim conscripsit. Sed Martianum
pro Martiano saepe vitio librariorum legimus.

Abolens his temporibus claruit, & septem
fideicommissorum libros composuit.
Abolens in iure Antoninus Pius usus est. Et Cassio
quinq; libros, epistolarum quatuordecim, &
quinq; ad Plautium reliquit.

M Arcellus hoc tempore, nec non sub Seve-
ro floruit. octo super triginta digesti. libros
responsorum unum, quaestionum duos
detriginta composuit. duos de iure conscripsit
militari, sex ad leges, & quinq; de officio consu-
lis. Fuerunt & Antonini Principis temporibus alij iuri-
sperti Vindius, Verus, & Ulpianus, non leues iu-
ris auctores, sed qualiter eorum libri inscriban-
tur non satis constat.

M Auricianus sex libros ad leges. & Tarru-
tius Paternus militarium quatuor com-
posuit.

S Erbidius Scaevola iuris peritissimus fuit, eo
M. Antonius philosophus imperator usus
est, praecipue cum iura dictavit. Papinianus
& Severus qui post Iulianum praefuit imperio
docuit. Viginti libros quaestionum, responsorum
sex, quadraginta digesto. & regularum quatuor
scripsit. de quaestione familiae unum, & unum li-
brum quaestionum publice tractatarum reliquit. di-
cere solebat ius civile vigilantibus scriptum esse.

T erentius Clemens, & Menander per haec
tempora florere. hic 1. librus militarium
quatuor, ille viginti ad leges reliquit.

Martianus

M artianus duos libros de appellationi-
bus, & sexdecim institutorum scripsit.
eiusdem esse quinq; alij libri ferunt, qui
regularum inscribuntur. libros etiam singulares
tris composuit, quibus est titulus de delatoribus
Hypothecarum, & ad S. C. Turpilianum. Marti-
anus a Didio Iuliano imperatore occidit iustus
est. Sed evadens, postea de consilio Alexandri prin-
cipis fuit. duos libros publicorum iudiciorum
etiam reliquit.

A emylius Papinianus Praetorio praefectus
Imperatori Severo amicissimus, & ut ali-
qui tradunt affinis etiam per secundam
uxorem fuit. eum iuris asylum & doctrinae legalis
thesaurum Spartianus vocavit. undeviginti li-
bros responsorum, quaestionum sex & triginta
composuit. duos definitionum libros, & de adul-
terijs, aedilium quoque curulium singularem librum
& duodeviginti digestorum reliquit. eum occi-
dit, eo quod patricium excusare nolisset impe-
rator Antoninus iussit. multi enim dicunt Bassi-
anum Antoninum occiso fratre illi mandasse, ut
& in senatu per se, & apud populum facinus di-
lueret, Papinianum autem non tam facile patrici-
dium posse excusari, quam fieri respondisse. Six-
ti pontificis temporibus urna argentea his ver-
bis inscripta Romae a quodam rustico inuenta est,
Aemilij Papiniani iure consulti, & praefecti pra-
torio requiescunt hic ossa, cui infelix pater & ma-
ter sacrum fecerunt mortuo anno suae aetatis
XXXVIII. Alij antiquorum marmorum inscri-
ptiones secuti sic dicunt, Aemilio Paulo Papini-
ano praefecto praetorio iuris consulto, qui vixit
annis triginta sex, diebus decem, mensibus tribus.
Papinianus Hostilius, Eugenia Gracilis turbae
S 3 to ordine

ordine in senio heu parentes fecerunt filio opti-
mo. Dum hæc contemlor, & iureconfulti istius
opera cogitabundus perspicio, exemplo Cæsa-
ris apud Magni Alexandri imaginem ingemisco,
quasi ingenij qualitatem pertesus, quod in ætate
quasi iam Papinianus magnâ, ut eius vitæ brevis
tas docet, suorum librorum partem conscripsis-
set, nihil in iuris disciplina memorabile egerim.
annu enim quintum & uigessimum gero, & cõ-
sultores nullos adhuc admisi, prohdolor nec re-
sponsis humanam societatem iuui.

Macer duos libros militarium cõposuit.
publicorũ duos. de officio præsidis duos
Icaston duos, & duos libros de appella-
tionibus scripsit. Archadius unũ de testibus, &
Ruffinus duodecim libros regularũ composuit.

Papyrius Fronto quatuor responsorũ libros
reliquit. Publius Furius Anthianus pater
quinq; libros edicti cõposuit. & Maximus
ad legem Falcidiam libros ædedit.

Caius duos & triginta libros ad edictũ p-
uinciale scripsit. ad leges quindecim, ad e-
dictum publicum quindecim, aureorum
septem. huius etiam dodecadelti, hoc est XII. ta-
bularum sex libri erant, & tres institutionum. de
manumissionibus tres, fideicommissorum duo.
& quatuor singulares, quorũ primus regularũ
inscribitur, alteri de casibus est titulus, tertiu do-
talitorum, & quartum Hypothecariæ uocauit.
Inter homines Bassiani Antonini tẽporibus fuit.
libros septẽ de origine uocabulorũ etiã reliquit.

Sext. Cæcilius in disciplina iuris atq; legibus
populi Romani noscendis, interpretandisq;
scientia, usu, & auctoritate illustri fuit. huius
& Phauorini philosophi elegans de legibus XII.
tab.

tab. disceptatio apud Gell. libro uigesimo legi-
tur. libros de significatione uerborum quæ ad
ius civile pertinent, scripsit, & Hadriani tem-
pore floruit.

Iulius Paulus Saboleno & Papiniano operam
dedit. Præturam primum nactus, deinde cõ-
sulum gessit. Præfectus ab Heliogabalo, si-
ue ut alijs placet, ab Alexandro factus, apud eũ
in magna ueneratione fuit. Tris & uiginti res-
ponsorum libros conscripsit. quæstionum sex
supra uiginti. ad edictum octoginta. tris & uis-
ginti breuitum. ad Plautium duodeuiginti. ad Sa-
binũ sexdecim, decem ad leges. Regularũ septẽ,
sententiarum uel factorum sex. sententiarũ rur-
sus quinq; . ad Vitellium quatuor, ad Neratium
quatuor, fideicommissorum tres, de adulteris
tres, decretorum tres. Manualiũ tres. de officio
proconsulis duos. ad legem Iuliam duos, Institu-
torum duos, de iure fisci duos, ad legem Aeliam
Sentiam tres. libros præterea singulares reli-
quit. regularum rursus, regularũ tertio. de offi-
cio præfecti uigilũ. de pœnis paganorũ. de offi-
cio præfecti urbi. de pœnis militũ. de usuris. de
iure codicillorum. de officio prætoris tutelaris
de pœnis oim legum. de gradibus & affinitibus.
de excusationibus tutelarũ, ad S. C. Orficianũ.
ad S. C. Tertullianũ, ad S. C. Velleianũ, ad S. C.
Libonianum, seu Claudianum, ad S. C. Syllaniũ
anum. ad Regulam Catonianam. de extraordi-
narijs criminibus. de hypothecariæ, ad muni-
cipalem de publicis iudicijs. ad orationem diui Se-
ueri. de inofficioso testamẽto. de secũdis tabulis
ad orationem diui Marci. de tacito fideicomisso
de septenuarialibus iudicijs. de iuris & facti igno-
rantia. de iure singulari. ad legẽ Falcidiã, ad legẽ
S 4 gem

280 HISTORIAE IVRIS CIVILIS
gem Velleiam, ad legem Cinciam. de portio-
nibus quæ liberis damnatorum conceduntur, de
adulterijs, de iure libellorum. de iure patronatus
de testamentis. de instructo & instrumento. de
appellationibus. de iure patronatus quod ex le-
ge Iulia & Papia uenit. de actionibus. de inter-
cessionibus fœminarum, de cõcurrentibus acti-
onibus. de legibus. de libertatibus dandis. de do-
nationibus inter uirum & uxorem. de legitimis
hæreditatibus, & de S. C. Librum etiam singula-
rem cui est titulus, de uarijs actionibus, & octo
digestorum libros composuit. Patavinus fuit,
eiusq; statua, ut audio, adhuc extat in patria, quã
tanti uiri doctrina & amore captus uiserem, nisi
Cæsaris & Gallici regis milites Patavium ob-
siderent.

Hermogenianus sub Alexandro principe
iuris scientiam professus. sex iuris epito-
marum libros reliquit. Iustus autem uiginti
constitutionum libros conscripsit.

Pomponij cõplura extabant aliquando uo-
lumina. uiginti epistolarum libri, ad eadem
octoginta. ad edictum quatuor & octoginta.
insuper undequadrageinta libros lectionum
ad Q. Mutium scripsit. ad Sabinũ quinq; supra
triginta. uariarum lectionum XV. librum singu-
larem regularum etiam reliquit. quadrageinta
digesto. de stipulationibus decem & septẽ. Sena-
tusconsultorum quinq; ad Plautium septem. en-
chiridij duos. & quinq; fideicommissorum. Dis-
scendi cupiditatem solam uiuendi rationem op-
timam existimauit, eamq; in octauum super sep-
tuagesimum ætatis annum per duxit. in terris A-
lexandri temporibus agens, eius familiaris &
seruè socius fuit.

Africanus

Affricanus nõ leuis in ciuili professione au-
thor, Alexandro imperatore familiaris
ter usus est. Instructus à Papiniano, nouẽ
libros quæstionum reliquit.

Fabius Sabinus patrem Sabinum insignem
uirum & consularem habuit, ad quem Vlpi-
anus, Paulus & Pomponius libros scripse-
re. Papinianum audiuit, de consilio Alexandri
principis fuit, tris responsorũ libros reliquit, ad
Vitellium uiginti digesto. & ad edictum prætoris
urbani quinq; tres libros præterea iuris ciuilibus
scripsit. epistolarum octo, & ex Proculo singula-
larem.

Celsus non minorem auctoritatem quàm
Sabinus apud Alexandrum habuit, & si-
militer operam Papiniano dedit. ad Sabi-
num tris & triginta digestorum libros, quæstio-
num unum supra uiginti conscripsit.

Domitius Vlpianus præfectus prætorio,
Alexandri familiarissimus. tutor & scri-
prij magister fuit. cum uertilem legũ, &
nobilissimum, & egregium Modestinus appella-
uit. decem libros pro tribunali, & toridem de
officio proconsulis reliquit, ad edictum tres &
octoginta, uiginti ad leges, septem regularum
fideicomissorũ sex, eius præterea esse libri quinq;
de adulterijs feruntur, de appellationibus qua-
tuor, ad Sabinum unus & quinquaginta. opinio-
num sex. de officio consulis tres. responsorum
duo. sex de censibus. institutorumq; duo. septem
etiam libros singulares composuit, quos scripsit
de sponsalibus. de officio præfecti uigiliũ. de offi-
cio prætoris tutelaris, de officio quæstoris. regu-
larum rursus, de officio præfecti urbi. de officio
curatoris reipublicæ. libros publicarum discep-

S s rationũ

tationum. ad perennem scientiam & memoriā pariter addidit. Tyrriorū colonia originē traxit, que seculorū antiquissima, armipotēs, fœderisq; quod cum Romanis percussit, tenacissima fuit.

Florentinus his temporibus sicut Triphosianus floruit, quorum alter duodecim libros institutorum, & alter unum & uiginti disputationum composuit.

Venuleius Alexandro gratissimus, & Papiniani auditor. decem libros actionum conscripsit. unum de pœnis paganorum, & publicorum tris. præterea sex libros quibus est titulus de interdicitis, unde uiginti stipulationū, & quatuor de officio proconsulis addidit.

Callistratus quatuor libros de iure fisci reliquit. de cognitionibus sex. institutorū tris quæstionum tres, & sex edictorum monitoriorum. hunc sicut alios complures Alexander in magno honore habuit.

Herennius Modestinus Papiniani discipulus, consulari Alexandri temporibus gessit Maximinum iuniorem docuit. librum uti lissimū qui de excusatione tutelæ & curæ inscribitur, è græco in latinum sermonem transtulit, & ubi aliqua ad transferendū inepta cognouit, ipsa legum uerba apposuit. quare hæc Tribonianus ex illo Modestini libro ad conficiendam magnâ tituli partem de excusationibus tutorum excerptit, multi imperitia græci sermonis perperam intelligunt. Politianus tamen non modo Modestinum illius tituli partem transtulisse instituitur, uerum etiam indocto culpiam totius tituli ualationē asseribit, quā esse ineptā affirmare uolet. Modestinus etiā decē libros regularū conscripsit. excusationū sex, duodecim Pandectæ

differentiarum nouem. eius præterea esse unde uiginti responsorum libri dicunt, de pœnis quatuor singulares, de præscriptionibus, de legatis & fideicommissis, de testamentis, de ritu nuptiarum, de enucleatis casibus, de differentia dotis, de manumissionibus, de inofficioso testamento. & de eurematicis. metricè argumenta, quæ hæctenus Ouidio Nasoni ascriptimus in libros Virgilij fecit, si Benedicto Philologo Florentino ad probationem citanti codice Maronis uetustissimū, credimus. Fuere & Alexandri temporibus Hermogenes, Alphenus iunior, Martianus, Proculus, & Iulius Frontinus, qui omnes, splendidissimo Papiniano operam dederunt. & Alexandri imperatoris familiares, & socij fuerunt, & plurimos in iure ciuili libros conscribere, sed qualiter eos inscripserint, adhuc in occulto est apud me. Te admonere uelim præmissos ferè omnis iureconsultos, qui sub imperatore Alexandro inter homines fuerunt, Seueri & Antonini temporibus etiam claruisse, ut ex eorum scriptis liquet. Sed cuius temporibus sequentes iuris periti ius ciuile, pfecti sunt, non satis constans est opinio.

Quint. Saturninus decē libros ad edictum reliquit. & Saphus duos quæstionū libros conscripsit. Adrianus uero duos libros de interdicitis composuit. ast Puteolani extabant aliquando assessorum libri.

Sextus Pedius de stipulationibus libros conscripsit. & ad edictum quinq; & uiginti, in quorū ultimo, ut Paulus refert de honorum possessionibus, notas nō esse literas nostras scribit, quo argumento scribentes syllabas, aut dictiones compendiaris notis confutantur, cum è li-

284 HIST. IV. CI. LIB. QVINTVS.
ris syllabæ, & syllabis dictiones fiant, sicut oratio
ex dictionibus conficitur. Sed hæc notæ non sunt
literæ, ergo ex eis syllaba nõ dicitio fieri possunt
Hoc uero cum in alijs uocabulis, tñ his in tribus,
quod, quæ, quã, quãdo non inflectuntur, nostræ
ætatis homines laborant, de quo in nostris de or
thographiã libris quos adolescens adhuc conscri
psi abunde diximus. Et memini patrẽ meum Gui
gonem Riuallium iureconsultum (dum allata à
tabellione quorundam iurisperitorum frequens
ter notis utentiũ responsa præses Marcellino Po
litanus legeret) subridendo dixisse, notas multo
rum imperitiã excusare, qui in Barbarismũ aut
solæcismũ cum alijs modis, tum si promiscue lit
teris aut casibus uterentur, incidere dubitantes
notas libenter usurpant. Et apud ueteres usus no
tarum nullus erat. sed ut celeriter comprehendere
rent, quædam uerba atq; nomina è cõmuni consen
sensu primis literis notabant, ut Probus tradidit
& monumenta antiqua, historiarum libri & nus
quam miscrata docet. De altera parte iuris civilis, quæ
ius non scriptum appellatur, dicere non est anxi
mus, propterea quod in origine parum difficul
tatis habeat. nam diurni mores consensu uten
tium cõprobatũ id ius constituunt, legesq; imita
tur, tollunt aut interpretant. Et nõ immerito in duas
species ius civile Romanorũ sicut in principio li
belli nostri diximus distributũ est, quoniam eius
origo ab Atheniensibus & Lacedæmonijs auto
re Iustiniano fluxisse uidet, & Athenienses legibus
scriptis Rempub. magis gubernabant. Lacedæ
monij autẽ tantũ ab usu iuris scripti abfuerunt, ut
Lycurgus eorũ legislator sanctione cõstituerit, si
Plutarcho credimus, ne scriptis uterent legibus.

Finis lib. quinti.

AYMARI

AYMARI 285

RIVALLI ALLOBROGIS HI
STORIAE IURIS PONT.
LIBER SINGVLARIS.

POSTREMO sciendum
est, Constitutiones etiam
Pontificibus fuisse relictas
quæ sub nulla iuris civilis
parte continentur, sed per
se ius separatum constitui
unt, quod Pontificiũ à cõ
ditoribus appellatur. de
aliquid dicendum est, quò
civilem sanctionẽ sapius
ius tollat, restringatq; & eo ad ius unicuiq; red
dendum frequenter utamur. Pauca tamẽ de hoc
iure Pontificio referam, quia nõ sex partis, ut ius
civile, sed unam tantum habet. paucis enim di
uorum patrum constitutionibus exceptis, è quibus
pars Decreti facta est, solas pontificum sanc
tiones continet. præterea in secundo iuris ciu
lis historię libro multa ex hoc iure explicuimus.
Ante omnes ergo Numa Pompilius Pont. Max.
creauit, quem omnibus præesse alijs pontificibus
constitutus uoluit, & ei omnia exscripta exigna
taq; attribuit, ut in primo Liuij libro legit. & quibus
hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra
fierent, cæteraq; omnia publica, priuataq; sacra
idem rex pontificijs scitis subiecit, ut esset cõplebs
consultum ueniret, ne quid diuini iuris negligens
do, & peregrinos asciscendo turbaretur. Voluit
quoq; Numa Pompilius, ut non solum cælestes
cerimonia

cerimonias, sed iusta etiam funebria, placādosq; manes idem pontifex edoceret, & quæ prodigia fulminibus, aliouē quouis modo missa susciperetur, atq; curarentur, in pontificis cura posuit. Ius etiam civile, & interpretandi scientia, & actiones populo dandæ tantisper apud collegium pontificum inter sacra, cerimoniasq; deorum fuerūt, ut Pomponius iuriscōsultus, Lilius, Valeriusq; & alij scribunt, dum has actiones ab App. Claudio in formam redactas Cn. Flavius scriba, & libertino patre genitus, populo tradiderit, & ius civile uulgauerit, ut deinceps in iure civili autoritate pontificum opus nō fuerit. Sed postea de religione quasdam constitutiones ipsi pontifices fecerūt, pontificalesq; libros, & pleraq; alia habuerunt, ut abunde satis post Ciceronem in secundo iuris civilis historia lib. retulimus. Hunc pōtificatum Max. suffragijs populi etiam gesserunt imperatores, & qui uxores habebant, ut Cæsar, Mutius Scæuola iuriscōsultus, Augustus, Titus & alij complures sic historia ubiq; docet. Et cū quas tuor pontifices ab initio essent, & hi quidem patricij omnes, postmodum Oguinio plebiscito alij quattuor è plebe additi sunt, ut in plebiscitis diximus. Ius etiam pontificū subrogandorum collegio ipsorum cōpetebat, sed postea istud ius pontificum ac aliorum sacerdotū subrogandorum à collegijs ad populum translātū est per Cn. Domitiū plebistribunum, ut Tranquillus in Nerone auctor est, propterea quod alium quā se in patris sui locum pontifices coaptassent. Primus autem qui Pont. Max. gesserit, Martius Martij patricij filius fuit, huncq; Numa creauit. Ast longe post alium sanctiorem Pontificatū Christus imperante Augusto natus instituit, & Petri ore suo sacrati

mo

mo primū Pontificē, & suæ religionis Christianæ pastorē atq; patrē constituit, eiq; clauēs regni cælestis dedit. ac secundū Matthæū fidei nostræ scriptorē & historicū ligandi, soluediq; potestatem uel solutū foret. Aliqui post Petri antistes populi & sacerdotū suffragijs habita impatoris cōfirmatione creati fuerūt. sed postea Cōstantinus imperator sanctitate Benedicti secūdi p̄motus cōstituit, ut in eligēdo Pontifice necessaria nō esset imperatoris autoritas. idē post Constantinū Adrian⁹ tertius antistes magnus instituit. Sed deinde cū pulso Ioanne clerus populūq; Ro. Leonē octauū creassent, & adhuc mutata sentētia Benedictū abrogato Leone suffecissent, Otho imperator Romanorū incōstantia pertesus oēm eligēdi pōtificis autoritatē à dero Populoq; Ro. ad imperatorē transtulit, & reiecto Benedicto suscipere Leonē coegit, ut apud Platinā in Leone. 8. legit. Postremo Nicolaus secūdus legē in Lateranensi cōcilio tulit, ut si q̄s pecunia, uel gratia humana aut populari, militariuē tumultu sine cōcordi & canonica electione Cardinaliū esset in sede Petri collocat⁹, is nō apostolicus sed apostaticus. i. rōne deficiēs merito uocaret. sacerdotibusq; populo, & Cardinalibus deū colentibus liceret illū ut p̄gredone anathematizare, & quis hūano auxilio à sede apostolica ppellere, atq; quis in loco si in urbe nō liceret, Christianos huiusce rei causa cōgregare. Sub diuo Petro primo anust. Max. & suis in hoc sacerdotio successoribus cōplures alij minores pōtifices in diuersis mūdi regiōibus fuerunt, q̄bus alij sacerdotes minimi paruerūt, & adhuc obtemperant. A Petro ultra alia instituta partem ordinatiōis missæ habemus. na post cōsecrationē

tionē à Christo introductā, oratione illa Pater noster usus est, quā nostri sacerdotes hodie seruāt. at missę introitū Celestinus dedit. Grego. Kyrie eleison inuenit. Gloria in excelsis deo à Telesphoro. Corallationes à Gelasio primo. & epistola, Eua geliumq; à Hieronymo missę addita sunt. Alleluia uero ex ecclesia Hierosolymitana, & Symbolum in concilio Niceno sumpta fuerunt. Mortuorum autem commemorationē Pelagius, & thus Leo tertius inuenit. Ex Innocentio primo osculū pacis in missa habemus. Sed cantationem agnus dei Sergius pontifex instituit. Erat in missa Sanctus deus sabaoth cantaretur, & ut soli sacerdotū ministri sacra uasa tangerent, utq; corporale ex lineo panno purissimo fieret, Sixtus primus mandauit. Petrum ergo primū Pont. Max. alij deinde Antistites ordinati secuti sunt, qui autoritate defungentes, & ab eo potestatem habentes multas pro salute hominum, & Christiana religione cōstitutiones dederunt, secerunt, excogitaruntq; quas postmodū in diuersis uoluminib; in quinque Decretaliū libros Gregor. nonus per Raymundum sub congruis titulis redegit. suas quoq; constitutiones illi uolumini adiecit, ut ipse testis est in epistola quā iureconsultis Bononię cōmorantibus scripsit. Præstat autem hæc reductio cæteris quæ Gregorius antistes Max. in uita peregerit. licet Franciscum autorem minorum, & Dominicum prædicatorum principem in deos reuulerit, & licet Federicum imperatorem sæpius mortuorum Hierosolymas recuperaret, fideiq; Christianæ hostes aggredere. Sed tãdem inter Gregoriorum & ipsam Federicum ortum est dissidiū. Pontificiis fauentes Guelphi, & qui imperatoris partes sequebantur Gebellini tunc primū appellati

lati sunt. nec lōge post Gregorius quartodecimo sui pontificatus anno, mēseq; tertio mortuus est, ut apud Platinā legimus. Sane post libros decretalium à Gregorio factos, nonnullę sanctiones ab eo, & alijs Romanis pontificibus eidem succedentibus compositæ sunt. à quibus, suis additis, Bonifacius octa. opera Guilielmi, Berengarij, & Richardi usus, sextum decretaliū librum cōfecit, & quinque libris à Gregorio iam ordinatis coniunxit. Hi omnes libri inter manus nostras uersantur. quare frustra cōstitutiones ibi positas referrem.

Fuit autem hic Bonifacius octauus, si Platinę credimus, natione Heremicus, qui per omnnes sacerdotiorum gradus ad Pont. cum ambitionis crimine peruenit. Ludouicum Gallici regis sanguine natum, in diuorum numerū retulit. Gebellinos maximo odio persecutus est. Fugubium quoq; urbem quæ Gebellinorū auspicijs ab eo descuerat, statim recuperauit. & cum die cinerum Prochetus Genuensis antistes ad ipsius Bonifacij pedes uenisset, memento homo ait, quia Gebellinus es, & cum Gebellinis in cinerem reuerteris, neq; è more in caput, sed in antistitis oculos cinerē coniecit. Centesimo quoq; anno Iubileum quo plenam omnium delictorum remissionem uisitantes Romam consequerentur, obseruari mandauit. Sed cum hominū ætas centum annorū spacium attingere non posset, Iubileum Clemens sextus haberi postea quinquagesimo quinto anno uoluit. At tãdem Bonifacius in tantam discordiam cum Philippo Gallorum rege peruenit, ut suos proficisci Romam, aut illum mittere pecuniam primū rex prohibuerit. dein de conuocatis sacerdotibus & Patricijs iniurias

à Bonifacio acceptas, eiusq; ambitionē & artis quibus occupauerat pontificatū commemorauerit, & ad sedem apostolicā tunc sua opinione uas cantem, futuramq; appellauerit. qua re pontifex dolens habito generali cōcilio Philippi regnum Alberto imperatori subiecit. Tum Philippus p̄re textu suæ appellationis publicandæ Sarram Cō. Iumensem timore pontificis latentē cum Noga. retio Gallo equite fidelissimo Romā misit, quorū Bonifacius studio captus est, quintoq; & trigesimo die post dolore animi confectus, octauo pontificatus anno, ac mense nono, decimoq; septimo die periit.

Rursus quia mederi caussis postea dolo, & iniquitate hominū emergētibus, iura iam lata non poterant, Clemens quintus antistes magnus unum sanctionū librum cōposuit, quē Ioannes uigesimus eidem succedens ædidi, cum morte præuentus eum Clemens emittere in lucem non potuisset, liberq; à condentis nomine dictus est Clementinæ. Et cum Vasco Clemens natione esset, eumq; Burdegalæ existentem Cardinales Perusij antistitem magnū creassent, Burdegala cuius antehac episcopus erat Lugdunum p̄fectus, conuocatisq; illuc Cardinalibus, pontificatus sedem in quattuor & septuaginta annos in Gallias transtulit, tris cardinales qui urbē & Italiam gubernarent cū senatoria potestate Romā misit. Huius pontificis tēpore Templarij qui prius Christi milites erāt, à nostra religione ad unā superstitionem defecerunt, ea propter qui ex eis cōprehendi poterant, interfecti fuerunt, ipsorūq; bona partim Hierosolymitanis militibus q̄ paulo ante in insulā Rhodum occupauerāt, partim ^{no} Placidina

ina autor est. Celestinū quintū approbatū eius miraculis in sanctos retulit, ut motus Itali comprimerentur, Henricum à Germanis imperatorē electum hac lege confirmauit, si intra biennū Italiam ingrederetur, & Romā captum coronā irer, quod imperator & pollicitus est, & fecit. octauo pontificatus anno, mense decimo, ac quinto decimo die Clemens mortem obiit. Adhuc sanctioribus prædictis non sufficientibus post sextū Decretalium librum, alij quoq; Pontifices Maximi ut Ioannes uigesimus secundus, Bonifacius octauus, Benedictus undecimus, & plures alij extræ ordinarias aliquot constitutiones ædiderūt. Sed & hodie unusquisq; Max. antistes post suam creationem nos ligat præceptis & constitutionibus, quæ omnia habemus, seruamus, & tenemus. Inter pontificales libros est etiam unus quod Decretū à nostris iuris peritis appellatur, & præ clara sanctorū aliorumq; dicta præcepta uē continet. Hæc sunt quæ deo optimo maximo suffragāte suscepturus eram de historia ciuili ac pontificij iuris.

LIBRI SINGVLARIS
de Pont. iure finis.

MAGVNTIAE APVD IOANNEM
SCHOEFFER MENSE MAR
TIO, ANNO POST NATA
TVM CHRISTVM
M. D. XXVII.